T.C.
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİMDALI

14. YÜZYIL İTALYAN KAYNAKLARINDA (ZİBALDONE DA CANAL, FRANCESCO BALDUCCİ PEGOLOTTİ, PİGNOL ZUCCHELLO) TÜRKİYE TİCARET TARİHİNE DAİR KAYITLAR

SERDAR ÇAVUŞDERE

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KAHRAMANMARAŞ
AĞUSTOS-2007

T.C.
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİMDALI

14. YÜZYIL İTALYAN KAYNAKLARINDA (ZİBALDONE DA CANAL, FRANCESCO BALDUCCİ PEGOLOTTİ, PİGNOL ZUCCHELLO) TÜRKİYE TİCARET TARİHİNE DAİR KAYITLAR

DANIŞMAN:
YRD. DOÇ. DR. İlyas GÖKHAN

Serdar ÇAVUŞDERE

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KAHRAMANMARAŞ
AĞUSTOS-2007

KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

14. YÜZYIL İTALYAN KAYNAKLARINDA (ZİBALDONE DA CANAL, FRANCESCO BALDUCCİ PEGOLOTTİ, PİGNOL ZUCCHELLO) TÜRKİYE TİCARET TARİHİNE DAİR KAYITLAR

SERDAR ÇAVUŞDERE

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Kod No :

Bu Tez 05/09/2007 Tarihinde Aşağıdaki Jüri Üyeleri Tarafından
Oy Birliği ile Kabul Edilmiştir.

.....	.....	.....
Yrd. Doç. Dr. İlyas GÖKHAN	**Doç. Dr. Orhan DOĞAN**	**Yrd. Doç. Dr. Lütfi ALICI**
DANIŞMAN	**ÜYE**	**ÜYE**

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

……..
Prof. Dr. Ahmet Hamdi AYDIN
Enstitü Müdür Vekili

Bu çalışma.....tarafından desteklenmiştir.
Proje No:.....

Not: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

14. YÜZYIL İTALYAN KAYNAKLARINDA (ZİBALDONE DA CANAL, FRANCESCO BALDUCCİ PEGOLOTTİ, PİGNOL ZUCCHELLO) TÜRKİYE TİCARET TARİHİNE DAİR KAYITLAR

Serdar ÇAVUŞDERE

DANIŞMAN : Yrd. Doç. Dr. İlyas GÖKHAN

Yıl : 2007 Sayfa: 173

Jüri : Yrd. Doç. Dr. İlyas GÖKHAN
: Doç. Dr. Orhan DOĞAN
: Yrd. Doç. Dr. Lütfi ALICI

Bu çalışma XIV. yüzyıl Beylikler döneminin Türkiye ticaret tarihini ele almaktadır. Araştırmamızda kullandığımız kaynakların esasını da bu dönemin Türkiye ticaret tarihine dair bilgi veren Batı kaynaklarından özellikle İtalyan kaynakları teşkil etmektedir. Araştırmamızın temel amacı geçmişten günümüze kadar uzanan Türklerin ticaretten anlamadıkları yönündeki önyargı üzerine inşa edilen yaygın kanının aslında hiç de doğru olmadığını göstermektir. Nitekim Beylikler döneminde İtalyanlarla kurulan gerek siyasi gerekse ticari ilişkiler, etksini, Osmanlı Devleti döneminde de sürdürmüş ve Osmanlı Devleti'nin Batı politikasını belirleyen önemli bir unsur olmuştur. Çalışmamızda Batı Anadolu Beylikleri ile Venedik arasında yapılan ve üzerinde önemle durduğumuz ticari antlaşmaların da Türklerin ticaret ile ilgili kavram ve uygulamalar hakkında deneyim kazanmalarına vesile olduğu görülmektedir. Osmanlı Devleti döneminde yabancı devlet tüccarlarına verilen ve onlara Osmanlı topraklarında serbest ticaret hakkı tanıyan ahidnâmelerin bu antlaşmalar ile benzerliği gözönüne alındığında ne demek istediğimiz daha iyi anlaşılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, İtalyanlar, Ticaret, Ortaçağ, Venedik, Ceneviz, Akdeniz

DEPARTMENT OF HISTORY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCE
UNIVERSITY OF KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM

ABSTRACT

MA THESIS

RECORDS RELATED TO THE TURKEY HISTORY OF TRADE AS REFLECTED IN THE 14TH CENTURY ITALIAN RESOURCES (ZIBALDONE DA CANAL, FRANCESCO BALDUCCI PEGOLOTTI, PIGNOL ZUCCHELLO)

Serdar ÇAVUŞDERE

Supervisor : **Assist. Prof. Dr. İlyas GÖKHAN**

Year : 2007 Pages: 173

Jury : Assist. Prof. Dr. İlyas GÖKHAN
: Assoc. Prof. Dr. Orhan DOĞAN
: Assist. Prof. Dr. Lütfi ALICI

This work is deal with Turkey history of trade of 14th century the period of Principalities. Base of resources we used in our research are constituted particularly Italian resources from Western resources which gives information related to Turkey history of trade. Our aim shows that actually it is not true common opinion, comes untill from past to present, which is built on prejudice that Turks are not understand from trade. Just as whether political or commercial relations are established with Italians in the period of Principalities, and its effect continued in period of Ottoman State, and it became an important element which determined West policy of Ottoman State. In our work is seen that commercial treaties had been signed between Western Anatolian Principalities and Venice and it was dwelled upon importantly provided that Turks get experience about concepts and practices connected with trade. When ahidnâmes, was given merchants of foreign states and recognized to them free trade rights in Ottoman territories in the period of Ottoman State, are considered the similarities with such these treaties will be understand better that what we want to say.

Keywords: Turkey, Italians, Trade, Middle Age, Venice, Genoese, Mediterranean.

ÖNSÖZ

Türk tarihinin üzerinde en az çalışma yapılan dönemlerinden birini de Beylikler Devri Türkiyesi teşkil etmektedir. Dönemin siyasi tarihi ile ilgili olarak ayrı ayrı beylikleri ele alan bir kaç çalışma bulunmasına rağmen dönemin ekonomik tarihi hakkında yapılmış derli toplu bir çalışma henüz mevcut değildir. Bu durum ekseriyetle söz konusu döneme ait kaynakların az olmasından ileri gelmektedir. Özellikle ekonomik tarih söz konusu olduğunda kaynakların azlığına bir de bilgilerin çeşitli dillere dağılmış olması gibi bir zorluk eklenmektedir. Nitekim konumuz ile ilgili son derece önemli bilgiler içeren Aydın ve Menteşe Beyliklerinin Venedik ile yaptıkları ticaret antlaşmaları, dönemin uluslararası diplomatik dili (*koini glossa*) olan Grekçe ile kaleme alınmış ve bu antlaşma metinlerinin çoğunun da günümüze ancak Latince'ye yapılan tercümeleri kalmıştır. Diğer taraftan bu dönemde bulunduğu konum itibariyle Türkler ile İtalyanlar arasındaki ticari ilişkilerde oldukça önemli bir rol oynayan Venedik hakimiyetindeki Girit Adası'nda Kandiya Dukalarının noterleri tarafından hazırlanan ticaret sözleşmeleri de dönemin Türkiyesi'nden Avrupa'ya ihraç edilen malların niteliğini gözler önüne sermesi bakımından oldukça önemlidir. Bu kaynaklar en kısa zamanda Türkçe'ye çevrilerek araştırmacıların hizmetine sunulduğunda hakettikleri ilgiye kavuşacaklar ve böylece Beylikler Devri Türkiyesi'nin ekonomik tarihinin yazılmasında da önemli bir aşama kaydedilmiş olacaktır.

Araştırmamız yukarıda bahsedilen eksikliğin bir parça giderilmesini amaçlamaktadır. Bunun için de çalışmamızda istifade ettiğimiz kaynakların ekseriyetini Beylikler döneminde Türkiye ile sıkı ticari ilişkileri bulunan İtalyan tüccarlara ait belgeler teşkil etmektedir. Bu belgeler arasında da Venedik'in Türklerle yaptığı ticaret antlaşmaları ve İtalyan tüccarların mektupları önemli bir yer tutmaktadır.

Çalışmamızda siyaset ile ticaretin ya da siyasetin yürütülmesi için bir vasıta olan savaş ile ticaretin birbirlerini tamamlayan unsurlar oldukları bir daha ortaya çıktığından dönemin siyasi ilişkilerini öncelikle anlatmayı daha uygun gördük. Böylelikle birbirleriyle ticaret yapan insanların, toplumların, milletlerin ya da devletlerin bu alış-verişte daha kârlı çıkmak adına hangi yollara başvurdukları ve savaş anında dahi nasıl olup da ticareti düşünebildikleri ortaya çıkmış oldu.

Öncelikle böyle bir alanda bana çalışma imkanı sunduğu için ve çalışmamın her aşamasında yaptığı katkılardan dolayı danışmanım Yard. Doç. Dr. Sayın İlyas Gökhan hocama teşekkürü bir borç bilirim. İtalyanca eserlerdeki yardımları için İtalyan Kültür Merkezi'nden sayın hocam Prof. Dr. Maria Terazza Hamard'a, İngilizce eserlere ulaşmamda yardımlarını esirgemeyen Ege Üniversitesi'nden sayın hocam Prof. Dr. Zeynep Mercangöz'e, tezin hazırlanma aşamasında henüz yayınlanmamış olan tebliğini kullanmama izin veren sayın hocam Doç. Dr. Cüneyt Kanat'a, konumuz ile ilgili kaynaklardan Grekçe olanını Türkçe'ye çeviren Araş. Gör. sayın Yusuf Ayönü'ye, Fransızca eserlerin temininde ve bu eserlerden yararlanmam da emeği geçen Araş. Gör. sayın Mikail Acıpınar ile sevgili arkadaşım İlcan Bihter Gül'e, kaynakların temininde benden yardımlarını esirgemeyen Ege Üniversitesi Merkez Kütüphanesi görevlilerinden sayın Sabahattin Hocaoğlu'ya ve son olarak yaklaşık iki sene boyunca gerek maddi gerekse manevî bakımdan ilgi ve alakalarını eksik etmeyen çok sevdiğim aileme teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET i
ABSTRACT ii
ÖNSÖZ iii
İÇİNDEKİLER iv
KISALTMALAR vi
EKLERİN LİSTESİ vii
ÇİZELGELER LİSTESİ viii
HARİTALARIN LİSTESİ ix

1. GİRİŞ 4

2. SELÇUKLU TÜRKİYESİ'NDE İTALYANLAR VE TİCARİ FAALİYETLERİ 5

2.1. Ticari Hedeflere Yönelik Selçuklu Fetihleri ve Ticaretin Gelişmesi 5
2.2. Hıristiyan (Batılı) Devletler İle Yapılan Ticaret Antlaşmaları 9
2.2.1. Kıbrıs Krallığı İle Yapılan Ticaret Antlaşmaları 9
2.2.2. 8 Mart 1220 Tarihli Selçuklu-Venedik Barış ve Dostluk Antlaşması 11
2.3. Selçuklu Türkiyesi'nde Üretim ve Ticareti Yapılan Ürünler 14

3. BEYLİKLER DÖNEMİNDE İTALYANLAR İLE TÜRKLER ARASINDAKİ SİYASİ İLİŞKİLER, 1261 – 1426 18

3.1. Batı Anadolu'da Türk Hakimiyetinin Kurulması, 1261 – 1304 18
3.2. Ege'de Türk Yayılması, 1304 – 1334 24
3.3. Gazi Umur Beğ ve Denizlerde Türk Üstünlüğü, 1334 – 1348 39
3.4. İç Karışıklıklar ve Ege'de Türk Hakimiyetinin Yitirilmesi, 1348 – 1390 53
3.5. İlişkilerde Son Yıllar ve Osmanlı Hakimiyeti, 1390 – 1426 62

4. BEYLİKLER TÜRKİYESİ'NDE İTALYANLAR İLE TÜRKLER ARASINDAKİ TİCARİ İLİŞKİLER 67

4.1. Ticarete Dair Bazı Hususlar 67

4.1.1. Ortaçağ Türkiyesi'nde İktisadi Durum ve Ticaret Merkezleri 67
4.1.2. Sikkeler 70
4.1.3. Ölçü ve Tartılar 72
4.1.4. Vergiler 75
4.1.5. TicaretÜzerinde Serbesti ve Sınırlamalar 79
4.1.6. Yetkili Makamlar: Konsolos ve Muhtesib 82
4.1.7. Antlaşmalara Dair Notlar 84

4.2. Ticareti Yapılan Ürünler 87

4.2.1. İhraç Ürünler 87

4.2.1.1. Hububat 87
4.2.1.2. Köleler / Esirler 95
4.2.1.3. Canlı Hayvanlar 103
4.2.1.4. Şap 106
4.2.1.5. Diğer İhraç Ürünler 112

4.2.2. İthal Ürünler 120

4.2.2.1. Şarap 120
4.2.2.2. Sabun 123

4.2.2.3. Kumaş 124
4.2.2.4. Diğer İthal Ürünler 126

5. SONUÇ 129
KAYNAKÇA 131
ÖZGEÇMİŞ 139
EKLER 140

1. Antlaşmaların Toplu Listesi 140
2. Çizelgeler 141
3. Sözlük 146
4. Yer İsimleri 149
5. Haritalar 151
6. Sikkeler 162

KISALTMALAR

age.	: Adı geçen eser
agm.	: Adı geçen makale
AOASH	: Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae
ASLSP	: Atti della Societa Ligure di Storia Patria
AÜDTCFD	: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi
Ayn. Mlf.	: Aynı müellif
B	: Belleten
BF	: Byzantinische Forschungen
BIH	: Bulletin de l'Institut Historique
bk.	: Bakınız
BSOAS	: Bulletin of the School of Oriental and African Studies
BZ	: Byzantinische Zeitschrift
CIEPO	: Comité International d'Etudes Pré-Ottomanes et Ottomanes
çev.	: Çeviren
DOP	: Dumbarton Oaks Paper
ed.	: Editör
EI	: Encyclopaedia of Islam (Second Edition)
EJOS	: Electronic Journal of Oriental Studies
FI	: Filologia Italiana
hzl.	: Hazırlayan
İA	: İslam Ansiklopedisi
İÜEFTD	: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi
JEEH	: Journal of European Economic History
JESHO	: Journal of Economic and Social History of the Orient
JÖB	: Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik
JTS	: Journal of the Turkish Studies
MHR	: Mediterranean Historical Review
NRS	: Nuova Rivista Storica
nşr.	: Neşreden
OCP	: Orientalia Christiana Periodica
OCTS	: Oriental Carpet and Textile Studies
PBSR	: Papers of British School at Rome
RH	: Revue Historique
RSI	: Rivista Storica Italiano
SAO	: Studia et Acta Orientalia
SHK	: Scriften des Historischen Kollegs
SM	: Studi Medievali
TAD	: Türklük Araştırmaları Dergisi
TDA	: Türk Dünyası Araştırmaları
TDVİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
TTD	: Toplumsal Tarih Dergisi
WZKM	: Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes

EKLERİN LİSTESİ

Sayfa

Ek 1. Antlaşmaların Toplu Listesi 140
Ek 2. Çizelgeler 141
Ek 3. Sözlük 146
Ek 4. Yer İsimleri 149
Ek 5. Haritalar 151
Ek 6. Sikkeler 162

ÇİZELGELER LİSTESİ

Sayfa

Çizelge 1. Şap Fiyatları 141
Çizelge 2. İthal Kumaş Fiyatları 142
Çizelge 3. Girit'te Satılan Türk Kölelerin Fiyatları, 1301 144
Çizelge 4. Türklerden Satın Alınıp Girit'te Satılan Kölelerin Fiyatları, 1301-1304 144

HARİTALARIN LİSTESİ

Sayfa

Harita 1. Türk Beylikleri, 1300-1320 151
Harita 2. Saruhanoğulları 152
Harita 3. Aydın Eli 153
Harita 4. Aydın Beyliği 154
Harita 5. Menteşe Eli 155
Harita 6. Küçük Asya ve Ege Denizi, 1360 156
Harita 7. Yunanistan ve Ege Denizi 157
Harita 8. Romania Haritası 158
Harita 9. Piri Reis'in İzmir Körfezi Haritası I, 159
Harita 10. Piri Reis'in İzmir Körfezi Haritası II 160
Fotoğraf 1. Saruhanoğulları Devrinden Kaldığı Rivayet Edilen Darphane (Manisa) 161

1. G İ R İ Ş

XI. yüzyıl sonlarında Anadolu'yu fethe girişen Türkler, burada sadece Bizans tebaası olan değişik etnik gruplara ve dinlere mensup yerli halk ile değil aynı zamanda başını İtalyanların çektiği Avrupalılar ile de karşılaşmışlardı. Zira Ortaçağ'ın parçalanmış İtalyası'nda gemiciliği ve ticareti esas uğraş olarak seçen küçük şehir devletleri, Bizans İmparatorluğu ile olan ilişkilerinin akışı içinde elde ettikleri ticarî hak ve ayrıcalıklardan olabildiğince yararlanarak İstanbul'da ve Anadolu kıyılarındaki belli başlı liman kentleri ile ticaret yolları üzerindeki şehirlerde yerleşmişler ve kimi yerlerde de özerk koloniler oluşturmayı başarmışlardı.

Haçlı Seferlerine önceleri askerleri taşımak, sonraları ise Doğu'da yerleşmek ve koloniler kurmak amacıyla katılan bu küçük şehir devletleri, sağladıkları kazançlar sayesinde kısa süre içerisinde çok zengin bir toplum haline gelerek *Levant* yani Doğu Akdeniz ticaretini de ellerine geçirmişlerdi. Hatta 1204'te IV. Haçlı Seferi'ni İstanbul üzerine yöneltip, şehri işgal ettikten sonra tarihte emsali görülmemiş bir yağmaya tabi tutan ve sonra da İstanbul'da Latin İmparatorluğu (1204-1261)'nun kurulmasını sağlayan bu şehir devletlerinden Venedik, böylece Doğu'daki ticarî çıkarlarının herşeyden önce geldiğini de göstermişti. Bu dönemde Türkiye Selçuklu Devleti ile doğrudan ilişkiler kuran İtalyanlar, Selçuklular ile yaptıkları 1220 tarihli ticaret antlaşması ile Selçuklu ülkesinde serbestçe ticaret yapma hakkını da elde etmişlerdi.

XIV. yüzyıl başlarına gelindiğinde Batı Anadolu'da Türk beyliklerinin ortaya çıkması, 1220 tarihli antlaşma sayesinde XIII. yüzyıl boyunca Selçuklu ülkesinde serbestçe ticaret yapmayı sürdüren İtalyanların bölgedeki siyasî hakimiyetlerinin tehdit edilmesi ve ticarî çıkarlarının sarsılmaya başlaması anlamına geliyordu. Savaşmayı siyasî ideolojilerinin temeli kılan bu Türk beylikleri, XIV. yüzyıl boyunca yaptıkları akınlar ile İtalyanların bölgedeki ticarî çıkarlarını altüst etmişlerdi. Ticarî çıkarları daha çok Ege'de olan Venedik, bu durumdan ziyadesiyle etkilediğinden kolonisi Girit'teki Kandiye Dükü (*Duca di Candia*) vasıtasıyla Türkler ile anlaşma yollarını aramış ve 1331'den 1407 yılına kadar Aydın ve Menteşe Beylikleri ile toplam on bir antlaşma yapmıştı. Bundan başka antlaşma girişimlerinin sonuç vermediği zamanlarda ise silaha sarılmaktan çekinmeyen Venedik, başta Papalık olmak üzere Bizans, Rodos Şövalyeleri, Kıbrıs Krallığı, Eğriboz Balyosu ve Naksos Düklüğü gibi yerel kuvvetler nezdinde görüşmelerde bulunarak Türklere karşı Haçlı Seferi yapılması fikrinin de öncülüğünü üstlenmekten çekinmemişti. Netice itibariyle Venedik, din uğruna yapılan kutsal savaş anlamına gelen Haçlı Seferi'ni 1334 ve 1344 yıllarında gerçekleştirmeyi başarmışsa da bu seferler Türklerin gücünü tamamiyle ortadan kaldıramadığından Venedik için istenen neticeyi vermeten de uzak kalmıştı. Ticarî çıkarları daha çok Karadeniz'de olan Cenova ise Ege'de Türkler ile barış halinde olmayı tercih etmiş ve Türklere karşı oluşturulan ittifaklara da katılmamıştı.

Siyasî ilişkilerdeki bazı gerginliklere ve çatışmalara rağmen Türkiye, bu dönemde İtalyan tacirler için ihtiyaç duydukları ürünlerin temininde ve Avrupa ürünlerinin ihracında oldukça önemli bir ülke olma özelliğini daima korumuştu. Hatta Aydın ve Menteşe Beyliklerinin sahip oldukları Ayasuluğ ve Balat bu dönemde Türkiye ürünlerinin Avrupa'ya ihraç edildiği ve tacirlerin son derece faal oldukları liman kentleri olarak gelişmişler ve bu özellikleri sayesinde İtalyan kaynakları bu beylikleri bu iki liman kentin adı ile anmışlardı.

2. SELÇUKLU TÜRKİYESİ'NDE İTALYANLAR VE TİCARÎ FAALİYETLERİ

2.1. Ticari Hedeflere Yönelik Selçuklu Fetihleri ve Ticaretin Gelişmesi

Amalfi, Venedik, Pisa ve Cenova gibi İtalyan şehir devletleri Bizans İmparatorluğu'ndan elde ettikleri geniş siyasî ve ekonomik ayrıcalıklar sayesinde Bizans'ı parçalayıp topraklarından bir kısmında egemen olmuşlar ve öteki kesimlerinde de özerk denilebilecek koloniler oluşturarak Levant ticaretini ellerine geçirmişlerdi. Diğer taraftan Bizans İmparatorluğu, dayandığı temel topraklardan biri olan Küçük Asya'nın büyük bir kesimini Türklere kaptırmış ve İtalyanların da deyimiyle Anadolu coğrafyası *Turchia* (Türkiye) haline dönüşmüştü.[1] Bu yarımadanın her üç sahilinde önemli köprü başları tutan İtalyanların, bu ülkenin iç bölgelerini fethetmekle kalmayıp güney ve kuzey kıyılarına doğru da yayılmaya çalışan Türkler ile karşılaşmaları adeta kaçınılmaz olmuştu. Limanlara yerleşmiş olan İtalyanların Türkiye içlerinden Asya'ya uzanan ticaret yollarına da yayılmak istemeleri bu karşılaşmanın temeli ticarete dayanan sürekli ilişkilere dönüşeceğini gösteriyordu.

Burada Türkiye Selçuklu Devleti'nin izlediği ticaret politikası önem kazanmaktadır. Çünkü İtalyanlar ile Selçukluların başlangıçta karşılaştığı ve ticarî münasebetlere giriştikleri yerler kıyı bölgelerindeki liman şehirleri olduğundan Türklerin gerek kuzey gerekse güneyde denizlere ulaşmak için gösterdiği çaba, ileriyi gören bir anlayışın ürünü olarak tarihe geçmiş ve bu durum, ticaretin gelişmesi ile Selçuklu fetihleri arasındaki paralelliğe değinmemizi gerekli kılmıştır.

Selçuklu Devleti'nin, kıyılarda bulunan ticaret yollarının giriş ve çıkış noktalarını ele geçirmeye yönelik girişimleri, Türkiye'nin içlerine çekilmek zorunda kaldığı I. Haçlı Seferi'nin (1097) hemen akabinde başlamıştı. Sultan II. Kılıçarslan (1155-1192) zamanında Türkiye'de siyasî birliği sağlayan Selçuklular bundan sonra bütün güç ve enerjilerini bu yolda harcamaya başlamışlardı. Nitekim dört tarafı düşmanlarla sarılmış olan Türklerin bundan sonra düşman tarafından gelen güç gösterilerine karşılık vermeye başladıkları; tehdit, misilleme, barış veya bunlar da çözüm getirmezse askerî seferlere giriştikleri görülmektedir. I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in 1197 yılında Bizans topraklarına doğru yaptığı hareket böyle bir ticarî anlaşmazlığın çözümüne yönelik bir girişimdi.[2] Rükneddin Süleyman Şah'ın (1197-1205) Samsun'da Bizanslılar tarafından mağdur edilen Türk tüccarlar için 1200 yılında Bizans İmparatoru nezdinde bulunduğu girişim[3] ve I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in hükümdarlık döneminde, 1205 yılında, Samsun'a giden kara ticaret yolunu kesen Trabzon Rumları üzerine yaptığı sefer,[4] Selçukluların tüccarı ve ticaret yollarını koruyup gözettiğini gösteren önemli olaylardandı.

---

[1] İlk Haçlı kaynakları Anadolu'yu henüz "Romania" ve İslâm kaynakları da eski alışkanlıkla "Diyâr-ı Rum", "Bilâd-i Rum" ve XIV. yüzyıldan sonra da "Bilâdü't-Türk" isimleriyle anarken, Batı kaynakları daha XII. asır ortalarından itibaren bu ülkeden "Turchia", "Turquia" diye bahsetmektedirler. Nitekim Batı kaynakları Guillaume de Tyr (doğ. 1130)'den beri artık "Romania" tabirini tamamiyle terkedip hep "Turchia" veya "Turquia" ve bazen de "Turkomania" adını kullanırlar. Örneğin II. Haçlı Seferi kroniği Odon de Deuil, Antakya'ya kadar sahilleri "Romania" ve İç Anadolu'yu "Turquia" adıyla anar. Fransisken rahip Wilhelm von Rubruck, Vincent de Beauvais, Floransalı tüccar Francesco Balducci Pegolotti de bu ülkeden hep "Turchia" olarak bahsederler (O. Turan, 1999: 355 n. 150).

[2] Bizans İmparatoru III. Alexios Angelos (1195-1203) Konya-İstanbul arasında ticaret yapan Selçuklu tebaasından Grek ve Türk tacirlerin mallarına el koyup kendilerini de hapsedince Selçuklu Sultanı I. Gıyaseddin Keyhüsrev (1192-1197/1205-1211) de Mısır hükümdarı el Aziz'in 1197'de Antalya yolu ile İmparatora gönderdiği atları ve hediyeleri müsadere etmişti. Bunun üzerine Bizans ile Selçuklu devletleri arasında ihtilaf çıkmış ve Sultan, istekleri kabul edilmeyip tacirler serbest bırakılmayınca aralarındaki antlaşmanın bozulduğunu ilan ederek Bizans topraklarını istila etmişti (Khoniates, 2004: 53- 57).

[3] İmparator III. Aleksios Angelos bu kez 1200 yılında Giresun (*Kerasunt*) yakınlarında batan bir geminin yükünü kurtarmak bahanesi ile Samsun sahiline yanaşan gemileri yağmalamış, tüccarların bir kısmını esir etmiş, bazılarını da öldürtmüştü. Tüccarların İmparatora yaptıkları şikâyetler bir sonuç vermeyince, mağdur Konyalı tüccarlar durumu Sultan Rükneddin Süleymanşah'a arz etmişler, Sultan da kendi

Selçuklu sultanlarının iktisadî gayelerle ticareti geliştirmek için yaptıkları fetihlerin en önemlilerinden ilki 1207 yılında Antalya'nın fethedilmesi olmuştu. Bu seferlerin yapılmasındaki ticarî sebepleri İbn Bibi eserinde ayrıntısıyla anlatmaktadır.[5] Antalya'nın fethinden hemen sonra Kıbrıs Krallığı ve Venedik ile yazışmalara başlanması ve ticareti düzenleyen antlaşmalar yapılması Selçuklu Devleti'nin ticarete verdiği önemi ve bölge ticaretine ne kadar hızlı ve kolay uyum sağladığını gösteriyordu. Bu ticaret antlaşmalarından ilerleyen bölümlerde ayrıntılı olarak bahsedilecektir. Fethin akabinde şehrin Türk donanmasının üssü haline getirilmesi ticarî ve siyasî hedeflerin bir tutulduğunun önemli bir göstergesi idi.

Antalya'nın fethi ile Akdeniz'e açılan Selçukluların bir sonraki hedefi Karadeniz ticaretine dahil olmak için Sinop'u ele geçirmekti. Trabzon ve İznik Rum Devletleri'nin de gözünün olduğu Sinop, devletlerarası ilişkilerde sürekli sorun teşkil eden bir yerdi. Neticede I. İzzeddin Keykavus (1211-1220) beklediğinden de kolay bir şekilde 1214 yılında Sinop'u ele geçirmeyi başarmıştı. Fethin ardından sultanın emriyle kentin surlarının on beş Türk emirinin sağladığı para ve iş gücü yardımıyla kısa sürede onarılması, şehrin, Selçuklu ülkesinin her bölgesinden yetenekli, güçlü, itibarlı birer zenginin seçilerek Sinop'a gönderilmesi ile şenlendirilmesi ve şehirden kaçmış olanların geri çağırılarak mallarının kendilerine verilmesi Türklerin ticareti kollayıp gözettiğini ve tüccarın menfaatine uygun hareket ettiğini bir kez daha gösteriyordu.[6] Sinop'un ele geçirilmesi ile Selçuklular, Venedikliler ve Trabzon Rumlarından sonra Karadeniz'de üçüncü güç haline gelmişlerdi.

Sinop'un fethi esnasında Antalya'da yerli Rumların ayaklanarak şehrin Türk yöneticilerini öldürmeleri üzerine I. İzzeddin Keykavus Antalya üzerine sefere çıkmış ve 22 Ocak 1216'da şehrin nihai fethini gerçekleştirmiş ve ilişkilerin bozulduğu Kıbrıs Krallığı ile mektuplaşarak ticarî ilişkilerin yeniden tesis edilmesini sağlamıştı (İbn Bibi, 1996: 162-167).[7]

Selçuklu Devleti'nin iktisadî, siyasî ve diğer yönlerden güçlerinin zirvesine ulaştıkları dönem olan I. Alaeddin Keykubad (1220-1237) devrinde de ticarî hedeflere yönelik fetihler bütün hızıyla sürmüş ve hatta bu hususta Selçuklu Türkiyesi hudutları dışına çıkılmıştı. Onun bu amaçla gerçekleştirdiği ilk fetih 1221 yılında Rumların Kalonoros, Kandelor ve Avrupalıların Candelore dedikleri ve fetihten sonra Alaiye adını alan kentin zaptı olmuştu (İbn Bibi, 1996: 253-268). Alaiye'nin kuşatılması esnasında Antalya'dan deniz kuvvetlerinin de sefere iştirak etmesi Türklerin Antalya'nın fethinden kısa bir süre sonra denizciliğe başlamış olduklarını gösteriyordu.

---

tebaasına ait tacirlerin mallarının iadesi için İmparator nezdinde girişimde bulunmuştu. İşin daha fazla büyümesinden çekinen İmparator suçu amirali Konstantin Frangopoulas'a yükleyerek tazminat ödemeyi ve Sultana yıllık haraç vermeyi kabul ederek geri adım atmıştı (Khoniates, 2004: 92- 93; Laiou, 2001: 184).

[4] Trabzon Rum İmparatoru David Kommenos, IV. Haçlı Seferi ile İstanbul'un Latinlerin eline geçmesini ve Rükneddin'in Konya'da ölümünden sonra Selçuklu tahtına bir çocuğun geçirilmesini fırsat bilerek 1205 yılında Sivas'tan Sinop ve Samsun'a varan yolu karadan ve denizden kesmekle Kıpçak, Rus ve Rumlarla ticaret yapan tüccar kafilelerinin Sivas'ta izdiham halinde yığılmalarına ve büyük maddi zararlara uğramalarına sebep olmuştu. Bu tıkanıklığa son vermek isteyen sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev, Trabzon üzerine başarısızlıkla sonuçlanan bir sefer yapmıştı (İbnü' l- Esir, İstanbul 1987: 201).

[5] Mısır ve İskendirye'den Frenk kumaşları alarak Antalya'ya gelen Horasanlı, Iraklı ve başka memleketlerden tüccarlar IV. Haçlı Seferi'nin ardından şehri ele geçiren Toscanalı maceraperest Aldobrandini tarafından Antalya'da soyulunca Selçuklu Sultanı'nın huzuruna çıkmışlar başlarına gelenleri anlatarak mallarının geri alınmasını istemişlerdi. Sultan da "*mallarınızı geri alıp onları eskizsiz ve sağlam olarak size teslim etmeden yerime oturmayacağım. Bulunamayan eşyanızı kendi hazinemden karşılayacağım*" diyerek tüccarların isteklerini yerine getireceğine söz vermiş ve 5 Mart 1207'de şehri ele geçirdikten sonra da bu sözünü yerine getirmişti (İbn Bibi, 1996: 115-116, 117- 120; İbnü' l- Esir, 1987: 209-210).

[6] İzzeddin Keykavus, Trabzon İmparatoru Aleksios Kommenos'u Samsun'un iç bölgelerinde avlanırken sürpriz bir baskınla ele geçirmiş ve fidye olarak ondan Sinop'u almıştı (İbn Bibi, 1996: 168- 175).

[7] İbn Bibi burada kronoloji hatası yaparak Antalya'nın nihai fethini Sinop'un fethinden önce anlatmıştır.

1228 yılında burada bir tersane kurulması denizciliğe verilen önemin başka bir göstergesi idi. İnşa edilen bu tersane sadece gemi yapılan ya da gemilerin kışın saklanması için gözleri olan bir organizasyon değildi. Asıl önemli özelliği gemileri donatma ve bu donanımları üretme yeteneğine sahip olması idi. Selçuklular bu tersaneyi kurmakla Doğu Akdeniz'de ticarî ve askerî egemenliği ele geçirmeyi, Ege Denizi'nde dahi ticarî etkinliklere katılmayı ve sürekli Latin tehditi altında olan Akdeniz kıyı şeridindeki donanma gemilerini, tersanenin kışın denizde kalmayan ve karada kışlayan gemilere barınak oluşturma özelliği ile, imha saldırılarından korumayı hedefliyorlardı (Dağgülü, 2004: 59–61).[8] Fethin ardından yapılan yeni inşa çalışmaları neticesinde şehir, Ortaçağ'da mühim bir yer haline gelmişti.[9]

Selçukluların ilk deniz aşırı seferleri de yine ticarî gayelerle ve yine I. Alaeddin Keykubad devrinde, 1227 (veya 1225) yılında gerçekleştirilmişti. 1223 yılında Moğolların Kırım'ın ünlü ticaret merkezi Suğdak'ı işgal edip kentten ayrılmalarından sonra Suğdak'ta asayiş kalmamış ve o dönemde Türkiye'den buraya giden tüccarların çoğunun mallarına el konulmuştu. Suğdak'daki ticarî emniyetsizlik İbnü'l-Esir ve İbn Bibi'nin kayıtlarından da anlaşılmaktadır.[10] Siyasî ve ticarî karışıklıkların baş gösterdiği Suğdak'ta durumdan istifade etmek isteyen Trabzon Rumları da buraya yerleşmeye ve şehirde yağmalarda bulunmaya başlamışlardı. Şikâyetlerin artması üzerine Sultan Alaeddin, Melikü'l-Ümera Hüsameddin Emir Çoban'a Suğdak üzerine sefere çıkmasını emretmişti. Bunun üzerine Sinop'tan donanma ile harekete geçen[11] Emir Çoban, Kıpçak ve Rusların karşı koymasına rağmen şehrin fethini (1227) gerçekleştirmişti (İbn Bibi, 1996: 325-340). Fetihten sonra şehirde, ticarî işler düzene sokulmuş ve zarara uğrayan tüccarların kaybı da telafi edilmişti.

Selçuklu Sultanları ticarî hedeflere yönelik seferlerden başka, ticareti teşvik ve tüccarları himaye için daha pek çok girişimlerde bulunmuşlar, bu hususta çeşitli politikalar geliştirmişlerdi. Yabancı devletlerle yapılan ticaret anlaşmaları, değerli altın sikkelerin bastırılması, ticaret yollarının güvenliğinin sağlanması için hırsız ve eşkıya ile mücadele, insan, hayvan ve eşya için konaklama, depolama amaçlı han ile kervansaray gibi tesislerin yapılması, zarara uğrayan tacirlerin zararlarının hazineden karşılanması (sigorta usulü) gibi daha pek çok uygulama bunlar arasında sayılabilir.

XIII. yüzyılda Türkiye'nin iktisadî durumunu, ülkedeki ticarî faaliyetleri ve devletin bu hususta takip etmiş olduğu siyaseti anlamak açısından kervansaraylar üzerinde önemle durulması gerekmektedir. Kervansaraylar gerek ticaret kervanlarını eşkiya saldırılarından korumak gerekse yolcuların kondukları ve geceledikleri yerlerde her türlü ihtiyaçlarını temin etmek için inşa edilmiş yapılardı. Bu özellikleri ile uzaktan bakılınca bir kale, içlerine girildiğinde kervan kafilelerinin her türlü ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir teşkilata sahip olduğu görülen kervansaraylar, İslâm dünyasının başka bölgelerinde emsaline rastlanmayan uygarlığın en görkemli abideleri idiler (O.

---

[8] Sultan Alâeddin Keykubad'ın Alanya'da 1229 ve 1236 yıllarında inşa ettirdiği bu kuvvetli tersane Selçukluların denizciliğe verdikleri önemin açık bir göstergesi idi (Wittek, 1986: 30).

[9] Öyle ki XIII. yüzyıl Avrupa kaynaklarında Sultan'ın hazinelerinin küpler halinde Alaiye'de bulunduğu rivayet edilmekte idi (Joinville, 2002: 83; O. Turan, 2002: 338).

[10] Suğdak'ın ticarî öneminden bahseden İbnü'l- Esir, Moğolların şehri işgali esnasında pek çok insanın öldürüldüğünü, bir kısmının dağlara kaçarak bir kısmının da gemilere binerek o sırada Müslümanların elinde olup Kılıç Arslan'ın ahfadı tarafından yönetilmekte olan Anadolu Rum diyarına çekip gittiklerini, bunların içinde Rusların ileri gelen tüccar ve zenginlerinin de bulunduğunu, bunların Selçuklu limanına yanaştıkları sırada gemilerinden birisinin yarılıp içindeki insanlar hariç her şeyi ile battığını ve o sırada uygulanan bir âdete göre, limana yakın bir yerde batan gemi o bölgenin hükümdarına ait olduğundan bölgenin hükümdarı olan Selçuklu Sultanı'nın bu gemiden çok mal elde ettiğini kaydetmektedir (İbnü' l-Esir, 1987: 346- 347). İbn Bibi de bu sıralarda Selçuklu sarayına gelen bir tüccarın Antalya'da Franklardan, Kilikya'da Ermenilerden ve Kırım'da da Ruslardan çekmediğinin kalmadığını, mallarının yağmalandığını söyleyerek Sultan'dan bu zararlarının telafi edilmesini istediğini kaydetmektedir (İbn Bibi, 1996: 315-318).

[11] Daha XIII. yüzyıl ortalarında İbn Said, Selçukluların Sinop ve Antalya'da kurmuş oldukları donanmalarının Akdeniz ve Karadeniz'deki faaliyetlerinde onlara nasıl faydalı olduklarını kaydetmekte idi (İbn Said el- Mağribi, 1958: 118-119).

Turan, 1946: 471; Alessio Bombaci'den naklen, Ş. Turan, 1990: 108; Bodmer, 2001: 41; Kienitz, 1986: 285-286).[12] 1133 yılında dört yüz kişilik Azerbaycanlı tüccarlardan oluşan bir ticaret kervanının Erzurum-Erzincan yolunda şiddetli bir kar fırtınasına yakalanarak yolda hayatlarını kaybetmeleri özellikle tüccarlar açısından bu gibi tesislere duyulan ihtiyacı gözler önüne sermekte idi (Cahen, 1979: 167, 171; O. Turan, 1999: 359; Abulafia, 1987: 456). Selçuklular döneminde ticaret yönünden kervansaraylar kadar önemli olan bir etkinlik alanı da pazarlar ve panayırlardı. Bunlar her taraftan gelen tüccarların buluştukları ve her türden malın ticaretinin yapıldığı şehirlerin uzağında yani "*yaban*" da büyük kervan yollarının yakınında kurulan ticarî merkezlerdi. Bunlardan en ünlüsü Kayseri-Pazarören kasabasının bulunduğu yerde kurulan Yabanlu Pazarı idi ve burada ticarî hayat oldukça canlıydı (Sümer, 1985: 11- 24).[13]

Selçuklu Türkleri, Bizans-Sasani ve Bizans-Arap savaşları neticesinde harap olan ve hiçbir güvenliği kalmayan, Arapların Akdeniz hakimiyetini ellerine geçirmeleri ile de Doğu-Batı ticaretinde oynadığı aracılık rolünü tamamı ile yitirmiş bir halde iktisadî çöküşün eşiğinde bulunan Anadolu'yu fethetmek ve ticareti teşvik ve himaye için tedbirler almak sureti ile memleketi dünya ticaret ailesi halkasına dahil etmişlerdi.[14] II. Kılıçarslan'ın saltanatının ortalarına doğru Anadolu'da siyasî istikrarın da sağlanması ile bölge ülkeleri ile ticarî ilişkilerde artış meydana gelmeye başlamıştı. Doğudan, batıdan, kuzey ve güney memleketlerinden pek çok tüccar Selçuklu ülkesine ticaret yapmaya geldiği gibi Selçuklu tüccarları da ticaret amacıyla ülke sınırları dışına çıkıyorlardı. Gırnatalı Ebu Hamid daha XII. yüzyılın başlarında Rusya'dan Anadolu'ya tüccarların geldiğini kaydediyor (Gırnatalı Ebu Hamid'den naklen Cahen, 1979: 167, 171), Bizans kronik yazarlarından Ioannes Kinnamos ve Niketas Khoniates de XII. yüzyıl ortalarına doğru Beyşehir Gölü adalarındaki yerleşik ahali ile Konya Türkleri arasındaki ticarî münasebetlerin aile ve din bağlarından daha da kuvvetli bir hal aldığından bahsediyorlardı (Khoniates, 1995: 24; Kinnamos, 2001: 20). Bizans İmparatoru III. Aleksios Angelos'un Samsun limanında yağmalattığı tüccar gemilerinde Selçuklu Türk tüccarlarının da bulunması bizzat Selçuklu tebaası tacirlerin deniz aşırı ticarete iştiraklerini gösteriyordu. Hatta bu sıralarda İstanbul'da ticaret yapan Selçuklu tüccarları ve onların mallarını depo ettikleri binaları da vardı. Bu tüccarlar İstanbul'da Chonae'daki Aziz Mihail Fuarına da sık sık katılıyorlardı (Heyd, 2000: 242; Ş. Turan, 1990: 96; Nevra Necipoğlu, 2001: 87).[15] Ayrıca bu devirde Azerbaycan ve Tebriz'den bazı tüccarların Konya'da ticarî faaliyetlerde bulunduğu ve bununla da kalmayıp şehirde yerleştiklerini gösteren kayıtlar da mevcuttur.[16]

---

[12] İlhanlı hükümdarı Olcaytu zamanında Anadolu'ya gelen Moğol komutan İrencin Noyan'ın kendisine isyan eden İlyas adındaki bir Türk emirini, sığındığı Alâeddin Keykubad kervansarayında yirmi bin kadar süvari ile iki ay boyunca kuşatmasına rağmen onu ele geçirememesi "*ne mancınık, ne ok, ne arrade ve ne neffatenin fayda etmediği bu kuşatma olayının diğer insanlara da örnek oluşturarak takibata uğrayanların han ve kervansaraylara sığınmayı âdet edinmesi*" bu yapıların dayanıklılığını göstermekte idi (Aksarayi, 2000: 242).

[13] Bu pazarın bir diğer önemli özelliği de devlet erkânının ve ordularının toplanma yeri olması idi. Zira I. İzzeddin Keykavus'un Ermeni Kralı Leon üzerine sefere çıkmadan ve Şam vilayetine saldırıda bulunmadan önce devlet erkanı ve orduları ile Yabanlu Pazarı'nda bir araya geldiği bilinmektedir (İbn Bibi, 1996: 183, 204).

[14] Türklerin fethinden önce Bizans Anadolusu'nun içinde bulunduğu iktisadî ve medenî çöküş Haçlı Seferleri neticesinde Batılıların Doğu Akdeniz kıyılarında limanlar elde ederek Doğu ile doğrudan ticarî temaslarda bulunmalarından dolayı Bizans Anadolusu'nu bu ticaretin dışına itmişti (O. Turan, 1980: 155-163; Akdağ, 1979: 431- 432).

[15] Latinler, İstanbul'u ilk işgallerinden bir ay sonra 19 Ağustos 1203'te şehirdeki Müslüman tacirlerin Mitaton diye bilinen ticaret ve mallarını depoladıkları binasına saldırmışlardı (Khoniates, 2004: 122-123; Vryonis, 1971: 222, 235, 479).

[16] Sultan II. Kılıçarslan, Aksaray şehrini bir üs, bir karargâh olarak inşa ederken oraya Azerbaycan'dan ilim ve sanat erbabı ile birlikte tacirler de getirmişti (O. Turan, 1947: 224, 227; Ayn. Mlf., 1988: 121). Bundan başka Konya'da eski sûkun yanında yeni bir sûk ve dükkancılarla zanaatçıların yanında Tebrizli iki büyük tüccar bir de Konyalı Türk tüccarın isimleri vardı (Cahen, 2001: 133).

Selçuklu Tükiyesi'ndeki Doğu-Batı ve Kuzey-Güney istikametlerindeki transit ticaret yollarının canlanması da ticarî faaliyetlerdeki gelişmeyi gözler önüne seren önemli bir unsurdu. Zira, Selçuklu Devleti'nin esas kuvvetini bu transit yollarda cereyan eden iç ve dış ticaretten elde ettiği kazançlar teşkil ediyordu. Bu devirde Anadolu'dan başlıca iki ticaret yolu geçiyordu. Birincisi Ermeni Prensliği'nin elindeki Ayas (Yumurtalık)'tan başlayıp Kayseri üzerinden Sivas'a uzanıyor, burada yol ikiye ayrılarak bir kolu Erzincan-Erzurum üzerinden Tebriz'e ve oradan da Orta Asya'ya giderken diğer bir kol kara yolu ile Sinop ve Samsun limanlarına, bu kolun diğer biruzantısı da Ankara üzerinden İstanbul'a ulaşıyordu[17]. Selçukluların elindeki Antalya'dan başlayan diğer bir yol ise başkent Konya'da düğümleniyor, buradan bir taraftan Karaman-Aksaray-Kayseri üzerinden Sivas'a varan kervan yolunu izliyor ve bu yol Kayseri'den güneydoğuya saparak Malatya-Elbistan-Ayntap üzerinden Suriye ve Halep'e gidiyordu. Konya'dan batıya uzanan bu yolun ikinci kolu Seydişehir-Isparta-Eğirdir üzerinden Ege sahillerine, Ayasuluğ ve Balat'a varıyordu (Erdem, 1996: 51, 54, 59). Neticede bu ticaret yollarının işlerlik kazanması için gerekli ortam da hazırdı. Zira, Karadeniz'in kuzeyindeki Kıpçakların güneyindeki İslâm ülkeleri ile olan kürk ve köle ticaretinin başlıca transit ticaret yolunu Selçuklu Türkiyesi teşkil etmekte idi (Cahen, 2001: 132; Yuvalı, 1990: 237; Polat, 2000: 381). Bundan başka Papa'nın Mısır'ı iktisadî bakımdan çökertmek için demir ve kereste ihracını yasaklaması ve Avrupalı gemilerin Mısır limanlarına uğramasını menetmesi Türkiye'nin bilhassa güney kıyılarının limanlarının canlanmasına neden olmuştu. Zira bu ihraç yasağından dolayı Avrupalı tüccarlar ihtiyaç duydukları doğu ürünleri için Suriye ve Anadolu limanlarına yönelmişler ve Mısır da özellikle kereste için Türkiye limanlarına bakar olmuştu (Akdağ, 1980: 33, 435, 449; İnalcık, 1985: 180; Güçlüay, 2000: 43-45). Papalık ambargolarına ek olarak Eyyubî ve Memlûk Sultanlarının Suriye ve Filistin kıyılarında ele geçirdikleri Haçlı liman kentlerini bir daha kullanılmaması için tamamiyle tahrip ettirmeleri de bu bölgede ticaret yapan Avrupalıları Asya içlerine giden yollar üzerinde başka ülkelere, özellikle daha kuzeydeki Türkiye'ye yöneltmiştir (Ş. Turan, 1990: 97).[18]

Sonuç olarak Selçuklu Sultanları izledikleri mükemmel ticaret politikaları ile devrin değişen şartlarını kendi lehlerine çevirmişler ve bu sayede XIII. yüzyılda Selçuklu Türkiyesi tarım, sanayi ve ticarette büyük gelişme ve ilerleme kaydetmiştir. Ortaçağ Avrupasının Vincent de Beauvais, Jornoville ve Hayton gibi XIII. asır müelliflerinin Türkiye'yi efsanevi servetler ve hazineler diyarı olarak tasvir etmeleri bu ilerlemenin tescillenmesi anlamına gelmektedir (O. Turan, 2002: 399; Cahen, 1979: 160-161).

2.2. Hıristiyan (Batılı) Devletler İle Yapılan Ticaret Antlaşmaları

2.2.1. Kıbrıs Krallığı İle Yapılan Ticaret Antlaşmaları

Türkler ile denizaşırı Hıristiyan ya da Batılı devletler arasında ilk ticarî antlaşmalar elimizdeki vesikalara göre I. İzzeddin Keykavus ile Kıbrıs Kralı Hugues arasında yapılmıştı. Kral'ın 1214'deki mektubu ile başlayıp Sultan'ın Eylül 1216 tarihli mektubu ile sona eren toplam beş mektup kaleme alınmıştı. Bunların ilk dördü krala sonuncusu ise sultana ait olup hepsi Grekçe yazılmıştı. Söz konusu mektuplar Osman Turan tarafından çevirilerek yayınlanmıştır (O. Turan, 1988: 139-143).

---

[17] Floransalı tüccar Francesco Balducci Pegolotti bu yolu şöyle tarif ediyor: "*Ayas'tan başlayan yol, Anabad'a kadar Ceyhan Nehrini izler, orada nehirden ayrılarak onun bir kolu olan Anabad Su'yu takip eder. Geben surlarının altından geçen yol Göksun'dan sonra kuzeydoğuya kıvrılıp Seyhan Nehrinin çıktığı yere varır ve Antitorosları aşarak Kızılırmak boyunca ilerleyip Sivas'a ulaşır.*" (Pegolotti, 1936: 9). Cenovalı bir noterin 1274 Haziranında düzenlediği iki ayrı senet Ayas-Sivas yolculuğunun 8 gün sürdüğünü gösteriyordu (Ş. Turan, 1990: 106). Venedikli ve Cenovalı tüccarların Ayas limanındaki ticarî faaliyetlerini Marco Polo eserinde canlı bir şekilde tasvir etmektedir (Dokuman, Tarihsiz: 20).

[18] Örneğin 1224'te Venedik Cumhuriyeti'nin kendi tebaasından tacirlerin Mısır ile ticaretini yasaklayan kararı her iki tarafın da ihtiyaç duydukları mallar için Türkiye'ye yönelmelerini sağlamıştır (Heyd, 2000: 454-455).

Denizaşırı Hıristiyan devletlerle ticaret antlaşmalarının yapılması Selçukluların Antalya'yı fethederek Akdeniz'e çıkış kapısı elde etmeleri ile daha I. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında başlamıştı. Zira, Kıbrıs Kralı Hugues'in 1214 Ocak tarihli ilk mektubunda yer alan "*altı yıldan beri aramızda yeminle tasdik edilmiş bir dostluğun mevcut bulunduğunu, Sultanlık devleti adamından öğrenecek ve vesikaların altın mühürle mühürlenmiş olduğunu anlayacaksınız*" ibaresi mektuplaşmaların 1207'de Antalya'nın fethinden hemen sonra I. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında başlatılmış olduğunu kanıtlamaktadır. Ayrıca bu mektupta yer alan "*o emin adamınızın vasıtası ile alınan zat-ı devletlerinin mektubu okunmuş ve muhtevasında tespit edilenler anlaşılmıştır*" ibaresi de ilk teşebbüs ve mektubun I. Gıyaseddin Keyhüsrev'e ait olduğunu göstermektedir. (O. Turan, 1988: 139). 1192'den itibaren Kıbrıs'ta yerleşmiş bulunan Haçlıların Anadolu sahilleri ile sıkı bir ticaret yaptıkları bilhassa gıda maddelerini buradan temin ettikleri, Selçukluların da siyasî anlaşmazlıkların ticaret politikalarına zarar vermesini istememelerinden dolayı her iki taraf da antlaşma yapmak ihtiyacını duymuşlardı. Nitekim bu birinci mektupta yer alan ifadeler, iktisadî zaruretlerin her iki tarafı da fethin ardından antlaşma yapmaya zorladığını göstermektedir.

Burada dikkati çeken önemli bir husus "dostluk" antlaşmasının karşılıklı özel elçilerle gönderilen mektuplara dayandırılmış olması idi. Yani taraflarca kabul edilip imzalanan tek bir metin ya da örneklerini orta ve yeni çağlar boyunca pek çok kere gördüğümüz tek yanlı bir ahidname, ferman ya da edit (sıradan metin) değil, karşılıklı alınıp verilen mektuplar söz konusu idi. Bu mektuplara göre Selçuklu Devleti ile Kıbrıs Krallığı arasındaki ticarî ilişkiler şöyle düzenlenmişti:

1- İki tarafın tebaası olan tüccarlar ve gemiciler birbirlerinin ülkelerine serbestçe girip çıkabileceklerdi.
2- Selçuklu ve Kıbrıs tebaası olanlar karşılıklı ticaretlerinde yalnızca o ülkede verilmesi gerekli olan gümrük resmini ödeyeceklerdi. O yıllarda bu vergi %2-3 oranında idi.
3- Kıbrıs Krallığı'na ait yerlerde, karada ya da denizde korsanlar tarafından ele geçirilen mallar ve gemiler, Selçuklu Devleti'ne sığınacak olurlarsa yakalanıp Kıbrıs'a geri verilecekti. Buna karşılık Selçuklu Devleti'ne ait yerlerde korsanlarca ele geçirilen insanlar ve mallar Kıbrıs'a götürülecek olurlarsa bunu taşıyan gemiler sultana gönderilmeyip batırılacak yalnızca insanlar ve mallar Selçuklu Devleti'ne geri verilecekti.
4- Taraflardan birinin sahillerinde fırtınaya tutulan ya da kazaya uğrayan karşı tarafa ait gemiler yağma edilmeyecek, aksine içindeki insanlar ve mallar koruma altına alınıp geri verilecekti.
5- İki taraf tebaasından ya da tüccarlardan biri karşı tarafta ölecek olursa mallarına el konulmayıp varislerine teslim edilecekti.
6- Antlaşma üç yıl için yapılmıştı. Ancak bu hükümlere eğer isterlerse Kıbrıs Kralı'nın aracılığı ile Ermeni prensi, Antakya Prensi ya da herhangi başka bir hükümdar da katılabilecekti.[19]

Karşılıklık (*mütekabiliyet*) esasına dayanan bu antlaşma üçüncü devletlere de açık tutulması yönünden ayrı bir önem arz ediyordu. Bu durum, Selçuklu Devleti'nin diğer Hıristiyan devletlerle ilişkilerinde söz konusu antlaşmayı örnek tutacaklarının bir belirtisi idi (Ş. Turan, 1990: 118). Söz konusu bu metinler bize, bu ticaretin büyük hacimli bir ticaret mi, yoksa belirli kabotaj haklarının kullanılmasından ibaret mi olduğu konusunda bilgi vermemekle birlikte, Doğu Akdeniz'de bir Selçuklu ticaret filosunun ortaya çıktığını ve Selçuklu limanlarına Kıbrıs Kralı'nın tebaasının uğradığını gözler önüne sermektedir (Cahen, 2001: 134-135).

[19] Bu mektuplar hakkında geniş bir yorum için bkz. (O. Turan, 1988: 109-119; Ayn. Mlf., 1964: 214-220; Yuvalı, 1991: 37-43; Öğün, 1991: 29-35).

2.2.2. 8 Mart 1220 Tarihli Selçuklu-Venedik Barış ve Dostluk Antlaşması

Venediklilerin Selçuklu ülkesinde ticaret yapma serbestliğini - Kıbrıs Krallığı gibi - Antalya'nın fethinden sonra I. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde elde ettikleri ve İzzeddin Keykavus'un da babasının tanıdığı bu serbestliği ikinci bir fermanla yenilediği anlaşılmaktadır. Zira, iki bölümden oluşan 8 Mart 1220 tarihli bu antlaşmanın Sultan'ın Venediklilere tanıdığı serbesti ve ayrıcalıkları içeren birinci kısmında Sultan, Venediktebaası tacirlerinden merhum babasının ve kardeşinin ve kendisinin fermanı hükmüne göre % 2'den başka bir şey almayacağını ilan etmekteydi (O. Turan, 1988: 144). Alaeddin Keykubad'ın yaptığı 1220 tarihli bu antlaşma ise Levant ticaretinde en başta gelen *Serenissima Republica* (Venedik Cumhuriyeti) ile ticaret ilişkilerini resmen başlatıyor ve bu ticaretin kural ve koşullarını saptıyordu.

Venedik Cumhuriyeti adına müzakereleri yürüten ve antlaşmayı imzalayan kişi İstanbul'da uzun süre *podesta*lık yapmış olan Jacobus Teopulo idi.[20] Alaeddin Keykubad ise kendi adına görüşmeler yapması için yüksek rütbeli bir komutanı, sipehsalar (günümüzün Genel Kurmay Başkanı olup, ordunun her yönden ve daimi olarak savaşa hazır bulundurulmasından sorumlu olan askerî yetkilisi) Şemseddin Emirü'l-Gazi'yi görevlendirmişti. Antlaşma şartlarının bu iki elçi arasında tartışılıp kararlaştırıldığı ve bu hükümlerin sonradan Keykubad'ın ağzından çıkan bir ferman biçimine dönüştürüldüğü anlaşılmaktadır. Böylece antlaşma aslında iki bölümden oluşuyordu. Birinci bölümde Keykubad'ın fermanı ile Selçukluların Venediklilere tanıdığı serbestlikler ve haklar, ikinci bölümde de buna karşılık olarak Teopulo'nun ağzından Venedik Cumhuriyeti'nin Selçuklu tebaasına uygulayacağı hükümler yer alıyordu.

8 Mart 1220 tarihli Selçuklu- Venedik Barış ve Dostluk Antlaşması'na göre Selçuklu Devleti ile Venedik arasındaki ticarî ilişkiler şöyle düzenlenmişti:

1- Antlaşma bir dostluk ve ticaret antlaşması idi. Selçuklu Sultanı'nın "*hüküm ve tabiiyeti altında bulunun bütün kişiler*" ile Venedik Dogesi (Doj)'nin tebaası olan ya da Suriye dahil Levant da yaşayan bütün Venedikliler antlaşma kapsamına girerek ön görülen haklardan yararlanabileceklerdi. Antlaşmanın süresi iki yıl olup "*iki yıllık bir barış dönemi*" öngörülmüştü.

2- Barış antlaşmasının hükümleri genelde karşılıklı olma esasına dayanıyordu. Ancak karşılıklı hükümlerin daha çok ticaret serbestliğine, kişi ve mal güvenliğine ilişkin olduğu, bunların dışında gümrük, yargılama, selâmlama gibi konularda taraflardan yalnız birine hak ya da ayrıcalık tanıyan maddelere yer verildiği görülmektedir.

3- Karşılıklı Hükümler:

a) *Ticaret Serbestliği*: Venedik tebaasından olanlara Selçuklu Sultanı'nın hakim olduğu ülkelere, buna karşılık olarak, Selçuklu tebaası olan ya da ona bağlı bulunan bütün kişiler de Venedik'e ait yerlere denizden ve karadan girip serbestçe ticaret yapabileceklerdi.

b) *Tüccarlar İçin Can ve Mal Güvenliği*: Taraflardan birinin gemisi karşı ülkede tehlikeye uğrarsa içerisinde bulunan kişiler ve mallar koruma altına alınıp geri verilecekti. Taraflardan birisinin ülkesinde ölen karşı taraf tebaası tüccarların malları da ait olduğu devlete teslim edilecekti.

c) *Gemiler İçin Sığınma*: İki devletin gemileri başkalarınca takip edildiklerinde karşı tarafa ait yerlere sığınabilecekti.

[20] Jacobus Teopulo oldukça önemli bir şahsiyettir. O, 1217'de Mısır ile ve Ağustos 1219'da da İznik Rum İmparatoru Theodoros Laskaris ile Venedik tüccarlarına ticaret serbestîsi tanıyan antlaşmalar yapmış, uzun süre İstanbul'da Venedik'in podestası olarak görev yaptıktan sonra Girit'in ilk Venedikli dükü olmuş ve 1229'da da Venedik Dogesi seçilmiştir. Venedik'in bu kadar önemli birisini elçi olarak seçmesi, Selçuklular ile ilişki kurmaya verdiği önemi göstermektedir (Nicol, 2000: 154-155).

4- Tek Yanlı Hükümler:

a) *Gümrük*: Selçuklu topraklarında ticaret yapan Venedikliler, I. Gıyasddin Keyhüsrev zamanında kararlaştırıldığı gibi yalnızca % 2 gümrük ödeyeceklerdi. Buna karşılık Türk tüccarlarının Venedik Cumhuriyeti'ne ait yerlerde ödeyecekleri gümrük için belirli bir oran belirtilmeyerek "*onların âdetlerine göre vermekte oldukları vergiler*" deyimi kullanılmıştı.

b) *Venedikliler İçin Bazı Ürünlerde Gümrük Bağışıklığı*: Kıymetli taşlar ve inciler, işlenmiş veya ham gümüş ile altın ve zahire için Venediklilerden gümrük alınmayacaktı.

c) *Venediklilere Özel Yargılanma Hakkı*: Selçuklu topraklarında herhangi bir Venedikli ile kendi vatandaşlarından biri ya da Pisalı veya başka bir yabancı arasında dava konusu olabilecek bir antlaşmazlık başgösterdiğinde Selçuklu kadıları bu gibi davalara bakamayacaktı. Bunun için Venedikliler arasından seçilecek bir *jüri* davayı görecekti. Ancak hırsızlık ve adam öldürme gibi ağır suçlara ilişkin davalar sultanın mahkemesinde (*Curia*) görülecekti.

d) *Batan Venedik Gemilerine Dair*: Selçuklu sularında batan Venedik gemilerinde bulunan Venediklilerin canlarına ve mallarına zarar verilmeyecekti. Gemilerdeki yabancılar da hapsedilmeyip serbest bırakılacaktı.

e) *Ziyana Uğrayan Selçuklu Mallarının Ödenmesi*: Türk tüccarlarına ait mallar Venedik Cumhuriyeti'ne ait yerlerde başkaları tarafından zorla alınacak olursa bunlar geri verilecek, mallar ziyan olmuşsa bedelleri ödenecekti.

f) *Venedik Limanlarına Giren Selçuklu Gemilerinin Selâmlanması*: Selçuklu tüccarları ister kendi gemileri, ister başkalarına ait gemilerle olsun Venedik limanlarına girerken selâmlanacaktı.[21]

8 Mart 1220 tarihli bu antlaşma, Anadolu'da iç karışıklıkları ortadan kaldırarak siyasî istikrarı sağlayan ve Antalya gibi önemli bir limana sahip olduktan sonra, gelir kaynaklarının başında yer alan ticareti destekleyici önlemler almaya yönelen Selçuklu Devleti ile önceleri Bizans İmparatorluğu'ndan elde ettiği serbestliği ve ayrıcalıkları Türklerden de sağlamak zorunluluğu duyan Venedik Cumhuriyeti'nin birbirlerine yakınlaşmalarının somut bir belgesi idi. Bu antlaşmadan sonra eskisine nazaran daha çok Venedik tüccarının Selçuklu topraklarına gelip gittikleri ve orada yerleştikleri gözlenirken, Türk tüccarların Venedik anakarası şöyle dursun ona ait adalara dahi gittiklerine ilişkin hiçbir kayıt bulunmamaktadır. Mesela Wilhelm von Rubruck, 1255'te Konya'ya geldiğinde burada yerleşmiş bulunan pek çok Venedikli ve Frank tüccarının bulunduğundan bahsetmektedir (Rubruck, 2001:140). Ancak antlaşmanın karşılıklılık esasına dayanan hükümler içermesine rağmen uygulamada tek yanlı olarak Venedik lehine işlediği gözden kaçmamaktadır. Gümrük vergi oranlarındaki eşitsizlik,[22] Venedikli tacirlere bazı mallar için giriş ve çıkışta gümrük vergilerinden bağışıklık

[21] 8 Mart 1220 tarihli bu antlaşma Osman Turan tarafından yayınlanmış ve antlaşma üzerine geniş bir değerlendirme yapılmıştır (O. Turan, 1988: 121-137; metin: 143-146). Antlaşmanın farklı bir açıdan yorumu için bkz. (Ş. Turan, 1990: 118-126).

[22] Antlaşmada Selçuklulara ait yerlerde Venedikli tüccarların ödeyecekleri gümrük resmi malın değeri üzerinden (*ad valorem*) % 2 olarak tesbit edilmişken; Selçuklu tüccarlarının Venedik topraklarında "*ödenmesi gereken vergileri vermeleri*" öngörülmüştü. Cumhuriyet'e ait yerlerde ödenmesi gereken vergiler çok çeşitli olup yalnızca gümrükte % 2.5 (*quarentesimo*) oranında vergi alınıyordu (Gino Luzzato'dan naklen Ş. Turan, 1990: 122). Halbuki Mısır'da İtalyan tüccarların ödeyecekleri gümrük malın cinsine göre değişmekte olup % 16'ya kadar çıkabiliyordu. Pisalıların 1215'te elde ettikleri bir beratta altın ve gümüşte gümrük resmi % 10, diğer bütün mallarda % 16 olarak saptanmıştı (Heyd, 2000: 462-463; Cahen, 2001: 137).

sağlanması,[23] Venediklilere tanınan özel yargılanma hakkı[24] ve batan Venedik gemilerine dair hükümler[25] antlaşmanın Venedik lehine işleyen bazı önemli maddeleri idi. Tüm bu özellikleri ile 1220 antlaşması Beylikler döneminden de geçerek ileride Osmanlı Devleti'nde daha da genişleyecek ve giderek siyasal olduğu kadar ekonomik ve kültürel büyük bir soruna dönüşecek olan Türk kapitülasyonları tarihinin ilk belirgin örneğini teşkil edecekti. Bu dönemde Selçuklu Türkiyesi'nde Venediklilerden başka diğer Latinler de ticarî faaliyetlerini sürdürmekte idiler. Zira, 1220 Antlaşması'nda Alaeddin Keykubad'ın kabul ettiği hükümler Selçuklu Türkiyesi'ni sadece Venedik ticaretine değil bütün Latin topluluklarının ticaretine açmış oluyordu (Heyd, 2000: 334). Bu Latin uluslarından birisi de Pisalılar idi. Nitekim 1220 Antlaşması'nın yargılamaya ilişkin bölümünde Venediklilerden başka diğer Latin uluslarından söz edilirken sadece Pisalıların adının zikredilmesi, bu dönemde Selçuklu Türkiyesi'ne ticarete gelen Pisalıların çokluğunu gösteriyordu. Ayrıca 1207'de Antalya'nın fethinden sonra bile kentteki Latinler arasında Pisalılar önemli bir çoğunluğu oluşturuyordu (Heyd, 2000: 335; Cahen, 2001: 139). Cenevizlilerin de Selçuklu ülkesinde ticarette etkin bir rol oynadıkları bilinmektedir. Nitekim daha XII. yüzyıl sonlarından itibaren Antalya'da Cenovalı tüccarlara rastlamak mümkündü.[26] Hatta Cenevizli tüccarlar 1237'de Antalya'da bir ticaret merkezi açmışlardı (Cahen, 1979: 169). İlerleyen yıllarda Cenevizli tüccarlar başkent Konya'ya da yerleşmişler ve burada şap ticareti ile uğraşmaya başlamışlardı.[27] Bilhassa Sivas'ta etkin olan Cenevizli tüccarlar, XIII. yüzyılın sonlarına doğru burada bir konsolosluk dahi kurmuşlardı.[28]

1220 Antlaşması'ndaki "*Latinler*" deyiminin Pisalılar ve Cenevizlilerden başka *Provencelileri* de içerdiği kabul edilebilir. Zira, Marsilya, Montpellier ve diğer Provence şehirlerinin 1236 yılında Kıbrıs Kralı I. Henry'den aldıkları imtiyaz beratında bu şehirlerin tüccarlarının Kıbrıs adasına getirdikleri ürünler arasında Konya Selçuklu Sultanlığı'ndan aldıkları ipek ve ipekli kumaşlar da yer alıyordu (Jacoby, 1994: 65-66, 76; Heyd, 2000: 406; Cahen, 1979: 169; O. Turan, 1964: 217; Ayn . Mlf, 1988: 117-118.

1220 Antlaşması'nın süresi iki yıl olmakla birlikte bu sürenin bitiminden sonra yeni bir antlaşma yapılıp yapılmadığı bilinmemektedir. Ancak Venedik'in 1220'den sonra yeni bir antlaşma yapmadan daha doğrusu buna gerek görmeden elde etmiş olduğu haklar çerçevesinde Selçuklu ülkesindeki ticaret etkinliğini bu siyasal gücün sona erişine kadar sürdürdüğü ortadadır.

---

[23] Cenevizlilerin 1290'da Memlûk Sultanlığı ile yaptıkları antlaşmada gümrük vergisi, tartılması gereken mallarda % 12, kumaş ve kereste için % 10, çubuk halindeki külçe altın için % 6, ve altın ya da gümüş paralar için % 4 olarak kabul edilmişti. (Heyd, 2000: 468). Bundan başka genellikle ihracı yasak olan değerli madenlerin, taşların hatta gemi ithalinin vergiden muaf tutulması ile ilgili maddelere, çağdaşı olan Arap emirlerine ait ahidnamelerde de rastlanmaktadır (Delilbaşı, 1983: 97; O. Turan, 1988: 130).

[24] Venediklilere tanınan bu özel yargı hakkı orta çağlarda geçerli olan "*exterritorialite des lois*" yani kişilerin yabancı ülkelerde de kendi devletlerinin hukukuna bağlı olma kuralının bir sonucu idi. Ancak bu hakkın antlaşmada yalnızca Selçuklu ülkesindeki Venedikliler arasında baş gösteren anlaşmazlıklar değil, "*Venedikliler ile başka Latinler, Pisalılar ve diğer kavimler*" arasındaki davaları da kapsaması, Venedik Cumhuriyeti'ni Selçuklu ülkelerinde tüm Latinlerin ve Hırıstiyanların temsilcisi olarak kabul etmek ve onu en ayrıcalıklı devlet konumuna yükseltmek anlamına geliyordu (Ş. Turan, 1990: 123-124; Heyd, 2000: 334; O. Turan, 1988: 131-133).

[25] Bu antlaşma ile o dönemde birçok ülkede hala geçerliliğini koruyan "*el koyma*" *(müsadere*) usulüne son verilmiş oluyordu (O. Turan, 1988: 126-129).

[26] Nitekim Cenova'da 1191 ve 1192'de Raimondo de Satalia, 1216'da da Nicola de Satalia adlı, soy isimleri Satalia (yani Antalya) olan tüccarlara rastlanması bunu kanıtlıyordu (Jacoby, 1994: 75-76). Ayrıca W. Heyd, Cenevizlilerin daha 1156'da Antalya=Satalia ile ticaret yaptıklarını söylemektedir (Heyd, 2000: 334 n. 880).

[27] Dominiken rahip Wilhelm von Rubruck, Karakurum dönüşünde 1255'te Konya'ya gelmiş ve burada Sultan'dan şap ticareti tekelini alan Venedikli Bonifatius de Molendino ile ortağı Akka'dan gelmiş olan Cenovalı Nicolaus de Santo Siro ile tanışmıştı (Rubruck, 2001: 140).

[28] 1274 ve 1280 yıllarına ait Sivas'ta Cenovalı tüccarlardan bahseden Latince noter belgeleri ve yüzyılın sonlarına doğru Cenovalıların Sivas'ta konsolosluk açmaları onların bu kentte etkin bir ticari faaliyet sürdürdüklerini göstermekte idi (Cahen, 1979: 313-314; O. Turan, 1980: 120).

İtalyanlar tüccar sıfatları bir yana ücretli asker olarak da Selçuklu ordusunda görev almışlardı. Selçuklu kaynaklarında ordudaki *Frank Birlikleri* adı ile kaydedilen bu birliklerin içinde çoğunluğu yine İtalyanlar oluşturuyordu Frank ücretli askerleri Selçuklu ordusunda pek çok kere önemli görevler üslenmişler ve 1247'de Selçuklu sarayına sığınan geleceğin Bizans İmparatoru Mihail Paleologos da Sultan II. Keykavus tarafından söz konusu kuvvetlerin komutanlığına atanmıştı (İbn Bibi, 1996: c. 2, 52, 66, 69, 70, 106, 143). Hatta W. Rubruck'un kendisinden Konya'da sultandan şap tekelini alan tüccar olarak bahsettiği Bonifatius de Molendino da bir ara Selçuklu sultanınınhizmetinde ücretli subay olarak görev yapmıştı (Heyd, 2000: 332 n. 873; Kedar, 1976: 21). Saint Quentinli Simon da 1246'da Selçuklu ordusunda asker olan bir Piacenzalı ve Brindisli bir Norman'dan söz ediyordu (Cahen, 2001: 140; Vryonis, 1971: 234).

2.3. Selçuklu Türkiyesi'nde Üretim ve Ticareti Yapılan Ürünler

Anadolu'nun Türkler tarafından fethinin ve hemen sonrasında başlayan Haçlı Seferleri dönemindeki savaşların yol açtığı genel kargaşanın bütün ticareti olumsuz bir şekilde etkilediği söylenebilir. Ancak XIII. yüzyıl başları ve İstanbul'un Latinler eline geçmesiyle bütün pazarların alt üst olduğu döneme bakıldığında, bu durumun tam tersi olarak, Türk fethinin ticaretin gelişmesini sağladığı ve Anadolu'yu yeniden Doğu-Batı ve Kuzey-Güney uluslararası ticaret yollarının kavşak noktası haline getirdiği görülmektedir (Osman Turan, 1999: 359). Nitekim I. Haçlı Seferi'ne ilişkin Batı kroniklerinin Selçukluların elindeki Orta Anadolu'nun haraplığından söz ederlerken, XIII. yüzyılda Anadolu'ya gelen gezginlerin, çağlarındaki ölçülere göre Anadolu'da büyük bir bolluk gördüklerinden bahsetmeleri bu olguyu kanıtlamaktadır. (Cahen, 1979: 160). Bunda Selçuklu Devleti'nin ekonomik alandaki tutumunun yapıcı bir yön izlemesinin büyük katkısı olmuştu.

Özellikle XIII. yüzyılın başlarında Selçuklu Türkiyesi'nin ekonominin durumuna bakıldığında tarım, hayvancılık, sanayi ve ticarette gerçekten de gelişmiş ve bolluk içinde olduğu ve bu faaliyet alanlarının birbirlerini desteklediklerini görülmektedir. XIII. yüzyılın ortalarına doğru Türkiye'yi ziyaret ederek ülkedeki şap ocaklarından, tuz, demir ve gümüş madenlerinden, gelişmiş dokuma sanayii, tarım ve hayvancılıktan bahseden Saint Quentli Simon'un "*Turquia o kadar serveti bol ve zengin bir memlekettir ki, bir Emîr, otlaklarda kalanlar hariç, kışın ahıra on bin at koyar*" sözlerinden (Cahen, 2001: 139, 140; Ayn. Mlf., 1979: 161, 162, 164, 165-166, 175; Heyd, 2000: 328; O. Turan, 1999: 373) ve İbn Said el- Mağribi'nin gözlem ve müşahedelerinden (İbn Said, 1958: 117-121) bu dönem Türkiyesi'nin hem kentlerde hem de kırsal alanlarda bolluk ve refah içinde olduğu sonucu çıkartılmaktadır. Diğer taraftan Bizanslı tarihçi Nikephoros Gregoras'ın Türklerin gözalıcı zenginliğinden bahsederken gerek devletin gerekse de özel müteşebbisin kasalarının altın, gümüş, değerli dokumalar ve diğer lüks emtia ile dolu olduğunu ve yüzyıllarca Bizans'ta uygulanan yasağın aksine Türklerin hububat ihracına tamamen serbesti tanıdıklarını kaydetmesi de Selçukluların ticarete verdikleri önemin bir göstergesidir (Laiou, 2001: 189). Esas ekonomik faaliyetin ticaret üzerine yoğunlaştığı Selçuklu Türkiyesi'nde çok çeşitli ürünlerin ihraç ve ithali yapılıyordu.

Selçuklu Türkiyesi'nde ticarete konu olan yeraltı zenginlikleri yani madenler arasında demir, bakır, gümüş ve şap madenleri önemli bir yer tutuyordu. Bu dönemde Türkiye'deki *şap* ocakları Foça, Kütahya ve Şebinkarahisar (Şarkikarahisar) dolaylarında bulunuyordu. Saint Quentinli Simon'un, Aksaray ve Sivas dolaylarındaki şap ocaklarından söz etmesi bu dönemde Aksaray şapının Kütahya'dan, Sivas şapının da Şebinkarahisar'dan geldiğini ortaya koyuyordu (Cahen, 1979: 164; Ş. Turan, 1990: 99; Sümer, 1988: 163-164). Foça ise bu dönemde hukuken Bizans'a bağlı olmakla birlikte gerçekte Cenevizlilerin kolonilerinden biriydi. Öyle ki, 1275'de Cenevizli Zaccaria ailesinden Manuel Zaccaria Bizans İmparatoru VIII. Mihail'den Foça'daki şap ocaklarının işletilmesini imtiyazını almıştı (Heyd, 2000: 517; Nicol, 2000: 209). Avrupa, XIII. yüzyılın ortalarından XV. yüzyılın ortalarına kadar ihtiyaç duyduğu şapın tamamına yakınını Anadolu'dan temin etmişti. Şap, Ortaçağ Avrupası'nda boya

sanayiinde yaygın olarak kullanılan bir maddeydi. Anadolu'nun Avrupa'ya şap ihracı ticaretinde Foça'ya yerleşmiş olan Cenevizliler özellikle etkindiler ve bu tüccarlar XIII. yüzyılın ortalarına doğru Selçuklu Sultanları'ndan bütün Anadolu'nun şap imtiyazını almışlardı. Nitekim seyyah Rubruck'un kaydı da bunu doğrulamaktadır. 1255'te Moğol hükümdarının sarayından, Karakurum'dan, dönerken Konya'dan geçen Wilhelm Von Rubruck, burada Türkiye'den şap madeni ticaretinin tekelini ellerinde bulunduran Nicolaus de Santo Siro adlı Akka'dan gelmiş Cenovalı bir tacir ve ortağı Venedikli Bonifatiüs de Molendino ile tanışmıştı. Rubruck'un kaydettiklerine inanacak olursak bu şapları sultan sadece bunlar vasıtasıyla satabiliyordu ve bu kişiler daha önce 15 bizanter olan bir parçayı şimdi 50'ye satabilecek kadar fiyatları yükseltmişlerdi (Rubruck, 2001: 140). Bundan başka Türkiye'nin Batı ülkelerine şap ihracında Kıbrıs Adası da önemli bir rol oynamaktaydı. Nitekim Kıbrıs Kralı I. Henry'nin 1236 yılında Marsilya, Montpellier ve Provensalılara tanıdığı imtiyaz beratında adı geçen tüccarların Türkiye'den Kıbrıs'a ihraç ettikleri ürünler arasında şap da yer alıyordu (Heyd, 2000: 406).

Selçuklu Türkiyesi'nde ticarete konu olan madenler arasında şaptan sonra *gümüş* ve *bakır* ikinci sırada geliyordu. Bayburt, Gümüşhane ve Ulukışla yörelerinde zengin gümüş madenleri bulunuyordu. Nitekim Saint Quentinli Simon, Anadolu'da işletilen madenlerden söz ederken gümüş ve bakırın da önemli bir yeri olduğunu belirtiyor (Cahen, 1979: 164), Marco Polo da Bayburt yöresinde çok zengin gümüş madeni bulunduğunu söylüyordu (Dokuman, Tarihsiz: 21). Bundan başka Anadolu'nun güneyindeki Toroslar'da da eskiden Fenikeliler tarafından işletilerek Mısır'a ihraç edilen gümüş madenleri bulunuy ordu ki bu madenler Anadolu'nun fethinden sonra Selçukluların eline geçmişti (Bakır, 1997: 53). Selçuklu Devleti yapıcı ekonomik politikaları çerçevesinde ele geçirdiği faal olmayan madenleri tekrar işletime açıyor ve uyguladığı değerli madenlerin ihracı yasağı politikasıyla da ülkede altın ve gümüş bolluğunu temin etmeye çalışıyordu. II. Kılıç Arslan zamanından kalma çok sayıda gümüş paralar bu dönemde gümüş madenlerinin yeniden açılıp faaliyete geçildiğini gösteriyordu. Zira Saint Quentinli Simon, bu madenlerden yararlanarak Sultanların bastırdığı paraların çokluğundan söz ediyordu (Cahen, 1979: 173). Diğer taraftan 8 Mart 1220 tarihli antlaşmada yer alan "*işlenmiş veya ham gümüşten gümrük alınmamasını*" öngören bir madde ülkede değerli maden bolluğunun amaçlandığının önemli bir göstergesi idi (O. Turan, 1988: 144). Ayrıca 1289 -1290 yıllarında Kefe'deki Cenevizlilere ait noter senetlerinde Trabzon, Samsun ve Sinop gibi Karadeniz limanlarına Kefe'den sevk edilen nakit para ve ticarî emtialar arasında yüksek miktarlara ulaşan gümüşler de dikkat çekiyordu (Safran, 1988: 461). Başta Küre (Kastamonu) ve Erzincan olmak üzere Anadolu'nun çeşitli yörelerinde zengin bakır yatakları işletiliyordu (Şe. Turan, 1988: 156; O. Turan, 1999: 363).

Saint Quentinli Simon'un bahsettiği *demir* madenlerinin hangileri olduğu bilinmemekle beraber, onun Anadolu'da geçtiği ve kaldığı yerlerden en uygununun Sivas yakınlarındaki demir madeninin olabileceği ortaya çıkmaktadır. Bununla beraber Papalık ambargolarına maruz kalan Mısır'ın ihtiyaç duyduğu ürünleri temin için Anadolu'ya yöneldiğinde ona ihraç edilen malların başında kereste ile demir geliyordu O. Turan, 1999: 373; Akdağ, 1980: 435; İnalcık, 1985: 180).

Selçuklular döneminde Anadolu'da elde edilen ve dışarıya satılan madenler içerisinde *kayatuzu* da önemli bir yer tutuyordu. Değişik kaynaklardaki kayıtlardan anlaşıldığına göre ülkede en az sekiz kayatuzu ocağı bulunuyordu (Sümer, 1988: 164; Ş. Turan, 1990: 100).

Selçuklu Türkiyesi'nin önemli bir ticaret ürünü de Anadolu'nun yerüstü zenginliklerinin başında gelen *kereste* idi. Özellikle gemicilikte kullanılan kerestenin belli türdeki ağaçlardan elde edilmesinden dolayı, Toroslar'daki ormanlardan sağlanan keresteler başta Mısır olmak üzere pek çok ülkeye ihraç ediliyordu. Nitekim 1200'lı yıllarda Göller bölgesinden geçmiş olan İbn Said Antalya ile Denizli arasındaki dağlık bölgede çok sayıda Türkmenin yaşadığını ve bunların Makri (*Fethiye*) limanından Mısır'a kereste ihraç ettiklerini ve Kastamonu'da sağlanan kerestenin Sinop tersanelerinde kullanıldığını kaydediyordu (İbn Said, 1958: 117; Cahen, 2001: 132).

Selçuklular'da dokuma ve kumaş endüstrisi de oldukça gelişmişti. Bu dönem sanayiisi tarıma ve hayvancılığa dayalı olduğundan sanayiinin en belirgin ürünleri de pamuklu ve yünlü kumaşlar ile halı ve deri mamulleri idi. Bu dönemde sultanların hazinelerinin bir bölümünü hepsi de yerli dokuma ürünlerinden oluşan kumaşlar oluşturduğu gibi bu kumaşlar o dönemde hediye olarak da önemli bir yere sahiptiler (İbn Bibi, 1996: 59, 61, 82, 140, 176). Saint Quentinli Simon, Türkmenlerin kendilerinin yaptıkları ve giydikleri şapkaların Fransa ve İngiltere gibi Batı Avrupa ülkelerinde bile satıldığını kaydederken (Cahen, 2001: 139-140; O. Turan, 1999: 373), İbn Said Selçuklu Devleti'nde yirmi dört taşra kenti bulunduğunu ve her birinin kumaş tüccarlarına sahip olduğunu ifade ediyordu (İbn Said, 1958: 120). Marco Polo da Anadolu'da dokunan kırmızı ya da başka renklerdeki ipekli kumaşların zengin ve güzel olduklarını belirtmekte Erzincan, Muş ve Mardin'de çok iyi kalite pamuk yetiştirildiğinden ve pamuklu dokumaların bir çok ülkede meşhur olduğundan söz etmekte idi (Dokuman, Tarihsiz: 20–24). Bundan başka 8 Mart 1220 tarihli antlaşmada ham ve işlenmiş ipek de ihraç malları arasında zikrediliyor ve ticarette "*Seta Turchia*" (*Türkiye ipekleri*) adıyla biliniyordu (O. Turan, 1988: 144). Bu dönemde komşu Bizans ile de canlı bir kumaş ticareti yapılmakta idi ki Türk kumaşları Bizanslı aileler arasında lüks ve pahalı bir mal olarak rağbet görüyordu. Nitekim Bizanslı tarihçi Nicephoros Gregoras'ın kaydettiğine göre, İznik Rum İmparatoru III. Ioannes Vatatzes, israfa engel olmak amacıyla, 1243'te Türk kumaşlarının giyimini sınırlayan bir emirname bile çıkartmıştı (Jacoby, 1994: 72.) Hatta I. Alaeddin Keykubad dönemine ait Sivas'ta üretilmiş olduğu sanılan bir kumaş Fransa'da, Lyon'daki Tarihi Kumaşlar Müzesi'nde sergilenmektedir (O. Turan, 1980: 121; Özen, 1992: 292).

Selçuklu Türklerinin en meşhur dokuma ürünlerinin başında *halılar* geliyordu. İbn Said, Antalya ile Denizli arasındaki dağlık bölgede çok sayıda Türkmenin yaşadığından ve bunların dokudukları güzel halıları dünyanın her yerine sattıklarından bahsederken (İbn Said, 1958: 117), Marco Polo da Türkmenlerin dünyanın en güzel halılarını dokuduklarından söz ediyordu (Dokuman, Tarihsiz: 20). Çoğu göçebeler tarafından dokunan Aksaray, Erzurum ve Uşak'a nispet edilen nefis halılar İslâm ülkelerine olduğu kadar Avrupa'ya da sevk ediliyordu. Nitekim Orleons Dükü Louis, Türkiye'den on iki kadifelik halı getirtmişti (O. Turan, 1999: 364; Sümer, 1984: 46).

Selçuklu Türkiyesi *hububat*, *sebze* ve *meyve* yani, tarım ürünleri hususunda da kaynakların belirttiği üzere oldukça verimli bir ülke idi ve bol miktarda tarım ürünleri ihraç ediliyordu. Bilhassa İtalyanlar, ülkelerinin ihtiyacı olan buğday ve tahılı, hububat anbarı olarak nitelendirilen Anadolu'dan temin ediyorlardı. İtalyanlar, Türkiye'den bilinen ilk hububat ihraçlarını İtalya'da kıtlığın yaşandığı 1269 yılında Cenevizli ve Venedikli tüccarlar vasıtasıyla gerçekleştirmişlerdi (Fleet, 1999a: 67 n. 58). İtalyanların Türkiye'den hububat ithalleri daha sonraki yıllarda da devam etmiş ve bu durum 1278 tarihli Venedik Dogesi tarafından hazırlanan bir raporla da belgelenmişti.[29] Venedikliler Türkiye'nin güney kıyılarında hububat ticareti yaparken Cenevizliler de Türkiye'nin kuzey kıyılarından hububat alıyorlardı. Nitekim 1298-1299'da buğday satın almak üzere Sinop önüne gelen bir Ceneviz donanmasının varlığı bilinmektedir (Aksarayî, 2000: 207).

Türkiye Selçuklu Devleti ekonomisinde *hayvancılık* da önemli bir yer tutuyordu.[30] Hayvanların derisi gerek ham olarak gerekse işlenmiş olarak ihracatta

[29] Venedik Dogesi, son 10 yıl içinde Venedikli tüccarlara, mallarına ve gemilerine yapılan hasara ilişkin Bizans İmparatoru'na Mart 1278'de üç yüzü aşkın olayın tarihçesini içeren bir liste sunmuştu. Listede yer alan Venedikli Giovanni Bembo ve Eğribozlu üç tüccarın bir gemi yükü buğday ve şarapla Fethiye (Makri, Miğri)'den hareket etmelerinden sonra Bizans hükümeti adına hareket eden Rodoslu Korsan Kravitziotes'in saldırısına uğramalarını anlatan olay Venedikli tüccarların Selçuklu Türkiyesi'ne dahil olan Fethiye'den buğday yükleyip ülkelerine götürdüklerini kanıtlıyordu (Nicol, 2000: 190; Zachariadou, 1983: 3-4; Kate Fleet, 1999a: 65).

[30] Kösedağ savaşının öncesinde ve sonrasında Türkiye'de bulunmuş olan Saint Quentinli Simon genellikle hayvancılık üzerinde durmakta, yetiştirilen küçükbaş hayvanları ve bunlardan sağlanan ürünleri anlatmaktadır (Cahen, 1979: 161-162) Marco Polo ise, çoğunluğu dağlık bölgelerde ve ovalarda yaşayan Türkmenlerin zengin meralar ve yaylaklara sahip olduğunu, hayvancılık ve tarımla geçindiklerini, çok

yaygın bir biçimde kullanılıyordu. Bundan başka Türkiye'den canlı hayvan da ihraç ediliyordu. Mesela 1226 yılında Erzurum'dan Tebriz'e giden bir kervanda yer alan bir tacir, yirmi bin baş koyunu bir defasında sevk etmişti (O. Turan, 1999: 363). Venedikli ve Cenevizli tüccarlar Selçuklu Türkiyesi'nde *şarap* ticareti ile de uğraşıyorlardı.[31] Selçuklu Türkiyesi'nde gerek iç ticaret gerekse transit ticaret bakımından önemli diğer malların başında kuzeyin *kürk* ve *köleleri* geliyordu. Çünkü bu ürünler Anadolu'da olduğu kadar Ortadoğu'daki diğer İslâm ülkelerinde de aranan ticaret malları idi. Selçuklu Türkiyesi'nin bu ticaretteki önemi özellikle geçiş ülkesi olmasından ileri geliyordu. Wilhelm von Rubruck 1253 yılında Türkiye ile Karadeniz'in kuzeyi arasındaki bu canlı ticareti şöyle tasvir ediyordu:

> *Sinopolis (Sinop) in karşısında Soldaia (Suğdak) şehri bulunur. Buraya Türkiye'den gelen tacirler gider ve kuzeye doğru seyahat etmek isterler. Aynı şekilde tam tersine Rusya'dan ve Kuzey ülkelerinden Türkiye'ye gitmek isteyenlerle karşılaşırlar. Bunlar muhtelif ve değerli kürkler getirir, buna mukabil diğerleri keten ve pamuklu eşyalar, ipek mendiller ve baharat satarlar* (Rubruck, 2001: 28).

Karadeniz'in kuzeyinden getirilen Kıpçak, Rus, Çerkez vb. asıllı köleler Anadolu pazarlarında ya da diğer yollardan İslâm ülkelerine, özellikle de Mısır'a satılıyorlar ve böylece Eyyubî ve Memlûk Devletleri'nin ordularını oluşturuyorlardı. Anadolu'da Sivas ve Yabanlu Pazarı köle ticaretinin en önemli pazarları idi (O. Turan, 1980: 119-120).[32] Karadeniz'in kuzeyindeki ülkelerde ele geçirilen esirlerin köle olarak Anadolu, Suriye ve Mısır pazarlarında satılmasında Türk, Tacik ve Arap tüccarlar kadar Venedikli ve Cenevizliler gibi bölge ticaretinde çok etkin olan İtalyanların da büyük bir rol oynadıkları görülüyordu. Bu tüccarlar Karadeniz bölgesinden elde ettikleri köleleri Memlûk Sultanlığı'na ve Doğu Akdeniz'e yönlendiriyorlardı (Fleet, 1999: 87; Yuvalı, 1990: 236). Hatta Venedik, esir ticaretini düzenli olarak sürdürmek, esirlerden alınan vergileri azaltmamak için zaman zaman Levant'a giden gemilere, köle yükleyip onları belirtilen yerlere götürme yükümlülüğü getiriyordu (Ş. Turan, 1990: 103, 126).

İtalyanlar, Selçuklu ülkesinden ithal ettikleri ürünlere karşılık olarak Selçuklu ülkesine *kağıt*, *cam eşya*, *ipekli* ve *yünlü kumaşlarla* elbiseler, *şeker* ve *sabun* gibi ürünleri ihraç ediyorlardı (O. Turan, 1999: 365; Ş. Turan, 1990: 126).

---

güzel atlar yetiştirdiklerini ve sığırlarının da besili ve iyi evsafta olduğunu belirtiyordu (Dokuman, Tarihsiz: 20).

[31] Venedikli tüccarların Fethiye'den şarap ithalatına dair bkz. (Zachariadou, 1983: 3; Nicol, 2000: 190; Fleet, 1999: 65, 75). Bundan başka 1276 yılında bir Ceneviz gemisi, Sivas'tan gelen zencefil (şarap) yükünü taşıyordu (O. Turan, 180: 121).

[32] Hatta Memlûk Sultanı I. Baybars Sivas'tan satın alınıp Mısır'a gönderilen köleler arasında Kölemen tahtına yükselen sultanlardan biri olduğu için İlhanlı hükümdarı Abaka, ona yazdığı bir mektupta kendisini " *Sivas'ta satılmış bir köle*" diye aşağılamıştı (O. Turan, 1980: 364-365).

3. BEYLİKLER DÖNEMİNDE İTALYANLAR İLE TÜRKLER ARASINDAKİ SİYASİ İLİŞKİLER, 1261 – 1426

Selçuklular döneminde Türkler ile ilişkilerini dostluk ve ticaret temelleri üzerinde kuran İtalyan Şehir Devletleri, Batı Anadolu'da Türk Beylikleri'nin ortaya çıkmasıyla izledikleri politikalarında değişikliğe gitmişlerdi. Çünkü Batı Anadolu'da kurulan Türk Beylikleri, Ege sahillerine egemen olup, denizlere açılarak, İtalyanların Levant'daki ticarî etkinliklerine zarar vermeye başlamışlardı. İtalyan şehir devletleri ticarî çıkarlarını korumak için söz konusu beyliklerle olan ilişkilerinde savaş ihtimalini de politikalarının bir gereği olarak bu dönemde kullanmaya başlamışlardı. Hatta güçlerinin yetmediği yer ve zamanlarda başta Papalık olmak üzere Rodos Şövalyeleri, Kıbrıs Krallığı, Bizans ve Ege'deki yerel Hıristiyan güçlerle ittifaklar yapma yoluna giden İtalyanlar, doğrudan doğruya Türklere yönelik Haçlı Seferi ya da Kutsal İttifak (*Sancta Unio*) gibi oluşumları da başlatmışlardı (Ş. Turan, 1990: 128, 139-140).[1]

Venediklilerin ve Cenevizlilerin Ege'de bulundukları konum itibariyle kendilerine karşı zaman zaman farklı politikalar izlemek zorunda kaldıkları söz konusu Türk Beylikleri, Batı Anadolu'da kurulan ve siyasî ve iktisadî sebeplerden ötürü Ege Denizi'ne açılan beyliklerdir ki bunlar başta Aydınoğulları ve Menteşeoğulları olmak üzere Karasioğulları ve Saruhanoğulları'dır. Bilhassa Aydınoğulları ve Menteşeoğulları dönemin Latin kaynaklarında daha çok anılıyor ve sahip oldukları önemli liman kentlerine göre adlandırılıyorlardı. Bu nedenle Aydınoğulları'ndan *Theologo*, *Altoluogo* (Ayasuluğ) *Beyliği,* Menteşeoğulları'ndan da *Palatia* (Balat) *Beyliği* diye söz ediliyordu (Zachariadou, 1983: önsöz XXXIII; Ş. Turan, 1990: 141, 158).

Batı Anadolu Beylikleri ile İtalyan şehir devletleri arasında çok dallanmış ve budaklanmış bir siyasî ilişkiler süreci söz konusu idi. Çünkü bu siyasî platformda Türkler ve İtalyanlar yalnız değillerdi. Batı Anadolu, Ege Denizi, Trakya, Yunanistan ve Akdeniz'i de içinde alan bu geniş coğrafyada menfaatleri bulunan yerli-yabancı pek çok devlet ve topluluk birbirleriyle karmaşık siyasî ilikşkiler kurmuşlardı. İtalyanlar ve Türklerden başka politikalarında çıkarları gereği sürekli değişikliklere giden ve konumuz olan siyasî ilişkileri oldukça fazla etkileyen bu güçler Bizans İmparatorluğu, Rodos Şövalyeleri, Kıbrıs Krallığı, XIV. yüzyıl başlarında Sicilya'dan gelip, Anadolu'da askerî faaliyetlerde bulunduktan sonra 1311 yılında Atina'da yerleşen Katalanlar ve Adalar Denizi'nde yarı bağımsız konumdaki Latin hükümdarlar idi.

Türklerin Batı Anadolu topraklarını Bizans İmparatorluğu'ndan fetihleri ve burada birer beylik olarak ortaya çıkmaları siyasî ilişkiler konusunda ele alınması gereken ilk husustur. Bu, Türklerin gerek İtalyanlar ile olan siyasî ilişkilerini gerekse Ege'de yayılma girişimlerini anlamak bakımından önemli bir konudur.

3.1. Batı Anadolu'da Türk Hakimiyetinin Kurulması: 1261 – 1304

Türklerin Batı Anadolu'yu ilk kez fethetmeleri 1071'deki Malazgirt Zaferi'nin ardından Türk ordularının Adalar Denizi ve Marmara kıyılarına kadar gelmeleriyle olmuştu. Hatta İzmir'i merkez edinen Çaka Bey adındaki bir Türk Beyi güçlü bir donanma oluşturarak Ege Denizi adalarına seferlerde bulunmuş, Sakız ve Midilli gibi yakındaki adaları zaptetmiş ve donanmasıyla İstanbul'u dahi tehdit etmişti. Ancak Çaka Bey'in 1096'da ortadan kaldırılması ve hemen ardından Haçlı ordularının Anadolu'da gözükmesinin önemini kavrayamayan Selçuklu Türkleri, Haçlı orduları karşısında gerilemek ve Batı Anadolu'yu yeniden Bizanslılara terk etmek zorunda kalmıştı. Böylece Batı Anadolu'nun nihaî fethi iki yüz yıl kadar ileri bir tarihe ertelenmiş oluyordu (Kurat, 1966).

[1] Küçük Asya ve Ege adalarındaki yeni Türk tehdidi Venedik ve Cenevizlilerin her ikisini de harekete geçirmişti. Cenevizlilerin belki de korkacak ve yitirecek daha az şeyleri vardı. Çünkü temel çıkarları İstanbul ve Karadeniz'de idi. Oysa Venedikliler, Latin İmparatorluğu (1204-1261) döneminde Bizans'tan ele geçirdikleri Ege adalarını Türk akınlarına karşı korumak zorunda kalmışlardı (Nicol, 2000: 212).

Türkiye Selçuklu Devleti gücünün zirvesinde olduğu Alaeddin Keykubad döneminde (1220-1237) dahi Batı Anadolu'da Bizans ile Selçuklular arasında kurulan sınırı geçememişti. Bunda Selçuklu Devleti'nin doğu sınırlarına ağırlık vermesi kadar, 1204'deki IV. Haçlı Seferi'nin ardından İznik merkezli ortaya çıkan İznik Rum İmparatorluğu'nun bu sınırları muhafaza etmek ve Selçuklu Devleti'nin batı yönünde ilerlemesine mani olmak yolundaki başarılı politikası da etkili olmuştu. Nitekim Selçuklu Sultanı I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in böyle bir hareketi 1211'de Alaşehir (Philadelphia) yakınlarında İznik Rum İmparatoru II. Theodoros Laskaris ile yapılan bir savaşta akamete uğratılmış ve Sultan savaş meydanında hayatını kaybetmişti (Savvides, 1991: 93-101).

Ancak doğuda 1220'li yıllardan itibaren ortaya çıkan Moğol tehlikesi ve baskısı, Moğolların önünden kaçan farklı boylara mensup çok sayıda Türkmenin Anadolu'ya sığınmasına neden olmuştu. Bunların, güçlü kavmî duygularından ötürü, birlik halinde bulunmalarını kendileri için tehlike olarak gören Selçuklu idaresi, bu boyları "*parçalayarak iskân*" yöntemiyle devletin bilhassa batı ve kuzey sınırlarına yerleştirmiş, böylece buralardan gelebilecek düşman saldırılarına muhariplik vasıfları güçlü olan bu yarı-göçebe Türkmen topluluklarıyla karşılık vermeyi amaçlamıştı.[2]

1243'teki Kösedağ Savaşı'nda Selçuklu ordusunun aldığı yenilgi hem Selçuklu Devleti'ni Moğolların tâbiyetine sokmuş hem de daha fazla sayıda Türkmenin Anadolu'nun doğu ve orta bölgelerinden batı sınırlarına doğru kaçıp oralarda yığılmalarına sebep olmuştu. Burada Bizans'ın sınır kuvvetleri (*Akrit*) ile karşılaşan Türkmenler onlarla sürekli mücadele halinde olmuşlardı. İslâm'ın Kutsal Savaş yani cihat ve gaza ideolojisi ile hareket eden Türkmenlerin bu sınırlardaki belli başlı geçim kaynakları "*kafirler*" üzerine yapılan yağma ve ganimet akınlarıydı. Bundan başka her iki tarafın sınır kuvvetleri de merkezlerinin otoritesinden oldukça uzak olan bu yerlerde serbest bir şekilde hareket ediyorlar ve birbirlerinin kültürleri ile sıkı temas halinde bulunmanın getirdiği kuvvetli kültürel benzerliği yaşıyorlardı. Selçukların "*uc*" tesmiye ettikleri bu sınır, kuzeyde Sinop'un batısından güneye doğru Kastamonu, Kütahya, Denizli ve Akdeniz'de Fethiye Körfezi'ne kadar uzanan bir çizgiyle belirleniyordu. Uclarda sadece Türkmenlerin değil, Moğollardan kaçıp buraya sığınan Selçuklu ricalinin de olması hudutların idareye ehliyetli ve siyasî ehemmiyeti olan unsurlara da sahip olmasını sağlamıştı.[3]

XIII. yüzyıl ortalarına gelindiğinde Türklerin uclardaki faaliyetleri artmış ve bu durum Bizans'ı zor durumda bırakmaya başlamıştı. Eserini 1250 yılı civarında kaleme alan Bizanslı tarihçi Akropolites, Bizans-Türk sınırında yaşayan Türk göçebeleri, "*Bizanslılara karşı tatmin olunmaz nefret ile doldurulmuş, ele geçirdikleri her şeyi yağmalamaktan zevk duyan ve savaş ganimetleri alarak geri dönen insanlar*" olarak tarif ediyordu (Akropolites'ten naklen; Zachariadou, 2000a: 77). Yine bir Bizanslı tarihçi N. Gregoras'ın kaydettiğine göre;

> *Moğolların istilası Türklerin felaketine değil, bilakis onların en büyük talihine vasıta olmuş bulunuyor. Zira Moğollar tarafından tazyik edilen Türkler Moğollar'ın önünden nasıl kadınlar gibi sıvışırlarsa Romalılar'a karşı da kendilerini öyle erkekçe gösteriyorlar, dağ geçitlerine yerleşerek, Romalılar'ın (yani Bizans'ın) şehir ve arazilerine baskınlar yapıyorlardı* (Nicephoros Gregoras'tan naklen; Wittek, 1986: 16; O. Turan, 1999: 304 Nicol, 1999: 90).

1260'lı yıllarda Türkiye'den geçen Mağripli seyyah İbn Said ise uclardaki bu Türkmenlerden şöyle bahsediyordu:

> *Türkmenler Türk neslinden çokluk bir halktır. Selçuklular zamanında Rum ülkesini fethetmişlerdir. Heraita'ya mensup sahil sakinlerine baskın*

[2] Selçuklu Devleti'nin uyguladığı "*parçalayarak iskân*" yönteminin özellikleri ve sonuçları hakkında bkz. (Köprülü, 1989: s. 40-41).

[3] Hudutlardaki umumi karakteristik esaslar merkezî asıl kültürden oldukça farklıdır. Burada siyasî bakımdan sivrilmiş bir şahsiyet, iktisadî bakımdan ganimet getiren düşman arazisine yapılan yağma akınları sözkonusu olup, ayrıca buradaki manevî durum ve hayat görüşü etnik özelliklerden dolayı merkez ile taban tabana zıt durumdadır (Wittek, 1986: 5-7).

> *yaparak çocuklarını kaçırıp, Müslümanlara satmayı alışkanlık haline getirmişlerdir... Antalya'nın doğusunda Tagurla (Denizli) Dağı vardır. Burada ve bunun etrafında iki yüz bin kadar Türkmen çadırı olduğu söylenir ve bunlara uc* denir (İbn Said el-Mağribi, 1958: 117-118).

İbn Said'in bahsettiği *Heraita* muhtemelen Bizans'ın savunma sisteminin adı *Akrit*'in Arapça *Akritai* şeklindeki çoğul biçimi idi. Bilindiği gibi Bizans İmparatorluğu da Türklere karşı sınırlarını korumak için buralarda piyade ve süvarilerden müteşekkil düzenli askerî birlikler oluşturmuş ve onları vergiden muaf tutarak Türklere karşı mücadelelerinde onlara destekçi olmuştu. Bizans'ın bu sınır birlikleri etnik bakımdan farklı kavimlerden oluşuyordu.[4] Bir takım mâlî, siyasî ve askerî sebeplerden dolayı Bizans'ın sınır savunma sisteminin çökmesi Türklerin Batı Anadolu'yu fetihlerinde önemli bir rol oynamıştı. 1261 yılında İstanbul'un yeniden alınıp, İmparatorluk merkezinin İstanbul'a taşınarak, Anadolu'nun ihmal edilmesi, İstanbul'daki Paleologos Hanedanı'nın Anadolu'daki Laskaris ailesi yanlılarına ağır vergiler yüklemesi ve devletin Avrupa'daki gelişmelere önem vermesinden dolayı Anadolu'daki kuvvetlerini Avrupa'ya kaydırması hudut savunma sisteminin çöküşünün belli başlı sebepleri olarak görünüyordu. Nitekim Bizanslı tarihçi Pachymeres, "*ağır vergiler altında ezilen Anadolu'daki Bizanslı halkın, İmparator'dan daha iyi efendi olarak gördükleri Türklerin yanına geçtiklerini, Türklerin bu kişileri rehberleri ve yandaşları olarak kullanıp, onların yol göstericiliği ile Bizans mülklerini yakıp yıktıklarını ve önceleri sadece akın yapıp dönerken sonradan araziyi sahiplenip oraya yerleştiklerini*" yazıyordu (Wittek, 1986: 16 n. 39; Ostrogorsky, 1999: 453; Nicol, 1999: 89; Vryonis, 1971: 135, 244, 249-250; Hopwood, 2004: 308, 310, 311). Nicephoros Gregoras ise, bölgedeki ücretli Bizans askerlerinin Avrupa'daki savaşlarda kullanılmak üzere Anadolu'dan Avrupa'ya nakledilmesinden dolayı Türklerin sınırdaki kent ve kasabaların iç kalelerini dahi işgal ettiklerini söylüyordu (Wittek, 1986: 16; Nicol, 1999: 90). Bir diğer Bizans kroniği Pachymeres, bu sırada Bizans'ın nasıl bir çöküntü halinde bulunduğunu ve Türk akınlarının ne şekilde ilerlediğini şöyle belirtiyordu:

> *Menderes havzası yalnız halkları değil hücrelerine yerleşmiş rahipleri tarafından da terk edilerek ıssızlaştırıldı… Türkler zaferlerinin yemişlerini toplayarak müdafaasız yerleri istila ediyorlardı. O zaman bütün köylülerin acınacak bir durumda Nicomedia (İzmit)'ya kaçtığı görülüyordu. Bu izdiham içinde anasını, babasını, karısını-kocasını ve çocuklarını kaybedip ağlamayan kimse yoktu…* (Pachymeres'den naklen; O. Turan, 1999: 304).

Bundan başka Bizanslı tarihçi Pachymeres, Bizans'ın Küçük Asya'yı kaybetmesinde İtalyanların da rolü bulunduğunu belirtiyordu. Pachymeres'e göre, İtalyanların 1261'den sonra İstanbul'u yeniden fethetme çabaları ve sürekli düşmanca tavırları Bizans İmparatorluğu'nu zayıflatmış, Bizans'ın Küçük Asya'yı fethetmeye çalışan Türklere karşı elini kolunu bağlamıştı (Laiou, 1995: 77, 80). Batı Anadolu'da Türklerin Bizans İmparatorluğu'ndan fethettikleri ilk arazi parçası *Karia* yani Muğla yöresi olmuştu. Bu fetih 1261'den hemen sonra gerçekleşmişti (Wittek, 1986: 24; Merçil, 1991b: 1018; Ayn. Mlf., 1991a: 1017). Menderes vadisinin yavaş yavaş elden çıktığını gören Bizans İmparatoru VIII. Mihael (1259-1282), bu durumun önüne geçmek için 1269 yılında kardeşi Ioannes'i bir miktar kuvvet ile Karia havalisine göndermişti. Ioannes'in görevi Türkleri buradan çıkarmaktı. Ioannes bazı başarılar elde ettiyse de Türkleri, özellikle çok sağlam bir şekilde tutundukları Karia'nın Strobolis, Stadia, Trachia gibi liman kentlerinden çıkartmayı başaramamıştı. Bu durum, Pachymeres'de bu havalinin fethini gerçekleştiren kişi olarak gözüken *Salampakis Mantachias* (Sahil Beyi Menteşe)'ın önderliğindeki Türklerin denizden gelerek liman kentlerini ele geçirdiklerini gösteriyordu (Paul Wittek, 1986: 24-26, 44; Uzunçarşılı, 1988a: 70; Ayn. Mlf., 1988b: 54; İnalcık, 1985: 182-183; Nicol, 1999: 91).

1269'daki başarısızlığı unutturmak isteyen İmparator VIII. Mihael, 1278'de yeniden (bu sefer oğlu Andronikos komutasındaki bir kuvveti) Türklere karşı mücadele

[4] İmparator Ioannes Vatatzes (1222-1254)'in Hıristiyanlaştırılmış on binden fazla Kuman Türkünü kadınları ve çocukları ile birlikte göçebe bir hayat sürdükleri Trakya'dan kaldırıp, Anadolu'da Menderes nehri vadisine ve Frikya'ya yerleştirmesi bu olguyu desteklemektedir (Wittek, 1986: 13).

etmesi için Anadolu'ya göndermişti. Andronikos, emrindeki kuvvetlerle yolunun üzerindeki bazı Türk birliklerini yenilgiye uğrattıktan sonra Aydın (*Tralleis*)'a gelmiş ve şehri Türklere karşı tahkim ettirerek buraya 36.000 kişi yerleştirmişti. Ancak o, görevini yerine getiremeyerek, artık sağlam şekilde Karia mıntıkasına yerleşen Türkleri oradan atamamıştı. Hatta fetihlerine hız veren Türkler 1273'de Milas'ı da ele geçirmeyi başarmışlardı (Wittek, 1986: 26; Wittek, 1993: 55; Uzunçarşılı, 1988a: 70; Vryonis, 1971: 137, 250; Nicol, 1999: 92-93; Hopwood, 2004: 311; Kiel, 2001: 8). Türkler buradaki liman kentlerine öyle sağlam bir şekilde yerleşmişlerdi ki, bu limanlardan korsanlık faaliyetlerinde dahi bulunmaya başlamışlardı. Kadı Kalesi (*Ania*)'nde Nicetas adlı bir Rum korsanın yanında faaliyetlerde bulunan *Saladinus* (Selahaddin) adlı Müslüman korsan bunlardan sadece biriydi (Wittek, 1986: 44; Pryor, 2004: 166; Imber, 2000: c.V 505).

Andronikos'un seferinin başarısız olduğunun en önemli göstergesi 1282 yılında Menteşe Bey'in önce Sultanhisar (*Nyssa*)'ı ve ardından 1278'de surları güçlendirilmiş olan Aydın'ı ele geçirmesiydi. Kentin fethi esnasında yaklaşık yirmi bin esir ele geçirilmişti. (Uzunçarşılı, 1988a: 70; Vryonis, 1971: 137, 251, 269; Wittek, 1986: 26; Nicol, 1999: 93; Hopwood, 2004: 312; Taeschner, 1960: 782; Kiel, 2001: 9). Bu fetihle beraber Anadolu'nun güneybatı bölgesinde Bizans egemenliği artık kesin olarak sona ermişti. Bu sırada meydana gelen bazı gelişmeler Türklerin fetihlerini daha da kolaylaştırmış ve güçlerini sadece karada değil, denizlerde de göstermelerini sağlamıştı. Bu gelişme 1284 yılında Bizans'ın, masraflarının çokluğu dolayısıyla donanmasını kaldırmasıydı. Bu durumda Bizanslı gemiciler işsiz kalmışlar, bir kısmı korsanlığa meylederken, bir kısmı da başka iş umudu kalmayınca, açlıktan ölmektense İtalyanların ve nihayette Türklerin hizmetine girmişlerdi. Türk Beylikleri hizmetlerine giren bu işsiz güçsüz yerli Rumlara yaptıkları deniz akınlarında istihdam, geçim ve ekonomik faaliyet alanı sağlamışlar ve zamanla da bunların çoğu efendilerinin dinini kabul etmişlerdi (Wittek, 1986: 44-45; İnalcık, 1985: 183-184. Imber, 2000: 505; Vryonis, 1971: 239, 480-481; Nicol, 1999: 116, 120, 132, 154; Zachariadou, 1989: 216).

1269 ve 1278 yıllarında Türkleri Batı Anadolu'dan atma girişimlerinde başarısız olan Bizans İmparatorluğu, 1295 yılında yine böyle bir girişimde bulunmaya karar vermişti. Bu kez imparator II. Andronikos (1282-1328), Avrupa'daki savaşlarda yararlılığı görülen komutan Aleksios Philanthropenos'u bu vazifeyle görevlendirip, emrine kuvvetler vererek Menderes nehri vadisine göndermişti. Türklere karşı mücadelesinde kısmen başarılı olan Aleksios Philanthropenos, bu başarısı sayesinde bazı Türkleri de kendi tarafına çekmişti. Türklerin kışkırtmasına katılan Aleksios Philanthropenos, burada bağımsızlığını ilan edince, İmparatorluk casusları tarafından yakalanmış ve gözlerine mil çekilerek cezalandırılmıştı (Uzunçarşılı, 1988a: 71).[5] Artık Menderes nehri vadisi bir daha hiç çıkmamacasına Türklerin elinde kalmıştı. Bu durumu eserini 1330'lu yıllarda kaleme alan Marino Sanudo Torsello şöyle anlatıyordu: "*Bu mıntıka Türklerin mütevali tecavüzlerinden dolayı, İmparator tarafından, muhafazasız bırakıldı. Nihayet bunların hakimiyetine geçti. Bu Türklerin komutanının adı* ***Turquenodomar Mandachia*** idi" (Wittek, 1986: 46).

1300 yılına gelindiğinde Batı Anadolu etnik bakımdan çoktan Türk unsurlar tarafından doldurulmuş olduğu gibi siyasî cihetten de tamamen Türk olmuştu. Batı Anadolu'da Bizans elinde kalan İzmir (Smyrna), Ayasuluğ (Efes), Manisa (Magnesia) ve Alaşehir (Philadelphia) gibi şehirler Türk fetih denizinde adeta birer ufacık ada gibi yer işgal edebiliyorlardı. Dönemin Bizanslı tarihçileri Pachymeres ve N. Gregoras'ın kayıtları bu fetihleri gerçekleştiren Türk beylerinin adlarını Bizans imlası ile vermektedirler.[6] Daha geç bir tarihte yine bir Bizanslı tarihçi Dukas'ın bu hususta verdiği liste ise şöyledir:

---

[5] Aleksios Philanthropenos'un bu seferi esnasında *Salampakis Mantachias* (Sahil Beyi Menteşe) çoktan ölmüştü. Aleksios, onun dul kalan karısından elindeki yerlerin iadesini istemiş fakat red cevabı alınca mücadeleye girişmişti. Menteşe Bey'in zevcesi de bu durumda Fethiye'ye çekilmek zorunda kalmıştı. (Wittek, 1986: 40-41; Vryonis, 1971: 251; Hopwood, 2004: 313; Nicol, 1999: 133).

[6] Pachymeres, Bitinya, Mysia, Frikya ve Asia'da "*Amourioi, Atmanes, Atinai, Alisurai, Mantakhiai, Salampaksides, Alaides, Ameramanai, Lamisai, Sfondylai, Pagdinai gibi iğrenç isimleri olan aşağılık*

> *İmparator Andronikos II. Paleologos zamanında Asya'nın meşhur şehirlerinden Ephesos ve Karia Eyaleti* ***Mantahia*** *(*Menteşe*) tarafından ve İzmir'e kadar Lidya Eyaleti* ***Atın*** *(*Aydın*) tarafından, Bergama'ya kadar Manisa ve bütün Magedon Eyaleti* ***Saruhan*** *tarafından, bütün Frigya Eyaleti* ***Germiyan*** *tarafından, Asu şehrinden başlayan ve Çanakkale'ye kadar uzanan Frigya* ***Karasi*** *tarafından, Bitinya kâmilen ve Paflagonya kısmen* ***Osman*** *tarafından zapt olundu. İsimlerini yukarıda zikrettiğimiz kimseler Türk başbuğları idiler* (Dukas, 1956: 5).

1300 yılı itibariyle Batı Anadolu'da muhtelif Türkmen liderleri faaliyet göstermelerine rağmen bunlardan en güçlüsü ve aynı zamanda bir beylik kurarak siyasî vücut bulmuş olanı Menteşe Beyliği idi. Onlar özellikle kıyı kentlerinde tutunmuş olmaları ve yerel Rum gemicileri de donanmalarında bulundurmalarından dolayı, denize ulaşır ulaşmaz civardaki adalara akınlarda bulunmaya başlamışlardı. 1300 yılında Rodos adasına gerçekleştirdikleri bir akın bunun bir örneği olup bundan birkaç yıl sonra da Sakız, Sisam ve Karpathos onların yağma akınlarına maruz kalmıştı (Uzunçarşılı, 1988a: 71; Uzunçarşılı, 1988b: 55; Zachariadou, 1983: 6; Zachariadou, 1989: 214; Imber, 2000: 505; Pryor, 2004: 166; Yınanç, 1929: 20; Heyd, 2000: 529). Pachymeres'in kaydettiğine göre;

> *her gün yalnız bir taraftan değil her taraftan ve her yerde fena haberler duyuluyordu. Yalnız karada değil, denizde de onlar (*Türkler*) korsanlık ederek önce Tenedos adasını hücumla aldılar. Ardından hem Sakız'a hem Sisam'a hem de Karpathos'a hem de Rodos ve daha birçok yerlere gemileriyle hücumlar yaparak halkı yurtlarından ettiler.*" (Wittek, 1986: 45 n. 47, 56).

Menteşe Beyliği'nin denizlerdeki faaliyetleri ve sahip olduğu limanların ticarî potansiyeli Venedik'in dikkatini çekmekte gecikmemişti. Venedik, Akdeniz'de sahip olduğu Girit adasındaki idarenin aracılığıyla daha 1300'lü yılların başında Menteşe Beyliği ile siyasî ve ticarî ilişkiler kurmuştu. Kandiyeli noter Pietro Pizolo'nun 1300 yılında Fethiye (*Makri*, *Meğri*)'de Giritlilerin idaresindeki bir şirketten ve *Turchia* (o dönemde genellikle Menteşe Beyliği ülkesi için kullanılıyor)'ya önemli miktarda sabun satmaya giden Giritli bir tüccardan bahseden raporları, 1301 yılının Nisan-Ağustos ayları arasına Kandiyeli bir diğer noter Benvenuto de Brixano'nun Fethiye ile yapılan köle ticaretinden sözeden on iki raporu ve önce Kasım 1300'de ve sonra da 1301 veya 1302 yılında Venedik Senatosu'nun Girit hükümetine *Turchia***'**dan at alınmasını emreden kararları, kurulan ticarî ilişkilerin varlığını ortaya koyuyordu (Zachariadou, 1983: 4-5).

Batı Anadolu'yu tamamıyla kaybetmiş olan ve Ege Denizi'ndeki adaları Türklerin tehdidi altında bulunan Bizans İmparatorluğu, kendi askerî kuvvetleriyle Türkleri Batı Anadolu'dan atamayacağını anlamıştı. Bunun için disiplinli, muhariplik gücü yüksek ve paralı askerlerden oluşan birlikleri ordusuna katma politikasına yönelmişti. Bu hususta ilk olarak 1302 yılında Moğolların önünden kaçan 10.000 ila 16.000 kişiden oluşan Alanlar (*Massagetes*) İmparatorluk ordusuna ücretli asker olarak alınmışlar ve İmparator II. Andronikos'un oğlu IX. Mihael komutasında Türklere karşı savaşmaları için hâlâ Bizans'ın elinde bulunan Manisa'ya gönderilmişlerdi. Fakat, savaş usullerine hiç alışık olmadıkları Türkler tarafından Manisa'da kuşatılan Alanlar ve IX. Mihael, Bergama'ya kaçmakla canlarını kurtarabilmişlerdi (Öden, 1994: 124-125;

---

yaratıklar" diye ifade ettiği Türklerin tarla ve çiftlikleri yakıp yıktığını yazıyor (Wittek, 1986: 22-23; Nicol, 1999: 152). N. Gregoras ise bu hususta şunları yazıyordu: "*Karmanos Alisurios İç Frikya'nın büyük bir kısmını ve Philadelphia (Alaşehir)'ya kadar olan araziyi, Menderes Çayı civarında bulunan Antiokhia havalisini işgal etti. Oradan İzmir'e kadar uzanan bölge ile İyonya'nın sahilden uzak kısımlarını Sarkhanes adı verilen bir diğeri aldı. Sasan adlı birisi Manisa çevresini, Priene'yi ve Ephesos (Selçuk)'a kadar uzanarak oralarını kendine satraplık yaptı. Lidya'dan, Eolia'dan Hellespont Misyası'na kadar olan sahayı Kalames ve onun oğlu Karase aldı. Olympos civarını ve bütün Bitinya'yı Atman adında bir başkası elde etti. Sakarya nehrinden Paphlagonya'ya kadar olan sahayı Amurios'un oğulları aralarında paylaştılar*" (Wittek, 1986: 17 n. 42; Cahen, 1979b: 112-113) (Cahen'in makalesini Türkçe'ye çeviren sevgili arkadaşım İlcan Bihter Gül'e teşekkür ederim).

Ostrogorsky, 1999: 454; Nicol, 1999: 134-135). Böylece Bizans'ın bu girişimi de büyük bir fiyaskoyla sonuçlanmış oluyordu.

Bundan bir yıl sonra Bizans İmparatorluğu bu kez Katalanları ücretli askerî birlik olarak kiralamak suretiyle yine böyle bir girişimde bulunmuştu. Sicilya Kralı Friedrich'in hizmetinde, Anjouların ülkeyi geri almak için verdikleri savaşta onlara karşı savaşan ve savaşı Friedrich'in kazanmasından sonra işsiz kalan Katalan kuvvetlerinin lideri Roger de Flor, Venedik ve Cenevizlilerin Bizans'ın zor durumda olduğu şeklindeki haberlerini işittikten sonra Bizans İmparatoru'na yardım teklifinde bulunmuş, İmparator bu teklifi seve seve kabul ettikten sonra da 6.000-6.500 kişilik kuvvetiyle 1303 yılı sonlarında İstanbul'a gelmişti. Hemen 1304 Nisanı'nda birlikleriyle harekete geçen Roger de Flor, *Cyzicus* (Kapıdağ Yarımadası)'dan Karesi Türklerini çıkarttıktan sonra *Khiliara* (Kırkağaç) tarafından Saruhan topraklarına girerek Saruhan kuvvetleriyle çarpışmış, ardından Germiyanoğulları'ndan Yakub Bey'in Bizans'tan aldığı *Angir* (Kiliseköy)'i zapt etmiş, ondan sonra da Alaşehir'i kuşatmakta olan Yakub Bey'in üzerine giderek on iki bin kişilik Germiyan kuvvetini yenilgiye uğratarak kuşatmayı kaldırtmıştı. Alaşehir'de on beş gün kaldıktan sonra Tire, Ayasuluğ ve Anya (Anaia)'ya da uğrayan Katalanlar, Anya içlerindeki dağlık bölgelere kadar ilerleyerek, muhtemelen Sasa Bey komutasındaki Türk kuvvetlerini de yenilgiye uğratmışlardı. Ancak ele geçirdikleri yerlerde ahaliye yaptıkları zulüm ve onlardan aldıkları ağır vergilerden dolayı Türklere karşı harekatlarına nokta koydukları Ağustos 1304'ten sonra İmparator tarafından Gelibolu'ya çağrılmışlar, 1304-1305 Kışı'nı burada geçirmişler, 1305 yılında liderleri Roger de Flor, IX. Mihael tarafından bir suikast ile öldürüldükten sonra kızgına dönen Katalan birlikleri etrafı yağmalayarak Gelibolu üzerinden İmparatorluğun Avrupa topraklarına geçip, Anadolu'yu terk etmişlerdi. Katalanların Anadolu'yu terk etmelerinin hemen ardından harekete geçen Türk birlikleri önce kaybettikleri yerleri geri almışlar ve hemen sonrasında da fetihlerini daha geniş alanlara yaymışlardı (Muntaner, 2000: 408-420; Ostrogorsky, 1999: 454-455; Carım, 1965: 86-102; Ersan, 2005: 76-84; Öden, 1994: 125-128). [7]

Bu fetihlerden en önemlisi hiç kuşkusuz Sasa Bey'in 24 Ekim 1304'te Efes (*Ayasuluğ*)'i fethetmesiydi.[8] Sasa Bey, bu tarihte ayrıca Birgi'yi de fethetmişti. Zira, Eflâkî, Ulu Arif Çelebi'nin 1306 yılı civarında Birgi'ye ilk kez geldiğinde Aydınoğlu Mehmed Bey'in burayı henüz fethetmediğini bildiriyordu. Ulu Arif Çelebi gayri müslim bir memleketi ziyaret etmeyeceğine göre Birgi bu sırada Müslümanların elinde, muhtemelen de Sasa Bey'in idaresinde olmalıdır (Eflâkî, 1979: 308 (8/86).[9] Katalanların Anadolu'dan çekilmelerinin ardından Saruhan Türkleri Manisa'yı fethetme girişimlerine hız verirken, Karasi Türkleri de Edremit ve Bergama'yı fethetmişlerdi. Aydın, Karasi ve Saruhan Türkleri de böylece siyasî teşekküllerini tamamlıyorlar, deniz kıyılarına ulaştıkları gibi buralarda farklı siyasî teşekküllerle karşılaşmış oluyorlardı.

Böylece 1304 yılı itibariyle Batı Anadolu'nun tamamına yakını Türkler tarafından fethedilmiş bulunuyordu. Bundan sonra Bizans topraklarında yağma hareketlerine girişen Katalanlar ile ittifak yapan Türkler, özellikle Aydınoğulları, Ege'deki Bizans ve Latinlerin çıkarlarına zarar vermeye başlıyorlardı. Türklerin Ege'deki bu ilk yayılma dönemlerinde onların karşılarındaki en büyük düşmanlar olarak

[7] Katalanların Anadolu'da çarpıştığı *gabella de Cesa* ihtimal Sasa alayı, *gabella de Mondexia* muhakkak surette Menteşe alayı ve *gabella de Atia* ise Aydın alayıdır (Wittek, 1986: 41-43; Nicol, 1999: 139-140; Akın, 1968: 18-19; Heyd, 2000: 597).

[8] Türklerden korkarak Efes'ten Girit'e kaçmış olan bir rahip doğduğu yer olan Efes'in Sasa tarafından 24 Ekim 1304 (24 Birinciteşrin 6813)'te alındığını yazıyor (Wittek, 1986: 39 n. 127; Kiel, 2001: 9). Düstûrnâme bu hususta şöyle demektedir: "*Sasa Beg derler adı bir Gazi er/gelmiş Aydın İline evvel meğer; Ol Birgi'yi fetheylemiş/ Aydınoğlunu getürmüş toylamış; Aydınoğlu Ayasuluğ'a gelüb/feth ider hem dairesini alub*." Bu kayıttan Sasa Bey'in Aydınoğlu Mehmed Bey'den evvel buralarda fetih hareketlerinde bulunduğunu gösterir (Enverî, 1928: 17; Lemerle, 1957: 20).

[9] Sasa Bey, kendisine bağlı Türkmenlerden önemli bir kısmını müstahkem Birgi kentinin hemen dışına iskan etmiş olmalıdır. Nitekim, 1451 tarihli Osmanlı Tahrir Defteri'nde, günümüz Birgisi'nde de bir mahalle olarak adı yaşamaya devam eden *Sasalu Mahallesi*'nden söz edilmektedir (Kiel, 2001: 9; Emecen, 1992a: 190).

İzmir ve Sakız'a yerleşmiş olan Cenevizli Zaccaria ailesi ve Rodos'u ele geçiren Hospital Şövalye Tarikati ya da Saint Jean Şövalyeleri görülmeye başlamıştı.

3.2. Ege'de Türk Yayılması: 1304 – 1334

Batı Anadolu'yu ele geçiren Türklerin Katalanlar ile işbirliğinden de istifade edip, Ege'ye serpilmiş olan adalara akınlar düzenlemelerine karşılık olarak Bizans'ın günden güne çöküntüye sürüklenmesinden yararlanan Latinler de İmparatorluğa ait adalara ve şehirlere yerleşmeye çalışıyorlardı. Daha 1275 yılında Cenevizli Manuel ve Benedetto Zaccaria kardeşlerin Foça'daki şap ocaklarının işletilmesi hakkını İmparator'dan almaları ve Foça'ya yerleşmeleri, XIV. yüzyıl başlarındaki bu tür girişimlerin ilk habercisiydi (Heyd, 2000: 491; Ostrogorsky, 1999: 453; Nicol, 1999: 190).[10]

Türklerin Ege Adalarına saldırmaya başlamaları Latinlerin bu hususta ellerini daha çabuk tutmalarını gerekli kılmıştı. Bundan dolayı Latinler daha 1304 yılında İmparator II. Andronikos'dan Türklere karşı savunmak üzere Bizans adalarını talep etmeye başlamışlar ve aynı yıl Papa XI. Benedict, "kâfirlere" karşı savunmak üzere Bizans topraklarının ele geçirilmesini Katolikler için ideolojik bir eylem olarak yorumlamıştı.[11] Bu taleplerden birisi de Cenevizli Foça hakimi Manuel Zaccaria'nın yavaş yavaş Türk akınlarına maruz kalan Sakız Adası'nı İmparator'dan istemesiydi. İmparator bu isteği geri çevirmesine rağmen 1305 yılı başlarında harekete geçen Benedetto Zaccaria adayı işgal etmiş ve anonim İtalyan kroniğinde kaydedildiği üzere Bizans da bu işgali bir İmparatorluk belgesi ile onaylamak suretiyle kabul etmek zorunda kalmıştı.[12] Benedetto Zaccaria'nın Sakız Adası'nı işgal ettiğinde bahanesi, adanın Bizanslılarca yeterince güçlü bir biçimde savunulamadığı ve Türk korsanlarının eline düşme tehlikesi karşısında bulunduğuydu. İmparator ile varılan uzlaşmaya göre Zaccaria adayı, İmparator tarafından verilmiş bir tımar olarak on yıl boyunca elinde tutacaktı. Ancak bu antlaşma 1314'ten sonra beşer yıllık aralıklarla 1329 yılına kadar uzatılmıştı (Thiriet, 1975: 156; Heyd, 2000: 519-520; Ostrogorsky, 1999: 453; Zachariadou, 1983: 7-8 n. 24; Nicol, 2000: 209; Soucek, 1995: 890; Darkot, 1997b: 94). Böylece Foça'dan başka Sakız Adası'na da yerleşen Zaccaria Ailesi, Ege'ye doğru yapılan Türk saldırılarının önünde önemli bir engel olarak yer almıştı. Bununla da yetinmeyen Zaccaria ailesi aynı yıl kuzeydeki Edremit Limanı'na da sahip olup burada bir garnizon bulundurarak Türklerin daha kuzeyden çıkmalarına da engel olmaya çalışmıştı (Mordtmann, 1965: 686; Zachariadou, 1983: 8).

Latinlerin bu çabaları Türkleri durdurmaya yetmiyordu. Üstelik Türkler, Bizans'ın Avrupa'daki topraklarını yağmaya girişen Katalanlar ile işbirliği yaparak ilk kez Avrupa topraklarına ayak basıyor ve böylece kendilerine akınlarını daha geniş sahalara yayma imkanı elde etmiş oluyorlardı. Nitekim 1305 yılında emrindeki kuvvetler ile Gelibolu'da iken, Katalan kuvvetlerinin ayrılmasından sonra Anadolu'da Bizans'ın elindeki bütün şehir ve kalelerin Türkler tarafından birer birer fethedilmekte olduğu haberini alan Katalanların liderlerinden ve aynı zamanda Katalanların Anadolu'daki faaliyetlerini kaleme alan Ramon Muntaner, bu sırada *Ximelich* (Melik) adlı bir Türk kaptanının Gelibolu'ya geldiğini; barış görüşmesi talebinde bulunduğunu;

---

[10] Nitekim aynı zamanda bir amiral, korsan, tüccar, diplomat ve Haçlı askeri olan Benedetto Zaccaria daha 1278 yılında İngiltere'ye şap ihraç etmeyi başarmıştı (Kedar, 1976: 21, 121).

[11] "*Nam si (quod absit) idem imperium ad Turcos aliosque Sarracenos et infideles, ad quibus dictus Andronicus jugiter impugnatur, devenire contingeret non posset demum faciliter erui de manibus eorum*" (Zachariadou, 1983: 7 n. 21).

[12] "*Nella contrada de Romania era uno imperatore de Constantinopoli lo quale avea nome Parialoco. Sio figlio avea nome Catacucino. Questo Parialoco avea moito granne fede a uno Cristiano lo quale avea nome missore Martino Zaccaria de Genova, lo quale era nobile e valente mastro de guerra. Fecelo sio armiraglio de mare. Tutta la contrada dello mare guardiava in servizio de Parialoco. Granne onore renne a sio signore. Navi e iente avea a sio piacere. Puoi questo Parialoco donao a missore Martino per soa spenzaria una isola moito bella e nobile, de granne frutto, cioène l'isola de Chio*" (*Anonimo Romano* (Bartolomeo di Iacovo da Valmontone?) *Cronica*, 1979: cap. XIII).

kendisinin arzu etmesi durumunda Katalan liderleriyle konuşmak için Gelibolu'ya geçmek istediğini; kendisinin de bu talebi kabul edince *Ximelich*'in maiyyetindeki on kişilik bir muhafız birliğiyle gelip, içlerinde kendisinin de bulunduğu Katalan liderleri ile bir görüşme yaptığını; Türk kaptanının bu görüşmede kuvvetleri, eşi ve çocuklarıyla Katalanların tarafına geçmeye hazır olduğunu; Katalanları bir kardeş olarak gören Türk kaptanının ve bütün kuvvetlerinin bu hususta yemin edebileceklerini; Katalanları bütün düşmanlarına karşı destekleyebileceklerini; kuvvetlerinin eşleri ve çocuklarıyla Katalanların emrine girmeyi ve her zaman ve her yerde onların idaresinde olmayı arzuladıklarını; kazandıkları ganimetin 1/5'ini Katalanlara vermeyi teklif ettiğini; kendisinin ve diğer Katalan liderlerinin bu teklifi değerlendirerek, kabul ettiklerini ve neticede *Ximelich*'in tamamı sekiz yüz atlı ve iki bin yayadan oluşan kuvvetlerinin Katalanlara katıldığını ve savaş kabiliyeti oldukça yüksek olan bu kuvvetler sayesinde Bizans İmparatoru'na karşı başarılı bir şekilde mücadele ettiklerini ifade ediyordu (Muntaner, 2000: 453-454).[13] Bununla da yetinmeyen Türkler (muhtemelen Aydınoğulları) 1306 yılında Sakız Adası'na bir sefer düzenlemişler ve yüklü ganimetlerle geri dönmüşlerdi.[14] Bu sıralarda Türk akınlarına maruz kalan sadece Sakız Adası değildi. Nitekim 1307 yılına gelindiğinde Bizans kaynakları *Khalamouz* (Kalames) adını verdikleri Karasi Türkmenlerinin beyi olan Kalem Bey'in Midilli Adası'nı istila ve yağmasını kaydediyorlardı (İnalcık, 1985: 185; Öden, 2005: 45).

Bu sıralarda bölgede önemli gelişmeler yaşanıyordu. Efes ve Birgi'yi zaptettikten sonra bölgenin hızla Türkleşmesini amaçlayan Sasa Bey, bunun ancak iç kısımlardaki Türkmen nüfusunun kıyılara göçürülmesiyle mümkün olacağını anlamış bulunuyordu. Bunun için de Germiyanoğulları'nın subaşısı Aydınoğlu Mehmed Beyi sahil mıntıkasına davet etmiş ve bu sayede bölgenin hızla Türkleşmesine katkıda bulunmuştu. Ancak kısa bir süre sonra bilinmeyen nedenlerden ötürü Sasa Bey ile Aydınoğlu Mehmed Bey arasında mücadele başgöstermişti. Sasa Bey'in fethettiği yerleri 1307 ve 1308 yıllarında bir bir elinden alan Mehmey Bey, Sasa Bey'in Frenkler (muhtemelen Rodos'a yerleşmiş olan St. Jean Şövalyeleri) tarafına geçmesiyle Müslümanlar arasında prestijini artırmış ve sonunda 1310 yılına doğru Sasa Bey'i ortadan kaldırarak Aydın İli (*Leşkeri İli*)'ne sahip olmuştu.[15]

Bölgedeki diğer bir önemli gelişme ise Hospitaller ya da diğer adıyla St. Jean Şövalyeleri'nin 1309 yılına doğru Rodos Adası'nı tamamiyle fethetmeleri idi. 1291 yılında Memlûk Sultanı'nın, Hıristiyanları, Doğu Akdeniz kıyılarındaki üslerinden çıkarmasından sonra Hospital Şövalye Tarikatı da kendine yeni üsler aramaya başlamıştı. Bir süre Kıbrıs Adası'nda konaklamışlar ve bu esnada, 8 Ağustos 1303'de merkezi üssü Rodos olan büyük bir deprem adadaki yerleşimlere büyük zarar vermişti. İşte böyle bir fırsatı kaçırmak istemeyen Hospitaller, Papa ile temasa geçerek Rodos Adası'nın fethi için ondan izin almışlar ve hemen harekete geçmişlerdi.[16] Bu

[13] Nicephoros Gregoras ise Katalanların ordusuna katılan bu Türklerin sayısını beş yüz olarak vermektedir (Oikonomidis, 1997: 173-174; Kiel, 2001: 12; Carım, 1965: 102-105). Pachymeres ise bunların aslında Aydınoğulları'ndan olduklarını ve Küçük Asya'da yaşayan birçok Rum'dan destek aldıklarını yazıyor (Wittek, 1986: 57; Nicol, 1999: 142-143, 164; Nicol, 2000: 212). Bu Türk kuvvetlerinin sayıları beş yüze varan Karesi kuvvetleri olma ihtimali de vardır (Zachariadou, 1980: 824 n. 8; Öden, 1994: 129).

[14] 1306 İlkbaharı'nda Türkler otuz gemi ile Sakız'a hücum ettiler. Kaleye sığınmış olanlar hariç ahali müthiş bir kırgına uğrayarak mahvoldular. Kadın ve çocuklarla oradan kaçmaya muvaffak olan bazı kimseler de Skyros yakınında fırtına da öldüler (Wittek, 1986: 45; Yınanç, 1929: 21; Luttrell, 1985: 273). Marino Sanudo Torsello ise 1306-1309 yılları arasında Türklerin Ege adalarına yaptıkları akınlardan yakınıyordu (Pryor, 2004: 166).

[15] Düstûrnâme'de bu olay tarih verilmeksizin şöyle anlatılmaktadır: "*Hem hasedden fitne Sasa eyledi/mümin iken avn-i tersa eyledi; Ol gazada katl oldı ol dahi/çok ganimet mal alur mir-i sahi*." (Enveri, 1928 18-19). Sasa Bey'in bertaraf edilmesiyle ilgili olarak 1308 ve 1310 gibi farklı iki tarih verilmektedir. 1308'i kabul eden araştırmalar: (Melikoff, 1954: 39; Nicol, 1999: 154; Kiel, 2001: 10-11). 1310 yılını kabul eden araştırmalar: (Yınanç, 1929: 22; Wittek, 1986: 39). Paul Lemerle ise bunlardan farklı olarak 1307 yılı üzerinde durmaktadır (Lemerle, 1957: 22, 38).

[16] 8 Ağustos 1303'te Bizans, Memlûk ve Venedik kaynaklarında zikredilen ve merkezî üssü Rodos olan büyük bir deprem meydana gelmiş ve bu deprem Rodos'da büyük bir hasara yol açmakla 1306'da adayı

hareketlerinde yalnız olmayan Hospitaller, 1306 yılında Sakız'daki Zaccarialar ile ittifak yaparak onlardan aldıkları destekle Rodos'u fethe girişmişler, fakat bu ilk denemelerinde sadece *Kos* (İstanköy) Adası'nı işgal edebilmişlerdi. Bunun üzerine daha önce Zaccaria ailesinin yaptığı gibi Hospitaller de 1307 yılında İmparator'dan adayı talep etmek için İstanbul'a elçiler göndermişler fakat talepleri kabul edilmediği gibi, İmparator Rodos'un savunmasını güçlendirmek için adaya birkaç kadırga göndermişti. Bütün bunlara rağmen Papa'nın da desteğini alan Hospitaller, Cenevizlilerin de yardımıyla nihayet adanın tamamını Ağustos 1309 yılının sonuna doğru ele geçirmeyi başarmışlardı. Papa ise Rodos'un ele geçirilmesini Kutsal yerlerin yeniden fethinin bir başlangıcı ve Mısır'ın ablukaya alınması politikası için yeni bir üs olarak görüyordu. (Luttrell, 1988: 83-84; Uzunçarşılı, 1988a: 72; Zachariadou, 1983: 10-11; Zachariadou, 1989: 214; İnalcık, 1985: 186).[17]

Ege Denizi'nde şimdi işler ve izlenen politikalar daha da karmaşık hale gelmişti. Bir yanda adalara düzenlenen sonu gelmez Türk akınları, Yunanistan ve Trakya'yı altüst eden Katalan-Türk işbirliği, diğer yanda bölgedeki Latin çıkarlarını korumaya çalışan Sakız'daki Cenevizliler ve Rodos'daki Hospitaller ve son olarak da Bizans'ın giderek ortadan kalkan hakimiyeti.

Hospitaller (bundan sonra Rodos Şövalyeleri diye anılacaktır) bölge siyasî arenasına gerçekten de çok hızlı bir şekilde girmişlerdi. Daha sonra Rodos'a yerleşir yerleşmez Papalık politikalarının savunucusu kesilip, Papa'nın Müslümanlar ile her türlü ticareti yasaklayan talimatnâmelerine uymayan Venedik ve Ceneviz tüccar gemilerini ele geçirmeye başlamışlardı. Bunun üzerine Venedikliler ve Cenevizliler, Rodos Şövalyelerine karşı uzun bir mücadeleye girmişlerdi. Cenevizliler bu mücadele döneminde kendilerine Menteşe Türkleri gibi, Rodos Şövalyelerine düşman bir müttefik bulmuşlardı. Müttefikler birlikte Rodos'a saldırmışlar fakat adayı ele geçirememişlerdi. Buna rağmen birleşik Türk-Ceneviz donanmasının Rodos Adası civarındaki faaliyetleri Hospitalleri bir hayli sıkıntıya sokmuştu. Papa V. Clement ise, meydana gelen bu olayları tarif ettiği bir bullasında Cenevizlileri ve bilhassa onların ittifak yaptıkları Türkleri faaliyetlerinden dolayı kınıyor ve ittifakın Türk tarafınının ismini "*Mandachiam nomine, multa vallatum potentia*" olarak kaydediyordu (Zachariadou, 1983: 12, n. 44). Bundan başka Cenevizliler, bu sırada Menteşe ülkesinde ticaret yapan iki yüz elli Rodoslu tüccarı gündeme getirerek, müttefikleri Menteşe Beyi'ne bunları tutuklamasını ve Rodos üzerine sefere çıkmasını tavsiye etmişlerdi. Hatta Menteşe Beyi Mesud Bey'e para teklifinde dahi bulunmuşlardı.[18] Menteşe ülkesindeki Rodoslu iki yüz elli tüccarın varlığı, Şövalyelerin Rodos'a yerleşmelerinden sonra kurulan iyi ilişkilerin göstergesi olmalıydı. Ancak 1312 Nisanı'nda Rodos önlerinde yirmi üç Türk gemisinden oluşan bir donanma (muhtemelen Menteşe Beyliği donanması) Şövalyelerin Üstad-ı Azamı Faulques de Villaret komutasındaki Rodos donanmasına mağlup olmuştu.[19] Bu zaferin ardından Türklere karşı başarılı bir şekilde saldırıya geçen Hospitaller, 1313 yılına gelindiğinde Anadolu'da muhtemelen Menteşe bölgesindeki Türklere ait olan bazı istihkamları ele geçirmişlerdi. Nitekim Şövalyelerin Üstad-ı Azamı Faulques de Villaret'in 1313 yılı baharında kaleme aldığı bir kayıt da bu durumu

---

işgale başlayan Hospitallerin nihayet 1309'da adayı tamamen ele geçirmelerinde onlara kolaylık sağlamıştır (Luttrell, 2001: 159-161).

[17] Hospitallere bu fetihlerinde Naksos'un Venedikli Dükü Niccolo Sanudo da yardım etmişti (Savvides, 1993: 939-940; Darkot, 1997a: 754).

[18] Cenevizlilerin Mesud Bey'e teklif ettikleri miktar elli bin soudi idi (Wittek, 1986: 57; Zachariadou, 1983: 12; Luttrell, 1988: 84).

[19] Hospitaller, yenilgiye uğradıktan sonra Amorgos Adası'na kaçıp tepelere sığınan Türkleri takip ederek sekiz yüzünü öldürmüşlerdi. Bu savaşta Hospitallerin kaybı elli yedi şövalye ve üç yüz piyade idi ki bu sayı Hospitaller açısından önemli bir rakamdı. Zira Hospitallerin adadaki sayıları çok değildi. Bu olay, bin beş yüz Türk ve seksen beş Latinin hayatlarını kaybettikleri şeklinde Nisan 1312 tarihli Avignon'a gelen haber ile muhtemelen aynıydı (Luttrell, 1988: 86; Luttrell, 1991: 138).

ilan ediyordu.[20] Türkler ile Hospitaller arasında 1311 yılında patlak veren ve 1313 yılına gelinceye kadar Hospitallerin Anadolu'da bazı istihkamları ele geçirmeleriyle son bulan bu mücadele karşılıklı ticarî çıkarlara dayansa da kurulan iyi ilişkilerin kısa sürede bozulabileceğini gösteriyordu.

Güneyde Rodos Şövalyeleri ile mücadele eden Türkler, kuzeyde Trakya'da Katalanlar ile birlikte yağma akınlarını sürdürüyorlardı. Katalanlar, 15 Mart 1311'de Atina'yı zapt edip, burada devletlerini kurduktan sonra Türkler ile yol ayrımına gelmişlerdi. Bu Türklerin bir kısmı, Makedonya'da faaliyet gösteren Sırp Hükümdarı'nın hizmetine girerken diğer bir kısmı da muhtemelen Karesi Türkmenleri'nden olan Halil (*Melik* unvanını taşıyordu)'in komutasında yaklaşık 1.500 kişilik bir birlik oluşturarak Trakya'daki Bizans topraklarını yağmaya girişmişlerdi. Bunlarla başa çıkamayacağını anlayan İmparator II. Andronikos, Halil'in Gelibolu'dan karşı sahile yani Türkiye'ye atları, ganimetleri ve paraları ile serbestçe geçme teklifini kabul etmek zorunda kalmıştı. Ancak geçiş esnasında Bizanslı komutanın Türkleri öldürmek teşebbüsü üzerine savaş çıkmış ve Bizans ordusunu yenilgiye uğratan Türkler, Gelibolu'da bir üs elde ederek oraya sığınmışlardı. 1312 yılı sonlarına doğru, İmparator, Cenevizlilerden ve Sırp Kralı Milutin'den aldığı destekle 1.500 kişiden oluşan bu Türk birliğini ortadan kaldırmıştı (Oikonomidis, 1997: 176-177; Carım, 1965: 114-119; Luttrell, 1997: 131; Öden, 1999: 24-30). Olayı daha farklı kaydeden Katalan kroniği Ramon Muntaner ise Katalan Kumpanyası'nın Atina Düklüğü'nü ele geçirdikten sonra burada yerleşmeye karar verdiğini gören müttefikleri Türklerin ve Türkopollerin ayrılmak istediklerini; Katalanların, Düklüğün istedikleri herhangi bir yerinden üç, dört veya daha fazla yer verme tekliflerine rağmen Türklerin malda mülkde gözlerinin olmadığını, anavatanlarındaki akrabalarını, soydaşlarını özlediklerini ve Türkiye'ye dönmeyi arzuladıklarını söyleyerek bu teklifleri reddettiklerini; bunun üzerine Katalanlar ile Türklerin büyük bir sevgi duygusu içinde ve ne zaman ihtiyaçları olursa birbirlerine yardıma gelme sözü ile ayrıldıklarını; hiç bir şeyden korkmayan ve hiç kimsenin kendilerine engel olamadığı Türklerin Bizans topraklarında geçtikleri her yeri yağma edip, yakıp yıkarak, kısa bir yolculuğun ardından Gelibolu'ya geldiklerini; Türkler Gelibolu'da iken Bizans İmparatoru'nun gönderdiği on Ceneviz kadırgasının oraya geldiğini; silahları ayrı bir kadırgada taşınmak şartıyla Türklerin bütün mal ve mülkleriyle beraber Anadolu yakasına geçirilmesi hususunda Türkler ile Cenevizliler arasında yeminle teyit edilmiş bir antlaşma yapıldığını; antlaşma gereğince Türklerin kadırgalara binerken silahlarını Cenevizlilere teslim ettiklerini; kadırgalar yol aldıktan bir müddet sonra Cenevizlilerin, sözlerinde durmayarak, silahsız Türklere saldırdıklarını; Türklerin yarısını öldürüp, bir kısmını denize attıklarını ve içlerinden önemli olanlarını da esir alıp, Cenova'ya götürerek, Apulia, Calabria ve Napoli köle pazarlarında sattıklarını; canını kurtarabilen az sayıdaki Türk'ün ise imparator tarafından İstanbul'dan gönderilen askerler tarafından öldürüldüğünü bildiriyordu (Muntaner, 2000: 483-484).

Bu sırada Anadolu'da birbirleriyle bağlantısı kesilmiş bazı Bizans toprakları vardı. Bunlardan biri olan Manisa nihayet 1313 yılında Saruhan Bey'in eline geçmiş ve kent beyliğin merkezi olmuştu. Bundan böyle Ege Adaları'na ve Bizans'ın Avrupa'daki topraklarına yapılan Türk akınlarında Saruhan birlikleri de Aydın, Menteşe ve Karesi Türklerinin kuvvetlerine katılmaya başlıyorlardı (Uzunçarşılı, 1988a: 84; Uluçay, 1997: 239; Zachariadou, 1997b: 69; Emecen, 2003: 107-109; Emecen, 1989a: 17; Çelik, 1990: 17). Bizans'ın elindeki yerlerden biri olan İzmir'e de 1317 yılında Türk saldırısı olmuştu. Aydınoğlu Mehmet Bey 1317 yılında İzmir'in yukarı kalesini ele geçirmeyi başarmıştı (Lemerle, 1957: 38, 61; Nicol, 1999: 154; Nicol, 2000: 238; Ş. Turan, 1990: 159).

Özellikle Aydın ve Menteşe Beylikleri'nin 1318 yılından itibaren 1329 yılına kadar sürecek olan Atina Katalanları ile oluşturdukları ittifak dönemi, söz konusu beyliklerin Ege'deki yayılma dönemlerinde önemli bir süreci oluşturuyordu. Bu

[20] "*Nos et domum nostram… acquisivisse… in partibus cismarinis e grecis cismaticis et Turcis… tam in Insulis quam in terra firma, castra, villas et forteliccia, ac terras fertiles et in cunetis fructibus copiosas*" (Zachariadou, 1983: 12, n. 46).

dönemde Aydın ve Menteşe Türkleri faaliyet sahalarını daha da genişletmişler, Sakız'daki Cenevizliler ve Rodos'daki Şövalyelere karşı daha saldırgan bir politika izlemişler ve ilk defa olmak üzere Ege'deki Venedik adalarına taarruza başlamışlardı. Başlangıçta bu saldırıları pek önemsemeyen ve Türkler ile ilgili işleri Girit'teki Kandiye Dükü'ne havale eden Venedik, Türklerin akınlarının giderek artması ve Levant'daki ticarî menfaatlerine zarar vermesiyle olaylara ciddiyetle yaklaşmaya başlamıştı. Hatta aşağıda bahsedileceği üzere 1320'li yıllar boyunca Venedik, yerel hükümdarlar ve Bizans'ın da katılacağı Türk karşıtı bir ittifak oluşturma ve Türkler üzerine bir Haçlı Seferi gerçekleştirilerek, onları etkisiz hale getirme çabalarına girişecekti (Theunissen, 1998: 69 no. 2).

Aslında 1318 öncesinde Türk-Venedik ilişkilerinde herhangi olumsuz bir gelişme gözükmemişti. Bu tarihe kadar Türkler, Anadolu'da Bizans, Ege adalarında ise Sakız Cenevizlileri ve Rodos Şövalyeleri ile mücadele halinde olmuşlardı. Hatta Haçlı Seferi'nin büyük bir propagandacısı olan Marino Sanudo Torsello, eserinin 1318'den önce yazdığı birinci kitabında Türkleri gelecekte Mısır'a karşı düzenlenecek olan bir Haçlı Seferi'nde Hıristiyanların muhtemel müttefikleri olarak görüyordu.[21] Ancak Türklerin Atina'daki Katalanların lideri Alfonso Fadrique ile işbirliği yapmaya başladıkları 1318 yılında her şey bir anda değişmişti. Haziran 1318'de Türklerin (muhtemelen Menteşeoğulları) Venedik'e ait olan Santorini ve Karpathos adalarına saldırılarda bulunmaları üzerine Venedik ile Türkler arasındaki iyi ilişkiler bozulmuştu. Kaynaklar, Türklerin bu akınları gerçekleştirirken Alfonso ile ittifak halinde olduklarına işaret ediyordu. Nitekim Kandiye Dükü Nicolas Zane, Türkler tarafından adalarda yapılan yağmalar hakkında Venedik'e yazdığı 21 Haziran 1318 tarihli mektupta, Türklerin pek çok kayıkla gelip, saldırarak, insanları, hayvanları ve her şeyi alıp götürmeleri ile sonuçlanan Andrea Barozzi'ye ait Santorini (*sancte Herini*) Adası'na yaptıkları akını duyar duymaz bu akını gerçekleştiren Türklere, kendileriyle sulh halinde bulundukları, kendilerinden topraklarına gelenleri himaye ve muhafaza ettikleri ve ettirdikleri halde neden kendilerinden bu şekilde aksi bir muamele gördüklerini açıklamalarını isteyen bir protesto mektubu yazdığını; karşılığında Venediklileri kardeş bildiklerini, Venedikliler ile kuvvetli bir sulh ve vefak halinde bulunmak istediklerini ve Venediklilere kesin sûrette tecavüz ve taarruzdan sakınacaklarını bildiren Türklerden Venedik'e tâbi adaların doğru ve tam bir şekilde kendilerine bildirilmesini isteyen bir mektup aldığını; Türklerin vaadlerini tutacaklarına inanarak bu yerleri Türklere bildirmelerine rağmen Santorini Adası'ndaki Venedik teb'asına verdikleri zararlarla yetinmeyen Türklerin, Mayıs ayında on altı silahlı kayıkla, daha doğrusu kayık değil en büyüğünün yüz ve en küçüğünün elli kürekçisi olan ve hepsinde bin beş yüz kişi bulunan hafif harp gemileriyle Andrea Cornaris idaresindeki Karpathos (*Scarpantos*) Adası'nı yağma, adadaki küçük büyük üç yüz kişiyi esir, hayvanları ve diğer her şeyi gasp edip, hepsini alıp Türkiye'ye döndüklerini belirtiyor (Thomas, 1880: 107-108 c. 1 no. 61). ve emin bir kaynaktan, Türklerin bu saldırıların hemen ardından ellerindeki on altı gemi ve hazırlamakta oldukları daha diğer on gemi ve toplam iki bin asker ile Girit'in Sithia tarafına akına hazırlandıklarını ve Türklere bu akında beş Katalan gemisinin de eşlik edeceğinin haber alındığını yazıyordu.[22] Diğer taraftan Papa XXII. John'ın Mayıs 1318 tarihli mektubun da bu sırada bir Türk-Katalan ittifakından söz edildiği gibi (Zachariadou, 1980: 826-828; Zachariadou, 1983: 13), Eğriboz Adası için Katalanların lideri Alfonso ile Venedik arasında cereyan eden savaşın birinci safhasına son veren 1321 tarihli antlaşmada da Katalanlar ile Türkler arasındaki bu işbirliğinden

[21] "*Quod capitaneus exercitus praelibati cum Turcis, qui morantur in Turchiae maritima, curialiter se haberet et ipsos amicabiliter pertractaret, et specialiter cum aliqua parte illorum, quae a Chandeloro usque Macrum dominium plenum tenent*" (Zachariadou, 1980: 823 n. 5).

[22] "*Et nunc, sicut noua inde certa recepimus, dicunt ipsi maledicti uelle uenire ad hanc insulam uestram Crete in partibus Sithie cum ipsis sexedecim barchis et alijs decem quas preparant, inter quas sexedecim barchas dicuntur esse ligna Cathellanorum quinque et erunt Turchi duo millia*" (Thomas, 1880: 108 c. I, no. 61; Thiriet, 1975: 161).

bahsediliyordu.[23] Bundan başka *Santorini* ve *Karpathos* adalarının hâkimleri aynı zamanda Alfonso'nun da düşmanı idiler. Türklerin aynı yılın Temmuz ayındaki faaliyetleri ise Venedik açısından çok daha önemli bir yer olan Eğriboz Adası'nı hedef almıştı. Kandiye Dükü Nicolas Zane, Türklerin Eğriboz Adası'nı hedef alan bu teşebbüslerine dair Venedik'e yazdığı 16 Temmuz 1318 tarihli mektubunda Türkiye'den, Eğriboz'dan ve Atina'dan aldıkları haberlere bakılacak olursa Türklerin Eğriboz Adası'na saldırma düşüncesi içinde olduklarını; Kral Frederic'in kardeşi senyör Alphonse (Atina Katalanlarının Dükü Alfonso)'nun icabında yardım etmek üzere Türklere iki müsellah kadırga göndermiş olup bu kadırgaların Eğriboz'a müteveccihen yol almakta olduklarını; Türklerin ise kayıklar ve müsellah gemiler olmak üzere takriben yirmi dört gemi ile geleceklerinin duyulduğunu yazıyordu.[24] Alfonso, Türklere donanmaları için kadırga yardımında bulunduktan başka Eğriboz'u ele geçirmek için günden güne çok daha fazla sayıdaki Türk birliklerini de Eğriboz'a geçiriyordu. Nitekim gelişmeleri günden güne takip eden Venedik'in Eğriboz Baiulosu'nun Haziran 1318'de Venedik'e yazdığı bir mektup, Alfonso'nun önemli miktarda Türk kuvvetlerini getirtmek için Türkiye'ye bir elçi gönderme hazırlığı içinde olduğunu bildiriyordu. Bu Türk birlikleri içinde de özellikle Aydın Türkleri çoğunluktaydı (Zachariadou, 1980: 827; Zachariadou, 1983: 14; Nicol, 2000: 224).[25]

Venedik ile arası bozulan Türklerin gerçekte en büyük düşmanları bu sırada Rodos'da bulunan Şövalyelerdi. 1318, 1319 ve 1320 (ya da 1321) yıllarında Rodos Şövalyeleri ile yapılan savaşlar da bunu gösteriyordu. Yapılan bu deniz savaşlarının üçünde de Türkler yenilgiye uğramıştı. İlk savaş 1318 yılında Rodos açıklarında Aydınoğulları donanması ile Hospitallerin Üstad-ı Azamı Albert von Scwarzburg arasında meydana gelmiş ve savaşı kazanan taraf Hospitaller olmuştu.[26] İkinci karşılaşma ise Haziran 1319'da Sakız açıklarında olmuştu. Hospitaller, Sakız Cenevizlileri ile ittifak yaparak yine Aydınoğulları'nın çoğu küçük gemilerden oluşan donanmalarını tahrip etmişlerdi.[27]

---

[23] "*omnes tractatus… habiti inter dominum Alfonsum et Turcos*" (Zachariadou, 1980: 826 n. 24; Laiou, 2003: 190).

[24] "*nunc autem sciat dominatio uestra quod, sicut noua recepimus et de Turchia et de Nigroponte et de Athenis, dicti Turchi ire intendunt ad insulam Nigropontis ad dampnificandum, et iam dicitur, quod dominis Alphonsus, frater regis Frederici, misit ad dictos Turcos duas galeas armatas pro assecurando eos, quod uadant ad dictas partes insule Nigropontis, qui Turchi, sicut dicitur, ituri sunt cum circa uiginti quattuor nauigiis inter barchas et ligna armata*" (Thomas, 1880: 110, c. I, no. 63).

[25] Marino Sanudo bir mektubunda bilhassa Aydın Türklerini (*Turchi d'Athini*) Katalanların müttefiki olarak zikrediyor (Zachariadou, 1980: 824).

[26] Vasfelyalı rahip Ludolf von Sudheim, Aydınoğulları'nın Hospitaller'den haraç istemek için Üstad-ı Azama elçi gönderdiklerini, Üstad-ı Azamın elçileri üç gün oyalayıp onlara ziyafetler çekip Türk ordusunun durumunu ve her şeyini öğrendikten sonra ani bir saldırı ile onları bozguna uğrattığını kaydetmektedir (Lemerle, 1957: 30; Buch, 1982: 523–524). Kıbrıs'ın ilk kroniği Francesco Amadi ise 1318'de iki kadırga ve iki gemiden oluşan Hospitaller donanmasının otuz iki Türk gemisine saldırıp onları yaktığını ve üç bin Türkün öldürüldüğünü kaydetmektedir (Yınanç, 1929: 24; Luttrell, 1988: 86).

[27] Bu olayın muhtelif yıllara tarihlenen birbirinden biraz farklı üç versiyonu bulunmaktadır. Bir versiyona göre Haziran 1319'da yirmi dört gemi, seksen Şövalye ve Üstad-ı Azam Albert von Schwarzburg'un adamlarından oluşan Hospitaller donanması, Martino Zaccaria'ya ait on bir Ceneviz kadırgasıyla işbirliği içinde hareket ederek onu kadırga olan ve iki bin altı yüz kişi taşıyan yirmi dokuz Türk gemisini tahrip ediyorlar ve bin beş yüzden fazla Türkü öldürüyorlar. Floransalı kronik Giovanni Villani ise 1320 yılına tarihlediği savaşı anlatırken dört kadırga ve yirmi küçük gemiden oluşan Hospitaller donanmasının, o sırada Kilikya'dan dönmekte olan altı Ceneviz kadırgası ile birleşerek seksen Türk gemisini tahrip ettiklerini fakat Türklerin de Rodos yakınlarındaki bir adaya saldırarak hepsi de Latin olan beş yüz esir aldıklarını yazıyor. Ludolf von Sudheim herhangi bir tarih vermeden Hospitallerin elli Türk gemisini tahrip ettiklerini, Kos Adası'na kaçan Türk mürettebatının burada kendilerini kovalayan Hıristiyanlardan pek çoğunu öldürdüklerini, Hospitallere yardıma gelen Sakız Hâkiminin Türkleri Rodos'dan kurtarmak bahanesiyle kandırıp, gemilerine aldıktan sonra hepsini, yani 6240 kişiyi, öldürdüklerini söylüyor (Lemerle, 1957: 30; Zachariadou, 1980: 829; Zachariadou, 1983: 14; Luttrell, 1988: 86-87; Luttrell, 1965: 142; İnalcık, 1985: 186, 204).

Hospitallerin 1320 veya 1321 yıllarındaki Türkler ile yaptığı üçüncü savaş ise Menteşe Beyliği ile olmuştu. Gerçekte tam da bu sırada Menteşe Beyliği'nde taht kavgalarından doğan bir iç karışıklık ortaya çıkmıştı. Mesud Bey, 1319 yılı civarında öldükten sonra oğulları Orhan ve Latin dilinde *Strumbrachi* (muhtemelen İbrahim Bey) olarak kaydedilen kişi arasında mücadele başlamıştı. Bu sırada Fulco de Villaret de Rodos'taki Şövalyelerin yeni *Migal Mastro* (Üstad-ı Azam)'su olmuştu ve o Menteşe Beyliği'ndeki bu iç karışıklıklara müdahale ederek *Strumbrachi*'yi beyliğe geçmiş olan Orhan Bey'e karşı kışkırtmaya başlamıştı. Rodos'da bulunduğu yıllarda Villaret'in bu politikasını değerlendiren Marino Sanudo Torsello, Villaret'in, Türkler ile bunların komşuları arasında harp ve ihtilaf çıkartmak hususunda başka kimsenin beceremeyeceği kadar anlayış gösterdiğini, Türklerin arasında birinci olan Menteşe sarayının bütün ehemmiyetini, *Mandehia*'nın oğlu Orhan ve onun kardeşi *Strumbrachi* (muhtemelen İbrahim Bey) arasında ihtilaf çıkartmak suretiyle ortadan kaldırdığını söyleyerek Villaret'i adeta yere göğe sığdıramıyordu (Wittek, 1986: 63; Luttrell, 1988: 84). Sanudo, Menteşe Beyi'nin bütün gücünü kaybettiğini söylese de 1320 veya 1321 yılında Orhan Bey donanmasıyla Rodos üzerine bir sefer açmıştı. Sakız Cenevizlileri ile ittifak yapan Rodos Şövalyeleri bu deniz savaşından da galip çıkmasını bilmişlerdi.[28] Bu yenilgiden sonra Menteşe Beyliği güçten düşmüş, artık büyük ganimetler getiren yağma akınlarına çıkamaz olmuştu. Zira bir zamanlar Menteşe Beyi Mesud Bey, kendisini ziyaret eden Mevlana'nın torunu Ulu Arif Çelebi'ye beş köle ve cariye, on beş iyi at, on parça ince ıskarlet çuhası, yirmi parça suf-i murabba ve nakit olarak da çok *flori* ve gümüş para verirken (Eflaki, 1979: 244), 1333'te ülkeyi ziyaret eden İbn Battuta, Menteşe sarayının mütevaziliğinden ve zenginlik bakımından Aydın sarayının çok gerisinde kaldığından bahsediyordu (İbn Battuta, 2004: 412 c.1).

Aydın ve Menteşe Beyliklerinin giderek güçlenip meydana getirdikleri küçük donanmalarla Ege kıyılarını ve adalarını vurmaları Venediklilerin hakimiyetini tehdit ettiğinden her bir büyük akın Venedik'in daha bir ilgisini çekmeye başlıyordu. Evvelce Memlûklere karşı düzenlenecek bir Haçlı Seferi'nde Türkleri Hıristiyanların muhtemel müttefikleri olarak gören Marino Sanudo Torsello, 1321 yılına gelindiğinde adeta Venedikli bir diplomat gibi hareket etmeye ve Türklere karşı savaş için hükümdarlara çağrılarda bulunmaya başlamıştı. 1322 yılında Girit'teki Kandiye Dükü'nün Menteşe Emiri'nin ülkesi ile olan bütün ticareti yasaklaması, Türk akınlarının hâlâ devam ettiğinin ve eski iyi ilişkilerin yeniden kurulamadığının bir göstergesiydi. Diğer taraftan yukarıda ayrıntılarıyla bahsedildiği üzere Kandiye Dükü Nicolas Zane'nin 18 Haziran ve 16 Temmuz 1318 tarihli mektuplarında serzenişte bulunduğu Katalan-Türk işbirliği sadece Türklerin 1318 yılındaki Santorini ve Karpathos adalarına yaptıkları akınları ve Eğriboz'a dair teşebbüsleri ile sınırlı kalmamış, 1318'i takip eden yıllarda da devam etmişti. Nitekim 9 Haziran 1319'da Alfonso Fadrique ile bir antlaşma yaparak Katalanlar ile savaşın birinci safhasına son veren Venedik'in antlaşmaya, Alfonso'nun Türkler ile beraber hareket etmemesini öngören bir madde ekletmesine rağmen Alfonso, gizliden gizliye Türkler ile işbirliğini devam ettirmiş ve bu mesele Venedik ile Katalanlar arasında yapılan 1321 tarihli ikinci antlaşmaya konu olmuştu.[29] Bundan başka Marino Sanudo Torsello'nun, eserine 1322/1323 yılında eklediği bir notta Türklere karşı Haçlı Seferi yapılması gerektiği şeklindeki fikrini dile getirirken Türklerin Katalanlar ile ittifak halinde hareket ettiklerine de değinmesi, Türklerin

[28] Vertot, olayı şöyle nakletmektedir: "*Orcan***"** *(Orhan) Rodos Şövalyeleri tarafından kovulmuş olan Müslümanları topladı. İhtiyarları, kadınları ve çocukları yolda giderken zapettiği Episkopia Adası'na bıraktı ve donanmasıyla Rodos'a gitti. Bunun üzerine Rodos Migal Mastro (Üstad-ı Azam)'su acele bir donanma topladı. Bu sırada limandaki altı Ceneviz kadırgasını da donanmasına katıp, Orcan'a karşı yürüdü. Orcan'ın donanmasını dağıttı ve sonra Episkopia Adası'na çıktı*." (Yınanç, 1929: 25; Uzunçarşılı, 1988a 72; Wittek, 1986: 64; Zachariadou, 1983: 14). Orhan Bey'in sefere kadın ve çocukları da götürmesi devamlı bir işgalin ve adanın iskanının düşünülmüş olduğunu göstermektedir.

[29] Venedik ile Katalan Kumpanyası arasında yapılan 9 Haziran 1319 tarihli antlaşmanın metni için bkz. (Thomas, 1880: 120-122, c. I, no. 70). Ayrıca (Zachariadou, 1980: 829; Zachariadou, 1983: 15, 18; Laiou, 2003: 188-190).

Venedik topraklarına yaptıkları akınlarda yalnız olmadıklarını, Katalan-Türk ittifakı ya da işbirliğinin 1321 antlaşmasına rağmen halen etkinliğini sürdürdüğünü gösteriyordu.[30]

Yukarıda da ifade edildiği üzere her ne kadar 1321 antlaşması, Alfonso'yu Türkler ile ittifaktan menetse de Alfonso, Türkler ile ittifakını gizliden gizliye devam ettiriyordu. Zira Türkler, 1324 yılında Naksos'a ve 1325 yılında da Eğriboz'a akınlar düzenlemişlerdi. Türklerin bu akınlarının, Achaia Prensi Gravinalı John'ın etrafına Eğriboz hakimlerini, Martino Zaccaria'yı ve Naksos Dükü Niccolo Sanudo'yu toplayarak Alfonso'ya karşı bir teşebbüste bulunmasının hemen akabinde meydana gelmesi, Alfonso ile Türkler arasındaki işbirliğini de gösteriyordu (Zachariadou, 1980: 830; Zachariadou, 1983: 15; Savvides, 1993: 940). Diğer taraftan Venedik Senatosu ise 1324 yılında Kandiye Dükü'ne Türkler ile antlaşma yapmayı yasaklamasına rağmen Girit bu sıralarda Menteşe Türkleri ile kısmen de olsa yerel esaslar üzerinde ticaret yapmayı sürdürüyordu. Nitekim 1324 yılında Girit'e Türk hububatı (*fromento di Turchia*) gelmiş ve 1327 yılında Kandiyeli bir tüccar *Turchia'*ya doğru yelken açmıştı. Ayrıca Senato'nun kararnamesinde yer alan ve "Türklerle anlaşma planlarının savsaklanması" olarak çevirebileceğimiz "*quod supersedeant de perficiendo concordiam cum Turchis*" ibaresi de bu yasağın gerçekte katı bir yasak olmadığını ve Girit hükümetinin Menteşe Beyliği ile kısmen de olsa ticaret yapmasına nasıl olanak sağladığını açıklıyordu. Aynı zamanda bu kısmî ticaret 1322'de ilân edilen ticaret yasağının da tam olarak uygulanmadığını, çünkü böyle bir yasağın her iki tarafın da işine gelmediğini göstermesi açısından önemliydi (Zachariadou, 1983: 18, n. 70).

Bununla beraber Türklerin Eğriboz ve Naksos adalarına akınları, 1325 yılında Venedik'i ilk defa olarak Türklere karşı bir ittifak oluşturma işini ele almaya sevketmişti. Nitekim 1325 yılında Marino Sanudo'nun Capua Piskoposu'na ve Napoli Kralı'nın kâtibine yazdığı mektuplar, Türklerin Eğriboz ve Naksos adalarına düzenledikleri akınlarda pek çok esir aldıklarından bahsediyordu. Sanudo ayrıca, Sakız Cenevizlileri, Niccolo Sanudo ve Rodos Şövalyeleri'nin ümitsiz çabaları olmasaydı Ege adalarının tamamen Türklerin eline geçeceğini bu mektuplarında özellikle ifade ediyordu (Laiou, 2003: 190-192; İnalcık, 1985: 188-189; Nicol, 2000: 238). Venedik ise 1325 yılındaki bu tasavvurunu dile getirirken ittifakın (*societas*) donanmadan, donanmanın da farklı Hıristiyan devletlerin gemilerinden oluşması gerektiğini ve Türklere karşı kutsal bir amaçla hareket edilip sefere Haçlı zihniyeti verilmesinin zorunlu olduğunu vurguluyordu.

1326 yılına gelindiğinde Türkler, Alfonso ile ittifaklarını giderek güçlendirmişler ve Eğriboz adası ile Mora Prensliği'ne saldırılarda bulunmuşlardı. Türklerin saldırılarına maruz kalan Mora Prensliği'nin Alfonso'nun en büyük düşmanları arasında başı çekmesi, Katalan-Türk ittifakının Alfonso için ne denli önemli bir politika olduğunu anlamamıza yardımcı olmaktadır. Marino Sanudo Torsello'nun kaydettiği ve Katalan-Türk ittifakı çerçevesinde gelişen aşağıdaki olay da bunu göstermektedir. Sanudo'nun kaydettiğine göre, Venedik Senatosu Alfonso'nun 1326 yılında Eğriboz'a karşı Türk kuvvetlerini gönderdiği haberini alır almaz harekete geçerek adaya asker çıkarmış; bu kuvvetler Eğriboz'da Türkleri yenmiş; yenilgiye uğrayan Türkler Karystos'a kaçmışlar; Venedik Senatosu Alfonso'dan bu Türkleri kendisine teslim etmesini istemiş fakat Alfonso bu talebi reddettiği gibi adadaki Türkleri Atina'ya sevketmiş ve oradan da bu Türkler Küçük Asya'ya geçmişlerdi (Zachariadou, 1980: 830-831). 1327 yılında faaliyet sahalarını daha da genişleten Alfonso'nun müttefikleri Aydın Türkleri, Eğriboz'a daha güçlü ve geniş çaplı bir akın düzenlemişler, ardından Mora'ya geçerek Martino Zaccaria'ya ait Damala topraklarını yağmalamışlardı. Alfonso Türklerle işbirliğini gizli tutmak zorunda olduğundan Aydınoğulları bu akınlarında Alfonso'nun düşmanlarıymış gibi gözükmek için ellerinden geleni yaparak, Alfonso'ya ait sadece *Aigina*'ya saldırmışlardı. Özellikle Damala'ya akın yapılması çok manidardır. Zira, tam bu sıralarda Aydınoğulları, Martino Zaccaria'yı İzmir'den çıkartmak için onun elindeki Liman Kalesi'ni yaklaşık iki yıl sürecek olan bir kuşatmaya almışlardı. Aydınoğulları, Martino Zaccaria'ya ait

[30] "*Securiores existerent a Turchorum incursibus aliorumque Saracenorum molestiis ac possent a societate Cathalanorum aliisque maleficiis defensari*" (Zachariadou, 1980: 823 n. 6).

olan Damala'ya akın yapmakla askerî hareketlerini Türkiye'den Mora'ya kadar genişletip Zaccaria'yı zor durumda bırakmaya çalışıyorlardı. Türklerin Alfonso'nun yardımları ve sunduğu imkanlar sayesinde Damala kadar uzak topraklarda dahi düşmanları ile mücadele edebilmeleri, Katalan-Türk ittifakının Alfonso'ya olduğu kadar Türklere de büyük kazançlar sağlayan önemli bir politika olma özelliği arzettiğini göstermektedir. Ayrıca Zaccaria, Alfonso'nun da güçlü bir düşmanıydı.[31] Marino Sanudo ise Türklerin Eğriboz Adası'na düzenledikleri bu akından duyduğu üzüntüyü ve durumun giderek kötüleştiğini kaydederken Türkleri Katalanlar ile işbirliğinden mahrum kılmak için Türk kıyılarının hâkimiyetinin ele geçirilmesi gerektiğini iddia ediyordu.[32] Aydın Türklerinin bu tehditkâr tavırları ve akınları Venedik Senatosu'nun resmen Türklere karşı bir ittifak kurulması için Papa ve Hıristiyan hükümdarlar nezdinde girişimlerde bulunmasına vesile olmuştu. Venedik'in böyle bir ittifakta yer almasını istediği güçler arasında Hospitaller, Sakız'daki Martino Zaccaria ve hatta Bizans İmparatorluğu da bulunuyordu. Nitekim 1327 yılında Venedik Senatosu'ndan çıkan bir karar Girit Dükü'ne, Eğriboz Balyosu'na, II. Andronikos ile müzakere yapılması amacıyla İstanbul'a, Rodos'taki Hospitallerin Üstad-ı Azamına, Sakız'daki Martino Zaccaria'ya ve Türklere karşı oluşturulacak ittifaka katılacak olan diğer hükümdarlara mektuplar gönderilmesini öneriyordu (Laiou, 2003: s. 192-194; Zachariadou, 1980: 832; Luttrell, 1988: 89; İnalcık, 1985: 188-189; Nicol, 1999: 184). Ertesi yıl Türklerin üç büyük kuvvet halinde Eğriboz'a çıkmaları Venedik'in işlerini daha da zorlaştırmış ve Bizans İmparatorluğu'ndaki iç karışıklıklar sonucu tahtı ele geçiren III. Andronikos (1328-1341) ve en büyük destekçisi Ioannes Kantakuzenos'un Türkler ile ittifak yapılmasını öngören bir politika izlemeye başlamaları da Venedik'in Türklere karşı bir ittifak oluşturulması yönündeki çabalarına büyük bir darbe vurmuştu. Politikasını Türkler ile işbirliği temelinde yeniden şekillendiren Bizans'ın bu hususta ilk girişimi 1328'de Karesi Beyi Demir Han ile bir saldırmazlık antlaşması yapmak olmuştu.[33]

1329 yılı gerek Türkler, gerek Bizanslılar ve gerekse Ege'deki Batılı Latin güçleri açısından çok önemli bir yıl olmuştu. Bu yılın ilk önemli gelişmesi Aydınoğlu Mehmed Bey'in İzmir'in idaresini verdiği oğlu Umur Bey'in, Cenevizli Martino Zaccaria'yı, iki buçuk yıllık bir kuşatmanın ardından sahibi olduğu İzmir'in Liman Kalesi'nden çıkartmasıydı. İzmir'den çıkarılan Martino Zaccaria, Sakız'a gönderilmiş ve Aydınoğulları'nın haraçgüzarı statüsüne konmuştu.[34] Bu fetih ile birlikte Ege'de dengeler iyiden iyiye Türkler lehine değişmeye başlıyordu. Batılılar için, Türklerin denize açılmasını önlemek bakımından Cenevizli Zaccaria ailesi en etkin kuvvet olarak sayılıyordu. Örneğin Haçlı seferi planlayıcılarından Philip de Taranto, Martino Zaccaria'yı '*Küçük Asya'nın Kralı ve Despotu'* olarak anıyor ve onun ülkesine Midilli, Samos, Kos, Tenedos, Icaria ve Marmara adalarını katıyordu (Lemerle, 1957: 53; İnalcık, 1985: 189). Bu nedenledir ki böyle bir kuvvetin etkisiz hale getirilmesi Batılı güçlerin hiç de hoşuna gitmemişti. Bu durum aynı zamanda Ege'deki Venedik politikasına da vurulmuş büyük bir darbeydi. Umur Bey, İzmir'in fethini tamamladığı yıl İmparator III. Andronikos da Sakız'daki Martino Zaccaria üzerine yürümüştü. Rodos Şövalyelerinden de yardımcı kuvvetler alan İmparator, kısa bir kuşatmanın ardından Sakız'ı ele geçirmiş ve Martino Zaccaria'yı da esir etmişti (Enverî, 1928: 22; Akın, 1968: 34; Zachariadou, 1980: 834; Zachariadou, 1983: 16; Luttrell, 1988: 88).

---

[31] Sanudo, 1327 yılında Eğriboz Adası'nı tehdit eden altı kadırga ve otuz küçük gemiden müteşekkil güçlü bir Türk filosundan bahsediyor (Lemerle, 1956: 54, 61; Zachariadou, 1980: 831; Zachariadou, 1983: 15-16; İnalcık, 1985: 187).

[32] "*ad hoc ut Turchi non possent coniungi cum Cathelanis et dampnificare gentes principatus*" (Zachariadou, 1980: 832 n. 57).

[33] Kantakuzenos'un naklettiği bu antlaşma 1328 yılında Kara Biga (*Pegai*)'da yapılmıştı (Öden, 1999: 47; Zachariadou, 1997a: 246-247).

[34] Enverî kuşatma ve fethi şöyle anlatmaktadır: "*İki buçuk yıl bu resme oldı harb/gaziler şahı urur hasma darb; Pes Mese Merti (Messire Martin Zaccaria) idi küffarın begi/oldı aciz anda seklerün segi; Kaleyi Paşa'ya teslim eyledi/çıkarur hem Paşa anı toyladı; Sakız'a oldı Mese Merti revan/illik oldı andadur mekan*." (Enveri, 1928: 19-20; Lemerle, 1957: 50-56).

İmparator Sakız'ı fethinin hemen ardından, beyliklerle uzlaşmacı politikasının bir gereği olarak, Saruhanoğulları ve Aydınoğulları ile birer antlaşma yapmıştı. Bizans, beyliklerle yaptığı bu ittifak ve antlaşmalardan hem Osmanlı Beyliği'ne hem de İtalyanlara, özellikle de Cenevizlilere, engel olmak için yarar umuyordu.[35] Bizans İmparatoru Türkler ile antlaşmalar yapmakla aynı zamanda Türklere karşı oluşturulmak istenen ittifakta yer almak istemediğini göstermiş oluyordu (Akın, 1968: 35; Zachariadou, 1980: 834). Diğer taraftan söz konusu antlaşmalara Saruhan Beyliği açısından bakıldığında Sakız ve Foça'daki Cenevizlilerin tehditkâr varlıklarının Saruhan Bey'in böyle bir antlaşmayı onaylamasında önemli bir rol oynadığı görülüyordu (Uzunçarşılı, 1988a: 85; Lemerle, 1957: 56-67; Zachariadou, 1997b: 69; Emecen, 2003: 108).

Söz konusu yılın önemli bir gelişmesi de Aydınoğulları'nın 1318 yılından beri Katalanlar ile sürdürdükleri ittifaklarına son vermeleriydi. Bu ayrılığın pek çok sebebi vardı. Fakat en önemlisi hiç kuşkusuz Eğriboz'da zor durumda kalan Katalanların Venedik ile barış yapmak istemesine karşılık, güçlerini daha da arttırmış olan Türklerin savaşa devam edilmesi yolundaki arzuları ve sahip oldukları sayısal üstünlüklerinden dolayı giderek kontrol edilmelerinin zorlaşmasının bizzat Alfonso'nun devleti için tehlike unsuru olarak görülmeleriydi (Zachariadou, 1980: 833-834)[36]. Nitekim Venedik ile Katalanlar arasında yapılan ve büyümekte olan bu Türk tehlikesine dikkat çekilen 5 Nisan 1331 tarihli antlaşmada Katalanların, Alfonso döneminde Türkler ile yaptıkları ittifaka son vermeye, Türkler ile bundan sonra hiçbir yeni antlaşma yapmamaya, antlaşma mühletince – ki bu süre iki yıl olarak tespit edilmiştir – sahip oldukları ve gelecekte sahip olacakları yerlerde Türkleri ne kabul etmeye ne de ettirmeye, Türkler ile bütün siyasî ve askerî ilişkilerini kesmeye, Türkler gönüllü olarak hizmetlerine girmeye talip olsalar dahi onları kabul etmemeye ve hiçbir yerde onların kabul edilmesine müsaade etmemeye, Türklerin Eğriboz'a ve Venedik'e tâbi diğer adalara ve yerlere zarar vermeye hazırlandıklarını haber alır almaz bu ma'lûmâtı süratle ve tamamiyle doğru olarak Eğriboz kaptanı ve bailosuna (balyos) iletmeye ve Türklerin bu teşebbüslerine engel olmak için adanın Venedikli bailosu ile birlikte adayı Türklere karşı savunmaya mecbur kılınmaları Venedikliler karşısında içinde bulundukları zor durumun bir göstergesiydi.[37]

Diğer taraftan Bizans ile Türk Beylikleri arasında bir ittifak dönemi başlamış olmasına rağmen zaman zaman aralarında sürtüşme ve çatışmalar da eksik olmuyordu. Umur Bey'in, Bizans hakimiyetine geçmiş olan Sakız Adası'na 1330 yılının başlarında bir sefer düzenlemesi ve adanın Rum valisini adadan çıkartması, Bizans ile anlaşmazlığa sebep olmuş ve imparatorun bu durumu protesto etmesine yol açmıştı. Bizans, bu işgalin 1329 yılında yapılan saldırmazlık anlaşmasına aykırı olduğunu iddia ediyordu. Aydınoğlu Mehmed Bey de oğlunu Bizans topraklarına saldırmaması hususunda uyarmak zorunda kalmıştı. Hatta bu mesele yüzünden baba ve oğul arasında tartışma bile yaşanmış ve Umur Bey, "*Kafirler üzerine gazayı Resulullah'ın emrettiğini,*

[35] Saruhan Bey, İmparator ile görüşmeye bizzat iştirak ederken Aydınoğlu Mehmed Bey hasta olduğundan İmparatora armağanlar ile ulaklar göndermişti (Nicol, 1999: 183-184).

[36] Katalan-Türk işibirliği ve ittifakının bozulması Düstûrnâme'de bir parça farklı anlatılmaktadır. Buna göre; Umur Bey'e Katalanlar'dan bir elçi geliyor ve Umur Bey'den Achea Prensi Gıfriliyis (Gautier VI. Brienne)'in tehditlerine karşılık yardım istiyor. Umur Bey donanmasıyla Atina önlerine geliyor ve Katalanların lideri onu armağanlar ile karşılıyor. Ancak Katalanların lideri, Gıfriliyis ile barıştığını (metinde: "*Düşmanım geleceğünüz bildi çün/kodı beni barışur oldı zebun.*") ve Türk kuvvetlerine gerek kalmadığını söyleyince Umur Bey buna çok kızıyor (metinde: "*Çünki Paşa'ya erişdi bu haber/kükredi din pişesinden şirner.")* ve hem Katalanların hem de Gıfriliyis'in topraklarını yağmalıyor (Enverî, 1928 30).

[37] Söz konusu antlaşmanın metni için bkz. (Thomas, 1880: 214-219, c. I, no. 108). Venedik ile Katalanlar arasında yapılan 5 Nisan 1331 tarihli 22 maddelik bu antlaşmanın 7 maddesinin Katalanların Türkler hususunda Venedik'e vermiş oldukları taahhüdlerden oluşması, geçmişteki Katalan-Türk ittifakının Venedik'in menfaatlerini ne denli sarstığını, Eğriboz Adası'nın karşı karşıya bulunduğu Türk tehlikesinin ciddiyetini ve Venedik için Türk meselesinin ne kadar önemli bir hal aldığını kanıtlamaktadır.

gazadan dönmenin kendilerine yakışmayacağını" babasına açıkça söylemişti.[38] Aslında Sakız Adası'nın statüsü, konunun açıklığa kavuşturulması bakımından önemli idi. Zira Umur Bey, Martino Zaccaria'yı daha İzmir'den çıkarttığı zaman Sakız'a yerleşen Zaccaria, Umur Bey'in bir haraçgüzarı olmuş ve toprakları da *Darü'l-İslâm* olarak bilinen İslâm toprakları kategorisine katılmıştı. Bundan böyle Sakız Adası, dışarıdan gelebilecek saldırılara karşı Umur Bey'in korumakla yükümlü olduğu bir İslâm toprağı idi. Nitekim Bizans İmparatoru'nun 1329 Sonbaharı'nda Martino Zaccaria'yı Sakız'dan çıkartan hareketi, adaya düzenlenmiş yukarıda zikredilen bir dış saldırı özelliği taşıyordu ki bu durum karşısında Umur Bey de üzerine düşen vazifeyi yerine getirerek Sakız'a saldırmış ve Düstûrnâme'de adanın Bizanslı valisi olarak zikredilen *Bişirtu* (Presto, aslında Kalothetos)'yu adadan çıkartmıştı (Enverî, 1928: 22-24; Eflâkî, 1979: 310 (8/88); Yınanç, 1929: 26-27; Lemerle, 1957: 58-61; İnalcık, 1985: 189-191). Umur Bey bu seferinden pek çok ganimet malı ile İzmir'e dönmüş ve ganimetten payına düşeni yoksullara ve kendisini İzmir'de ziyaret eden kardeşlerine dağıtmıştı.

Umur Bey'in Bizans topraklarına yaptığı ikinci büyük seferi Gelibolu üzerine olmuştu. Umur Bey'e bu seferinde Saruhan Bey'in oğlu da katılmıştı. Umur Bey bu seferinde, Bizans'ın Semadirek Adası'nın tekfuru Andronikos Asen ile çarpışmış ve onu yenilgiye uğratarak aldığı ganimetlerle İzmir'e dönmüştü (Enverî, 1928: 25–26; Yınanç, 1929: 28; Lemerle, 1957: 67–74). Umur Bey, civar ada ve kıyılara seferler düzenleyip, hükümdarlarını kendisine haraçgüzar hale getirirken, onun seferlerine iştirak eden Saruhan kuvvetleri de ganimet malları sayesinde zenginleşiyor ve güçleniyorlardı. Bu dönemde Saruhan Beyliği'nin önemli bir güç olarak ortaya çıkması, Foça'da hakim Cenevizlilerden yıllık haraç almalarıyla da sabittir. 1329'da Sakız üzerine sefer açan Bizans, adayı ele geçirdikten sonra Foça'daki Cenevizlilere de hakimiyetini kabul ettirmişti ki, İmparatorun aynı yıl Saruhanoğulları ile yaptığı antlaşmada Foçalıların Saruhanoğulları'na haraç vermesini onayladığı anlaşılıyor. Birkaç yıl sonra Saruhan ülkesini ziyaret eden İbn Battuta, Foça şehrinin gayet sağlam surlarla çevrili olmasından dolayı Manisa Beyi'nin orayı fethedemediğini, sadece Foçalıların her yıl gönderdikleri hediyeleri kabul etmekle yetindiğini kaydederken söz konusu haraçtan bahsetmiş oluyordu (İbn Battuta, 2004: 427). Buna karşılık Bizanslı tarihçi Dukas, haracın miktarı ve nasıl ödendiği hakkında daha ayrıntılı bilgi veriyordu. Dukas'a göre, Türklerin sürekli akınları ve şehrin dibine kadar gelip yerleşmelerinden dolayı Bizanslılar ve Latinlerin Lidia Beyi *Sarhan* (Saruhan) ile yeminlerle teyit olunmuş antlaşmalar yaparak bu Bey'e haraçgüzar olmayı kabul etmişler ve her sene on beş bin hafif gümüş (ki beş yüz *nümisma*ya tekabül eder) para vermeye razı olmuşlardı. Bundan başka şehrin hâkiminin her sene Saruhan beyini ziyaret ederek ona hediyelerle beraber on beş bin gümüş para vermesi de mutat üzere olmuştu (Dukas, 1956: 98).

Daha kuzeyde yer alan Karesi Türkleri de 1330'lu yılların başında oldukça faal idiler. Bilhassa Yahşi Han, sahip olduğu gemilerle Çanakkale Boğazı'ndan karşı tarafa geçiyor ve Bizans İmparatorluğu'nun Trakya topraklarını alt üst ediyordu. Hatta akınlarından birinde Keşan (*Kissos*)'a değin sokulan Karesi Türkleri, Bizans için büyük bir tehdit olarak gözüktükleri gibi, boğazdaki Latin gemilerinin geçişlerinde sorun çıkararak onların ticaretine zarar verdiklerinden Latinler için de adeta bir baş belası idiler. Karesi Türklerinin bu yıllardaki faaliyetleri Batılı kaynaklar tarafından Türklerin Eğriboz'u haraca bağladıkları, Rodos'u tehdit ettikleri ve Selânik civarını yağlamadıkları şeklinde kaydedilmişti (Yınanç, 1929: 33; Öden, 1999: 37-38).

Menteşe Beyliği'nin bu sıralarda Latinler ile, özellikle de Venediklilerle ilişkileri ise çok daha durgun bir seyir izliyordu. Venedik, 1331 yılında, Kandiye Dükü Marino Morosini aracılığıyla Menteşeoğlu Orhan Bey ile bir dostluk ve ticaret antlaşması yaparak, 1318 yılından beri süregelen savaş haline son vermişti. Zira, Venediklilerin ticarî menfaatleri Türklerle dostluk ilişkilerinin yeniden kurulmasını zorunlu kılıyordu. Antlaşmanın en belirgin iki özelliğinden biri Menteşe ülkesinde Giritli bir konsolosun bulundurulacağına dair bir madde ve diğeri de karşılıklı olarak

[38] Düstûrnâme'de bu husus şöyle dile getirilmektedir: "*Didi menetmek gazadandır günah/bize himmet yoldaş etsin Padişah; Der ki kılmışdır Resulullah gaza/kâfire kim kıldı ol resmi ceza; Şimdi biz dönmek gazadan ne seza/mesiyet var bunda dönsevüz bize*." (Enverî, 1928: 25).

tüccarların güvenliğinin sağlanmasını öngören hüküm idi. Antlaşmanın dikkat çeken bir maddesi de Giritli tüccarlara evleri ve diğer müştemilatlarının bulunduğu bir yer ile birlikte Balat'daki Saint Nicholas Kilisesi'nin verilmesini öngören maddesiydi.[39]

Ege'deki Türk akınlarının giderek şiddetini artırması ve Eğriboz'un neredeyse Türklerin eline geçmek üzere olduğu şaiyalarının çıkması Venedik'i 1325 yılından beri Türklere karşı kurmayı tasarladığı ittifak çabalarına hız vermeye zorlamıştı. Bunun için Papa ile görüşmelerde bulunan Venedik, ondan kesin ve net bir cevap alamamış, 11 Mayıs 1332'de Fransa Kralı VI. Philip'i ziyaret eden üç Venedik elçisi de, Kral'ın İstanbul'u ve Kutsal Toprakları tekrar ele geçirme ihtirasını görerek hayal kırıklığına uğramışlardı. Venedikli elçilerin bu ziyaretlerden edindikleri izlenimlerden anlaşıldığına göre Papa ve Fransa Kralı, Türk Beylerine karşı yapılacak seferi daha geniş bir kapsam içinde Anadolu'dan geçip Kutsal Topraklara ulaşacak yeni bir Haçlı Seferi'nin parçası olarak düşünüyorlardı. Halbuki Venediklilerin ve Levant'ta çoktan beri yerleşmiş bulunan Latin senyörlerin böyle bir ittifak ve Haçlı Seferi'nden beklentileri, Türkleri, ticarî menfaatlerine zarar vermekten alıkoymaktı.[40] Ateşli bir Haçlı Seferi propagandacısı olan Venedikli Marino Sanudo ise, Türklere karşı Haçlı Seferi düzenlenmesi için resmî ya da yarı resmî bir Venedik elçisi gibi hareket ederek Fransa ve Napoli Kralları nezdinde görüşmelerde bulunuyor, Ostia Piskoposuna ve Apostolik elçisine uzun mektuplar yazarak Venedik'in çabalarına destek veriyordu. Mektuplarında, Türklerin Ege adalarına ve *Romania* arazisine yaptıkları akınlardan ve çok sayıda Hıristiyanı esir almalarından bahsediyordu (Laiou, 2003: 196–197, 199).

Görüşmeler çok yavaş bir şekilde ilerlerken, şiddetini arttıran Türk akınları bölgede önemli değişikliklere sebep olmuştu. Daha düne kadar Venedik'in ittifakta yer almasına kesin gözüyle baktığı Naksos Dükü Niccolo Sanudo, Mart 1332'de Aydın ve Menteşe Beylikleri ile antlaşmalar yaparak Türklerin haraçgüzarı olmayı kabul etmiş[41] ve bunun hemen akabinde harekete geçen Venedik de Mayıs 1332'de daha bir yıl önce iyi ilişkiler tesis etmiş olduğu Menteşe Beyliği ile bütün ticaretini yasaklayan bir karar almıştı (Lemerle, 1957: 91; Zachariadou, 1980: 835; Zachariadou, 1983: 22). Görüşmelere hız veren Venedik, Temmuz 1332'de, Rodos Şövalyeleri, Eğriboz Balyosu, Tenos ve Mykonos Hâkimi Bartolomeo Ghisi ve Bizans İmparatoru gibi yerel kuvvetlere dayanan bir ittifak kurmayı denemişti. Bunun için de Venedik Dogesi Francesco Dandolo 18 Temmuz 1332'de elçileri Petrus Geno ile Petrus de Canali'ye verdiği vekâletnâmelerde Türklere karşı her kim olursa olsun tercihen Bizans İmparatoru ve Hospitallerin Üstad-ı Azam'ı ile ittifak yapmaları için girişimlerde bulunmalarını tembihlemişti.[42] Karşılığında Bizans İmparatoru III. Andronikos'un Venedik elçisi Petrus de Canali'ye Hospitallerin Üstad-ı Azam'ı ve diğerleriyle (bundan kasdedilen muhtemelen Venediklilerdir) Türklere karşı ittifak yapılması için 26 Ağustos 1332'de bir vekâletnâme vermesi böyle bir ittifaka Bizanslıların da sıcak baktığını

[39] On dört madde veya paragraftan oluşan 13 Nisan 1331 tarihli bu antlaşma hakkında ayrıntılı bilgi için (Zachariadou, 1983: 18-20; Zachariadou, 1976: 231-233). Antlaşma metni için (Zachariadou, 1983: 187-190.

[40] Iohannem Belegno, Blasium Geno ve Marinum Mauroceno'dan oluşan Venedik sefaretinin Fransa Kralı VI. Philippum'u ziyaretinin detayları hakkında bkz. (Thomas, 1880: 220-222, c. I, no. 110). Ayrıca (Zachariadou, 1983: 21; (Laiou, 2003: 196; Ş. Turan, 1990: s. 162-163; Nicol, 1999: s. 184).

[41] 1332'de Naksos Dükü ile Aydın ve Menteşe Beylikleri arasında yapılan antlaşmanın metni muhafaza edilememiştir. Söz konusu antlaşmadan Venedik Senatosu'nun bir kararında bahsedilmektedir. Ayrıca Süleyman Çelebi ile Hıristiyan kuvvetler arasında yapılan 1403 tarihli antlaşmanın Naksos'un Balat ve Ayasuluğ'a ödemekte olduğu yıllık 200 duka altınından muaf olacağını ifade eden maddesi, Naksos Dükü'nün Aydın ve Menteşe Beylikleri ile bir antlaşma yaparak Türklere haraçgüzar olduğunu kanıtlamaktadır. "*Item, che quello che daua Niesin et Alto luogo et la Palatia, zoe ducati II.*^{c} *che eli non dabia dar niente*" (Thomas, 1899: 292, c. II, no. 159).

[42] "*Procuratio Francisci Dandulo, Ducis, pro Petro Geno et Petro de Canali ad faciendum ligam contra Turchos cum quibuscunque, potissime cum imperatore Constantinopolitano et magistro hospitalis*" (Thomas, 1880: 224, c. I, no. 113).

gösteriyordu.[43] Bizans İmparatoru'nun ittifaka katılmayı kabul etmesinde, Türk akınlarından dolayı içinde bulunduğu kötü durum etkili olmuştu (Heyd, 2000: 601; Zachariadou, 1980: 836; Laiou, 2003: 197-199; Housley, 1992: 58; Nicol, 1999: 185; Ş. Turan, 1990: 163). Neticede 6 Eylül 1332'de Venedik, Bizans ve Rodos Şövalyeleri arasında üçlü bir antlaşma imzalanmıştı. Süresi beş yıl olarak planlanan bu antlaşmaya göre onunu Bizans'ın, altısını Venedik'in ve dördünü de Rodos Şövalyeleri'nin donatacağı toplam yirmi kadırgalık bir donanmanın teşkil edilmesine ve bu ittifak donanmasının da 10 Nisan 1333'de Eğriboz'da toplanmasına karar verilmişti.[44] Fakat çok geç kalınmıştı. Umur Bey, 1333 yılında Eğriboz üzerine gerçekleştirdiği sefer sonucunda orayı da haraçgüzarı haline getirmişti.[45] Venedik ile Menteşe Emiri Orhan Bey arasında yapılan 1337 tarihli antlaşmada Menteşe Emiri Orhan'ın Eğriboz'dan yıllık haraç aldığının kaydedilmesi Umur Bey'in askeri hareketine Menteşe kuvvetlerinin de katıldığını gösteriyordu.[46] Bodonitza ve Monevesya hâkimleri de aynı kaderi paylaşmışlardı.[47] Hatta 1330'lu yılların başında durmaksızın devam eden bu Türk akınlarının neticesinde Menteşe ve Aydın beyliklerine haraçgüzar olan yerel hükümdarlar listesine 1333 yılı sonlarına doğru Bizans İmparatoru da katılmıştı (Theunissen, 1998: 71).

Eğriboz'da uğranılan bu yenilgi doğal olarak Venedik'te büyük bir endişeye yol açmıştı. 1332'de Bizans ve Rodos Şövalyeleri ile yapılan antlaşma gereğince Nisan 1333'te Eğriboz'da müttefik gemilerinin toplanamayacağı da anlaşılmış ve bu toplanma bir yıl sonraya, Mayıs 1334'e ertelenmişti. Artık vakit kaybına tahammülü kalmayan Venedik, Türklere karşı ortak bir deniz seferi yapılması için Fransa Kralı ve Papa

---

[43] "*Procuratio Andronici, imperatoris Romeorum, pro Petro de Canali ad faciendum ligam Turchos cum magistro hospitalis et aliis*" (Thomas, 1880: 224, c. I, no. 114).

[44] "*Uidelicet, quod decreuerunt et ordinauerunt habere hinc ad quinque annos continuos et completos congruis temporibus dictorum quinque annorum, prout opportunum fuerit, seruituras et nauigaturas galeas, bene armatas gentibus , armis, pugnatoribus, sartijs et corredis habere uiginti, de quibus ipse dominus imperator habebit et tenebit decem, et dictus dominus Dux et commune sex, et predictus dominus magister quatuor; quas in portu ciuitatis Nigropontis hinc per totum quintum decimum diem mensis Aprilis proximi uenturi …*". Türklere karşı Venedikliler, Bizans ve Hospitaller arasında yapılan 6 Eylül 1332 tarihli ittifak antlaşmasının metni için bkz. (Thomas, 1880: 225-229, c. I, no. 116).

[45] Enverî'nin kaydettiğine göre Katalanlardan da yardım alan Eğriboz'un Venedikli Hâkimi Pietro Zeno (metinde *Mesepir*), kalenin dışında cereyan eden meydan savaşında Umur Bey'e yenilmiş ve barış teklifinde bulunmaları için gönderdiği elçilerin Umur Bey tarafından kabul edilmesiyle barış yapılmış ve Pietro Zeno Umur Bey'e haraçgüzar olmayı kabul etmişti. "*Yalvarır Paşa'ya elçi veri bir / barışalım deyüb Pirimesir; Dilegin anın kılur Paşa kabul / rıfk vermiş Allah ol degil fuzul; … Kaleden çıktı Mesepir irişür / yir öper Paşa önünde görüşür; Didi ey Paşa feda canım sana / görüşüp benimle kıymadın bana; Ol cihanda devletiyle payidar / ömrünün bünyadi olsun üstvar; Çün Mesepir etdi Paşa'ya dua / çağrışub çavuşlar dir merhaba; Leşkere anda ziyafet eyledi / gazilerin leşkerini toyladı; … Pişkeşler çekti Paşa'ya yarın / sana didim kıssanın yüzde birin; Altunu gümüşüyle kıymetli taş / lal firuze anunla çok kumaş; Verdi Paşa'ya hem iki tazı at / at katır her birine verdi onat; Çok Frenk oğlanı çok kız kareveş / verdi Paşa'ya öküş (çok) mal ve kumaş…*" (Enverî, 1928: 30-31).

[46] "*et tota insula Nigropontis non debeat nobis solvere tributum salvo quod si contigerit quod dominato Cretae facia pacem cum Zalappi, filio quondam Athini, domino Theologi, tali modo, quod si ipse noluerit ponere totam insulam Nigropontis in pace sua, sicut nos concordes fuimus, sed voluerit accipere tributum quod consuevit accipere, volumus etiam nos accipere tributum, quod consuevit accipere pater noster Orchani et totum illud quod ipse restabat recipere dictus pater noster de tributo Nigropontis pro tempore transacto"* (Zachariadou, 1983: 198, 1337M, m. 24).

[47] Bodonitza Hâkimini bayan olarak kaydeden Enverî'nin, Bodonitza hatununun Umur Bey'i kabul ve ona altın, gümüş ve değerli eşyalar takdim edişini anlattığı bölüm yıllık haraç ödenmesi temeline dayanan bir antlaşmayı andırmaktadır. "*Bihad ol hatun ziyafet eyledi / kaleye Paşa'yı davet eyledi; Pişkeşler verdi bihad ve kıyas / dille şerh eylemez anı unas; Yazdı tavus manendi-i özün / gelüb Paşa'ya arz etdi yüzün; Lale ve firuze murassa tonları / gümüş ve altun tabakta honları; Didi Paşa'ya aya Şah cevan / karavaşam ben sana tutma güman; Var on üç kalem cemin al sana / kıl beni hatun inayet kıl bana*" (Enverî, 1928: 29). Enverî, *Giferlos* olarak kaydettiği Monevesya Hâkimi Michel Gavripoullos'un Umur Bey'e haraçgüzar oluşunu ise şöyle anlatmaktadır: "*Ol kabul eyledi boynuna haraç / Birgi'ye andan gele cizyeyle bac*" (Enverî, 1928: 32).

nezdinde evvelce başlatmış olduğu teşebbüslere hız ve yoğunluk kazandırmıştı. Nitekim Venedik Dogesi Francesco Dandulo 1333 yılı içinde, Doğu'daki Hristiyanların durumu, Türklere ne şekilde ve ne kadar kuvvetle karşı konulması gerektiği gibi hususlarda Fransa Kralı ve Papa'dan gelen mektuplara cevaben Papa'ya verilmek üzere kaleme aldığı bir mektubunda Doğu'daki Hristiyanların oldukça zor durumda bulunduklarını, Türklere karşı bir an evvel harekete geçilmesi gerektiğini, geç kalınması durumunda artık yapacak birşeyin kalmayacağını yazıyordu. Venedik Dogesi, Fransa Kralı ve Papa'nın İstanbul'u ve Kutsal Toprakları ele geçirme ihtiraslarından asla vazgeçmeyeceklerini de çok iyi bildiği için mektubunu itina ile kaleme almış ve mektubunda Venedik'in daha çok ticarî kaygılarından müteşekkil şahsî menfaatlerini arka planda sunarken, Papa ve Kralın ihtiraslarını ön plana çıkaran sözcükler kullanmaya özen göstermişti. Venedik Dogesi mezkur mektubunda teşebbüslerinin başarıyla sonuçlanması durumunda Romania ahalisinin güven içinde yaşayacağını, Müslümanların kuvvet ve kudretlerinin Kutsal Toprakları yeniden ele geçirmek teşebbüslerinde kendilerine artık bir engel teşkil edemeyecek bir surette tamamiyle yok edilmiş olacağını; fakat tasarılarının gerçekleşmemesi durumunda Kutsal Topraklara giden yol üzerinde Türklere ait topraklar bulunduğundan ve denizaşırı sefere iştirak eden Hristiyanlar için gerekli yiyecek ve erzakın temin edilmesinde bu yerlerden geçmek zarureti mevcut olduğundan denizaşırı seferin önemli sonuçlar doğurmayacağını; zira gerekli yiyecek ve erzakın başka bir yoldan temin edilmesinin mümkün olmadığını ifade ediyordu.[48] Bununla beraber Venedik, 1333 sonlarında Girit'te çıkan bir isyanı da bastırmak zorunda kalmıştı. Gerçekte Girit hükümetinin Türklere karşı oluşturulmak istenen böyle bir ittifakın adanın güvenliği ve menfaati açısından yararlı veya zorunlu olup olmadığı ve adanın konumunun hesaba katılıp katılmadığı gibi hususlarda birtakım şüpheleri vardı ve bu şüphelerini bildirmek için Venedik'e gönderdiği elçiye bu hususlara dikkat edildiği ve her şeyin gözden geçirilmiş olduğu şeklinde bir cevap verilmişti.[49] Buna rağmen 1333'te Girit'te patlak veren isyan, Girit hükümetinin şüphelerinde ne kadar haklı olduğunun bir göstergesiydi. Diğer taraftan Papa'nın Mart 1334'te ittifaka resmen katılması[50] ve hemen ardından Kıbrıs Krallığı'nın da ittifakta yer almasıyla Venedik, uzun zamandır verdiği uğraşın semeresini almış gibi görünüyordu. Bu süre zarfında Türklerin kendi aralarında bir takım sorunlar yaşaması da Venedik'in işini kolaylaştırmıştı. Nitekim Türkler arasındaki ihtilaftan yararlanmak için harekete geçen Venedik Senatosu, 16 Kasım 1333'te evvelce Menteşe ülkesi ile olan ticareti yasakladığı kararını iptal ederek Menteşe Beyliği'ni tarafsızlığını korumaya zorlamıştı.[51] Rodos Şövalyeleri'nin Üstad-ı Azamı Türkler arasındaki anlaşmazlıklardan azami ölçüde faydalanılması için 2 Aralık 1333'te Venedik Senatosu'na Germiyan (*Carmagnano*) Emiri ile de antlaşma yapılmasını önerdiyse de Venedik'in böyle bir teşebbüste bulunup bulunmadığı ya da bulunduysa bu teşebbüsünde başarılı olup olmadığı tam olarak açıklığa kavuşmuş değildir (Thiriet, 1975: 166 n. 6; Theunissen, 1998: 71).[52] Neticede, Marino

[48] Fransa Kralı VI. Philippi'nin Venedik Dogesi Francois Dandulo'ya gönderdiği 11 Kasım 1333 tarihli mektubun ve Venedik Dogesi'nin Papa XXII. Ioannes'in mektubuna verdiği cevabın metni için bkz. (Thomas, 1880: 239, c. I, no. 122; 241-242, no. 124).

[49] "*super capitulo armandi in Creta duas galeus pro unione contra Turchos examinatis omnibus exusationibus et intellectis dicte ambaxate et examinatis quoque et consideratis conditionibus insule Crete, ac habita colutione cum hijs qui anten rectores fucrunt in insula Crete de statu possibilitate et conditione dicte insule, atque attento et considerato in quantum utilis et necessaria est dicta unio pro securitate et bono insule Crete*…" bkz. (Theotokes'den naklen Zachariadou, 1983: 26, n. 94).

[50] Papa XXII. Ioannes (John)'in Türklere karşı kurulan Hıristiyan ittifakına katıldığına dair Venedik'e yazdığı 8 Mart 1334 tarihli mektubun metni için bkz. (Thomas, 1880: 244-246, c. I, no. 126).

[51] 16 Kasım 1333'te ticaret yasağının kalkmasıyla harekete geçen Girit hükümeti, Aydınoğulları'na karşı Haçlı Seferi hazırlıklarının yapıldığı bir sırada Menteşe ülkesinden at ve buğday ithalatında bulunmuştu. Bkz. (Thiriet, 1975: 166; Zachariadou, 1983: 28).

[52] Gerçekte Venedik'in böyle bir teşebbüste bulunma ihtimali oldukça kuvvetlidir. Nitekim John Kantakuzenos, eserinin bir bölümünde, 1341'de İmparator III. Andronikos'un ölümünden hemen sonra Saruhanoğullarına karşı Kütahya Emiri yani Germiyanoğulları ile bir ittifak antlaşması yaptığını; buna

Morosini'nin Venedik kadırgalarının komutanlığına, Pietro Zeno'nun da ittifak donanmasının kaptanlığına getirildiği ve Venedik ile Rodos Şövalyeleri'nin onar, Papalığın sekiz ve Bizans İmparatoru ile Kıbrıs Krallığı'nın da altışar kadırga donatacakları toplam kırk kadırgadan oluşan bir İttifak donanmasının vücuda getirilmesine ve donanmanın Mayıs 1334'te Eğriboz'da toplanmasına karar verilmişti.[53] Herşeye rağmen bu Venedik'in istediği türden bir ittifak değildi. Bunun bir kaç sebebi vardı. İlk olarak Bizans böyle bir ittifaka gönüllü olarak iştirak etmiş olmayıp zorla dahil edilmişti. Bunu Bizans kroniği Nikephoros Gregoras'ın kaydından anlıyoruz. Gregoras bu ittifak ile ilgili olarak şöyle diyordu: "*Onlar (Latinler) bir nakarat gibi şu ihtarı tekrarlıyorlardı: Müşterek düşmana karşı bizimle birleşmezseniz hiç şüphe etmeyiniz ki sizlerle tıpkı düşmanlarımız gibi harp edeceğiz*" (Thomas, 1880: 246, c. I, no. 126). İkinci olarak zaman darlığı bahane gösterilerek söz konusu ittifakın kadırgaları sadece beş aylık bir müddet için biraraya getirilmişti.[54] Sebeplerden bir diğeri belki de en güçlüsü ise müttefiklerin arasındaki bağların yeteri kadar güçlü olmayışıydı. Zira ittifakın üyeleri aslında meselenin daha çok Venedik'in davası olduğunun farkındaydılar ve bundan dolayı da öyle üstün bir gayret gösterme niyetinde değillerdi. Nitekim ittifakın teşekkülünde kilit rol oynayan Papa XXII. Ioannes bile Türklere karşı ittifak antlaşması hakkında Venedik'e verdiği 8 Mart 1334 tarihli cevapta içten içe sanki "*kadırgaların başına bir iş gelse de yükümlülüklerimden kurtulsam*" der gibiydi. Zira söz konusu mektubunun satır aralarında sürekli mezkur kadırgaların bir kazaya uğrayıp söz konusu mühlet zarfında vazifelerini yerine getirememeleri durumunda hiçbir sorumluluk kabul etmeyeceğinden ve onların yerine kadırgalar itası hususunda kesinlikle kendisini mecbur addetmediğinden bahsediyor ve Fransa Kralı, Rodos Şövalyeleri ile Venediklilerin kendi yardımlarını temin hususunda bi'l-fiil mutâbık kalmadıkları takdirde mezkur yardımını yapmak niyetinde olmadığını dile getiriyordu (Thomas, 1880: 245, c. I, no. 126).

Bu sırada Aydınoğulları Beyliği'nde de önemli gelişmeler yaşanıyordu. Aydınoğlu Mehmed Bey 9 Ocak 1334'te ölmüş, yerine kardeşlerinin de desteğini alan Umur Bey geçmiş ve *Ulubey* olarak 1348 yılına kadar sürecek olan saltanatına başlamıştı.[55]

Kararlaştırılan zamanda Eğriboz'da toplanan kırk kadırgalık müttefik donanması Türklere karşı harekete geçmişti. Donanmanın, Ege'deki Türk tehdidini ortadan kaldırması için önünde yapması gereken pek çok iş vardı. Adalar Denizi'nde karşılaştığı Türk gemilerini bir bir ortadan kaldıran veya ele geçiren Haçlı donanması, Eylül 1334'te Karesi Beyliği'nin limanlarından olan Edremit Körfezi'ne gelmişti. 17 Eylül'de Edremit Körfezi'nde büyük bir savaş cereyan etmiş ve iki yüz elli küçük gemiden oluşan Karesioğlu Yahşi Han'ın donanması, Haçlı donanması tarafından imha edilmişti.

---

göre Bizans'ın deniz gücünün, Bizans hakimiyetindeki Foça'yı tehdit eden Saruhanoğlu donanmasının genellikle demirlediği beyliğin ırmaklarındaki mühimmat deposunu bulup, karadan gelecek olan Germiyanoğulları'nın piyade ve süvarilerinin yardımıyla imha etmesinin planlandığını kaydetmektedir. (Zachariadou, 1983: 28-29).

[53] "*Que quadraginta galee possunt per modum istum haberi: uidelicet decem ab hospitalarijs, decem a communi Venetiarum, sex a rege Cypri, sex ad minus ab Imperatore Constantinopolitano, qui tamen debet ponere decem secundum conuentiones cum prefatis hospitalarijs et Venetis habitas, et residuas octo supplebunt sanctissimus in Christo pater dominus noster Papa et dominus rex Francie. Actum est etiam, quod predicte quadraginta galee debeant esse in insula Nigropontis infra totum mensem Madij*". (Thomas, 1880: 244-245, c. I, no. 126). Ayrıca (Lemerle, 1957: 89-95; Zachariadou, 1983: 24-31; Luttrell, 1988: 89; Housley, 1992: 58; Ş. Turan, 1990: 162-164).

[54] "*Quod pro hoc anno habeantur quadraginta galee pro quinque mensibus* …" (Thomas, 1880: 244, c. I, no. 126).

[55] Düstûrnâme, Mehmed Bey'in Birgi'de bir av esnasında suya düşerek hasta olduğunu ve bir kaç gün sonra da öldüğünü, Umur Bey'in Beyliğe ağabeyisi Hızır Bey'in geçmesini istediğini fakat bütün kardeşlerin kendisinde karar kılması üzerine Umur Bey'in Ulubeylik makamına geçerek üç gün Birgi'de durduktan sonra yine İzmir'e gittiğini yazıyor (Enverî, 1928: 30-31; Lemerle, 1957: 90). Aydınoğlu Mehmed Bey'in Birgi'de gömülü olduğu türbenin giriş kapısının üst kesimindeki uzun Arapça kitabede, türbenin 2 Cemaziü'l-evvel 734 / 9 Ocak 1334 tarihinde tamamlandığı yazılıdır (Kiel, 2001: 13).

Hatta savaşta Yahşi Han'ın damadı da hayatını kaybetmişti (Lemerle, 1957: 96-97; Yınanç, 1929: 32-34; Heyd, 2000: 601; Zachariadou, 1983: 32-33; Zachariadou, 1997a: 248; İnalcık, 1985 192, 209; Luttrell, 1988: 89). Edremit'ten sonra kıyı boyunca güneye doğru ilerleyen Haçlı donanmasının bir sonraki hedefi, İzmir'den hareketle Girit, Koron, Modon ve Eğriboz Adaları ile Yunanistan'a akınlar düzenleyen böylece Ege Denizi'nin korkulu rüyası haline gelen Umur Bey'in İzmir'deki donanma ve tersanesiydi. Haçlı donanması İzmir Körfezi'nde Liman Kalesi'ne saldırılarda bulunduysa da kaleyi ele geçirememiş ve geri çekilmek zorunda kalmıştı.[56]

Haçlı donanmasının bu zaferi Türklerin denizlerdeki faaliyetlerine ancak kısa bir süreliğine engel olabilmişti. Haçlı donanmasının Edremit'te elde ettiği bu zafer Hıristiyanlar ve özellikle Bizanslılar arasında büyük bir heyecan yaratmış fakat, İtalyan kroniği Georgii Delphini'nin de kaydettiği üzere Papa XXII. John'ın aynı yılın Aralık ayında ölümüyle Haçlı donanması da bir süre sonra dağılıp, bölgeyi terk etmek zorunda kalınca Türkler yeniden Hıristiyanlar üzerine akınlarda bulunmaya başlamışlar ve böylece Haçlı donanmasının Edremit'te elde ettiği zaferin hiç bir önemi kalmamıştı.[57]

3.3. Gazi Umur Beğ ve Denizlerde Türk Üstünlüğü: 1334 – 1348

1334 tarihli Haçlı Seferi'nden umduğunu bulamayan Venedik, ittifakı canlı tutmak için elinden geleni yapmaya başlamıştı. Venedik, hiç olmazsa ittifak kadırgalarının Ege'de keşif seferleri yaparak Türk korsanların faaliyetlerine engel olunmasını arzuluyordu. Bunun için de 1334 Haçlı Seferi'ne kadırgaları ile katılmış olan Papa XXII. John ve Fransa Kralı VI. Philip nezdinde görüşmelerde bulunarak, onlardan gemilerini Ege'de bulundurmalarını istemişti. Ancak 14 Aralık 1334'te Papa'nın ölmesi ve yerine seçilen Papa'nın Türklere karşı mücadeleye ilgisiz kalması Venedik'in bu yöndeki çabalarına büyük bir darbe vurmuştu. Zira Yeni Papa XII. Benedict, bütün dikkatini Anglo-Frank çekişmesine ve Memlûk Sultanlığı ile Karaman Türkleri tarafından tehdit edilen küçük Ermeni Krallığı'na vermişti (Zachariadou, 1983: 33-34). Bu durum Venedik'i politikalarını gözden geçirmeye ve Türkler ile olan ilişkilerinde siyaset değişikliğine gitmeye zorlamıştı. 1334 tarihli Haçlı Seferi'nden artık umudunu kesen ve Türkler ile savaşmanın bir çözüm yolu olmadığını anlayan Venedik, bundan sonra ticarî ilişkilerin yeniden kurulmasına önem vermek gerektiğine kanaat getirmiş ve ilk olarak da Menteşe Beyliği ile temasa geçmişti. Çünkü Menteşeoğulları, söz konusu Haçlı Seferi esnasında Venedik'in iyi ilişkilerini muhafaza ettiği tek Türk beyliği olarak dikkat çekmişti. Venedik, bu yeni politika çerçevesinde, Aralık 1334'te Girit hükümetine, Türkiye ile buğday ticaretine yeniden başlayabileceği talimatını vermişti.[58] Fakat bu, Venedik'in tamamiyle silah bıraktığı anlamına gelmiyordu. Venedik Senatosu hiç olmazsa dost Türkler ve düşman Türkler diye bir ayırım yapmak ve dost Türkler ile iyi ticarî ilişkiler kurmak gerektiğine inanıyordu.

Haçlı İttifakı'nın etkinliğini yitirmiş olmasından faydalanan Aydınoğulları'nın yeni Ulubeyi Gazi Umur Bey ise, 1335 yılı başlarında, Saruhan Bey'in oğlu Süleymen Beyi de yanına alarak donanmasıyla Yunanistan üzerine sefere çıkmıştı. Yunanistan'ın bilhassa Monevesya (*Monembasia*, *Malvaisie*) bölgesinde faaliyet gösteren Umur Bey,

[56] Enverî bu savaşı şöyle anlatmaktadır: "*Gelmiş İzmir'e otuz kadırga er/cümle yarağlu urundulu nefer; Onu tekfurun onu idi Rodos'un/on kadırga dahi anda Kıbrız'ın; Geldi kafir kılmağa İzmir'e cenk/başdan ayağa demir bihad Frenk; Her ne yerden çıkmağ isterse Frenk/Türk ok atub döndürür kılardı cenk; Cehd idüb çıkmağa çare olmadı/cümle kafir anda çıkmağa fırsat bulmadı; Kaldı biçare dönüb kaçdı Frenk/geldi Paşa gördi savulmışdı cenk*." (Enverî, 1928: 35).

[57] "*In tempo del ditto Doxe (Francescho Dandolo) per honor de la santa fede christiana el comun di Venetia fece union cum el Papa Zuane XXII. et cum le re di Franza et cum lo imperator de Constantinopoli et cum el gran maistro de hospedal da Rhodi contra i Turchi et feceno una grandissima hoste de gallie et de altri fusti pizoli. Capitanio de quelle el nobil homo missier Piero Zen, el qual se parti de Venetia et ando per la parte de la Turchia et cum la ditta armada fece gran sigurtade ali Christiani et ale terre per fina che duro la ditta union fo facta gran destruction de Turchi et per la morte del ditto papa fini la union, et partida la ditta armada Turchi feceno grandissimo danno ali Christiani*" (Thomas, 1880: 246-247).

[58] "*et in Palatian caricabit de frumento*" (Zachariadou, 1983: 33 n. 125).

bu bölgeyi yağmaladıktan ve bölgenin hakimini haraçgüzar hale getirdikten sonra büyük ganimetlerle İzmir'e dönmüştü (Enverî, 1928: 36-38).[59] Umur Bey, İzmir'e geldikten sonra en uzun süren kara seferlerinden birini Alaşehir üzerine yine aynı yıl içerisinde gerçekleştirmişti. Bizans'ın Batı Anadolu'da elinde kalan son toprak parçası olan Alaşehir, gayet müstahkem bir kalesi olması ve hâkimlerinin de Türklere haraç vererek onlarla iyi geçinme siyaseti izlemelerinden dolayı uzun yıllar Türklere karşı koyabilmişlerdi. Germiyan, Saruhan ve Aydın Beylikleri'nin topraklarının birleştiği noktada kalan Alaşehir, 1304 yılında Germiyanoğlu Yakub Bey tarafından kuşatılmış, ancak Katalanların yardıma gelmesiyle kuşatma kaldırılmıştı. 1312 yılında ise Alaşehir, Germiyanoğlu Yakub Bey'e haraçgüzar olmaktan kurtulamamıştı. Umur Bey de uzun süren bir kuşatmanın ardından şehri alamamış fakat yapılan bir antlaşma sonucunda Alaşehir'i haraca bağlamıştı (Enverî, 1928: 38-39; Yınanç, 1929: 36-37; Lemerle, 1957: 106-107; Akın, 1968: 42; Zachariadou, 1983: 38; İnalcık, 1985: 192; Emecen, 1989b: 343).

Bu sırada, İzmir ve Sakız'dan çıkartılmış, Foça'da ise haraca bağlanmış olan Cenevizlilerin kendilerine bir çıkış noktası aradıkları gözüküyordu. Zira, Cenevizlilerin önceki üstün konumlarını yitirmeleri ticarî çıkarlarını da olumsuz yönde etkilemişti. Bu yüzden onlar için Türkiye'de ya da hiç olmazsa Anadolu'ya yakın bir yerde bir toprak parçası ele geçirmek oldukça önemli hale gelmişti. Bu durumun bilincinde olan Foça'nın Cenevizli hakimi Domenico Cattaneo, 1336 yılında Cenova'dan, Rodos Şövalyeleri'nden ve Naksos Dükü'nden kiraladığı gemilerle Bizans'ın elindeki Midilli Adası'nı işgal etmişti. Üstelik Galata'daki Cenevizliler de Domenico Cattaneo'nun bu girişiminde ona destek vermişlerdi (Zachariadou, 1983: 38; Luttrell, 1988: 89; Nicol, 2000: 244; Nicol, 1999: 186).

Cenevizlilerin bu hareketine seyirci kalmak istemeyen Bizans, hazırladığı donanma ile Midilli üzerine sefere çıkmış ve bir kara ordusu ile de Foça'nın ele geçirilmesini planlamıştı. Uzun süren kuşatmalardan sonra ne Midilli'yi ne de Foça'yı ele geçirebilen Bizans, bu işte Türklerin yardımına başvurmak zorunda kalmıştı. Bizans'ın yardım isteğinde bulunduğu Saruhanoğulları, Bizans'a gemileri ve askerleri ile yardımda bulunarak Foça kuşatmasına katılmışlardı. Zira N. Gregoras ve Kantakuzenos'un kaydettiklerine göre Saruhan Bey'in de böyle bir ittifaka ihtiyacı vardı, çünkü Foçalılar Saruhan Bey'in oğlu Süleyman Bey ve beraberindeki yirmi dört Türk'ü tuzak kurarak esir almışlardı. Saruhan Bey, İmparator'dan yardımları karşılığında esirlerin kurtarılmasını şart koşmuştu (Uzunçarşılı, 1988a: 85; Uzunçarşılı, 1988b: 74; Lemerle, 1957: 111-115; Yınanç, 1929: 37-38; Zachariadou, 1983: 39; Zachariadou, 1997b: 69; İnalcık, 1985: 194; Ş. Turan, 1990: 173; Emecen, 2003: 109). Bizans İmparatoru, Midilli ve Yeni Foça kuşatmalarında Cenevizlilerin direnişini bir türlü kıramayınca, artık tek çarenin dönemin en güçlü Türk hükümdarı Umur Bey'in yardımına başvurmak olduğunu anlamıştı. Bizans İmparatoru bir zamanlar, 1329 yılında, yine Cenevizlilere karşı giriştiği mücadelede hem Saruhan hem de Aydınoğulları'nın desteğini almak için onlarla ittifak yapmıştı. İşte böyle bir ittifak 1336 yılında yine gündeme geliyor ve ortak düşman konumunda yine Cenevizliler yer alıyordu. İmparator III. Andronikos'un Büyük Domestikosu John Kantakuzenos, 1336 yılında Karaburun'da Umur Bey ve kardeşi Hızır Bey ile başbaşa bir görüşme yapmış ve böylece Kantakuzenos ile Umur Bey arasında uzun yıllar sürecek olan bir dostluğun temelleri atılmıştı. Farklı konularda görüşmelerin yapıldığı bu antlaşma hakkında Düstûrnâme'de verilen bilgiler ile Bizans kaynaklarındaki malumat arasında ayrıntılarda önemli farklar bulunuyordu. Karşılıklı saldırmazlık hususundan Sakız Adası meselesine, Umur Bey'in Bizans'a askerî yardımlarından imparatorun haraç ödemesine kadar çok kapsamlı konularda görüşmeler yapılmış ve sonunda antlaşmaya varılmıştı. Kantakuzenos ile Gazi Umur Bey arasında yapılan bu görüşmenin Kantakuzenos'un kadırgasında gerçekleştiğini yazan Düstûrnâme, görüşmede Kantakuzenos'un bütün il ve malın Umur Bey'e ait olduğunu söylediğini; Bizans topraklarını yağmalamamasını Umur Bey'den istediğini; Umur Bey'e Sakız Adası ile beraber yüz bin *hyperpyra*

[59] Düstûrnâme'de Umur Bey'in bu seferden dönüşünde bir yeşil bayrağından söz edilmesi Aydınoğulları'nın Şii oldukları şeklinde yorumlanmıştır (Yınanç, 1929: 36, 80).

verdiğini kaydediyordu (Enverî, 1928: 39-409).[60] Kantakuzenos'un, Umur Bey'e, yardımları karşılığında Sakız Adası'nı vermesiyle adanın tekrar "*Darü'l-İslâm*" olduğu bu ittifak antlaşması, İtalyanlara olduğu kadar Osmanlı Beyliği'ne karşı da yapılmış bir savunma ittifakı niteliğini taşıyordu. Aynı zamanda antlaşma Bizans'ın, Aydınoğullarını daimi bir kurum, hükümdarı Umur Bey'e de İmparator'un haraç ödemek zorunda olduğu bağımsız bir devlet olarak tanıdığını ortaya koyuyordu. Saruhanoğulları'ndan yirmi dört, Umur Bey'den ise otuz gemi yardımı alan İmparator bu sayede Midilli ve Yeni Foça'daki Cenevizlileri itaat altına almayı başarmıştı.

Bizans ile Türkler arasında Ege'deki Cenevizlilere karşı girişilen bu ortak hareket, bir zamanlar Türklere karşı oluşturulan ittifakın tersine döndüğü anlamına geliyordu. Bu durumda Venedik'in çıkarları daha da büyük bir tehlike altına girmiş oluyordu. Türklerle çatışmanın ticarî çıkarlarına zarar verdiğini gören Venedik Cumhuriyeti, 1335 yılının yaz mevsiminde Menteşe ülkesi=*Turchia* ile ticareti yasakladığı kararını iptal ederek, Türkler ile iyi ilişkiler kurmanın yollarını aramaya başlamıştı. *Serenissima* (Venedik Cumhuriyeti), bir taraftan Menteşe Beyliği ile yaptığı 1331 tarihli antlaşmayı yeniden yürürlüğe koymayı yararlı hatta zorunlu görürken diğer taraftan da Aydınoğulları ile bir barış yaparak onların ülkesini Venedik ticaretine açmaya çalışıyordu. Bunun için Venedik Cumhuriyeti, Girit Dükü Giovanni Sanudo'yu Gazi Umur Bey ile görüşmelerde bulunmakla gürevlendirmişti. Bu girişim sonunda Venedik ile Aydınoğulları arasında 9 Mart 1337'de yirmi maddelik bir antlaşma imzalanmıştı (Antlaşmanın metni için bkz. Zachariadou, 1983: 190-194). Kuşkusuz Ulubey Umur Bey tarafından verilen yetki çerçevesinde kardeşi ve Ayasuluğ Hâkimi Hızır Bey tarafından imzalanan bu antlaşma, Aydınoğulları ile Venedik arasında varılan ilk barış ve ticaret antlaşması olup Venediklilere oldukça geniş haklar tanıyordu. Aydınoğulları ülkesini Venediklilerin ticaretine açan bu antlaşma yalnız Giritlileri değil Koron, Modon, Eğriboz halkı ile tüm Venedik teb'asını da kapsıyordu. Aydınoğulları donanmasının bir yıl süreyle Ege'nin kuzeyinde faaliyetlerde bulunmasının yasaklanması, Ayasuluğ'da Venedikli tacirlerin oturacakları ve ticaret yapacakları yer ile ibadetleri için bir kilise tahsis edilmesi, ayrıca Ayasuluğ'da bir Venedik konsolosunun bulundurulması ve Venediklilere özel yargılama hakkı tanınması antlaşmanın dikkat çeken noktaları idi (Ş. Turan, 1990: 176-177).

Aydınoğulları ile 1337 antlaşması sayesinde kısa bir süreliğine de olsa barışı sağlayan Venedik, bundan bir-iki hafta sonra Menteşeoğulları ile de antlaşma yapmayı başarmıştı. Antlaşma, Kandiye Dükü Giovanni Sanudo ile Menteşe Emiri İbrahim Bey arasında yapılmıştı. Yirmi dokuz paragraf veya maddeden oluşan antlaşma, 1358 yılında yeni bir antlaşma yapılana kadar geçerliliğini korumuştu (Antlaşmanın metni için bkz. Zachariadou, 1983: 195-200). Pek çok maddesi ile 1331 antlaşmasını teyit eden bu antlaşma, bazı yenilikler de içeriyor ve gündemdeki bazı sorunlara ışık tutuyordu. Antlaşmanın kapsadığı alanın genişletilmesi, Menteşe ülkesindeki Venedik tebaası tüccarların sorunları ve Beyliğin, Aydınoğulları ile olan ilişkilerindeki gelişmelere yapılan atıflar bunlardan bazılarıydı. Örneğin antlaşmanın son paragrafı veya maddesi Girit Dükü'nün Menteşe'nin düşmanları ile dost olmayacağı ya da onlara yardım etmeyeceği şeklinde tanzim edilmişdi ki İbrahim Bey tarafından konduğu açık olan bu madde o sırada Aydınoğulları ile Menteşeoğulları arasındaki ihtilafın bir göstergesiydi. 1331 Antlaşması Girit ile beraber beş küçük adayı kapsarken bu antlaşmaya Koron, Modon ve Eğriboz gibi Venedik açısından daha önemli olan adalar da eklenmişti ve böylece bu yerlerin Türklerin taarruzlarından korunması hedeflenmişti. Ticarete dair diğer hususlar ise 1331 Antlaşması ile hemen hemen aynı karaktere sahipti (Zachariadou,1983: 35-36; Ş. Turan, 1990: 146-147).

Venedik, Aydın ve Menteşe Beylikleri ile yaptığı bu antlaşmalarla Ege'de barışı ancak kısa bir süreliğine tesis edebilmişti. Zira 1337 antlaşmasının hemen ardından Umur Bey donanmasıyla harekete geçerek, Katalanların yardım talebi üzerine Yunanistan'a bir sefer yapmış, genel adlandırmayla *Cyclad* (Kiklad) adaları olarak

[60] Böylece Sakız Adası tekrar Darü'l-İslâm'ın bir parçası olmuş ve bu mesele Umur Bey lehine bir çözüme kavuşmuştur. Aynı zamanda Hıristiyan ittifakın bir üyesi olan Bizans, tamamen ittifaktan koparılmıştır (Zachariadou, 1983: 39; Akın, 1968: 43; İnalcık, 1985: 192-195; Nicol, 2000: 245).

bilinen *Andros*, *Naksos*, *Skinos* ve *Tenos* adalarını yağmalamış, *Theba* ve *Skiros*'u harab etmişti. Umur Bey 1338 yılına doğru gerçekleştirdiği bu sefer esnasında Bizans'ın yardım talebi üzerine Selânik'e de asker göndermiş ve Ege Denizi'nde Venedik Amirali Pietro Zeno'nun yirmi gemiden oluşan donanmasıyla çarpışmıştı.[61]

Aynı yıllarda kuzeydeki Karesi Beyliği'nin Emiri Yahşi Han da Bizans arazisine yaptığı akınlarla gazilerine çok iyi doyumluk ve ganimet malları sağlıyordu. Bu durum 1334'teki Edremit bozgunundan sonra Karesi Beyliği'nin kısa sürede toparlandığını ve yağma akınlarına yeniden başladığını gösteriyordu. Bizans'ın Trakya arazisini yaptıkları akınlarla altüst eden Karesi akıncıları, 1337'de geniş çaplı bir akın için atlarını da yükledikleri gemilerle yola çıkıp Çanakkale Boğazı'ndan karşı tarafa geçmişler fakat Bizanslılar ile yaptıkları savaşta geri püskürtülünce Yahşi Han Bizans ile antlaşma yapmak zorunda kalmıştı.[62]

Bu sırada faaliyet sahasını daha da genişleten Umur Bey, Bizanslı tarihçi N. Gregoras'ın deyimi ile "*Denizlerin, Ege adalarının, Eğriboz'un, Peloponnesos'un, Girit'in, Rodos'un ve Bizans'a kadar tüm Teselya sahillerinin hâkimi*" olmuştu (Ş. Turan, 1990: 165). Hatta Düstûrnâme, Umur Bey'in 1338-39 yılına doğru dostu Kantakuzenos'un yardım çağrısı üzerine donanmasıyla Karadeniz'e çıkıp, burada Kili limanını ele geçirdikten sonra Tuna deltasındaki Tatarlar ve Bulgarlar üzerine akınlarda bulunduğunu yazıyordu ki Enverî, aslında bu seferi anlatırken Umur Bey'in 1337-1338 yıllarında Katalanlar üzerine düzenlediği ve Korint Boğazı'nda gemilerini karadan aşırdığı seferin ayrıntılarını veriyordu.[63]

1341 yılında imparator III. Andronikos'un ölümüyle Bizans İmparatorluğu 1347 yılına kadar sürecek olan bir iç savaş dönemi ile karşı karşıya kalmıştı. İç savaşın bir tarafında III. Andronikos'un en yakın dostu ve Türkler ile barışçıl ilişkilerin ve ittifakların mimarı, Umur Bey'in dostu John Kantakuzenos, diğer tarafında ise ölen İmparator'un küçük yaştaki oğlu V. İoannes Paleologos ve annesi İmparatoriçe Anna vardı. İmparator III. Andronikos ölüm döşeğinde iken oğlunun vasiliğini Kantakuzenos'a bırakmış, fakat İmparatoriçe Anna ve yandaşları bu durumu kabul etmeyerek iktidarı ele geçirmek için Kantakuzenos'u İstanbul'a sokmamışlar, onun İstanbul'daki yandaşlarını bertaraf ettikten sonra ona İstanbul'a gelmesi yönünde emirler göndermişler, Kantakuzenos durumunu tehlikede görüp bu emre uymayınca da onu âsi ilan etmişlerdi. Kantakuzenos'un İmparatorluk tâcı için dostu Umur Bey'den yardım istemesi, Türkler açısından yeni bir dönemin başlangıcı oluyordu. Zira bu

[61] Düstûrnâme'de "*Bunda Nahşa (Naksos)'dan açıldı bir haber/eyledi kasd-ı gaza hayrü'l-beşer"* dizesiyle başlayan Umur Bey'in bu akınlarında Andız (Andros), Senconis (Sikinos), Senconos (Tenos), İstefa (Theba), Üsküra (Skiros) gibi ada ve yerlerin yağmalandığı, buraların hakimlerinin haraçgüzar hale getirildiği ve çok miktarda ganimet ile İzmir'e dönüldüğü anlatılmaktadır (Bkz. Enverî, 1928: 40-42; Yınanç, 1929: 39-41; Lemerle, 1957: 116-128).

[62] Bizanslı tarihçi N. Gregoras, Türklerin Trakya'yı yağmalamak üzere sürekli olarak Çanakkale Boğazı'nı geçtiklerini kaydeder ki bunların Karesi Türkleri olduğu şüphesizdir (Zachariadou, 1997a: 249; Öden, 1999: 43).

[63] Umur Bey'in Tuna Deltası üzerine yaptığı bu akın konusunda tarihçiler farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bir kısmı böyle bir akının geçekleşmediğini, Düstûrnâme'de bunun Katalanlar üzerine yapılan 1337-1338 tarihli sefer ile karıştırıldığını ifade ederken bir kısmı da Bizans ile yapılan antlaşmadan sonra Umur Bey'in bir süre İstanbul'da da kalarak Karadeniz'e çıkıp bu akını gerçekleştirdiğini belirtmektedirler. (Enverî, 1928: 43-44). Mükrimin H. Yınanç (1929: 41), Düstûrnâme'deki kaydı nakletmekle beraber Tuna Deltası üzerine yapıldığı söylenen böyle bir akına kuşku ile bakmaktadır. Paul Lemerle (1957: 129-143) Umur Bey'in Tuna Deltasına yaptığı bu seferden bahsederken seferin tarihini 1341 olarak kaydediyor. M. Alexandrescu-Dersca (1959: 3-23), Tatarların ve onların müttefikleri Eflâkların Umur Bey'in düşmanı olarak onunla savaştıklarından bahsediyor. Konstantin Zhukov (1994: 893-897) ise, aslında bu seferin 1336-1338 yılları arasında Katalanlar üzerine yapılan sefer olduğunu; zira Düstûrnâme'de adı geçen yer ve liman isimlerinin Yunanistan'da bulunduklarını Piri Reis'in eserinin ortaya koyduğunu ifade ettikten sonra, Enverî'nin bu seferi Eflâk üzerine yapılmış gibi göstermesinin ardında onun, gündemdeki Osmanlı fetihleri için bir çeşit meşru ideolojik temel yaratma kaygısının olduğunu söylüyor ve Fatih Sultan Mehmed'in 1462 tarihli Eflâk seferinde Enverî'nin de bulunmasının olayları açıklığa kavuşturduğunu iddia ediyor.

sayede Umur Bey pek çok kez Rumeli topraklarına ayak basmış ve gâzilerine Yunanistan, Trakya, Makedonya gibi topraklarda pekçok yağma ve ganimet akınları sunmuştu. Bizanslı tarihçi N. Gregoras'ın 1341'de III. Andronikos'un ölümünden sonra meydana gelen olayları kaydederken Türk Beylikleri hakkında verdiği bilgiler gerçeğin apaçık ilanından başka birşey değildi:

> *Bazı Türk Beylikleri ihtiyatlı hareket etmeleri ve savaş deneyimleri sayesinde gelişme kaydettiler; bazıları zar zor konumlarını muhafaza ettiler, bazıları da tamamen ortadan kayboldular; fakat birisi, Aydınoğlu Umur Bey, en güçlüleri oldu. Lidya ve İyonya hakimi Umur Bey donanması ile Ege'yi istila etti ve kısa zamanda buranın hakimi oldu. İstanbul'a kadar Eğriboz, Mora, Rodos ve Girit adaları ile Teselya'nın bütün kıyısına dehşet saldı. O, buranın sakinlerinden önemli miktarda haraç elde etti* (Zachariadou, 1983: 42).

Kantakuzenos'un Umur Bey'den ilk kez yardım istemesi 1341 yılında olmuştu. Düstûrnâme'de Umur Bey'in 1341 yılından 1344 yılı başlarına kadar Bizans topraklarındaki faaliyetlerini Kantakuzenos'un yardım istemesi üzerine bir defasında, yani İzmir'e hiç uğramadan üç yıl boyunca gerçekleştirdiği anlatılıyordu.[64] Gerçekte ise Kantakuzenos'un kayıtları, Umur Bey'in bir kaç defa İzmir'e geri döndüğünü, Kantakuzenos'un birkaç kez yardım istediğini ortaya koyuyordu. Umur Bey ilk desteğini 1341 yılında vermişti. Karesi ve Osmanlı Türklerinin akınlarını fırsat bilen Umur Bey, Kantakuzenos'un yardım çağrısını aldıktan sonra iki yüz elli gemiden oluşan bir donanma ile Rumeli'ye asker çıkarmış, etrafı yağmalamış fakat sonradan dostu Kantakuzenos'un ricası üzerine yağmayı bırakarak ülkesine dönmüştü (Yınanç, 1929: 42-45).[65] Kantakuzenos'un ikinci kez yardım talebi 1342 sonlarında olmuş ve Umur Bey ikinci kez Kantakuzenos'a yardım için Bizans topraklarına girmişti. Umur Bey bu sefer esnasında Kantakuzenos ile buluşmak için Dimetoka'ya gelmiş, ancak Kantakuzenos burada olmadığından Umur Bey'i onun hanımı karşılamış, Umur Bey askerlerini civar yerlerdeki Kantakuzenos düşmanları üzerine göndermiş ancak o kışın çok soğuk geçmesinden dolayı fazla hareket imkânı bulamayarak 1343 yılı başlarında ülkesine dönmüştü. Hatta Enverî'nin kaydettiğine göre o kış Meriç Nehri donmuştu: "*Tondı Meriç Irmağı kaldı gemi/kış günüdür kar tutdı âlemi; Çok kulak düşdi ve anda el ayak/kaskatı bunaldı yürürken ayak; Buzları külüngile uvattılar/yol idübenin gemiye getdiler*." (Enverî, 1928: 47). Umur Bey'in bu seferdeki kuvvetleri üç yüz seksen gemi ve yirmi dokuz bin asker idi (Dukas, 1956: 14-16; Yınanç, 1929: 46-47; Lemerle, 1957: 150; İnalcık, 1985: 210). Umur Bey'in Kantakuzenos'un isteği üzerine ona yardıma geldiği üçüncü seferi en uzun olanı olup 1343 yılından 1344 yılı ilkbaharına kadar sürmüştü. İki yüz doksan gemi ile Selânik önlerine gelen Umur Bey, Kantakuzenos ile birlikte Selânik'i kuşatmış, ancak bu kuşatmadan bir netice alamayınca beraber Dimetoka'ya dönmüşler ve buradan İstanbul'dakilere tahtı terk etmeleri için elçiler yollamışlardı. Bundan da bir netice alınamadığı gibi onlar Dimetoka'da iken Edirne tekfuru Phrantzes'in saldırısına uğramışlar ancak, Umur Bey hasta olmasına rağmen Phrantzes'i öldürmeyi başarmıştı. Bunun üzerine İstanbul hükümeti Umur Bey'i Kantakuzenos'tan ayırmak için ona mektuplar göndermiş ise de bu bir işe yaramamış ve Umur Bey askerlerinin bir kısmını Kantakuzenos'un yanında bırakarak ülkesine dönmüştü (Enverî, 1928: 49-57).[66]

---

[64] Düstûrnâme'de Kantakuzenos (Dimestokes diye geçiyor)'un Umur Bey'e bir elçi ile beraber bir mektup gönderdiği; mektupta Umur Bey'e "*Yeryüzünün Sultanı*" diye hitap ettiği; ölen İmparator'un oğlunu kendisine ısmarladığı ancak Selânik'in kendisine başkaldırdığı, bunun üzerine Umur Bey'den yardım istediği; Umur Bey'in de dostuna yardım için Dimetoka (*Didymoteichon*)'ya ve ardından da Selânik'e akınlar düzenlediği yazılıdır (Enverî, 1928: 45-49).

[65] Paul Lemerle (1957: 144-149) ise bu akının 15 Haziran 1341'den 1342 yılı başlarına kadar sürdüğünü ifade ediyor.

[66] Kantakuzenos'un elçisi Jacques Brulas, Kantakuzenos'un en büyük rakibi Aleksios Apokauskos tarafından türlü işkencelere tabi tutulup öldürürlürken, Umur Bey ile Kantakuzenos arasındaki sıkı dostluğu vurgulayan Umur Bey'in elçisi Selahaddin, Apokauskos tarafından saygıyla karşılanmış; Apokauskos'un Umur Bey'den Kantakuzenos'a yardımcı olmamasını isteyen bir mektupla Umur Bey'in

1344'te İzmir üzerine düzenlenen Haçlı Seferi'nin gerçek nedeni Umur Bey'in bu gücü idi. Umur Bey'in bölgenin bütün hükümdarlarını haraca bağlayarak üstünlüğünü onlara kabul ettirmesi, bölge ile ilgilenen Batılı ülkeleri ve bu arada Ege'deki menfaatleri zarar gören Venedik'i ona karşı yeni bir ittifak kurma çabalarına sevketmişti. Venedik'in bu girişimleri daha 1340 yılının Eylül aylarında başlamıştı ki Haçlıların İzmir'in Liman kalesini ele geçirmelerinin anlatıldığı Düstûrnâme'de geçen Haçlılar için *'yarağ eylediler üç yıl on bir ay'* dizesi bunu kanıtlamaktaydı (Enveri, 1928: 58). Hatta 1341 yılında Kıbrıs Kralı Hugues VI. ve Hospitallerin Üstâd-ı Âzamının da Türklere karşı mücadele edilmesi hususunda Papa'nın yardımını talep etmek için Papa Clement VI.'e elçiler gönderdikleri biliniyordu (Housley, 1992: 59). Mayıs 1342'de yeni Papa olarak seçilen VI. Clement ise, daha Papa seçilmeden önce Türklere karşı Haçlı Seferi yapılmasına dair Venedik Senatosu'na mektuplar ve sefaret göndermek ve Papa seçildikten sonra da bu hususta Venedik ile görüşmelere başlamak suretiyle Doğu'daki meselelere olan ilgisini göstermişti. Nitekim Venedik Senatosu'nun Türklere karşı Haçlı Seferi yapılmasına dair Papa VI. Clement'in mektuplarına ve sefaretine verdiği 11 Ocak 1342 tarihli cevap metninde kaç kadırga ve asker hazırlanmasından birliğe hangi kuvvetlerin katılması ve nasıl bir hareket tarzı benimsenmesi gerektiğine kadar bütün ayrıntılar ele alınmıştı. Venedik Senatosu söz konusu mektubunda önce düşmana karşı kırk silahlı kadırga, bin iki yüz atlı ve altı bin piyadenin yeterli olacağını dile getirirken, görüşmelerin ilerleyen safhalarında en az yirmi beş kadırgaya gereksinim duyulduğunu ve ister yirmi beş, ister otuz iki, isterse de kırk kadırgaya ihtiyaç duyulsun bunların ¼' ünü karşılamaya hazır olduğunu ifade ediyordu.[67] Venedik Senatosu'nun mezkur mektubunda üzerinde ehemmiyetle durduğu diğer iki hususta biri donanmanın ne derece büyük ve kuvvetli olursa seferden elde edilecek menfaatin de o derece önemli olacağı, diğeri ise teşkil olunacak donanmanın üç yıl arka arkaya kış mevsimiyle yaz mevsiminde hizmette kalmasının faydalı hatta tamamiyle elzem görüldüğü idi.[68] Gerçekte Venedik'in bu Haçlı Seferi teşebbüsü için kendine özel, daha çok ticarî çıkarlarını gözeten, bir takım sebepleri vardı. Zira dönemin İtalyan kaynaklarından Marca di Marco Battagli da Rimini (eseri 1212-1354 yılları arasını kapsamaktadır) Aydın Beylerini evvelce Venedik ile yapılan ticarî antlaşmaya uymamak ya da en azından antlaşmanın hububat ihracı ile ilgili maddesine riayet etmemekle suçlarken[69] anonim bir İtalyan kroniğini de Umur Beyi gümrük vergilerini keyfi olarak arttırmak ve gümrük memurlarını da özellikle Venedikli tüccarlara sık sık sorun çıkartmakla itham ediyordu.[70] Umur Bey'in vergi mültezimlerinin, Bizans

---

yanına dönmüş; Umur Bey de bu mektubu hemen Kantakuzenos'a vermiştir. Bundan başka İstanbul hükümeti Umur Bey'i Kantakuzenos'tan ayırmak için ona altın ve para teklif etmiş; ülkesine dönmesi için gemiler sunmuş ve hatta ajanlar vasıtasıyla askerlerinde vatan hasreti uyandırmıştır (Yınanç, 1929: 47-51; Lemerle, 1957: 150-179).

[67] "*Et primo … si XL galee bene armate cum homnibus CC pro qualibet ponerentur ad istud sanctum seruicium locis et temporibu opportunis et L usserii, in quorum qualibet essent CXX homines a remo et X equites … et pro quarte parte ipsius armate, uidelicet si armata fuerit de XXV galeis, dare pro nostra parte sex galeas, si fuerit de XXXII dare VIII, si fuerit de XL dare X et sic per ratam numerorum, dando ipsas furnitas hominibus, coredis et armis, sicut fuerit opportunum*" (Thomas, 1880: 263-264, c. I, no. 136). Ayrıca (Lemerle, 1957: 181; Zachariadou, 1983: 43).

[68] "*Quanto armata galearum maior fieret et potencior, tanto esset auantagium agendorum occasionibus supradictis*". "*Set quia tactum extitit per ambaxatorem, quod utile uideretur, quod armata fienda staret extra per tres annos continuos in hyeme et estate …*" (Thomas, 1880: 264, c. I, no. 136).

[69] **"***Veneti et Ianuenses con tra Turcos fedus ineunt, romana ecclesia suadente. Hoc advenit propter aliqua bladi pacta, que inter Venetos et Turcos iam fuerant, et etiam propter aliquas Turcorum depredationes ab eis tyrannide perpetratos.*" Marcha Di Marco Battagli Da Rimini (1212-1354)' den naklen: (Zachariadou, 1983: 44 n. 173).

[70] "*Questo Morbasciano faceva cogliere lo passaio e la gabella delle mercatantie le quale passavano per mare canto sio terreno. E coglievase lo passaio in quella ponta dove oie Veneziani haco edificata la citate delle Esmirre, nella pianura canto mare dove fu la citate antica. Questi passaieri e gabellieri non reguardavano alcuno, spezialmente li mercatanti de Venezia. Quanto volevano aizare lo pedag[g]io, tanto lo aizavano*". (Anonimo Romano Cronica, 1979: cap. XIII).

döneminden beri vergilerin toplandığı bir yer olan Sakız Adası'nın tam karşısındaki Perama'da yerleşmiş olmaları anonim kroniğin iddiasındaki doğruluk payını güçlendiren bir unsurdu.

Venedik dışında Napoli Krallığı ile Rodos Şövalyeleri de ittifaka katılma konusunda olumlu tavır takınmışlardı. Papa da 8 Ağustos 1343'te Venedik'in yeni Dogesi Andreae Dandulo'ya gönderdiği bir mektubunda Türklere karşı topluca hareket edilebilmesi için Ceneviz ile Kıbrıs Krallığı ve Katalanlar ile Atina Dükü II. Gautier de Brienne arasındaki anlaşmazlıkların çözülmesini yararlı görüyor, oluşturulacak ittifaka Kıbrıs Kralı ile Hospitallerin Üstâd-ı Azamı'nın da katılması gerektiğini ve ittifak kadırgalarının gelecek bir sonraki bayramda Eğriboz Adası'nda toplanmasını arzuladığını ifade ediyordu.[71] İttifakın baş mimarı Venedik ise, zaten 3 Ağustos 1343 tarihinde Kıbrıs Kralı'na, Hospitallere, Napoli Kralı'na, Achaia Prensi'ne, Sicilya Kraliçesi'ne ve Katalanların liderlerine gönderdiği mektuplarla onları söz konusu ittifaka (*Lega*) bir kez daha çağırmıştı. Neticede varılan karara göre Venedik ve Rodos'un altışar, Papalık ve Kıbrıs Krallığı'nın da dörder olmak üzere toplam yirmi kadırga donatması ve bu kadırgaların 1343 Kasımı'nda Eğriboz'da toplanması öngörülmüştü. Fakat işler tam anlamıyla Venedik'in istediği gibi gitmemişti. Zira, Bizans İmparatorluğu, Umur Bey'in yıkıcı akınlarından dolayı bu ittifaka katılmak için Papa ile görüşmelerde bulunmasına rağmen yaşadığı iç karışıklıklar buna fırsat vermemişti. Diğer taraftan müttefik donanmasındaki Venedik kadırgalarının Amiralliğine Pietro Zeno, Papalık gemilerinin Amiralliğine Martino Zaccaria ve seferin Başkomutanlığına da Patrik Henri tayin olunmuştu. Bölgenin yerel hükümdarları Niccolo Sanudo ve Bartholemeo Ghisi de müttefik donanmasına kadırgaları ile iştirak ederken, Papa'nın ricasına rağmen Cenova bu Haçlı Seferi'ne katılmamıştı. (Yınanç, 1929: 54-55; Lemerle, 1957: 179-185; Zachariadou, 1983: 44-45).

Öngörülen tarihte Eğriboz'da biraraya gelen ittifakın kadırgaları burada son hazırlıklarını yaptıktan sonra İzmir'e doğru yelken açmışlardı. Haçlı donanması bir yandan ilerlerken diğer yandan da Ege Denizi'nin muhtelif yerlerinde karşılaştığı Türk korsanlarıyla mücadele ediyordu. Kaynaklar 12 ya da 13 Mayıs 1344'te Haçlı donanmasının kırk iki veya elli iki Türk gemisini ele geçirdiğini kaydediyordu (Yınanç, 1929: 55; Zachariadou, 1983: 49; Luttrell, 1988: 91; Housley,1992: 59). Gerçekte ise Haçlılar için herşey yolunda gitmiyordu. Çünkü 1343 yılında, daha Haçlı Seferi için hazırlıkların yapıldığı bir sırada, Kırım'daki Altın Ordu Hanı, ülkesindeki bütün Latin tüccarları kovmuş ve hububat ticaretini de yasaklamıştı. Bu gerçekten de önemli bir gelişme idi. Zira Altın Ordu toprakları Avrupa için hububat anbarı vazifesi görüyordu ve her yıl Latin tüccarlar Tana (Azak)'dan binlerce ton hububat ithal ediyorlardı. Bu yasaktan dolayı bütün *Romania* sahasında büyük bir hububat kıtlığı yaşanmış ve fiyatlarda büyük artışlar olmuştu. Batılılar bu durumun yol açtığı rahatsızlıkları ortadan kaldırmak için bazı girişimlerde bulunmuşlardı. Mesela Papa, İzmir'e Latin saldırısından sadece birkaç ay önce, Nisan 1344'te, Mısır ile ticarî ilişkilerin yeniden kurulması için Venediklilere ticaret izni verirken, Venedikliler ve Cenovalılar Altın Ordu toprakları ile olan ticaret üzerinde ortaklaşa bir ambargo uygulama kararı almışlardı. Ancak Cenovalıların bu ambargoya riayet etmekte gönülsüz davranmasından dolayı istenilen sonuç elde edilememişti (Zachariadou, 1983: 46-47; Zachariadou, 1977: 295-296; Nicol, 2000: 249, 282).

Bu ve bunun gibi bazı olumsuz şartlar söz konusu Haçlı Seferi'nin daha başından istenilen başarıyı sağlayamayacağını gösteriyordu. Ekim 1344'te İzmir önlerinde görünen Haçlı donanması, Umur Bey'in Trakya seferinden henüz döndüğü ve askerlerini dağıtarak yurtlarına göndermesinden yararlanarak, kentin Liman Kalesi'ne bir saldırı düzenlemiş ve çok da zorlanmadan bu kaleyi 28 Ekim 1344'te ele geçirmişti

[71] "*Probat Papa quae Veneti de armata in Turcas apparanda decreverant; per Hugonem regem Cypri et magistrum et fratres Hospitalis s. Iohannis Hierosolymitani et Venetos viginti ad minus galeas esse armandas, quae « in futuro proximo festo omnium Sanctorum convenire debeant apud insulam Nigropontis »*" (Thomas, 1880: 265, c. I, no. 137).

(Yınanç, 1929: 56; Luttrell, 1965: 142; Zachariadou, 2000b: 867).[72] Ancak kentin yukarı kalesi Türklerin elinde kalmaya devam etmişti. Böylece İzmir'de 1329 öncesindeki duruma dönülmüş, kentin aşağı kesimi Latinlerin, yukarı kesimi ise Türklerin idaresinde kalmıştı. İzmir'in Liman Kalesi'nin zaptı Hıristiyanlar için büyük bir sevinç, Türkler için ise büyük bir hüzün ve endişe kaynağı olmuştu. Nitekim Papa VI. Clement'in Venedik Dogesi Andrea Dandolo'yu İzmir kalesinin geri alınması münasebetiyle tebrik ettiği 23 Aralık 1344 tarihli mektubunda kullandığı ifadeler, Hıristiyanların duyduğu sevinç ve neşenin ne denli büyük olduğunu gözler önüne seriyordu (Thomas, 1880: 286, c. I, no. 150). Liman Kalesi'ni geri almak için harekete geçen Umur Bey, bu amaçla diğer bütün Türk beylerine yardımda bulunmaları için elçiler göndererek çağrıda bulunmuş ve bu çağrıya icâbet eden Türk beyleri de imkanları dahilinde Umur Bey'e, anonim İtalyan kroniğinde askerlerin giydikleri elbiselerden saçlarının uzunluğuna ve sahip oldukları silahların özelliklerine kadar bütün teferruatıyla tasvir edildiği üzere, asker ve silah temininde bulunmuşlardı.[73] Enverî'nin kaydettiğine göre Umur Bey'in yardım çağrısına icabet eden Müslüman hükümdarlardan biri de Sivas hükümdarı Eretna idi. Eretna, Umur Bey'e, kale kuşatmalarında gerekli olan mancınıkların yapımı için iki usta göndermişti.[74] Bundan başka aşağıda bahsedileceği üzere Haçlı kuvvetleri ile Aydınoğulları arasında cereyan eden 17 Ocak 1345 tarihli savaştan yaklaşık on ay sonra, 27 Ekim 1345'te, tüccar Franciescho Bartolomei'nin Kandiye'den Venedik'teki tüccar Pignol Zucchello'ya yazdığı mektupta söz konusu savaşta öldürülen Türk askerleri arasında on-oniki kadar "*granchani*" den söz etmesi Umur Bey'e gönderilen yardımcı birlikler arasında muhtemelen İlhanlı ya da Altın Ordu birliklerinin de olduğunu gösteriyordu.[75] Umur Bey, Liman Kalesi'ni tekrar geri almanın planlarını yaparken, Haçlılar da kentin yukarı kalesini yani, Kadifekale'yi ele geçirerek şehri tamamen işgal etmeyi amaçlıyorlardı. Bu nedenle Haçlılar ile Türkler arasındaki mücadele hem denizlerde hem de karada bütün hızıyla sürüyordu. Umur Bey, Haçlıların Liman Kalesi'ni zaptetmeleri esnasında donanmasını kaybettiğinden denizlerde Haçlıların büyük bir üstünlüğü göze çarpıyordu. Nitekim anonim İtalyan kroniğinin kaydettiğine göre 1344 yılı sonlarında *Mostafa* (Mustafa) isimli, Umur Bey'in yüksek rütbeli bir deniz subayı sahip olduğu beş kadırga

[72] Düstûrnâme, Rumeli'den henüz dönen Umur Bey'in, kardeşleri Hızır, Süleyman ve İsa'ya armağanlar verip yerlerine gönderdiğini ve müttefiklerin donanması limana girdiğinde Emir Dündar'ın askerlerinin olmadığından Tire ve Ayasuluğ'dan kuvvet çağırılmasını teklif ettiğini ancak Umur Bey'in bunu kabul etmediğini belirtmektedir. "*Mir Dündar ana didi ol zeman/leşkerimiz yok bizim ey Kâmuran; İste kim kardeşlerin vire çeri/ gele Tire ile Ayasuluğ eri; Kalktı ol söze Paşa-yı Cihan/kimseyi davet eylemedi ol zeman*." (Enveri, 1928: 58).

[73] "*Quanno Morbasciano abbe saputo che·lla ponta delle Esmirre aveano venta Veneziani, mannao soie ambasciate per tutta Turchia. Tutta Turchia curre allo reparo. La adunanza se fao de Turchi alle fortezze della montagna invierzo Aito Luoco. Più 'nanti non viengo, salvo non fussi per badalucco fare. Ora vedesi onne dìe currerie fare. Curro Cristiani, predano, robbano. Curro Turchi, lo simile faco. Imbuscanose, fiero de sùbito furiosamente, fugo voitannose. Granne danno faco. Moito bene li vedeva omo descegnere e sallire per la montagna l'uno po' l'aitro a filo a filo. Avevano loro ronzini piccoli, moito currienti, piccole teste, ferrati delli piedi denanti, dereto desferrati. Così currevano. Parevano daini alesantrini. La maiure parte de questi Turchi portavano, loro usanza, vestimenta bianche de panno de lino, larghe le maniche e longhe, corte a mesa gamma. Nulla defferenzia ène dalle cotte delli chierici. In capo capielli bianchi collo pizzo luongo a muodo dello cuollo de cicogna. Varve avevano foite e luonghi capelli. In vraccio una rotella lavorata atorno a muodo de uno grannissimo taglieri, ingessata. Questi soco loro pavesi. Da lato portavano spade turchesche moito fornite; e non haco ponta e soco alcuna cosa piecate dallo lommo, lo pietto tagliente. Anche gran parte de loro portava lance con uno fierro pulitissimo, moito fortemente lato; alcuno era 'naorato. Da lato portavano arcora e turcassi con frezze. Deh, quanto granne male con loro frezzate facevano! De quelle frezze era alcuna nella quale stava avvolto uno filo d'aoro; ché la freccia dignitate avea. Anche ce erano fra essi moiti armati con iubbe doppie de panno incerato, larghe, lavorate con belli lavorieri, coperte de sannati e de ballacchini. Ora se comenza la dura e aspera guerra per terra e per mare*". (Anonimo Romano Cronica, 1979: cap. XIII).

[74] "*Hem Eretna gönderidür iki er/mancınık işi iki ehli hüner*" (Enverî, 1928: 62).

[75] "*Furvene morti da .X. in .XII. granchani e tant'altri Turchi*" (Zucchello, 1957: 45, no. 19).

ile, daha doğrusu tahtalarının kamıştan bir iple birbirlerine bağlanarak yapıldığı, oldukça dayanıksız ve küçük kayık diyebileceğimiz gemilerle, gözüpek bir şekilde Pietro Zeno komutasındaki Haçlı filosuna saldırmış ve neticede gemilerini kaybettiği gibi kendisi de esir olmaktan kurtulamamıştı.[76] Fakat denizlerdeki Haçlı üstünlüğüne karşılık karada Türk kuvvetlerinin karşısında durmak hemen hemen imkansızdı. Nitekim 17 Ocak 1345'te meydana gelen kara savaşında Haçlıların namlı üç komutanı Başkomutan Patrik Henri, Venedik Amirali Pietro Zeno ve Papalık gemilerine komuta eden Martino Zaccaria hayatlarını kaybetmişlerdi.[77] Enverî'nin kaydettiğine göre Umur Bey'in emriyle bu üç kişinin cesetleri tuzlanıp, tabutlara koyularak Latinlere satılmıştı.[78] Anonim İtalyan kroniği ise meydana gelen bu savaştan farklı olarak, içlerinde Patrik Henri, Pietro Zeno, Martino Zaccaria ve Fransız Fiore de Belgioia ile Kıbrıslı Missore de Nolfo isimli iki Frank soylusunun da bulunduğu Haçlıların kırk kişiden oluşan lider kadrosunun, İzmir'in yeniden zaptını kutlamak için toplandıkları Santo Ianni Kilisesi'nde büyük bir şevkle Tanrı'ya dua ederken, kendilerini ağaç yaprakları ile gizleyen Türklerin ani baskınına uğradıklarını ve bu baskında hepsinin de Türkler tarafından öldürüldüğünü kaydediyordu.[79] İtalyan kroniğin olayı savaş değil de Türklerin ani bir kilise baskını şeklinde kaydetmesi gerçekte Aydınoğulları'nın sahip olduğu muazzam kara kuvvetini gizlemeye yönelikti. Çünkü bu muazzam Türk gücünün Hıristiyan ahali ve askerleri tarafından duyulması onların zafere olan inançlarını sarsabilirdi. Diğer taraftan yukarıda ifade edildiği üzere kroniğin kendisinin Umur Bey'in Haçlılara karşı mücadelede yardım talebinde bulunmak için "*bütün Türkiye'ye elçiler yolladığından*" ve bu sayede zaten güçlü bir kara ordusuna sahip olan Umur Bey'in kuvvetlerine çok sayıda Türk savaşçının katıldığından bahsetmesi sözde baskın kaydı ile çelişen bir durum arzetmektedir. Bu savaş esnasında Umur Bey ve kardeşi Hızır Bey de yaralanmışlar, 1344'ten sonra kaynaklarda kendisinden zikredilmeyişinden

---

[76] "*Cinque legni de Turchia currevano la marina e menavano Griechi e Greche, li quali avevano presi con loro bieni, pecora, vestiame e aitro arnese. Questi Griechi erano delle ville canto la marina. Erano presi da Turchi e derobati. Loro ville erano arze. Quanno missore Pietro vidde questi legni da longa, conubbe la soa ventura. Aiza le vele de soie galee allo viento. Così le ionze como fao lo sparvieri la quaglia. E conoscenno che preda portavano disse: "E pateremo tanto detoperio?" Dodici galee avea. Ferivano soie galee dalla proda nello ventre delli legni de Turchi e affonnavanolli in mare. Erano quelli legni non granni. Tre ne fuoro affonnati in pelago con ciò che drento era. Non ne campao anima vivente. Li doi legni fuoro intorniati e presi. Nell'uno stava lo ameli dello mare, che veo a dicere mastro e signore. Avea nome Mostafà. Queste doi non fuoro sfonnate, perché non fecero alcuna resistenzia. Parze meglio servareli vivi. Quanno se traievano li Turchi delli loro legni, ad uno ad uno se legavano in canna con una corda. Onneuno incrocicchiava le mano allo pietto e inchinavanose, como fecessino reverenzia, e dicevano: "Ano stavròs, stavròs"; quasi veo a dicere: "Perdonetece, ca volemo la croce e essere cristiani". Ora ne torna lo franco guerriero, missore Pietro Zeno, con questa caccia alle Esmirre. Mentre questo Mostafà stava in presone, una lettera in soa lengua li venne da una soa donna. Drento nella lettera era uno cierro de capelli moito bionni*" (Anonimo Romano Cronica, 1979: cap. XIII).

[77] "*Turchi si l'osciro adosso per si fatto modo che nostri fur messi in ischofitta e fuvi morto el patriarcha e misser Piero Gieno e misser Martino Zaccaria…*" (Zucchello, 1957: 31, no. 13).

[78] "*Didi Paşa ol üçünü getürün/göreyim anları bunda getürün; Getürüp üçün dahi tuzladılar/koydular tabuta hem gizlediler; Çok kayık geldi ölüler sattılar/çün sınub illerine gettiler.*" (Enverî, 1928: 61; Lemerle, 1957: 193).

[79] "*Auto consiglio colli maiuri della Cristianitate, cioène missore Pietro Zeno, missore Martino Zaccaria, Fiore de Belgioia de Francia, missore Nolfo de Cipri, Malerva conestavile lo Alemanno, fu deliverato de non mostrarese timorosi, anche fare resistenzia a muodo de uomini costanti. Era una chiesia antiquissima, la quale hao nome Santo Ianni…*" "*In questa chiesia entrao lo patriarca colli sopraditti baroni in numero de quaranta. Moito rengraziano Dio de tanto beneficio, ché haco recuperata la chiesia de Cristiani, la quale era perduta. Ammirano le mura, la treuna, la aitezza e benedico Dio e santo Ianni, ché soa chiesia haco recuperata. Puoi là fu celebrata la messa con grannissima solennitate. Con lacrime, devozione e alegrezze pregano Dio che così succeda in tutta Turchia. In doi muodi rasciona la iente de questa novitate. Alcuno dice: mentre che lo patriarca colli quaranta sopraditti cantava la messa, li Turchi venivano in granne moititudine queti per la costa, nascuosti fra li arbori, e entraro nella chiesia de Santo Ianni e là, mentre la messa se cantava, presero li sopraditti quaranta e là sì·lli occisero e decapitaroli*" (Anonimo Romano Cronica, 1979: cap. XIII).

anlaşıldığına göre Tire Hâkimi İbrahim Bahadır ise bu savaşta şehit düşmüştü. Zira tüccar Franciescho Bartolomei, 26 Şubat 1345'te Kandiye'den Venedik'teki tüccar Pignol Zucchello'ya gönderdiği bir mektupta, cereyan eden bu savaştan bahsederken, mübalağalı bir biçimde 300 Türk'ün öldürüldüğünü ve yanlışlıkla Umur Bey ile Ayasuluğ hâkimi Çelebi'nin kardeşi Süleymanşah olarak kaydettiği Tire hâkiminin de bu savaşta hayatını kaybettiğini yazıyordu.[80]

Latinlerin Liman Kalesi'ni zaptı esnasında verilen deniz savaşında donanmasını kaybeden Umur Bey, artık denizden gaza akınlarını gerçekleştirecek imkanlardan yoksun kalmıştı. Fakat 17 Ocak 1345'deki zaferin de gösterdiği gibi beyliğin kara orduları hala muazzam bir güç teşkil ediyordu. Ancak Liman Kalesi'ninin yeniden ele geçirilme meselesi Umur Bey'i fazlasıyla meşgul ediyor ve akıncılarına doyumluk sağlayan seferler sunmasını engelliyordu. Düstûrnâme'de yer alan;

> *Saruhan Beg geldi Paşa'ya meger/anda söyledi bir iki hoş haber; Didi bu kaleyi kafir düzdi dam/ta ki bunda cenk idesiz siz mudam; Sizi bu kale akından kıldı men/mancunuğı yak çerüni eyle cem; Kafir illerin yine var yık ve yak/kale dursun sen akına kıl yarak; Mancınığı pes bunlar yaktı oda/ta ki Paşa yine akına gide; Kılmağ ister kafir illeri harab/vire ol Sultan'a Tengri feth-i bab*"

şeklinde dizeler Umur Bey'in içine düştüğü durumu özetler mahiyetteydi (Enverî, 1928: 66). Bu sırada kendisinden yardım talebinde bulunuan Kantekuzenos'a Umur Bey yine olumlu cevap vermişti. Bu kez ordularıyla karadan harekete geçen Umur Bey, Saruhan Bey ile olan anlaşmazlıkları ona bir kısım yerleri vererek çözmüş ve Saruhan Bey'in oğlu Süleyman Bey'i de yanına alarak Karesi topraklarına girmiş, burada Karesioğlu Süleyman Bey kendilerini karşılayarak onlara Çanakkale Boğazı'na kadar eşlik etmişti.[81] Çanakkale Boğazı'ndan Rumeli'ye geçen Umur Bey ve maiyetindekiler, burada Kantakuzenos ile buluşmuşlardı. Bu sırada, 11 Haziran 1345'te Kantakuzenos'un İstanbul'daki rakibi Aleksios Apokauskos'un öldürülmesi Kantakuzenos ve Umur Bey'e daha fazla ümit vererek onların İstanbul üzerine yürümelerine vesile olmuştu. Ancak Saruhanoğlu Süleyman Bey'in İstanbul yakınlarında hummadan ölmesi ve İstanbul'daki Kantakuzenos taraftarlarının ortadan kaldırıldığı haberleri hem Umur Bey'in hem de Kantakuzenos'un duraksamalarına yol açmıştı. Oğlunun ölümünü Saruhan Bey'in kendisinden bileceğini ve Aydın ülkesini istila edeceğini düşünen Umur Bey, cenazeyi de yanına alarak hemen ülkesine dönmek zorunda kalmıştı.[82]

Bu sırada Papa'yı en çok düşündüren husus 17 Ocak 1345'te alınan mağlubiyette hayatlarını kaybeden başkomutan ile kaptanların yerine yenilerini getirme sorunu idi. Ancak öncelikle Türklerin güçlü bir saldırı ile yeniden ele geçirebilecekleri Liman Kalesi'nin savunmasının güçlendirilmesi için yeni tedbirler alınması ve kaleye erzak ile yeni askeri birliklerin gönderilmesi gerekiyordu. Tüccar Franciescho Bartolomei'nin sözünü ettiğimiz 26 Şubat 1345 tarihli mektubundan anlaşıldığına göre bu çerçevede 24 Ocak-6 Şubat 1345 tarihleri arasında Rodos Şövalyeleri tarafından İzmir'e piyade ve süvari kuvvetleri gönderilmiş, Girit'ten büyük miktarda mühimmat taşıyan üç kadırga ve içlerinde Papa tarafından sonradan Patrik Henri d'Asti'nin yerine Papalık elçisi olarak atanan Girit Başpiskoposu Venedikli Francesco Michiel'in de

---

[80] *De' Turchi vi fu morti intorno de .CCC. fra qua' si fu el signore de la Tira fratello di Morbasciano e Morbasciano ecialabi d'Altoluogho feriti malamente, e fuvi morto di buona giente asai de la loro*". (Zucchello, 1957: 31-32, no. 13).

[81] "*Saruhan oğlu Süleyman Beg dahi/bile gider ahretlik ol ahi; Gemileri çün denize itdiler/karadan Begler at ile gittiler; Saruhan iline çün Paşa gelür/Saruhan Beg çok ziyafetler kılur; Karasi oğlu Süleyman Beg dahi/geldü çün Paşa'ya ol idi ki sahi; Çün ziyafet eyledi Paşa'ya ol/göçtiler andan bunlar hep tutdı yol; Boğaz'a varınca yiyüb içdiler/gemiye binüb öteye geçtiler.*" (Enverî, 1928: 66; Uzunçarşılı, 1988a: 85; Lemerle, 1957: 204-217).

[82] "*Saruhan oğlu Süleyman Beg ki var/hasta oldu yolda kıldılar karar; geldi Paşa hazreti ki anı göre/hatırını hastalığını sora; Gördi içi tışı tutuşmuş yanar/gah giderdi önü gah gönlü tonar; Altı gün hasta olub sonra ölür/kıldı Paşa zariçün ansız kalur; Açdı baş, saç kesdi Paşa ağlayub/furkat od ile yüreğin tağlayub; Koz ağacından ana tabut ider/ana koydu dönüb andan gider."* (Enverî, 1928: 67).

bulunduğu sekiz yüz kişilik bir takviye birliği gönderilmişti.[83] Alınan tedbirler Venedik'i tatmin etmiş olacak ki Venedik Senatosu 11 Nisan 1346'da, Papa'ya, Francesco Michiel'in İzmir'de Türklere karşı almış olduğu tedbirleri öven bir mektup göndermiş ve buna karşılık Papa da iyi niyet ve takdirlerini bildirmişti.[84] Bundan sonra Papa, Avrupa'daki hükümdarlar nezdinde girişimlerde bulunarak Haçlı ordusuna yeni bir komutan arayışı içine girmiş ve nihayet onun bu çağrısına Viennois Dükü II. Dauphin Humbert yanıt vermişti. 25 Mayıs 1345'te II. Humbert'i Haçlı ordusunun yeni komutanı olarak atayan Papa, 26 Mayıs'ta Venedik Dogesi'ne hitaben kaleme aldığı mektubunda Venedik'i durumdan haberdar etmiş ve Venedik'ten Humbert'in ihtiyaç duyduğu buğday, arpa ve sair şeyleri temin için elinden geleni yapması hususunda ricada bulunmuştu.[85] Düstûrnâme'de "*Torfil Frenk*" olarak ismi geçen II. Humbert'in Papa tarafından Haçlı kuvvetlerine yeni komutan olarak atanması şu sözlerle dile getiriliyordu: "*Didi Babos kim ola sizden varan/karşı durub ana kılıç vuran... Duru geldi aradan bir er katı/götürürdü elde arpayla atı... Bir berat aldı düzer Torfil yarak/çok uzuk buyurdu kim yoldan uzak*." (Enverî, 1928: 63). 3 Eylül'de Marsilya'dan hareket eden II. Humbert yaklaşık altı ay Eğriboz'da kaldıktan sonra Haziran 1346'da ancak İzmir'e varmış ve kuvvetlerinin başına geçmişti. 17 Ocak 1345'te alınan mağlubiyette savaşçı unsurlar bakımından Haçlı ordusunun büyük zaiyata uğramış olduğunu gören II. Humbert, Papalığın kendisine vermiş olduğu yetkiyi kullanarak bölgedeki Hıristiyan hâkim ve senyörlerden asker talebinde bulunmuştu. Nitekim kendilerine gelen böyle bir talebi gündemine alan Venedik Senatosu da, 14 Temmuz 1346'da aldığı bir kararla Eğriboz *baiullus*u (bailo, balyos) Marcus Superancio ve konsilin diğer seçkin üyelerine, Türklere karşı savaşmak üzere, II. Humbert'e silahlı yüz adam göndermeleri için talimat vermişti.[86] Bununla beraber Venedik Senatosu, II. Humbert'in taleplerinden çok daha önce, 22 Şubat 1346'da, Türklere karşı savaşmaları için Riviera (Brescia)'dan silahlı elli adamın İzmir'e gönderilmesi hususunda zaten karar almış bulunuyordu.[87] Ağustos'ta Umur Bey ile savaşa tutuşan II. Humbert bu mücadelesinde başarılı olamamış ve Rodos'a iltica etmek zorunda kalmıştı.[88] Rodos'ta iken Papa ile mektuplaşmasını sürdüren II. Humbert, Türkler ile ateşkes yapılması gerektiğini, Türkler ile en çok on yıl sürekli bir barış yapılacak olursa müttefiklerin denizden başka işlerle de uğraşmak olanağına kavuşacaklarını dile getirerek Papa'yı barış yapmaya ikna etmeye çalışmış fakat Papa, 28 Kasım 1346'da verdiği cevapta,

---

[83] "*Di presente che la novella fu a Rodi si vi fu mandato socorso a pie ed a chavallo e di presente che la novella fu qua in Chandia si furo armate .III. ghaleie su le quagli andaro piu di .DCCC. persone fra qua' si é buona giente asai ed énne chapitano ser Polo Gianni consigliere di Creti e son ite a le Smirre e si ragiona che i' quela rotta fussero balestrati de' nostri piu di .XVI*^{M}*. guiretoni. İdio ne dia vetoria, amen. Co' queste galeie si ando l'arciveschovo di Creti*" (Zucchello, 1957: 32 no. 13; Zachariadou, 1983: 50-51).

[84] "*Cum habemus per capitaneum nostrum unionis et per supracomitos dicte armate de bono et laudabili portamento domini archiepiscopi Cretensis et vicelegati contra Turchos, quod exercuit et exercet in honorem et augmentum sancte fidei*". "*Vadit pars quod fiant littere domino pape dicendo de dicto bono et laudabili portamento et recommendando eum sue sanctitati*" (Girardi, 2004: s. 160).

[85] "*Clemens VI commendat Duci et comuni Veneciarum « personam Imberti Dalphini Viennensis, capitanei generalis sedis apostolice et ducis exercitus Christianorum contra Turchos, generis nobilitate preclarum », etc. Delphinum transfretaturum ad Turchiae partes … infra secundam diem instantis mensis Augusti, accepisse vexillum Romanae ecclesiae ; hortatur ut « tam in frumento et ordeo quam in aliis necessariis vehendis » succurrant*". (Thomas, 1880: 298, c. I, no. 156).

[86] "*… consulunt concorditer sapientes quod in subsidium et adiutorium sancte fidei christiane et depresionem et confusionem perfidorum Turchorum inimicorum eius baiullus et consiliarii Nigropontis teneantur dare homines C pro armondo dictum userium secundum usum…*" (Girardi, 2004: 170).

[87] "*Quod acceptetur gratiose oblatio illorum de Riparia qui offerrunt ad nostrum servicium L homines armigeros usque ad guerram finitam ad suas expensas*" (Girardi, 2004: 151).

[88] Düstûrnâme'de II. Humbert'in kuvvetlerinin elli kadırga ve otuz kayık olduğundan söz edilirken (Enverî, 1928: 63), Mükrimin H. Yınanç (1929: 70), kadırga sayısını yirmi altı olarak veriyor. Düstûrnâme savaşın sonucunu şöyle anlatmaktadır: "*Anı Paşa soyup etti tavuk/fil gibi gövde ile oldı oyuk; Almış iken Aydın ili çün berat/göçti gitdi güçle buldı necat*." (Enverî, 1928: 65; Lemerle, 1957: 194-203; Zachariadou, 1983: 52).

böyle bir mütarekeyi kabul etmeyeceğini bildirmişti (Yınanç, 1929: 72; Lemerle, 1957: 203; Ş. Turan, 1990: 169). Bunun üzerine II. Humbert 1347 baharında Rodos'tan memleketine dönmüştü.

Gerçekte Haçlıların daha başka sorunları da vardı. İzmir'in müdafaasının büyük bir bölümünü üstlenmiş olan Rodos Şövalyeleri, Venedik ile ihtilafa düşmüşler ve hatta anonim İtalyan kroniğinin bildirdiğine göre Rodos Şövalyeleri daha 1346 yazında Venedik kadırgalarının İzmir limanına girmesini engellemişler, üstelik Türklere silah temininde bile bulunmuşlardı.[89] Rodos Şövalyeleri'nin bu tarz hareketleri Girit Hükümeti ile de aralarının açılmasına neden olmuştu. Girit Hükümeti durumu protesto etmek için Rodos'a bir elçi göndermiş fakat elçi 3 Şubat 1347'de tatmin edicilikten uzak bir cevap ile Kandiye'ye dönünce Girit Hükümeti Rodos ile olan bütün ticarî ilişkileri dondurmak zorunda kalmıştı. Nitekim tüccar Franciescho Bartolomei ve tüccar Vannino Fecini, Kandiye'den Venedik'teki tüccar Pignol Zucchello'ya yazdıkları 16 Mayıs 1347 tarihli mektupta Rodos yolunun Giritli tüccarlara kapalı olduğundan bahsediyorlardı.[90] Diğer taraftan ilk olarak Almanya'da ortaya çıkan ve XIII. yüzyılın ikinci yarısında İtalya'ya da sıçrayan Guelf ve Ghibellin partileri arasındaki rekabet XIV. yüzyılın ortalarına doğru İtalya'da had safhaya ulaşmış ve bu durum Haçlı Seferini olumsuz etkilemeye başlamıştı. Zira her iki parti yanlıları da İtalya'daki mücadeleye öncelik verdiklerinden hem Haçlı Seferi gündemdeki önemini kaybetmiş hem de bu sefere yapılan asker ve para yardımı büyük ölçüde azalmıştı. Bundan başka muhtemelen 1346 yazında, ama kesinlikle Humbert II.'in İzmir'e vardığı Haziran 1346'dan önce, barış görüşmeleri yapmak üzere Ayasuluğ'a Umur Beyi ziyarete gelen Venedikli elçilerin ifadelerine dayanan anonim İtalyan kroniği de, bu rekabetten haberdar olan ve elçilerin barış tekliflerini reddeden Umur Bey'in Hıristiyanlar arasında bulunan dostları vasıtasıyla bu rekabetten istifade ettiğini yazıyordu.[91] İttifakta yer almayan Cenevizliler ise bu dönemde Türkler ile resmen ittifak yapmamış olmalarına rağmen Haçlılara çeşitli zorluklar çıkartmalarından dolayı adeta Türklerin en büyük yardımcıları rolünü oynuyorlardı. Öteden beri kaybettikleri Sakız ve Foça'yı yeniden ele geçirmenin planlarını yapan Cenevizliler, Haçlı seferinin yol açtığı karışıklığın böyle bir hareket için iyi bir zemin oluşturduğuna kanaat getirerek, Amiral Simone Vignoso komutasında harekete geçmişler ve 16 Haziran'dan beri kuşatma altında tuttukları Sakız Adası'nın tamamını 12 Eylül'de ele geçirmişler fakat hareketlerine son vermeyerek 18 Eylül'de Eski Foça'yı ve 20 Eylül'de de Yeni Foça'yı zaptetmişlerdi. Böylece Haçlı ordularına yeni komutan olarak atanan II. Humbert'in ve aynı zamanda onu destekleyen Venediklilerin Sakız Adası'nı ele geçirme hayalleri de sona ermiş oluyordu (Heyd, 2000: 550-553; Zachariadou, 1983: 48; Delilbaşı, 2004: 102; Soucek, 1995: 890; Lemerle, 1957: 196, 200). Tüccar Franciescho Bartolomei'nin 7 Ekim 1346'da Kandiye'den Venedik'teki tüccar Pignol Zucchello'ya yazdığı bir mektuptan

---

[89] " *Lo mastro dello spidale de Rodi vetava chelle navi de Veneziani non venissino, anche mamava Io federo elie arme alli Turchi*." (Anonimo Romano Cronica, 1979: cap. XIII; Luttrell, 1988: 92 n. 43; Zachariadou, 1983: 52 n. 207; Zachariadou, 1962: 265) (Zachariadou'nun makalesini Türkçe'ye çeviren Ege Üniversitesi'nden Araştırma Görevlisi sayın Yusuf Ayönü'ne teşekkür ederim).

[90] "*ch'el viagio di Rodi é serato*". (Zucchello, 1957: 73, no. 36).

[91] "*Piacque intanto a Veneziani de fare alcuna triegua fine che lo dalfino venuto fussi. La ambasciata ne gìo ad Aito Luoco da parte de Veneziani per la triegua. Demannavano le Esmirre interamente. Quanno la ambasciata fu ionta, Morbasciano iaceva in terra appoiato sopra lo sinistro vraccio e sì pranzava. Grasso era tanto esmesuratamente che pareva votticiello lo sio ventre; vestuto de bisso moito nobilemente lavorato a seta. Denanti li venivano scudella de preta storiate, lucente, piene de vidanna con zuccaro, latte de miennole, ova e spezie e risi. E sì teneva in mano uno cucchiaro d'aoro e fortemente devorava. Odita che abbe la ambasciata, non se levao suso da sio pranzo, ma fra l'aitre paravole disse:* "*Noi sapemo bene che per certo lo dalfino sopra noi veo. Mentre che durano doi nuostri prosperosi amici, li quali demorano fra la iente cristiana, noi non dubitamo". Dissero li ambasciatori: "Quali soco questi vuostri amici?" Respuse Morbasciano, né per interprete, anche in lengua latina, e disse: "Soco Guelfo e Gebellino*". (Anonimo Romano Cronica, 1979: cap. XIII). Guelfler, Roma-Cermen imparatorlarının İtalya'yı da yönetmelerine karşı çıkarak, Papalığın yönetim hakkını savunurken Ghibellinler ise İmparatoru desteklemekteydiler.

anlaşıldığına göre bununla da yetinmeyen Cenovalılar, bu fetihlerinin ardından Bozcaada (Tenedos) ve Midilli (Lesbos) adalarına da saldırı düzenleme hazırlıklarına başlamışlar fakat bu sırada denizlerde meydana gelen fırtınalar yüzünden Sakız'a dönmek zorunda kalmışlardı.[92]

1346 yılına tarihlenen Aydınoğlu Hızır Bey'e ait Grekçe yazılmış bir ahidnâme taslağı, Aydınoğulları'nın bu sırada, taslakta söz konusu tarafın kimin olduğu belirtilmeyen, bazı devletlerle antlaşma yapma girişiminde bulunduğunu göstermektedir. Araştırmacılar tarafından sözkonusu karşı tarafın Rodos Şövalyeleri veya Sakız'daki Cenevizliler olabileceği ileri sürülmüşse de bu durum tam olarak açıklığa kavuşturulmuş değildir. Melek Delilbaşı antlaşmada karşı tarafın Aydınoğulları'nın komşusu ve onlara vergi ödeyen bir devlet olarak anılmasından hareketle antlaşmanın büyük olasılıkla Sakız Cenevizlileri ile yapıldığını iddia etmektedir. Elizabeth A. Zachariadou antlaşmadaki karşı tarafın Rodos Şövalyeleri olduğunu ifade ederken, Anthony Luttrell ise Zachariadou'nun bu iddiasına kuşku ile yaklaşmak gerektiğini belirtmektedir (Zachariadou, 1983: 53 ve antlaşmanın Yunanca orjinal metni için bkz. Zachariadou, 1983: 201-204; Luttrell, 1988: 92; Delilbaşı, 2004: 104 ve antlaşmanın Türkçe bir çevirisi için bkz. Delilbaşı, 2004: 98-101). Bizce antlaşmanın yapıldığı karşı taraf Rodos Şövalyeleri olmalıdır. Nitekim Kutsal İttifak ile Hızır Bey arasında yapılan 18 Ağustos 1348 tarihli antlaşmanın yirminci maddesinde Hızır Bey, evvelce Rodos Şövalyeleriyle yaptıkları antlaşmanın bütün maddelerini tasdik, te'kîd ve idame eyleyeceği taahhüdünde bulunmaktadır.[93] Diğer taraftan bu sırada Venedik ile ihtilafa düşen Rodos Şövalyelerinin Türklerle yakınlaşma politikası güttüğü ve hatta bu politika çerçevesinde Türklere silah temininde bulundukları da bilinmektedir. Ayrıca yukarıda Umur Bey'e karşı mücadelesinde başarısız olarak Rodos'a iltica ettiğinden ve buradan Türkler ile antlaşma yapılması hususunda Papa ile mektuplaştığından bahsettiğimiz Humbert II.'in bu çabalarını da yine bu çerçevede değerlendirdiğimizde durum biraz daha açıklığa kavuşmaktadır. Neticede antlaşmada karşı tarafın Cenovalılar olduğu kabul edildiği takdirde Haçlılara karşı Ceneviz-Türk; karşı tarafın Rodos Şövalyeleri olması ihtimalinde ise Venedik'e karşı Rodos Şövalyeleri-Türk yakınlaşması ve işbirliğinin böylece yazılı bir metin ile antlaşmaya döküldüğü söylenebilir.

Umur Bey, bir taraftan Haçlıların elindeki Liman kalesini kuşatma altında tutarken diğer taraftan da gâzilerini yağma akınlarından mahrum etmemek için dostu Kantakuzenos'un hizmetine gönderiyordu. Saruhan Bey'in 1345'te oğlu Süleyman Bey'i Umur Bey'in Kantakuzenos'a yardım seferinde kaybetmesi, iki beylik arasında kısa süreli bir anlaşmazlığın yaşanmasına sebep olmuştu. Saruhan Bey'in Kantakuzenos'a karşı İmparatoriçe Anna'nın yardım taleplerine cevap vererek ona 6.000 kişilik bir kuvvet göndermesi dengelerin yeniden kurulduğunun ve bu anlaşmazlığın varlığının bir kanıtı idi. Ancak bu kuvvetlerin içinde, Kantakuzenos'a yardım etme emri almış olan iki bin kişilik Aydınoğulları kuvvetinin mevcudiyeti de Umur Bey'in hâlâ Bizans iç savaşında etkin bir rol oynadığını ve gâzilerine yağma akınları ile zenginleşme imkanı sunduğunu gösteriyordu. Eserinde 1346 Haziran-Temmuz aylarında meydana gelen bu olayı anlatan Kantakuzenos, İmparatoriçe Anna'ya yardıma gelen altı bin kişilik Aydın ve Saruhan kuvvetlerinin İstanbul'da İmparatoriçe'den para ve hediye aldıktan sonra Trakya'da kendi tarafına geçtiklerini kaydediyordu (Yınanç, 1929: 72-73; Ostrogorsky, 1999: 479; Emecen, 2003: 111, 118). Aydın ve Saruhan kuvvetlerinin karadaki müşterek hareketleri denizlerde de vuku buluyordu. Kaynaklar 24 Haziran 1347'de Bozcaada açıklarında Aydın ve Saruhan Beylikleri'nin yüz elli küçük gemiden oluşan bir donanmasının Rodos Şövalyeleri'ne

[92] "*Si come per altra lettera v'o scritto e Gienovesi si anno auto Chio per patti e si anno auto Foglia la Vecchia per bataglia e si anno auto Foglia Nuova per patti, e andavano per pigliare Tenedo e Mitelino e quand'egli adavano si lo colse uno tenpo per lo quale e' tornaro a Chio…"* (Zucchello, 1957: 69, no. 34).

[93] "*Item promittimus atque iuramus habere et tenere firma et rata omnia capitula et conuentiones, quas habernus in ueteri sacramentali cum Hospitale, in quo est assignatum de nostro signo, que capitula non sunt contra ista capitula, immo sunt ad confirmationem ipsorum, uidelicet supradictorum*" (Thomas, 1880: 317, c. I, no. 168; Zachariadou, 1983: 209, 1348A, m. 20).

ait bir donanma tarafından bozguna uğratıldığını ve adada mahsur kalan 5.000 Türkün Hıristiyanların eline esir düştüğünü kaydediyorlardı.[94] Umur Bey'in, ilk Osmanlı vekayinâmelerinde belirtildiği üzere bu sırada Rumeli'ye geçmiş olan Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa ile görüşmüş olması da ancak bu olay vesilesi ile mümkündür.[95]

Rodos Şövalyeleri'nin İzmir'in savunmasında karşılaştıkları sorunlara dair şikâyetlerine bir de 1347'de ortaya çıkan ve her tarafı kasıp kavuran veba salgının eklenmesi, İzmir'de Haçlıları çok zor bir duruma düşürmüştü. Anonim İtalyan kroniğinin ifadesine göre zaten Umur Bey'in kuşatması altında çok zor bir durumda bulunan binlerce Hıristiyan, yaşanan kıtlıktan dolayı yakalandıkları hastalıktan kurtulamayarak adeta "*koyun gibi can vermekte*" idiler.[96] Hayatta kalan Hıristiyan ahalinin büyük bir kısmı da neleri var neleri yoksa satıp paraya çevirerek, bindikleri Venedik gemileriyle şehirden ayrıldıklarından kentin nüfusu da oldukça azalmıştı.[97] Diğer taraftan Türklerin kuşatmayı daha da güçlendirmeleri ve civar adalara akınlar düzenlemeleri Papa VI. Clementus'u, Umur Bey ile bir antlaşma yapılması için İzmir'de görüşmelere geçilmesine izin vermek zorunda bırakmıştı. Görüşmelere Aydınoğulları adına Ulubey Umur Bey ve Ayasuluğ Emiri kardeşi Hızır Bey, müttefikler adına da Papa'yı temsilen İzmir Piskoposluk kurulu üyesi Eğribozlu rahip Bartholomeo de' Tomari ile Girit Arşöveki Francois'in temsilcileri Dragonet de' Joyeuse katılmışlardı. İzmir'deki bu görüşmeler sonucunda, başta Venedikliler olmak üzere Latinlere Aydınoğulları ülkesinde ticaret ile ilgili bazı kolaylıklar ve ayrıcalıklar tanıyan, buna karşılık olarak da İzmir limanındaki istihkâmların boşaltılıp Umur Bey'e teslimini öngören bir antlaşma taslağı hazırlanmış, fakat bu antlaşma metni Papa VI. Clementus'un onayına sunulduğunda O, İzmir'deki Liman kalesinin tesliminin Hıristiyan aleminin büyük hoşnutsuzluğuna sebep olacağını bildirerek bu taslağı 5 Şubat 1348'de onaylamamıştı. Hatta daha görüşmeler esnasında Haçlı kuvvetleri arasında bazı ihtilaflar yaşanmıştı. Çünkü bunların her biri farklı amaçlar ile bu Haçlı Seferi'ne iştirak etmişler ve kendi çıkarlarını koruma peşine düşmüşlerdi. Nitekim Papa'nın Türkler ile müzakerelere başlanmasına izin verdiği haberini alan Hospitallerin Üstad-ı Azamı Nisan 1347'de İzmir'deki Rodos kadırgaları komutanına İzmir'in savunması hususunda herhangi bir sorumluluk üstlenmemesini emretmişti (Lemerle, 1957: 224-229; Zachariadou, 1983: 54-55; Luttrell, 1988: 92).

---

[94] Düstûrnâme'nin ve Bizans kaynaklarının bahsetmedikleri bu olayı Batı kaynakları kaydetmiştir. Bunlardan Verto, Hıristiyan filosunun limanlarda bulunduğu zannına düşen Türklerin adaya ihraç hareketi yaptıklarını, fakat Hıristiyan donanmasının yetiştiğini ve Türk donanmasını birdenbire basdırarak bir kısmını batırdığını, gemilerde bulunan Türk askerlerinin iltica edecek bir yer aramak üzere gemilerini bırakıp adaya çıktıklarını ve bilakis adada bulunanların da gemilerine binmek için sahile koştuklarını; bu emsalsiz karışıklıktan istifade eden Ehl-i Salip (Haçlı) donanmasının irili ufaklı yüz on sekiz mücehhez Türk gemisini zaptetmeye muvaffak olduğunu; mamafih otuz iki kadar Türk gemisinin muharebeye karışmadan kaçmaya fırsat bulabildiğini; Hıristiyanların bundan sonra karaya çıkarak adayı zapt ve beş bin kadar esir aldıklarını nakletmektedir (Yınanç, 1929: 74; Lemerle, 1957: 202, 229; Zachariadou, 1983: 53; Zachariadou, 1997b: 69; Luttrell, 1988: 92; Theunissen, 1998: 72).

[95] Bunlardan Oruç Bey Tarihi'nde "*Ol vakit El Beğlerinden Aydın Bey'in oğlunun oğlu Gazi Umur Bey deniz yüzünde gemilerle gaziler ile gaza ederdi. Evliyalığı zahir olmuş er idi. Süleyman Paşa Bolayır'ı aldıkta Gazi Umur Bey beraberdi. Süleyman Paşa'ya 'Paşa Sultan! Şimdiden sonra artık Anadolu'ya geçmeye sana izin yoktur' dedi"* şeklinde yer alan ifade Batı kaynaklarında, bir önceki dipnotta anlatılan savaşta kaçıp kurtulan Türk gemilerinden bahseden kısım ile birleştirilir ve bu kadar büyük bir Türk donanmasına ancak bizzat hükümdarın komuta etmesi lâzım geldiği düşünülürse Umur Bey'in kaçmayı başaran Türk gemilerinde bulunduğu, Gelibolu'ya iltica edip o sırada Rumeli'ye geçmiş olan Süleyman Paşa ile görüştüğü anlaşılır. (Oruç Bey, Tarihsiz: 38).

[96] "*Deciotto [...] durao questo assedio e questa pontaglia. Quinnici milia Cristiani ve·sse retrovaro ad uno ponto. Po' questo comenzao la cosa a dechinare. Lo callo era granne, la polvere sì granne che fi' a mesa gamma l'omo se ficcava nella polvere. La iente infermava forte, morivane como le pecora. La carestia ce era granne*". (Anonimo Romano Cronica, 1979: cap. XIII).

[97] "*Donne la iente se turbava. Gran parte se mette in mare e torna. Gran parte ne veo. Poca iente remaneva. Quanno la iente se partiva, tutta la moneta che avevano li era toita per le guardie de Veneziani*" (Anonimo Romano Cronica, 1979: cap. XIII).

İzmir sorununu, barış yolları tıkandığına göre artık silahla çözmeye karar veren Umur Bey, kuvvetlerini toplayarak Mayıs 1348'de kale üzerine büyük bir saldırıda bulunmuştu. Ancak kaleyi alamayarak çok istediği şehitlik mertebesine ulaşmış ve onun ölümüyle Aydınoğulları Beyliği'nin tarihinde gazalarla dolu parlak bir dönem de sona ermişti. Bu **"***Gaziler Sultanı***"** büyük Türkün ölümü, dönemin kaynaklarında hüzünle son anına değin anlatılıyordu. Örneğin birisi Birgi'de babasının türbesinde, diğeri de Ayasuluğ'da kardeşi Hızır Bey'i ziyaretinde olmak üzere iki defa rüyasında Peygamber Efendimizi ve Sahabelerini gören ve onlardan şehadet müjdesini alan Umur Bey'in son anlarını Düstûrnâme şöyle kaydediyordu:

> *Çaldı tokadı kılıç elde tutar/kılıç ol ağacun içine batar; Dir ki bu kaleyi bugün ya alam/almaz isem ya şehit olup ölem; Bunu dirken döndi nagah bir Frenk/urdı okıyla alın hatem oldı cenk; Aktarılub ol dem ol kuh-i giran/getürub ol dem şehadet virdi can; Hak anın duasın kıldı müstecab/iki alemde bulur ol feth-i bab*. (Enverî, 1928: 70).

Bizanlı tarihçi Dukas ise; Umur Bey'in İzmir'e geldiği zaman şehrin Haçlılar ile dolu olduğunu görünce çok muzdarip olduğunu; kendi kendine "*ya kaleyi zapt etmeliyim ve yahut ölmeliyim"* diyerek harbin kazanılması için her türlü tedbiri alıp harbe başladığını; nihayetinde kale duvarlarına merdiven dayayarak merdivenlerden yukarı çıkmaya başladığını; duvarın en yüksek yerine çıkmak için daha ne kadar mesafe kaldığını görmek üzere miğferini biraz yukarıya kaldırdığı sırada atılan bir okun alnına isabet ederek iki kaşı arasına girdiğini; hendeğin içine düşen Umur Bey'in istediği şanlı ölüme kavuştuğunu ve askerlerinin cesedi alarak İzmir şehrine naklettiğini yazıyordu (Dukas, 1956: 16-17). Böylece 1344'teki Haçlı Seferi'nin ardından denizlerdeki üstünlükleri tehdit edilen Aydınoğulları, Ulubeyleri Umur Bey'i kaybetmeleri ve 18 Ağustos 1348'de Haçlılarla çok ağır bir antlaşma imzalamalarından sonra bu üstünlüklerini resmen kaybetmişler, 1390'da Osmanlılar tarafından ilk kez ve 1425'te de nihai olarak egemenliklerine son verilene kadar sıradan bir beylik konumuna düşmüşlerdi.

3.4. İç Karışıklıklar ve Ege'de Türk Hakimiyetinin Sonu: 1348 – 1390

Umur Bey'in şehit olmasından sonra Ulubeylik makamına geçen ağabeyi Ayasuluğ Emiri Hızır Bey, kardeşinin güçlü askeri liderlik vasfından yoksun olması ve 18 Ağustos 1348'de Aydınoğulları Beyliği için çok ağır şartları ihtiva eden bir antlaşmanın altına imza atmasına rağmen, beyliğin onun döneminde birdenbire güçten düştüğünü iddia etmek doğru değildir. Zira, Hızır Bey, daha 1348 antlaşmasının müzakereleri esnasında Kutsal İttifak üyesi devletler arasında yaşanan ihtilaflardan yararlanarak, antlaşma maddeleri hilafına hareket edip Adalar Denizi'nde yeniden akınlara başlamış; Venedik-Ceneviz rekabetinde Cenevizlilerin tarafını tutarak Venedik'in ittifaktan iyice soğumasını ve beyliğe karşı tekrar harekete geçmesini engellemeyi başarmış; bu faaliyetleri ile Papa'yı 1351 Eylülü'nde Kutsal İttifak'ın resmen dağıldığını açıklamaya zorlamış ve 1353'te Venedik ile yeni bir ticaret antlaşması yaparak ilişkileri normal seyrine ulaştırmıştı. Hızır Bey'in bu faaliyetlerinin ayrıntıları ile ele alınması konunun daha iyi anlaşılması açısından gerekli görülmektedir.

18 Ağustos 1348 tarihli bu antlaşma[98] Türkler açısından gerçekten de çok ağır şartlar içeriyordu. Aydınoğlu Hızır Bey bu antlaşma gereği, Ayasuluğ'un ve Aydın Emareti dahilindeki diğer iskelelerin gümrük rüsumunun yarısını Hıristiyan müttefiklere terk etmeyi; bir ay zarfında savaş gemilerini silahtan arındırarak karaya çekmeyi ve hatta Papa tarafından talep edilirse yakmaya hazır bulunduğunu; Türklerin Latinlere karşı yapacakları korsanlık hareketlerini ortadan kaldıracağını; kazaya uğrayan Hıristiyan gemilerini kurtarmak için tebaasını mecbur kılacağını ve kurtardığı gemiler üzerinde hiç bir hak talep etmeyerek geri vereceğini; Latinler ile savaşta olan diğer Türk beylerine veya Roma Kilisesi'ne âsi olan Hıristiyan hükümetlerine hiç bir şekilde yardımda bulunmayacağını; mevcut gümrük resmini ve alınan vergileri arttırmayacağını

[98] Antlaşmanın Latince orjinal metni için bkz. (Thomas, 1880: 313-317, c. I, no. 168; Zachariadou, 1983: 205-210).

va'd ve taahhüd ediyordu ki bu ve bundan başka diğer olumsuz maddeler beyliğin bu sırada içinde bulunduğu zor durumu gösteriyordu.

Bununla beraber antlaşmanın yürürlüğe girmesi için Papa VI. Clementus'un onayına ihtiyaç vardı. Bunun için, Hızır Bey'in elçisi Essedin (İzzeddin) Balaban, yanında Sakız'daki Zaccaria ailesinin bir üyesi olma ihtimali bulunan Cenevizli Ottaviano Zaccaria bulunduğu halde 1348 Eylülü'nden sonra Avignon'a varmıştı. Avignon'da altı ay kadar antlaşma metni üzerinde görüşmelerde bulunulmuş ve neticede Papa antlaşmayı onaylamamıştı. Bu da antlaşmanın ancak Aydın elçilerinin Papalık sarayından geri dönene kadar yürürlükte kaldığını gösteriyordu (Paul Lemerle, 1957: 232; Zachariadou, 1983: 55-56; Luttrell, 1988: 93).[99] Nitekim müzakerelerde, Papa'nın antlaşmayı onaylamaması ihtimali de göz önünde bulundurularak, antlaşmanın geçerli olacağı zaman aralığı dahi tespit edilmişti. 18 Ağustos 1348 tarihli bu antlaşmanın muhtelif maddelerinde ifade edildiği üzere Hızır Bey'in antlaşmada bulunduğu taahhüdleri ancak Aydın Beyliği elçilerinin Papalık nezdinden geri dönüşleri süresince yerine getirmekle mükellef olacağı kararlaştırılmıştı.[100] Bu da 18 Ağustos 1348 tarihli bu antlaşmanın gerçekte sadece kısa süreli bir ateşkes olduğu anlamına geliyordu. Bundan başka Hızır Bey'in elçilik heyetinde Cenevizli bir şahsın yer alması, Aydın Beyliği'ndeki Ceneviz nüfuzunun arttığının bir ifadesiydi.

Müttefikler arasındaki ihtilaf, Türk elçilik heyetinin Avignon'daki görüşmeleri sırasında da su yüzüne çıkmıştı. Zira, bu görüşmelerden kendisinin haberdar edilmemesine kızan Venedikliler, Haziran 1349'da, Papa'ya ve onun kardeşi Kardinal Hughes Roger'e birer protesto mektubu göndermişlerdi. Bu mektuplarda kendilerinin katılmadığı görüşmelerde (bununla İzmir'de yapılmış olan görüşmeler kastedilmektedir) yapılan antlaşmayı tanımayacaklarını belirten Venedikliler, Aydın'ın pek çok güçlü Türk komşularının bulunduğunu ve sadece Aydınoğulları ile yapılan bir barışın yeterli olamayacağını; bundan başka Türklerin yeniden akınlarına başladıklarını ve Eğriboz ile Girit adalarını tehdit ettiklerini yazıyorlardı (Lemerle, 1957: 232-233; Akın, 1968: 52-53; Zachariadou, 1983: 56). İttifakı oluşturan devletler arasındaki görüş ayrılıklarını ortadan kaldırmak için çalışan Papa ise bir taraftan 1 Temmuz 1349'da Hızır Bey'e yazdığı ve Avignon'u terkeden Türk elçilik heyeti ile gönderdiği mektupta, antlaşma metnini Venedik Cumhuriyeti ve Kıbrıs Krallığı ile gözden geçirmek zorunda bulunduğunu belirtirken diğer taraftan da Kıbrıs ve Venedik'ten gelen elçileri kabul ederek Türklere karşı yeni bir askerî harekete hazırlanmalarını söylüyordu. Gerçekte Papa Clement VI.'in, Venedik Dogesi Andrea Dandolo'nun 18 Ağustos 1348 tarihli ateşkes antlaşmasıyla ilgili olarak şikayet ve itirazlarını dile getirdiği mektubuna cevaben kaleme aldığı 5 Ekim 1349 tarihli mektubu tüm bu çabaların aksine bu sırada Papalığın maddi-manevi ne kadar güç bir durumda olduğunu gözler önüne seriyordu. Papa, savaşa devam edilmesinden yana tavır takınan Venedik Dogesi'ne hitaben yazdığı bu mektubunda Andrea Dandolo'dan Hızır Bey ile yapılan ateşkesin yürürlükte bulunacağı müddet zarfında teb'asından olan kimselerin Hızır Bey ve teb'asına karşı hiçbir harb hareketinde bulunmamalarını ve onların sûkûnunu bozmamalarını tavsiye ve rica eyledikten sonra sözlerine şöyle devam ediyordu: "*Bilâhere yukarıda yazılı olduğu veçhile mütarekeleri kabul etmek mi gerektiği yoksa kabul etmeyip harb etmek mi gerektiği hakkında meclis halinde toplanıp uzun uzadıya müzakere eyleriz. Şayet harb etmeye karar verirsek böyle bir harbi idare etmek için gerekecek kaynakların nereden alınacağını da tespit etmek lazım gelecektir; zira sakınılmayan her türlü masrafların yükü altında inanılmayacak derecede bir sıkıntı ve darlık içindeyiz ve tarafımızdan nakden bir yardımda bulunmaya imkân yoktur*".[101] Bu mektubun da açıkça gösterdiği

[99] Hızır Bey'in elçisi Essedin (İzzeddin) Balaban, el-Ömerî'ye Beylikler hakkında bilgi veren Cenevizli Balaban ile aynı kişi olmalıdır (İnalcık, 1985: 200 n. 74).

[100] "*Igitur mittimus ad suam sanctam presentiam nostros ambaxatores cum plena commissione nostra et presens nostrum sacramentale cum infrascriptis capitulis et conuentionibus, promittendo omnia inuiolabiliter tenere et obseruare, donec nostri ambaxatores redient de curia romana ad nos*" (Thomas, 1880: 314, c. I, no. 168; Zachariadou, 1983: 205, 1348A, m. 2).

[101] "*Subditis eius nullam guerram nullamque nouitatem noxiam fieri patiaris, et habita matura deliberatione consilij, utrum ipse treugue acceptande sint, ut prefertur, an non, et an sit facienda guerra, et in casu quo*

gibi Kutsal İttifak, Umur Bey'in şehit edilmesine rağmen, Aydınoğulları ile savaşın sürdürülmesini göze alamamaktadır. Zira Papa'nın da ifade ettiği üzere en azından Papalık açısından olaylara yaklaşıldığında maddî olarak buna imkan olmadığı görülmektedir. Nitekim aşağıda da görüleceği üzere İttifak üyeleri arasındaki uzayıp giden ve neticesiz kalan görüşmeler de bunu kanıtlamaktadır.

Türklerle Kutasal İttifak adına Papalık elçileri arasındaki müzakerelerin neticesinde kaleme alınan ve Papa'nın onayına sunulan 18 Ağustos 1348 tarihli ateşkes antlaşmasına ek olarak aynı gün özellikle ticaret ile ilgili meseleleri ele alan bir antlaşma daha yapılmıştı. Bu antlaşma gereğince her iki tarafın tüccar ve denizcilerinin karşılıklı olarak birbirlerinin arazi ve sularında mevcut yasalara uymak koşuluyla serbestçe ticaret yapabilecekleri, tüccarların haksızlığa uğramaları durumunda zararlarının tazmin edileceği ve suçluların bulunup cezalandırılacağı, karşı taraf arazi ve sularında ölen tüccarların mallarının korunup iade edileceği, her iki tarafın da birbirlerine karşı taarruzda bulunmayacakları şayet böyle bir şey vukubulursa bunu yapanların tespit edilip şiddetle cezalandırılacakları, kaçan kölelerin beraberinde getirdikleri ve kendilerine ait olmayan şeylerle birlikte iade edilecekleri aksi takdirde on beş altın florin ödeneceği gibi hususlarda taraflar anlaşmaya varmışlardı (Thomas, 1880: 318 c. I, no. 169). Papa'nın Venedik Dogesi Andrea Dandolo'ya hitaben yazdığı 5 Ekim 1349 tarihli mektubunda "*elçilerle mutâbık olarak bazı müsâmahaları emreyledik ki bunlar şimdiden yürürlüğe girecekler ve yakın olan milad yortusuna kadar devam edecek ve bu tarihten itibaren de kesintisiz bir yıl sürecektir*" dediği[102] ve Venedik Dogesi'nden buna göre hareket etmesini istediği müsâmahalar anlaşılan 18 Ağustos 1348 tarihli bu mütekabil antlaşmadır. Bu mütekabil antlaşma, 18 Ağustos 1348'de Kutsal İttifak adına Papalık elçileri ile yapılan, büyük tavizlerin verildiği ve Aydınoğulları Beyliğini tamamen güçten düşmüş olarak ilan eden ateşkes antlaşmanın aslında hiçbir öneminin olmadığını, bilakis Aydınoğulları'nın Venedik de dahil Kutsal İttifak üyesi devletlerle eşit şartlar altında mütekabiliyet ilkesine dayanan bir antlaşma yapabilecek güçte olduğunu bir kez daha göstermektedir. Diğer taraftan savaş ortamında ticaretin önünün açılması anlamına gelen böyle bir antlaşmayı Venedik'in görmezlikten gelerek savaşa devam edilmesinden yana tavır takınması ise Venedik'in Levant'taki büyük siyasî ve ticarî menfaatleri ile ilgili idi. Birincisi, Kadifekale ele geçirilip Türkler İzmir'den tamamen çıkarılmadıkça Türklerin Liman Kalesini tehdit etmeye devam edeceklerinin ve eninde sonunda kaleyi ele geçirerek Haçlıları İzmir'den çıkartacaklarının farkında olan Venedikliler, bu durumda Batı Anadolu ve Ege Denizi'ndeki mevcut ticarî üstünlüklerini yitirmekle kalmayıp aynı zamanda bölgedeki ticarî çıkarlarının da büyük bir tehlikeye gireceğinin bilincinde idiler. İkinci olarak, Liman Kalesi Venediklilerin değil, Kutsal İttifak adına Rodos Şövalyelerinin idaresindeydi ve bu sırada Şövalyeler ile Venedik arasında da bir ihtilaf meydana gelmişti. Hatta kaynakların bildirdiğine göre Şövalyeler, daha 1346 yazında Venedik gemilerinin İzmir limanına girişini engellemeye çalışmışlardı. Üçüncüsü, gerek Rodos Şövalyeleri gerekse de Hızır Bey hem birbirleri ile, hem de Kutsal İttifak'ta yer almayan Cenovalılar ile yakınlaşmaya başlamışlar ve Haçlı Seferinin yol açtığı bu karışık durumdan faydalanan Cenovalılar da Eylül 1346'da bir çırpıda Sakız Adası'nı, Eski ve Yeni Foçaları yeniden ele geçirerek bölgedeki siyasi ve buna bağlı olarak da ticarî etkinliklerini arttırmışlardı. Anlaşılan Venedik, Türklerle savaşa devam edilmesinde direterek ilk aşamada bölgede kontrol edebileceği büyük bir askerî birliğin bulunmasını sağlamayı ve Türklerle mücadeleyi neticelendirdikten sonra da bu kuvvetleri kendi menfaatleri doğrultusunda Cenovalılara karşı kullanmayı planlamaktaydı. Zira çok beklemeye de gerek kalmadan 1351 yılında Venedik ile Cenova arasında savaş patlak vermişti.

---

deliberari contingeret, quod guerra fiat, unde sumptus haberi poterunt necessarij ad guerram huiusmodi prosequendam, cum propter multiplicium et ineuitabilium expensarum onera exausti incredibiliter subsidium pecuniarum aliquod exhibere nequeamus" (Thomas, 1880: 346, c. I, no. 172).

[102] "*Ordinauimus tamen, quod hinc inde sufferentie quedam, eisdem uolentibus et consentientibus nuncijs, interim fierent usque ad festum natiuitatis Dominice futurum proximo et ex tunc usque ad unum annum continue durature*" (Thomas, 1880: 345, c. I, no. 172).

Bununla birlikte Venedik'in savaşa devam edilmesi yolundaki ısrarlarını haklı çıkarırcasına 1349 yılı boyunca Girit, büyük bir Türk saldırısı tehdidiyle çalkalanıp durmuştu. Gerçekte Girit'e yönelen Türk tehdidi daha Umur Bey'in şehadetinden önce oldukça önemli boyutlara ulaşmıştı. Durumun vehametinin farkında olan Venedik Senatosu da 14 Kasım 1345 ve 15 Ocak 1347 tarihlerinde, Umur Bey'in kuşatmasından dolayı Haçlıların İzmir'de çok zor durumda bulundukları yıllarda, Türklere karşı Girit hükümeti ile ortaklaşa 5 veya 6 kadırga hazırlama tekliflerini ivedelikle görüşmeye başlamıştı. Görüşmeler esnasında Girit hükümeti, masraflarının bir kısmını Girit Dükü ve bir kısmını da konsilin diğer üyelerinin karşılayacağı 2 ya da 3 kadırga donatmaya hazır olduklarını ifade etmişler fakat Venedik Senatosu'nda ekonomik bakımdan çok zor günlerin yaşandığı ve bu masrafların altından kalkmanın güç olduğu fikri ağır basınca bu teklifler de reddedilmişti (Girardi, 2004: 128-129 (14 Kasım 1345), 219-221 (15 Ocak 1347). Öte yandan muhtemel bir Türk saldırısının önüne geçmeyi amaçlayan Girit hükümeti ise 1349 yılı başlarında Venedik'e gönderdiği Petro Quirini adındaki elçisi vasıtasıyla, Giritlilerin Türklere karşı oluşturulacak olan bir donanmanın masraflarının üçte birini karşılamaya hazır olduklarını ifade ediyordu. Fakat 13 Nisan 1350'de Girit hükümetinin Venedik'e gönderdiği bir mektupta yer alan ifadelere bakılacak olursa önlem almakta çok geç kalınmış ve adanın Sithia bölgesi Ayasuluğ Emiri'nin istilasına uğramıştı (Freddy Thiriet, 1975: 246). Diğer taraftan Ağustos 1350'de biraraya gelen ittifakın üyeleri, Türklere karşı savaşın yeniden başlatıldığını ilân ederek aralarında donanma oluşturma teşebbüsüne girişmişlerdi. Görüşmelerde Venedik ile Rodos Şövalyelerinin üçer, Kıbrıs Krallığı'nın da iki kadırga donatması ve birlik donanmasının 1351 yılı başlarında Eğriboz'da toplanması kararlaştırılmıştı. Latinlerin bu hareketi üzerine saldırgan bir tavır takınan Hızır Bey, 26 Mayıs 1351'de İzmir üzerine saldırı hazırlıklarına başlamış ve Cenevizliler ile de bir ittifak antlaşması yapmıştı. İttifakın üyeleri arasındaki uzayıp giden görüşmeler bir netice vermediği gibi 1351'de Venedikliler, Cenevizliler ile savaşa girdiklerinden görüşmelerden çekilmişler ve Papa da 1351 Eylülü'nde Rodos Şövalyeleri Üstad-ı Azamı'na ittifakın resmen bozulduğunu bildirmek zorunda kalmıştı (Thiriet, 1964: 217; Lemerle, 1957: 233-235; İnalcık, 1985: 200-201; Zachariadou, 1983: 56-58).

İttifakın resmen dağılmasından sonra kontrolü iyice ele alan Hızır Bey, tam da bu sırada Doğu'daki çıkarlarından ötürü savaşa girişen Venedik ile Cenevizler arasında, menfaati icabı Cenevizlileri destekleyerek gücünü daha da arttırmaya başlamıştı.[103] Kaynakların bildirdiğine göre Hızır Bey, bu savaş esnasında filosuyla Ayasuluğ limanından Cenevizlilere erzak temininde bulunmuştu (Heyd, 2000: 606; Nicol, 2000: 264). Bu durum karşısında Aydınoğulları ülkesindeki pazarı tümüyle Cenevizlilere kaptıracağı endişesine kapılan Venedik de Hızır Bey ile antlaşmaya varmak için harekete geçmişti. Ancak yine de ihtiyatı elden bırakmak istemeyen Venedik, Hızır Bey'i barışa zorlamak için donanmasının 1351-52 kışını Ayasuluğ ve Balat önlerinde geçirmesini sağlamıştı (Heyd, 2000: 606 n. 1971; Lemerle, 1957: 233).

Bu ilk temasların bir sonucu olarak Hızır Bey, 1352 Ağustosu'nda Kandiye Dükü'ne yazdığı bir mektupta görüşmeler için ondan bir elçi göndermesini istemiş ve Ekim 1352 tarihi itibariyle de bir ön antlaşmaya varılmıştı. Asıl barış antlaşması ise 7 Nisan 1353'te Hızır Bey ile Venedik adına Girit elçisi Francesco da Fermo arasında imzalanmıştı.[104] Yirmi altı paragraf veya maddeden oluşan bu antlaşma ile iki ülke arasında on yıldır durmuş olan ticaret yeniden başlıyordu. Antlaşmanın imzalanmasıyla Hıristiyan dünyası geçici olarak Haçlı Seferi planlarından vazgeçmiş ve beyliğin zengin topraklarındaki ticarete yönelmişti (Thiriet, 1964: 218; Thiriet, 1975: 336; Ş. Turan, 1990: 178-179). Antlaşmada çeşitli mallar üzerinde tespit edilmiş olan ihracat ve ithalat vergi oranlarına bakıldığında Hızır Bey'in, antlaşmayı imzalarken güçlü bir konumda olduğu görülüyordu. Nitekim 3 Kasım 1353'te Venedik Dogesi Andreae Dandulo'ya yazdığı bir mektupta bu antlaşmanın Hıristiyanları hayal kırıklığına uğrattığını ve

[103] 1351 tarihli Venedik-Ceneviz savaşına dair ayrıntılı bilgi için bkz. (Jacoby, 1981: 169-201; Abulafia, 1997: 272-279).

[104] Antlaşmanın metni için bkz: (Zachariadou, 1983: 211-216).

ellerini zayıflattığını iddia eden yeni Papa VI. Innocent, Venedik'i Türkler ile antlaşmaya varmasından dolayı protesto etmişti.[105]

Bu sıralarda Venedik'in Menteşeoğulları ile de görüşmelerde bulunduğu biliniyorsa da bunun bir antlaşma ile sonuçlanıp sonuçlanmadığı tam olarak açıklığa kavuşmuş değildir.[106] Ancak, Aydınoğulları ile Nisan 1353 Antlaşması'nı müzakere eden Girit elçisi Francesco da Fermo'nun, bu sırada Balat'a da gitmesi ve Balat Beyi'nin izni ile yüksek miktarda hububat satın alması ilişkilerin düzene girdiğinin göstergesi idi.[107] Bu alımın, Venedik-Ceneviz savaşı esnasında Venedik ticaret filosunun Kırım'daki kolonisi Tana'ya ulaşamadığı bir sırada gerçekleşmesi, Venedik'in Menteşe Beyliği ile olan ticarete verdiği önemi gösteriyordu.

Venedik Cumhuriyeti, Aydın ve Menteşe Beylikleri ile 1352-1353 yıllarında ilişkilerini yeniden düzenlemişse de 1355'te Ceneviz ile savaşının sona ermesinden sonra Beylikler ile olan ilişkilerinde yeniden sorunlar yaşamaya başlamıştı. Venedikliler, Hızır Bey'e yazdıkları mektuplarda 1353 Antlaşması'nda söz verilen hububat ihracının yapılmadığından şikayetçi olurlarken Hızır Bey de Girit'i ziyaret eden Türk gemilerine el konulmasından yakınıyordu. Dahası Türkler, 1355 yılı sonlarında ve 1356 yılı başlarında Eğriboz, Karpathos ve Mora üzerine akınlar düzenlemişler; Türk saldırılarından şikayetçi olan Giritliler de bunun üzerine Ocak 1356'da Giuliano Zeno'yu elçi olarak Aydın ve Menteşe Beyliklerine göndermişlerdi. Görüşmelerden bir netice alınamayınca da 1357 yılında Girit ile Aydın ve Menteşe Beyliklerinin münasebetleri tamamiyle kesintiye uğramış, 1358 İlkbaharı'nda Türk gemileri Koron ve çevresinde tahribata yol açmışlardı (Zachariadou, 1983: 60-61, 64-66). Buna mukabil Venedik Cumhuriyeti de 1352'de yeni Papa olarak seçilen VI. Innocent ile görüşmelerde bulunarak Türklere karşı yeni bir Haçlı Seferi hazırlıklarına başlanması gerektiğini bildirmişlerdi. Haçlı filosunun 1357 Eylülü'nde İzmir'de toplanması öngörülmüşse de yapılan görüşmeler uzayıp gitmiş ve bir netice vermemişti.[108]

İlişkilerin iyice zayıfladığı bu dönemde Menteşe'nin yeni hükümdarı Musa Bey'in bir antlaşma yapma niyetinde olmadığını anlayan Giritliler, adanın Türklere karşı savunulması için özel tedbirler almışlar ve 1358 İlkbaharı'nda Menteşe ülkesi ile ticareti yasaklamışlardı. Bununla beraber her iki tarafın da antlaşma yapma niyetinde olduğu anlaşılınca 1358 Eylülü'nde taraflar arasında görüşmeler yeniden başlamıştı. Menteşeoğlu Musa Bey, görüşmeler için Girit'e Halil adındaki bir elçisini gönderirken, Kandiye Dükü de Balat'a elçi olarak Bentivegna Traversario'yu göndermişti. Bu Girit elçisi ile Balat'ta Bey'in temsilcisi Milaslı Halil (antlaşmada *Chalilli Melasso*) arasında yapılan görüşmeler 13 Ekim 1358'de dokuz paragraf veya maddelik bir antlaşma ile neticelenmişti ki bu antlaşma 1337 Nisanı'nda yapılmış olan Menteşe-Venedik antlaşmasının yenilenmesi anlamına geliyordu. Kararlaştırılan maddeler Şubat 1359'da Venedik Senatosu'nca da onaylandıktan sonra yürürlüğe girmişti. Bu antlaşma ile Menteşe oğlu Musa Bey şap ticareti üzerine koymuş olduğu kısıtlamaları kaldırmış, ülkedeki Venedikli tutukluları serbest bırakmış ve korsanlık yapan tebaasından

---

[105] "*Agitur « civiate Smyrnarum pro qua de infidelium Turchorum sevis eripienda manibus tanrum christiani sanguinis fuit effusum », subsidiis ex conventione debitis substentanda*" (Thomas, 1899: 18, c. II, no. 9).

[106] W. Heyd (2000, 608) ve ondan naklen Paul Wittek (1986, 70) ile İsmail H. Uzunçarşılı (1988a, 74), 1352-1355 yılları arasında Girit Dükü Marino Morosini'nin aracılığı ile Venedik Cumhuriyeti'nin Menteşe ile de ayrı bir antlaşma yaptığını ve bununla Menteşe Beyliği'nin silahsızlandırıldığını, Venediklilerin Balat'ta bir kilise yapmak ve konsolos bulundurmak hakkını elde ettiklerini öne sürmüşseler de bu bir yanılgı olup daha önceki ahidnâmelerde bulunan ve bundan sonraki tarihlerde yapılacak antlaşmalarda da yer alan hükümlerin biribirine karıştırıldığı anlaşılmaktadır.

[107] Söz konusu hububat alımı dönemin kaynaklarında "*de guibus dominus Laurentius Celssi fuit capitaneus, de Veneciis exierunt, qui in Egeopelago pro securitate multarun navium Venetorum, que in Turchia honerabantur blado, repente progressus est, quas tutavit illesas...*" şeklinde geçmektedir (Zachariadou, 1983: 60 n. 242). Girit hükümeti ile Menteşe Emiri Musa Bey arasında yapılan 13 Ekim 1358 tarihli antlaşmanın müzakere safhası anlaşılan daha 1352 yılı dolaylarında başlamıştı (Thiriet, 1975: 207).

[108] Türklere karşı Hospitallerin ve Kıbrıs Krallığının katılımlarının da öngörüldüğü bir Haçlı seferi yapılması hususunda Papa VI. Innocent ile Venedik Dogesi arasındaki 1 Nisan 1356, 20 Mart 1357 ve 30 Nisan 1357 tarihli mektuplar için bkz. (Thomas, 1899: 26-28, c. II, no. 16; 35-37, no. 19, 38-39, no. 20).

bazılarını da cezalandırmıştı. Antlaşma, dönemin diplomatik dili olan Grekçe ile yazılmış ise de antlaşmada Musa Bey'in bir diğer elçisi Selahaddin Hoca (*Salachatini Chaciam*)'nın bunun Türkçe bir kopyasını yaptığı açıkça ifade edilmişti.[109] Böylece Venedik Cumhuriyeti, 1355 yılında ortaya çıkan sorunları 1359 yılında çözüme kavuşturmuştu.

Bundan sonra bölgedeki siyasî ve askerî dengeler tekrar değişmeye başlıyordu. Bunda, bir taraftan bölgede ağırlığını hissettirmeye başlayan Osmanlı Beyliği'nin faaliyetleri diğer taraftan Kıbrıs Krallığı'nın Anadolu Beyliklerine ve Mısır'daki Memlûk Sultanlığı'na karşı askerî hareketleri önemli bir rol oynamıştı. Bu dönemde Aydın ve Menteşe Beylikleri'nin bazı iç sorunlar ile uğraştıkları, Aydınoğlu Hızır Bey ile Menteşeoğlu İbrahim Bey'in hemen hemen bu sıralarda ölmelerinden sonra her iki beylikte de taht kavgalarının ortaya çıktığı ve asıl bundan sonra her iki beyliğin de hızla siyaset sahnesinden çekilmeğe başladıkları görülüyordu. Venedik ve Ceneviz Cumhuriyetleri ise, ticarî menfaatlerini korumak için tarafların askerî girişimlerine mümkün olduğu kadar iştirak etmekten kaçınıyorlardı.

Venedik'in 1355-1359 yılları arasında Beylikler ile yaşadığı sorunlarda, hatırlanacağı üzere, Papalık ile temas kurarak onlara karşı bir Haçlı Seferi yapılması çabası içinde olduğu bilinmektedir. Papalık ise bu sırada Bizans'tan gelen yardım çağrılarına ve Levant'a gönderdiği Patti Piskoposu Pierre Thomas'ın raporlarına dayanarak böyle bir Haçlı Seferini Osmanlı Türkleri üzerine düzenlemeyi planlıyordu. İçlerinde Venedik kadırgalarının da bulunduğu bir donanma ile harekete geçen Papalık elçisi Pierre Thomas Rodos Şövalyeleri, Mora Despotu ve Achea Kralı'ndan aldığı kuvvetler ile Megara kıyısında Aydınoğulları'na ait bir donanmayı bozguna uğratmış ve Aydın Beyliği'nin hızla çöküşü belki de bu olay ile başlamıştı. Hatta Latin kaynaklarına bakılacak olursa Ayasuluğ Beyi bu yenilginin ardından Pierre Thomas'a haraçgüzar olmuştu.[110]

Nitekim bu mağlubiyetin hemen ardından, 1360 yılında, Batı kaynaklarında Aydın ve Menteşe Beylikleri'nde taht kavgalarından doğan iç karışıklıkların çıktığı ve bunun neticesinde *Turchia*'nın sıkıntı ve parçalanmaya sürüklendiği kaydediliyordu. Matteo Villani'ye göre, "*Bu günlerde, Türkiye'deki Ayasuluğ Beyi, amcasıyla mücadelede bulunuyordu. Balat Beyi kardeşi ile harpte idi. Müteaddid harpler ve dahîlî karışıklıklar yüzünden Türklerin memleketi inkısam ve mihnet içinde idi*." (Wittek, 1957: 71 n. 242, 74). Bu durumdan ilk yararlanan da Kıbrıs Kralı Pierre de Lusignan olmuştu. O, Aydın ve Menteşe Beylerinin müdahalesine fırsat vermeden Papalık, Hospitaller kuvvetleri ve hatta İngiliz Geoffrey Chaucer'in "*Canterbury Tales*" adlı eserinde anlattığı üzere eserin kahramanı olan Sir John Hawkwood adlı Batılı bir paralı askerin birliklerini de yanına alarak 1361 yılında Tekeoğulları'nın hakimiyetindeki Antalya'yı zaptetmiş ve on iki yıl boyunca burasını elinde tutmuştu ki Giritli tacirlerin bu liman şehrine nüfuz etmeleri sayesinde Venedik, bu fetihten istifade etmeyi başarmıştı (Heyd, 2000. 613; Uzunçarşılı, 1988a: 92; Zachariadou, 1983: 67; Umunç, 1999: 4).

Bu dönemde Kıbrıs kralı I. Pierre'in Türklere karşı genel bir Haçlı Seferi çağrılarına olumlu yaklaşımlar sergileyen Venedik, 1363 Ağustosu'nda İtalya yarımadası dışındaki en büyük kara parçası olan Girit kolonisinde bir isyan ile karşılaşınca, kral tarafından planlanan Haçlı Seferi'nde yer alamayacağını açıklamak zorunda kalmıştı. İsyancıların Türkler ile işbirliği yapmasından çekinen Venedik ve Girit'teki hükümet, Aydın ve Menteşe Beylikleri ile ilişkilerini muhafaza etmeyi ve önceki antlaşmaları yenilemeyi hedeflerinin ilki olarak seçmişlerdi. İsyan, 1365 yazında bastırılıncaya kadar Venedik, Aydın ve Menteşe Beylikleri'ne karşı daha dikkatli bir politika izlemek zorunda kalmıştı. Nitekim 1363'te başlayıp 1365 yazına kadar süren bu isyan sırasında Aydın ve Menteşe Beylikleri *Turchia*'dan hububat ve at satın alımı işine son derece önem veren Venedik Cumhuriyeti, bu iş için 1364 yılı başlarında Angelo

[109] Antlaşmanın Latinceye tercüme edilmiş metni için bkz. (Zachariadou, 1983: 217-218; Zachariadou, 1976: 233-234; Ş. Turan, 1990: 148).

[110] "*unus de Maioribus principibus Turcorum, videlicet Dominus de Hatelego, tributum reddidit...*" (Zachariadou, 1983: 66 n. 276; İnalcık, 1985: 201).

Michiel adında bir elçiyi Türk topraklarını çok iyi tanıyan *Ozia* adında birinin refakatinde *Turchia*'ya göndermişti (Zachariadou, 1983: 68-69; Jacoby, 1981: 183-185; Ş. Turan, 1990: 149). Türklere karşı düzenlenen 1334 Haçlı Seferi'nden önce 1332'de, 1344 Haçlı Seferi'nden önce 1342'de, ve yine Türklere karşı bir Haçlı Seferi planları ortada dolaşırken 1363'te Girit'te isyanların çıkması hiç kuşkusuz birer tesadüf eseri değildi. Zaten Venedik Cumhuriyeti de tüm bu isyanlarda, isyanları bastırmaya çalışırken isyancılar ile Türkler arasındaki işbirliği ihtimalinden daima çekinmiş ve Giritli yöneticilere gönderdiği emirlerde bu hususlara dikkat etmelerini tenbihlemişti.

Kıbrıs Kralı Pierre de Lusignan, Venedik'in Beylikler ile siyasî ve ticarî ilişkilerini muhafaza etme isteğini ve gayretlerini görünce Haçlı Seferi girişimlerinde kendisine yardımcı olarak Rodos Şövalyeleri'ni seçmişti. Bu sırada Marmaris ve Fethiye'de yerleşmiş bulunan Menteşeoğlu Ahmed Gazi'nin Rodos ile Kıbrıs arasındaki deniz yolunda Hıristiyan gemilerine saldırması, Batı ile irtibatını tehlikede gören Kıbrıs Kralı'nın 1365 yazında Menteşe ve Aydın'a karşı harp teşebbüslerinde bulunacak olan kuvvetli bir donanmayı Rodos önünde demirlemesine neden olmuştu. Bu gelişmeler üzerine Ayasuluğ ve Balat'taki kendi müstemleke ahalisi için telaşa kapılan Venedik, savaşın çıkması halinde Cumhuriyet'in bunda kabahatli olmadığını ve Kral'ın maksatlarından hiçbir haberi bulunmadığını izah etmesi için Girit Dükü'ne talimat vermişti (Wittek, 1986: 75).[111]

Kıbrıs kralının bu hareketinden hemen sonra Rodos Şövalyeleri'nden dört kadırga ve yüz şövalye de alarak 1365 yazında İskenderiye'yi yağmalaması[112], bölgede bozulan siyasî dengeyi sağlamaya yönelik bir dizi olaylara ve gruplaşmalara neden olmuştu. Kıbrıs kralının bu hareketine karşılık olarak Memlûk Sultanı da Karaman, Saruhan, Aydın ve Hamitoğulları Beylikleri'ne birer mektup göndererek onları Hıristiyan Doğu Devletleri'ne, bilhassa Rodos şövalyeleri ve Kıbrıs Krallığı'na karşı ortak hareket etmeğe davet etmişti. Kalkaşandi, "*Subh el-A'şa fi Sına'at el-İnşa*" adlı eserinde Memlûk Sultanı'nın Anadolu Beylikleri'ne gönderdiği bu mektuplardan bahsederken bu beylere hitap şekillerini de kaydetmişti. Eserde kendilerine 767 yılı Şevvalinde (11 Haziran-9 Temmuz 1366) Memlûk Sultanı'ndan mektup gelen beylere "*Sahib-i Manisa yani Saruhanoğulları'na 'es-samiyy', Sahib-i Ayasuluğ yani İsa bin Aydın'a 'İbn Aydın' diye ve 'Meclis el-Ali' şeklinde, Sahib-i Antalya'ya Hıdır bin Yunus zamanında 'el-Meclis el-*Ali' şeklinde hitap ediliyordu (Kanat, 2005: 168). Rodos şövalyelerinin Kıbrıs kralının İskenderiye'yi yağmalamasına iştirak etmeleri, Memlûklar'dan ve çeşitli Anadolu Beylikleri'nden abluka ve istila tehditleri almalarına neden olmuştu. Nitekim Hospitaller'in Üstad-ı Azamı Raimond Berenger'in 1 Mart ve 20 Mart 1366 tarihlerinde Papa'ya gönderdiği mektuplarda bu tür istila tehditlerinden söz ediliyor ve Avrupa'dan Rodos'a yüz şövalye gönderilmesi isteniyordu. Raimond Berenger 1 Mart 1366 tarihli mektubunda;

> *Birçok kimselerin anlattıklarından duyduğunuzu sandığımız İskenderiye'nin taarruz ve zaptından sonra, Babil Sultanı'nın beri taraftaki Hıristiyanlığa ve besbelli Kıbrıs ve Rodos'a karşı birçok fenalıklar yapmayı düşünerek Hıristiyan aleminin ve bilhassa Kıbrıs ve Rodos'un tahribini ve mahvını istediği için, bu tasavvurunu kolayca yerine getirmek yolunu ve imkanlarını arayarak Türkiye'nin bütün beylerine elçi gönderdi; elçiler vasıtasıyla, Beylerin, memleketlerinden Hıristiyanlar tarafından ve bilhassa Kıbrıs ve Rodoslular tarafından hiçbir erzakı ihraç edilmesine müsaade etmemelerini istiyor ve ısrarla rica ediyordu ve Hıristiyanlar Saresenler (Müslümanlar)'e karşı birleşip ittifak ettikleri gibi kendileri de Sultan ile beraber Hırıstiyanlara karşı ve başta Kıbrıs ve Rodos'a karşı birleşsinler...; Sultan her lüzumlu ve zaruri masrafı temin edecek, üstelik onlara kazanç temin*

[111] Kral'ın bu hareketi karşısında endişeye kapılan Aydın ve Menteşe Beyleri, erzak temininde bulunma ve yıllık bir haraç ödeme teklifleri ile Kral'a elçiler göndermişlerdi (Zachariadou, 1983: 69).

[112] Pierre de Lusignan komutasındaki Haçlı donanmasının İskenderiye önlerinde göründüğü 20 Muharrem 767 (7 Ekim 1365)'den Haçlıların İskenderiye'yi yağmalayıp kentten ayrıldıkları 28 Muharrem 767 (15 Ekim 1365)'e kadar geçen süre zarfında meydana gelen olaylara dair Memlûk kaynaklarında yer alan kayıtlar hakkında bkz. (Steenbergen, 2003: 123-137).

etmek için, limanlarının ticaretinden istifade etmelerine müsaade edecektir..." diyordu (Wittek, 1986: 72-73 n. 249; Akın, 1968: 57; Luttrell, 2001: 162 n. 19).

Memlûk Sultanı'nın mektupları etkisini göstermiş ve kimi Türk beyleri, Rodos'a at ve gıda maddeleri gibi ihracı geleneksel hale gelmiş olan ürünlerin gönderilmesini yasaklamışlardı. Nitekim Türk beylerinden ihtiyaç duyduğu maddeleri alamayan Rodos Şövalyeleri Üstad-ı Azamı da bunun üzerine görevlilere 4 Aralık 1365'te İtalya'da bir yer olan Apulia'dan bin at ve gerekli miktarda erzak alınmasını emretmişti.[113]

Venedik, barış ve ticaret antlaşmaları yapmak sûretiyle Aydın ve Menteşe Beylikleri ile tesis etmiş olduğu iyi ilişkilerini muhafaza etmek temelinde inşa ettiği Ege politikasını 1360'lı yıllar boyunca sürdürmüştü. Nitekim Kıbrıs Kralı'nın 1365'teki hareketine benzer bir biçimde 1366 yılında Türklere karşı bir Haçlı Seferi hazırlıklarına girişen Macar Kralı Louis de Anjou, bu hususta Venedik ile de müzakerelerde bulunmuş ve Serenissima'nın yardımlarını talep etmişti. Her şeyden önce kendi menfaatlerini göz önünde bulunduran Venedik, müzakereler esnasında bu yardım taleplerine karşılık Türkler ile barış halinde olduğunu belirterek özellikle de Menteşe Beyliği'ne karşı herhangi bir askerî harekatta bulunulmaması gerektiğini vurgulamak ihtiyacı duymuştu. Venedik'ten beklediği yardımı alamayan Macar Kralı da yapacağı harekatta Venedik'in Türklerle olan antlaşmalarını göz önünde bulunduracağını ifade ederek tıpkı Kıbrıs Kralı gibi Venedik nezdinde eli boş dönmüştü.[114] Venedik'in gerek Kıbrıs Kralı'ndan gerekse de Macar Kralı'ndan gelen Haçlı Seferleri taleplerine Türkler ile olan iyi ilişkilerinin bozulmasından çekindiğini ileri sürerek olumlu cevap vermeyişi, Serenissima'nın belirlemiş olduğu Ege politikası çerçevesinde Beyliklerle olan siyasî ve ticarî ilişkilerine ne kadar büyük bir önem atfettiğini göstermektedir.

Kaynakların kendilerinden daha az bahsetmelerinden dolayı Aydın ve Menteşe Beylikleri'nin Batılı devletler ile olan ilişkilerini 1360'tan sonraki yıllarda takip etmek zordur. Bunda da söz konusu beyliklerin, daha önce de ifade edildiği üzere iç karşıklıklara sürüklenmeleri ve güçlerini yitirmeğe başlamaları etkili olmuştu. Bilhassa bu dönemde Menteşe Beyliği'ndeki iç karışıklardan ve Musa Bey-Mehmed Bey kardeşlerin mücadelesinden hiç umulmayan bir taraftan, bir İngiliz kaynağından haberdar oluyoruz. Londra Gümrüğü'nde memur olarak çalışan ve Ortaçağ'da Batılı Şövalye tipini eserine konu edinen İngiliz şair Geofrrey Chaucer "*Canterbury Tales*" adlı eserinde Sir John Hawkwood adlı Batılı bir paralı askerin, Levant'taki pek çok ülkede ve Türkiye'deki maceralarını anlatırken Menteşe Beyliği'ndeki bu iç mücadeleden de söz ediyordu. Bu mücadele esnasında özellikle Balat Beyi Musa Bey'in, Batı ile ticaretin olumsuz etkilenmemesi için Venediklilerden askerî yardım görmüş olma olasılığı yüksektir ve bu yardım, Chaucer'in eserinin kahramanı olan Sir John Hawkwood'un liderliğinde Venediklilerin finanse ettiği bir paralı şövalye birliğinin Musa Bey saflarında, Balat'ı ele geçirmeğe çalışan Mehmed Bey'e karşı savaşması şeklinde yorumlanabilir. Bu bilgileri, Türkiye ile ticarî ilişkilerde bulunan ve Londra Gümrüğü'nde kendileriyle tanışıp dostluklar kurduğu İtalyan tacirlerden edinmesi mümkün olan Chaucer, Sir John Hawkwood'un Menteşe Beyliği'ndeki macerasını şöyle anlatıyordu: "*İşte bu kahraman şövalye bir zamanlar/Balat Beyi'nin hizmetinde bulunmuştu/Diğer bir kâfire karşı Türkiye'de*." (Umunç, 1999: 8).

Menteşe Beyliği'nde iç karışıklıklar yaşanırken Venedik ile Aydınoğulları arasında 1368 yılından beri bazı sorunların olduğu da biliniyordu. Kandiye Dükü'nün 1 Ekim 1370'te Venedik Dogesi'ne gönderdiği bir mektuptan anlaşıldığına göre sorunun başlıca sebepleri, 1359-1362 yılları arasında Ayasuluğ'da konsolos olarak görev yapan Niccolo Morosi'nin Bey'e verdiği iki bin duka (*duca*) altının geri alınması, Türkler tarafından tutuklanan bazı Venediklilerin serbest bırakılması ve Ayasuluğ'da Venedik duka altını tipinde sahte paraların basılmasının önüne geçilmesi idi. Yapılan görüşmeler neticesinde nihayet elçi Giovanni Moro'nun arabuluculuğu sayesinde Eylül 1370'te kısa

[113] "*que de Turquia unde illa haberj consueverant ad presens habere non possunt, adeo indignati sunt Turchi propter Akexandrie invasionem*." (Luttrell, 1988: 95 n. 55).

[114] "*Domino Palacie et Teologi, quibus nullo modo vellemus defficere fide pro honore et bono nostro*." (Cristea, 2001: 110 n. 27).

süreli bir barış yapılmıştı. Nitekim Kandiye Dükü 1 Ekim 1370 tarihli mektubunda, 28 Eylül 1370'te Kandiye'ye dönen "*elçi asil adam Jean Moro (Giovanni Moro)'nun kendisine yazı ile tebliğ ve emrolunduğu veçhile Ayasuluk hükümdarı ile bir antlaşma akdettiğini*" ve bu antlaşma ile Ayasuluk senyörünün artık Venedik duka altınları tarzında duka altınları darp etmemeyi "*özel bir and içme ile va'd ve taahhüt eylediğini*" ve *Nicolas Maureceno* (Niccolo Morosi)*'nun elinden almış olduğu 2,000 duka altınını, Venedik komünü teb'asının ve Venedikli sayılan kimselerin kendisine ödeyecekleri resimlerin yarısını mezkur Nicolas Maureceno'ya vermeyi ve diğer yarısının kestirdiği sahte duka altınlarına mahsuben Venedik tarafından tahsil edilmesini kabul ettiğini* yazıyordu.[115] Kandiye Dükü'nün söz konusu mektubunun ilişiğinde Ayasuluğ Emiri İsa Bey'e ait olan grekçe yazılmış bir mektubun latince tercümesinde İsa Bey;

> *Tanrı birdir! Venedik komününün ve Girit Dükünün adamlarının ve komünün himayesi altına geçen Venedik komününün diğer tacirleriyle teb'asının mu'tad resimleri te'diye etmelerini ve 2,000 florin ödeninceye kadar resimlerin yarısının Venedikliler tarafından tahsil olunmasını, ödenince de resimlerin adet veçhile te'diye olunmasını irade ve emreylerim. Bunu te'kîden gösterip vergi memurları tarafından rahatsız olunmamaları için onlara bir "nassianien" – ayenen – verilmiştir. O bu emrimizi kuvvetlendirmek için i'tâ olunmuştur*[116]

şeklinde kaleme aldığı yazısında bu sorunları çözeceğine dair söz vermesine rağmen anlaşılan bu söz yerine getirilmemiş ve bunun üzerine Mart 1372'de ilişkiler tamamiyle kesilmişti. Venedikliler, Papa XI. Gregory ile görüşmelerde bulunarak, Türklere karşı bir Haçlı Seferi'ni gündeme getirmeye çalışmışlarsa da ufukta Ceneviz ile savaş görüldüğünden Aydınoğulları ile hemen barış yapmayı yeğlemişlerdi. Bu barışın 1375 yılı civarında yapılmış olması mümkündür.[117]

Venedik Cumhuriyeti, Cenevizliler ile savaşa girişmeden iki yıl önce, 22 Nisan 1375'te Menteşeoğlu Ahmed Bey ile de bir antlaşma yapmıştı. Zira Ahmed Bey, babası İbrahim Bey'in ölümünden sonra kardeşleri Musa ve Mehmed Beyler ile Beyliği paylaşmış ve kendisine Marmaris ile Fethiye yöresi düşmüştü. Burası korsanlık yapmak, Rodos ile Kıbrıs arasında yelken açan gemilere saldırmak ve Hıristiyanlara karşı gazalarda bulunmak için oldukça uygun bir yerdi. Ahmed Bey, bu sayede "*Gazi*" ve "*Sultanü's-Sevahil*" ünvanları ile anılmış, 1375'te Venedik ile antlaşma yapmadan önce Milas ve Beçin'i de ele geçirerek Ulubeylik makamını elde etmişti (Wittek, 1986: 74-75; Uzunçarşılı, 1988a: 76). Venedik ile yapılan 1375 tarihli bu antlaşmada Ahmed Bey'in ismen zikredilmeyen bazı Ege adalarından haraç topladığının ifade edilmesi ve antlaşmada Ahmed Bey'in hepsi de savaşçılığı ve kahramanlığı çağrıştıran ünvanlar

---

[115] "*Quod idem dominus fuit contentus delere cunium ducatorum, et precipere quod in terris suis uel aliqua ipsarum terrarum non stampentur amplius ducati ad formam ducatorum vestrorum. Et hoc promisit attendere et obseruare cumm iuramento specialiter modo facto, et fuit contentus restituere nobis illos ducatos duo milia, quod fecit accipi de manibus viri nobilis Nicolai Mauroceno ciuis uestri; tali quidem pacto, quod de comerclo suo, quod debebunt ibi soluere omnes Veneti et subditi communis Venetiarum, et omnes alij qui pro Venetis tractantur et restringuntur, accipere debet ipse dominus medietatem, et nos accipere debemus reliquam medietatem in computatione ducatorum predictorum, quousque nobis fuerit satisfactum integraliter de predictis*". (Thomas, 1899: 160, c. II, no. 95).

[116] "*Unus Deus, Admirabilis potestas mea habet voluntatem et precepit: quod ab hominibus communis Venetiarum et ducha Crete et alijs mercatoribus et subditis communis Venetiarum, qui transeunt sub communi, soluatur comerclum secundum vsum, et accipiat dimidietatem comercli pars Venetorum et medietatem admirabilis potestatis mee, donec soluantur duo millia florenorum; et tuuc soluant comerclum suum secundum usum. Propter autem firmitatem datum est ad eos nassianion (sic) ut ostendentes illud maneant sine inquietacione a comerclario. Redditur autem ad eos pro firmitate*". (Thomas, 1899: 161, c. II, no. 95).

[117] Anlaşmazlıkların yaşandığı bu dönemde Aydınoğulları 1369'da Eğriboz'a bir saldırı düzenlemişlerdi. Haziran 1370'te de Girit hükümeti bir Türk saldırısına karşı hazırlıklar yapmıştı. 1375 yılı civarında barışın yapılmasının hemen ardından da Girit gemileri hububat satın almak için Ayasuluğ'a yelken açmışlardı (Zachariadou, 1983: 71-72). Venediklilerin ilişkilerin tamamiyle kesintiye uğradığı bir sırada Haçlı Seferi için Papa ile temasa geçmeleri hakkında ise bkz. (Luttrell, 1980 391-417).

taşıması, 1370'li yıllarda Menteşe Beyliği'nin az da olsa eski gücüne kavuştuğunu gösteriyordu.[118] Olaya Venedikliler açısından bakıldığında ise Serenissima Republica'nın Menteşeoğulları arasındaki bölünmelere rağmen bu ülke ile olan ticaretini sürdürme imkanı bulduğunu söylemek yerinde olur.

1376 yılı başlarında Venedik'in Girit'teki Kandiye Dükü'ne ve Konsiline, Aydın ve Menteşe Beyliklerine karşı bağımsız hareket etme hakkı tanımasına karşılık Kandiye Dükü'nün böyle bir hakkı kullanmaya gerek görmemesi, Türklerin bu sıralarda Eğriboz ve Rodos adalarını tehdit etmelerine rağmen Girit ile Beylikler arasındaki ilişkilerin oldukça iyi olduğunun bir göstergesiydi. İlişkilerin, iyi ilişkiler çerçevesinde sürdürülmek istenmesi özellikle Venediklilerin işine geliyordu. Zira onlar, stratejik bakımdan önemli bir konumda yer alan *Tenedos* (Bozcaada) Adası'nın hakimiyeti meselesinden dolayı 1376-1381 yılları arasında Cenevizliler ile savaşmak zorunda kalmışlardı. Bu savaş esnasında bir de Türklerin düşmanlığını kazanmanın Venediklili için büyük bir talihsizlik olacağı âşikardı.[119]

Netice itibariyle Batı Anadolu'daki Türk Beylikleri'nin 1389-1390 kışında Osmanlı Sultanı Yıldırım Bâyezid tarafından ortadan kaldırılmalarına kadar geçen süre zarfında, bölge siyasetinde nasıl bir rol oynadıklarını gösteren kayıtlardan mahrum olduğumuzdan onların, 1375 yılından sonra İtalyan şehir devletleriyle olan münasebetlerini ortaya koyacak bilgilerden de yoksunuz. Ancak, Marino Longo adlı Venedikli bir konsolos ve Venedikli tacirlerin Ayasuluğ'da oldukça faal olduklarını gösteren kayıtlar ve 1388-1389'da Pera (*Galata*) Cenevizlileri, Sakız Maonası, Kıbrıs Kralı ve Lesboslu (Midilli) Gattilusio'dan oluşan Türk karşıtı bir ittifakın Osmanlıları ve diğer Türkleri hedef alan girişimlerine Venediklilerin destek vermemesi, Venedik'in Türkler ile iyi ilişkilerin devamını arzu ettiği anlamına geliyordu. Zira başını Cenevizlilerin çektiği bu Türk karşıtı ittifak başlıca Osmanlıları hedef almışsa da aralarında yaptıkları ittifak sözleşmesinde yer alan "*omnes et singulas infedeles Turcos*" ifadesi diğer Türkleri - muhtemelen Aydın ve Menteşe Beyliklerini - de kapsıyordu (Zachariadou, 1983: 74).

Bununla beraber, Osmanlı Sultanı Yıldırım Bâyezid'in 1389-90 Kışı'nda Batı Anadolu'daki Beylikler üzerine bir sefer düzenleyerek onları ortadan kaldırmasıyla bölgedeki dengeler tamamen altüst olmuştu. Bu sefer neticesinde Aydın, Saruhan ve Menteşe Beylikleri tarih sahnesinden silinmişler, bazı beyler Osmanlı Sultanı tarafından kendilerine tahsis edilen yerlerde ikamet etmeye mecbur edilirken bazıları da Mısır, Kastamonu ve Sinop gibi memleketlere kaçarak oralardan Timur'un yanına iltica etmişlerdi.[120] Böylece 1402'den sonra Batı Anadolu'daki bu Beylikler yeniden kuruluncaya değin yaklaşık on iki yıl boyunca İtalyan şehir devletleri, bölgedeki menfaatleri için artık Osmanlı Sultanı ve onun bölgenin idaresine atadığı valileri ile temaslarda bulunmak zorunda kalmışlardı.

3.5. İlişkilerde Son Yıllar ve Osmanlı Hakimiyeti: 1390 – 1426

Osmanlıların bu fetihleri Levant'ta en çok Venediklileri etkilemişti. Çünkü bu fetih, Cumhuriyet'in XIV. yüzyılın başlarından bu yana söz konusu beyliklerden elde

[118] Orjinali Grekçe olup sonradan Latinceye çevrilen bu antlaşma, büyük oranda 1337 Antlaşması'nı yenileyen bir metin olup, otuz paragraf veya madde halinde düzenlenmiştir. Antlaşmanın Latince metni için bkz. (Zachariadou, 1983: 219-224).

[119] Venediklilerin Cenevizliler ile girdiği bu beş yıllık "*Chioggia Savaşı*" esnasında bir yandan Aydın ve Menteşe Beylikleri ile iyi ilişkilerini sürdürmeye gayret ederken diğer taraftan da Osmanlı Beyliği ile görüşmelerde bulunduğu, hatta Sultan I. Murad'ın Venediklilere Üsküdar'da bir Pazar önermesine rağmen görüşmelerden bir netice elde edilemediği bilinmektedir (Zachariadou, 1983: 73-74; Nicol, 2000: 297; Ş. Turan, 1990: 208).

[120] Aşıkpaşazade, Neşrî, Hoca Sadeddin ve Enverî gibi Osmanlı vekayinâmelerinde Yıldırım Bâyezid'in bu seferi bazı farklılıklarla 1389-1390 kışına doğru yapılmış olarak anlatılmaktadır. Dukas, Chalcocandylas ve Phrantzes gibi Bizans kaynaklarında da bu fetihler ilk Osmanlı kaynaklarında kimi değişiklikler yapılarak farklı anlatılmıştır (Atsız, 1992: 59-60; Enverî, 1928: 86-88; Neşri, *Kitâb-ı Cihan-Nûmâ*, 1995: 313; Hoca Sadeddin Efendi, 1999: 196; Dukas, 1956: 8-9).

etmiş olduğu ticaret serbestliğine bağlı hakların ve ayrıcalıkların sona ermesi, kısacası Ege'nin Türk sahillerinin Venedik ticaretine kapanması demekti. Ceneviz ve ona bağlı koloniler ise daha Orhan Bey döneminden başlayarak Osmanlılar ile iyi ilişkiler tesis ettiklerinden bu fetihlerin olumsuz neticelerinden fazla etkilenmemişlerdi.

Balat ve Ayasuluğ'daki ticarî imtiyazları için tedirginlik duyan Venedik, bölgenin bu yeni egemen gücüyle derhal ilişkiye geçip sözkonusu beyliklerle yaptığı antlaşmalar sayesinde elde etmiş olduğu hakları Osmanlı Sultanı'na da onaylatmayı amaçlamıştı. Bunun için 6 Mart 1390'da Francesco Qurini adlı bir elçi Senato'dan aldığı talimatlarla Osmanlı Sultanı'na elçi olarak gönderilmişti. Elçi Qurini, pek de zorluk çekmeden 21 Mayıs 1390'da I. Bâyezid'den Venedik tebaasına Osmanlı topraklarında ticaret serbestliği tanıyan üç ayrı mektup almayı başarmıştı. Ahidnâme niteliğindeki bu mektuplardan ilk ikisi Venedik Dogesi'ne hitaben yazılmış olup Osmanlı Devleti ile Venedik Cumhuriyeti arasındaki ticaret ilişkilerini düzenliyor, üçüncüsü ise Bâyezid'in beyliklerin idaresini verdiği oğlu Ertuğrul'a hitaben yazılmış olup doğrudan doğruya Aydın ve Menteşe Beylikleri ile Venedik arasındaki eski antlaşmalardan sözediyordu. Osmanlı Sultanı bu mektuplarında Venedikliler ve Venedik'e tabi Girit, Eğriboz, Modon ve Koron'dan gelen tacirlere Osmanlı topraklarında serbestçe ticaret yapma hakkı tanırken, vergi bağışıklığı, özel yerleşme ve ticaret alanı, özel yargı hakkı gibi Menteşe ve Aydınoğulları Beylikleri'nde Venediklilerin elde etmiş oldukları eski ayrıcalıkları tanımaktan ise kaçınmıştı.[121]

Fakat bu antlaşmalara rağmen Osmanlı-Venedik ilişkileri hiç de dostluk çerçevesi içinde tutulamamıştı. Bâyezid'in bu antlaşmalardan bir ay sonra Osmanlı topraklarından Batı'ya yapılan hububat ihracını yasaklaması bunun bir göstergesiydi. 28 Haziran 1390'da çıkartılan bu hububat ihracı yasağına dahil olan limanlar arasında Ayasuluğ ve Balat limanları da yer alıyordu. Venedik, bu ihraç yasağı kararını iptal ettirmek için Osmanlı Sultanı'na elçiler göndermişse de hububatı stratejik bir madde olarak değerlendiren Bâyezid'i bu kararından döndürmeyi başaramamıştı.[122]

Batı Anadolu Beylikleri ile İtalyan şehir devletleri arasındaki siyasî ilşkilerin kesik olduğu dönem (1389-1402), Timur'un Ankara Savaşı'nda Yıldırım Bâyezid'i yenilgiye uğratıp esir alması ve beylikleri ellerinden alındıktan sonra kaçıp kendisinin yanına sığınarak Ankara Savaşı'nda Bâyezid'in ordusuna karşı savaşan beylere beyliklerini iade etmesi ile son bulmuştu. Bizans İmparatorluğu'ndan başlayarak Papalık ve öteki Avrupa devletlerinden bir çoğu gibi Venedik Cumhuriyeti de, Timur'un Anadolu'ya girişini ve Bâyezid ile savaşını "*kurtarıcı bir olay*" diye yakından ve heyecanla izlemişti.

Beyliklerin yeniden kurulduğunu gören Venedik hemen harekete geçerek beylikler ile yapılmış olan eski antlaşmaları yenilemeye koyulmuştu. Bu sırada Menteşe'de Ulubeylik makamına Mehmed Bey'in oğlu İlyas Bey getirilmişti. Eski

---

[121] Sultan Bayezid'in "*Büyük hükümdar ve büyük bir senyör Bayssit çok aziz ve satvetli kardeşi Venedik Dogesi Antoino Venerio [Antonio Venier]'ya sıhhat ve selamet diler*" cümlesiyle başlayan ve Venediklilere, Balat ve Ayasuluğ senyörleri ile yaptıkları antlaşmalarda tanınan hakları aynen kabul eden 21 Mayıs 1390 tarihli mektubunun metni için bkz. (Thomas, 1899: 222-223, c. II, no. 134). Bu mektuplar aynı zamanda Batı Anadolu Beylikleri üzerine yapılan seferin 1389-1390 kışında olduğunu da göstermektedir. Mektupların bugün için aslı değil, Venedik lehçesine yapılmış bir çevirisi bilinmektedir. Anlatım biçimi asıl metnin Türkçe yazılmış olabileceğini göstermektedir (Zachariadou, 1983: 77; Ş. Turan, 1990: 150-151, 180, 210-213; Fleet, 1996: 131-137). Bâyezid'in aynı tarihte Aydın İli'nde Sancakbeyliği yapan oğluna hitaben yazdığı üçüncü mektuba gelince, bunun hangi şehzadeye yazıldığı tartışma konusudur. Max Silberschmidt (1930, 60), mektuptaki *Gurbey* adını Süleyman olarak kabul ederken Osmanlı vekayinâmelerinden Tacü't-Tevarih'te Aydın İli sancağına şehzade Ertuğrul'un getirildiği yazılmakta (Hoca Sadeddin Efendi, 1999: 196) ve Elizabeth A. Zachariadou (1965, 155-161), Sakız Noterliği'ne ait belgelere dayanarak *Herchogolbei Jhalabi* şeklindeki bu adın Ertuğrul olduğunu iddia etmektedir.

[122] "*Kıtlık zamanında bulunduğumuzdan, galanın bir taraftan Murad'ın oğlu Beyazıt'ın, hububat ihracatını vadetmek şöyle dursun, bilakis hububat pazarlarını kapamasından ('tractas clausas tenet...') vesaire....*" diye devam eden cümle, Venedik'in bu kararın yol açtığı pahalılığı gündemine aldığını gösteriyordu (Silberschmidt, 1930: 65; Dukas, 1956: 28; Fleet, 1997: 283-293).

antlaşmaları yenileme önerisinin taraflardan hangisince yapıldığı bilinmemekle beraber, Türkiye'de olup bitenleri yakından izleyen Kandiye Dükü'nün 12 Eylül 1402'de Senato'ya gönderdiği mektupta Menteşe ile barış yapılmasını önermesi ve böyle bir barışın Girit'i de kurtaracağını önerisine eklemesi barış ve ticaret teklifinin asıl sıkıntıda olan taraftan yani Venedik'ten gelmiş olması ihtimalini güçlendiriyordu. Kandiye Dükü Marco Faledro, Venedik'ten aldığı talimatlar gereği adamlarından birini Şubat 1403'te Menteşeoğlu İlyas Bey'e göndermiş ve böylece Balat'ta barış görüşmeleri başlamıştı. Müzakerelerde görüş birliğine varıldıktan sonra metne son şeklini verip imzalamak için Kandiye Dükü, Menteşe'ye daha üst düzeyde ve Türkler ile ilgili meselelerde deneyimli biri olan Leonardo Dellaporta'yı elçi olarak göndermiş ve 20 Temmuz 1403'te Balat'a vardığı anlaşılan Dellaporta, beş gün süren görüşmelerden sonra İlyas Bey ile birlikte antlaşmayı imzalamıştı. Eski antlaşmalarda olduğu gibi İlyas Bey'in ağzından çıkan bir ahidnâme niteliğini taşıyan bu antlaşma, eski antlaşmaların özellikle 13 Nisan 1331 tarihli antlaşmanın genişletilerek yenilenmesi demekti.[123] Antlaşmanın hükümleri Menteşe Beyliği'nin eski gücünden çok şeyler yitirdiğini gösteriyordu. İlyas Bey'den ticaret ve vergiler, Venedik kolonisine ayrılan yerler ile Venedikli tüccarların can ve mal güvenliği, konsolos ve özel yargılanma yetkisi, korsanlığın önlenmesi, zararların ödenmesi ve kaçan köleler ile esirlerin geri verilmesi gibi hususlarda geniş hükümleri içeren bir ahidnâme almayı başaran elçi Leonardo Dellaporta, onuruna sarayda düzenlenen büyük bir törene de katılmış ve kendisine kıymetli bir Türk elbisesi giydirilmişti. Leonardo, sonradan otobiyografi niteliğinde yazdığı manzum eserinde Balat'ta nasıl kabul gördüğünü şöyle anlatıyordu:

> *Sarayın içerisine vardığımızda Ulubey beni karşılamak için hemen ayağa kalktı; elimi tutup kendi yanına oturttu. Bizi ilgilendiren olaylardan, şeylerden konuştuk... Kısa süre içerisinde ele aldığımız sorunlarda görüş birliğine vardık. İstediğim ve arzu ettiğim herşeyi yerine getirdim. Sarayda bulunan kağıtlar ve mektuplar söylediklerimin gerçek olduğunu kanıtlar*." (Zachariadou, 1983: 83; Ş. Turan, 1990: 152).

Venedik Cumhuriyeti, Timur'un beylikleri ihyasından hemen sonra Menteşe Beyliği ile antlaşma yolunu tutmasına rağmen Aydınoğulları ile böyle bir antlaşma yapma gereği duymamıştı. Bunda, Aydın ülkesindeki Venedik ticaretinin güçlü olmayışı kadar buradaki mevcut siyasî durum da etkili olmuştu. Ankara Savaşı'ndan sonra Timur, Aydın Beyliği'ni İsa Bey'in oğullarından Musa ve II. Umur'a vermiş ancak, Aydınoğlu Mehmed Bey'in oğullarından İbrahim Bahadır'ın oğulları Cüneyd Bey ile Kara Hasan Ağa isyan ederek beylikte hak iddiasında bulunmuşlar; Cüneyd Bey İzmir'e, Hasan Ağa da Ayasuluğ'a hakim olmuş; bu sırada Musa Bey ölmüş ve kardeşi II. Umur da akrabası Menteşeoğlu İlyas Bey'in yardımı ile Hasan Ağa'yı Ayasuluğ'dan çıkartarak Marmaris'e sürmüş ve beyliğe tek başına hakim olmuştu (1403). Cüneyd Bey, bu sırada harekete geçerek Edirne'de hüküm süren Osmanlı Şehzadesi Süleyman Çelebi'nin yardımlarıyla kardeşi Hasan Ağa'yı sürgünden kurtarmış ve II. Umur ile antlaşma yaparak Aydın Beyliği'ni onunla ortaklaşa idare etmeğe başlamıştı. 1406 yılına gelindiğinde bir suikast ile II. Umur'u ortadan kaldıran Cüneyd Bey, daha evvel kardeşi Hasan Ağa'nın da ölmüş olmasından dolayı tek başına beyliğe hakim olmayı başarmıştı (Dukas, 1956: 49-50; Himmet Akın, 1968: 78-79).

Görüldüğü gibi, Ankara Savaşı'ndan sonra Menteşe ülkesinde nizam hemen yeniden kurulurken, Aydın ülkesinde bir süre iç karışıklıklar ve mücadeleler yaşanmış ve bu da İtalyan şehir devletleri ile ticarete dayalı sağlıklı bir ilişkinin kurulmasına engel olmuştu. Hatta Cüneyd Bey, hâmisi Osmanlı Şehzadesi Süleyman Çelebi adına hareket etmesine rağmen zaman zaman ikili oynayarak, bölgede tam bir bağımsızlık elde etmek için diğer beylikler ile temasa geçip Süleyman Çelebi'ye karşı faaliyetlerde bulunmuştu. Onun bu hareketleri, Süleyman Çelebi tarafından zaman zaman ülkesinden çıkartılmasına ve Rumeli'de kendisine bir devlet vazifesi verilerek cezalandırılmasına

[123] Yirmi yedi paragraf veya madde halinde düzenlenen bu antlaşma Grekçe olarak kaleme alınmış olup, bu gün iki ayrı kopyası bilinen Latince çevirisi sonradan yapılmıştır. Antlaşmanın Latince metni için bkz. (Zachariadou, 1983: 225-233).

yol açmıştı. Ancak Cüneyd Bey her defasında bir fırsatını bulup kaçarak Aydın ülkesine gelmiş ve yeniden beyliğin başına geçmişti.

Bu sırada Venedik Cumhuriyeti her ne kadar 1403'te Menteşeoğlu İlyas Bey ile bir antlaşma yapmış ise de tarafların antlaşma hükümlerine uymaması ve o dönemde bölgede hüküm süren siyasî karışıklıklardan dolayı ilişkiler istenen düzeye ulaşamamıştı. Anlaşılan 1403 Antlaşması'nın yenilenmesi gerekiyordu. Venedik Senatosu'nun aldığı karar üzerine Kandiye Dükü Leonardo Bembo, 1403 antlaşmasını yenilemek için adamlarından Gianino Pizamano adlı bir elçiyi Menteşeoğlu İlyas Bey'e göndermiş ve yapılan görüşmeler neticesinde 2 Haziran 1407'de yeni bir metin taraflarca imzalanmıştı. Antlaşmanın başlangıç ve son tarafları dışında kalan yirmi beş paragraf veya madde 1403 Antlaşması'nın bir tekrarıydı.[124]

Menteşe Türkleri bir taraftan Venedik ile antlaşma yapıp ticarî ve siyasî sorunları çözmeye çalışırlarken, diğer taraftan da komşuları Rodos Şövalyeleri ile bazı sebeplerden ötürü savaşmak zorunda kalmışlardı. Menteşe Türkleri'nin 1408-1409 yılları boyunca Rodos Şövalyeleri üzerine yaptıkları seferlerden ise bir netice çıkmamıştı. Bununla beraber, adadaki kuvvetlerinin az olması ve karşılaştıkları bazı malî sorunlardan dolayı zor durumda kalan Şövalyeleri'nin Üstad-ı Azamı Philibert de Naillac, 30 Temmuz 1409'da yeni Papa V. Alexander'dan kafirlerle ticarete izin veren beş yıllık bir müsamaha almayı gerekli görmüştü.[125]

Bu sırada 1407'de yenilenen hükümlere rağmen korsanlık ve yağma girişimlerinin bir türlü önüne geçilememesi, Menteşe-Venedik ilişkilerinde çok geçmeden yeni sorunların ortaya çıkmasına sebep olmuştu. Öyle ki başta Girit olmak üzere Ege'de Cumhuriyet'e ait bazı adalara yapılan Türk akınları yüzünden Venedik Senatosu, 1410 yılı Temmuzu'nda Aydın ve Menteşe Beylikleri'ne bir gözdağı vermek amacıyla Ayasuluğ ve Balat limanlarında bir donanma gösterisi yapmayı bile düşünmüştü. Bu durum Venedik Cumhuriyeti'nin Levant'taki ticarî menfaatlerini korumak için gerekirse savaş seçeneğini dahi sürekli gözönünde bulundurduğunu gösteriyordu (Wittek, 1986: 92; Imber, 2000: 506; Zachariadou, 1983: 88). Ancak bir çarpışmaya mahal verilmeden 1414'te bir antlaşmaya varılmıştı. Gerçekte bu antlaşma, ilk kez 1407'de yenilenmiş olan 1403 Antlaşması'nın ikinci kez yenilenmesi demekti. Antlaşma 17 Ekim 1414'te Beçin'de Menteşeoğlu İlyas Bey ile Körfez Kaptanı Pietro Civrano arasında yapılmıştı.[126] Bu antlaşmanın en büyük özelliği karşılıklı hükümlerin vurgulanmış olmasıydı. Aynı zamanda antlaşmanın ticarete dair hükümleri, o yıllarda Türklerin Venedik Cumhuriyeti'ne ait yerlere giderek ticaret yapacak düzeye ulaştıklarını ve Ege'nin batı sahillerine uğradıklarını gösteriyordu.

Bu 1414 Antlaşması Menteşe ile Venedik arasındaki ilişkilere değinen son belge olmuştu. Çünkü bundan bir yıl sonra, 1415'te, İlyas Bey Osmanlı Devleti'nin hakimiyetini tanımak zorunda kalmış[127] ve onun 1421'de ölümünden sonra da Menteşe Beyliği tarih sahnesinden silinmişti.

Aydınoğlu Cüneyd Bey ise Osmanlı Devleti'nidaha uzun süre uğraştırmış; bir kaç defa Osmanlı kuvvetlerine yenilip Aydın ülkesini terketmek zorunda kaldıysa da

---

[124] Grekçe kaleme alınan ve yirmi yedi madde veya paragraftan oluşan bu antlaşmanın Latince metni için bkz. (Zachariadou, 1983: 234-237).

[125] "*Non sine magna strage of effusione sanguinis hominun in dicta terra Turcorum*." (Luttrell, 1988: 103).

[126] Beş paragraf veya maddeden oluşan ve elimizde sadece İtalyanca bir çevirisi bulunan bu antlaşma metni için bkz. (Zachariadou, 1983: 238-239).

[127] Mevcut siyasî karışıklıktan yararlanarak Türkiye işlerine müdahale etmeye ve bu durumdan kendilerine bir pay çıkarmaya çalışan Rodos Şövalyeleri'nin bu sırada Çelebi Mehmed ile yaşadıkları bir sorun, Menteşe Beyi'nin Osmanlı hakimiyetini kabul etmesi konusunda da aydınlatıcı olmaktadır. Bizanslı tarihçi Dukas'ın kaydettiğine göre, Çelebi Mehmed Rodos Şövalyeleri'nin İzmir'de inşaasını yarısına getirdikleri kaleyi yıktırınca Şövalyelerin Üstad-ı Azamı Philibert de Naillac bu durumdan şikayetçi olmuş ve Çelebi Mehmed'den kendisine kale inşaası için Osmanlı topraklarından başka bir yer vermesini istemiş; Çelebi Mehmed de onlara Menteşe ülkesinden bir yer verince Üstad-ı Azam buraların yabancı topraklar olduğunu iddia etmiş; buna karşılık Çelebi Mehmed Menteşe ülkesinin kendi toprağı olduğunu ifade etmiştir. Şövalyelerin Bodrum kalesini inşa etmeye başlamaları bu vesile ile 1415 yılında başlamıştır (Dukas, 1956: 65; Luttrell, 1988: 101-102).

her defasında bir fırsatını bulup Beyliğini ele geçirmeyi başarmıştı. Cüneyd Bey, kendi istiklâli için Osmanlı Devleti'ne muhalif olan taraflarla ittifakta hiçbir mahzur görmemiş ve Düzmece Mustafa olayında dahi Bizans ile ortak hareket etmekten çekinmemişti. Ancak sonunda 1425-1426 yılında Osmanlılar tarafından bütün ailesi ile birlikte ortadan kaldırılmış ve böylece Aydınoğulları Beyliği de son bulmuştu.

Batı Anadolu Beyliklerinin 1402'den sonraki dönemlerinde eskisi kadar güçlü olamayışları, sürekli Osmanlı Devleti'nin tehdidi altında bulunmaları ve denizlerde faaliyet gösterebilecek güçlü donanmalardan yoksun kalmalarından dolayı XV. yüzyılın ilk çeyreğinde bölge siyasetinde etkin bir rol oynayamamışlar ve İtalyanlar ile bu dönemde sağlıklı ilişkiler kuramamışlardı. İtalyanların bundan sonra bölgedeki muhatapları doğrudan doğruya Osmanlı Devleti olacaktı.

4. BEYLİKLER TÜRKİYESİ'NDE İTALYANLAR İLE TÜRKLER ARASINDAKİ TİCARÎ İLİŞKİLER

4.1. TİCARETE DAİR BAZI HUSUSLAR

4.1.1. Ortaçağ Türkiyesi'nde İktisadi Durum ve Ticaret Merkezleri

Anadolu, Türkler tarafından tamamiyle fethedildiği XIV. yüzyıl başlarında ürün, mahsul, meyve, hayvan sürüleri, kereste ve madenî kaynaklarının zenginliği ve verimliliği ile ün salmıştı. Dönemin Doğu ve Batı kaynakları Anadolu'nun bu yerüstü ve yeraltı zenginliklerinden imrenerek bahsediyorlardı. Bunlardan Ermeni Hayton XIV. yüzyıl başlarında Anadolu'yu, "*gümüş ve şap madenlerine sahip, buğday ve meyvesi bol olan, ayrıca güzel atların ve çok sayıda hayvan sürüsünün bulunduğu zengin bir memleket"* olarak tarif ediyordu (Köprülü, 1999: 56). Anadolu'nun bu zenginliği ve ülkedeki ürünlerin ucuzluğu Memluklu Sultanlığı inşa dîvânı kâtibi Şehabeddin el-Ömerî ve Tunuslu Müslüman seyyah İbn Battuta'nın da dikkatini çekmişti. Adı geçen şahıslar 1330'lu yılların Türkiyesi ile ilgili verdikleri bilgilerde bu husus üzerinde önemle duruyorlardı. El-Ömerî, Türkiye'de her çeşit meyvenin üretildiğinden, çok sayıda davar, sığır ve binek hayvanlarının yetiştirilmekte olduğundan, bunların Suriye, Mezopotamya, Irak ve İran taraflarına ihraç edildiğinden bahsetmekte ve düşük fiyatlar ile düşük vergiler üzerinde durmakta idi.[1]

Türkiye'yi 1330'lu yılların başında gezmiş olan seyyah İbn Battuta ise Rum diyarı olarak bilinen bu ülkenin dünyanın belki de en güzel memleketi olduğunu, Allah Teâlâ'nın güzellikleri öbür ülkelere ayrı ayrı dağıtırken burada hepsini biraraya toplamış bulunduğunu söyleyerek el-Ömerî'nin vermiş olduğu malumatı fazlasıyla teyit ediyordu (İbn Battuta, 2004: 400). Beylikler devrinde Türkiye'deki ürünlerin ucuzluğu İbn Battuta'nın da dikkatini çekmişti. İbn Battuta çok ucuz fiyatlara istedikleri her şeyi alabildiklerinden bahsediyor ve gezdiği bunca ülke arasında burası kadar ucuzunu görmediğini söylüyordu.[2]

Şehabeddin el-Ömerî ve İbn Battuta'nın verdiği bu bilgiler, Avrupalı tacirlerin bu dönemde niçin adeta Türkiye'ye üşüştüğünü ve bilhassa Doğu Akdeniz'deki başını Venediklilerin çektiği İtalyan tacirlerinin niçin ticaretlerinin odak noktalarından birinin Batı Anadolu Beylikleri olduğunu anlamamıza yardımcı olmaktadır. Türkiye'nin tacirler için önemli miktarda kazanç sunan bu zenginliğinden başka söz konusu beyliklerin takip ettiği iktisadî ve ticarî politikalar da Türkiye'de ticaretin gelişmesini, tarım ve hayvancılık gibi diğer iktisadî faaliyet sahalarının önem kazanmasını sağlamıştır.

Sözü edilen Menteşe, Aydın, Saruhan ve Karesi gibi Batı Anadolu'da kurulan bu Türk Beylikleri başlangıçta gaza veya cihad ruhu ile dolu idiler; kendilerini gazi devletleri olarak görüyor, Türkiye'yi denetimlerinde bulunduran Moğollara karşı, kendi meşruiyet ilkeleri olarak İslamî Kutsal Savaş kavramına yaslanıyorlardı. Buna karşılık söz konusu beylikler, iç bölgelerden çıkagelen Müslüman ulemanın giderek daha fazla etkilediği küçük İslâm Sultanlıkları niteliğine büründüklerinde, ticarî çıkarları önde tutan yeni bir eğilim devlet politikasına damgasını vurmaya başlıyordu. Artık bu Türkmen Beylikleri bir yandan gaza ederek ganimet peşinde koşarken diğer yandan

---

[1] "*Bu diyarda hayat ucuz, fiyatlar düşüktür; bu da verginin az, mübah gelirin çok, ticaretin geniş ve bölgenin denizler ile çevrili olmasından ileri gelmektedir. Öyle ki eğer bu ülkede bir kıtık ve kuraklık falan olursa ancak o zaman fiyatlar aynen bugünkü Şam'daki rayiç fiyata kadar yükselebilir."* (Yücel, 1980: 181-182).

[2] "*Burada yaşamak için her kolaylık var! Eşya fiyatları çok ucuz. İki dirhem vererek iri bir koyun satın alabiliyor, yine iki dirhem ile on iki kişilik kafilemize yetebilecek kadar ekmek bulabiliyorduk. İki dirhemlik bal alsak hepimiz doyuyorduk. Bir dirhemlik kestane ile ceviz aldık mı hepimiz yesek de artıyordu.! Kış mevsiminin en soğuk günlerini geçirdiğimiz halde bir yük odun tek dirheme satın alınabiliyordu! Bugüne kadar dolaştığım bunca ülke arasında burası kadar ucuzunu görmedim."* (İbn Battuta, 2004: 439).

ticaret ile birlikte tarım ve kent yaşamına da aktif bir şekilde katılıyorlardı. Bunun yararları açıktı: Zengin yönetici zümre artık Avrupa'nın lüks emtiasına ihtiyaç duyuyor; ticaret gümrük gelirleri yolu ile hatırı sayılır bir nakit akışı sağlıyor; bir Müslüman tüccar sınıfı yükselip, ister mültezim olarak ister başka kimlikleri ile devlet politikasını etkileyebilecek konuma geliyorlardı. Batılı müşteriler için tahıl ve pamuk yetiştirmekle uğraşan yerleşik Türk nüfus bile artık "*kâfirler"* ile barışçı ilişkilerden yana olmaya başlıyordu. Selçuklu topraklarında ortaya çıkan ve daha önceki beyliklerin modelinde örgütlenen bu küçük beylikler, Venedik ve Cenova gibi İtalyan şehir devletleri ile ticarî ilişkilerde bulunmak ve Ege adalarında, bilhassa Sakız Adası'nda Avrupalı tacirler ile etkin bir ticarî ilişki kurmak suretiyle çiftçi ve tacirlerin menfaatlerini koruyorlardı (İnalcık, 2000: 242; İnalcık, 1986: 51).

Beylerin gaza akınlarından elde ettikleri ganimet ile sürdükleri şaşalı saltanat hayatı ve izledikleri ticarî politikalar ile ülkelerini zenginleştirmeleri çeşitli Doğu ve Batı kaynaklarında da ifade ediliyordu. Mevlana'nın torunu Ulu Arif Çelebi'nin ucları ziyaretinde Aydın ve Menteşe Beyleri'nin ona sundukları değerli hediyeler şüphesiz kâfirlere karşı yapılan gaza akınlarından elde edilen ganimet mallarından başka bir şey değildi (Eflakî, 1973: 244, 309; Wittek, 1986: 61, 120). İbn Battuta'nın Aydınoğlu Mehmed Bey'in Birgi'deki sarayında gördüğü altın ve gümüşten tas, kâse ve kaşıklar, kendisine hediye edilen Rum köleler, sırma işlemeli ipek elbiseler, içi gümüşle dolu maşrapalar da muhakkak ki hep ganimet malları idi (İbn Battuta, 2004: 424-425). Batı kaynaklarından anonim bir İtalyan kroniği de, muhtemelen 1346'da Umur Paşa'yı ziyaret eden Venedikli elçilerin ifadelerine dayanarak Umur Paşa'yı şöyle tasvir ediyordu: "*Yere oturmuş vaziyette ve sütlaça benzer bir yemek yemekte; ipek işlemeli mor bir kaftan giymiş; altın bir kaşık kullanmakta ve bütün sofra takımı son derece değerli ve süslü…*".[3] Bundan başka Umur Bey'in hakimiyetini Denizli'ye kadar genişlettiğinde, Denizli kalesinin üç yüz metre kadar kuzeyinde diktirdiği Farsça bir vergi kitabesinde tacirlerin ödemek zorunda oldukları *bedraka* adlı yol vergisini kaldırdığını beyan etmesi ve 1327'de Türkiye'nin İlhanlı valisi Temürtaş Bey ile görüşerek, ona Menderes Nehri üzerinde bir köprü yaptırmayı başarması, ülkedeki ticarî faaliyetlere ne kadar önem verildiğinin apaçık göstergelerindendi (Baykara, 1993: 1-8). Aşağı Ren bölgesinde 1400'lerde yazılmış olan bir kitapta yapılan Türkiye tasviri de bu dönemdeki tüm bu gelişmeleri özetler mahiyette güzel bir ifade niteliği taşıyordu: "*Türkiye... meyvesi, tahılı, çayırları, pamuk tarlaları bol, çok güzel ve iyi bir ülke. Ülkenin bir çok yüksek dağı, ovası, pek çok ormanı var ve ticaret durumu da gayet iyi.*" (Buch,1982: 530).

Beylikler döneminde Türkiye'de ticaretin gelişmesine parelel olarak gerek Türkiye'nin ürünlerinin ihraç edildiği, gerek Doğu ürünlerinin Batı'ya ihracında aracı rolü gördüğü, gerekse Batı'nın ürünlerinin ithal edildiği önemli ticaret merkezleri ortaya çıkmıştı. Bunlardan hiç kuşkusuz en göze çarpanları, coğrafî konumlarının bahşettiği avantajları çok iyi değerlendiren Ayasuluğ ve Balat gibi liman şehirleriydi. Ayasuluğ Aydınoğulları'nın, Balat ise Menteşeoğulları'nın önemli ticaret merkezleri idiler. Batı kaynaklarında da bu iki beylik sahip oldukları Ayasuluğ ve Balat limanlarıyla anılıyorlardı. Aydınoğulları'ndan daha çok *Teologo (ya da Altoluogo) Sultanlığı* veya *İzmir Beyliği,* Menteşeoğulları'ndan ise *Palatia Sultanlığı* ya da *Palatia Beyliği* (*Signor de la Palatia*) diye söz ediliyordu (Zachariadou, 1983: 78, 109, 190, 199, 218, 223, 234).

Floransalı Bardi Kumpanyası'nda çalışan Francesco Balducci Pegolotti'nin Floransalı tacirlere Doğu'daki işlerinde yardımcı olması için kaleme aldığı ticaret el kitabında İtalyan tacirlere Ayasuluğ'da işlerin yapılış biçimine ilişkin bilgi vermesi, burada kullanılan ağırlık ve uzunluk ölçülerini tanımlaması ve bu ölçülerin Cenova,

[3] "*Quanno la ambasciata fu ionta, Morbasciano iaceva in terra appoiato sopra lo sinistro vraccio e sì pranzava. Grasso era tanto esmesuratamente che pareva votticiello lo sio ventre; vestuto de bisso moito nobilemente lavorato a seta. Denanti li venivano scudella de preta storiate, lucente, piene de vidanna con zuccaro, latte de miennole, ova e spezie e risi. E sì teneva in mano uno cucchiaro d'aoro e fortemente devorava*" (Anonimo Romano (Bartolomeo di Iacovo da Valmontone?) Cronica, 1979: cap. XIII; Zachariadou, 2000b: 867).

Pisa, Floransa, Kıbrıs, Venedik ve Rodos'unkiler ile karşılaştırmalı bir cetvelini düzenlemesi ve kentte en çok bulunabilen kumaş parçalarının nerede yapıldıklarını, boyalarını ve uzunluklarını nitelemeyi yararlı hatta zaruri görmesi Ayasuluğ'un ticarî açıdan taşıdığı önemi gösteriyordu (Pegolotti, 1936: 55-57). Ayasuluğ, dünyanın her yerinden gelen tacirlerin buluştukları ve pek çok farklı ürünün ticaretini yaptıkları bir ticaret merkeziydi. XIV. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen "*La Relation Rhenane sur L'Orient"* adlı seyahatname, Ayasuluğ şehri halkı arasında pek çok Hıristiyan tüccar bulunduğunu, bu şehrin bütün ülkelerin ticaretiyle ilişkide olduğunu ve buraya Orta Asya içlerinden "*Tataristan'dan ve başka ülkelerden"* ticaret eşyası geldiğini ifade ediyordu (Heyd, 2000: 607). Ayasuluğ'da İtalyan tacirler arasında bilhassa Cenevizliler ve Pisalılar önemli bir azınlığı teşkil ediyorlardı. Zira Gazi Umur Bey'in 1329 yılında İzmir'in *Liman Kalesi*'ni de ele geçirmesinden sonra İzmir'deki Cenevizli tacirlerden bir kısmı Ayasuluğ'a göç etmişti. Bundan başka Cenevizlilerin 1346 yılında Sakız Adası'na tamamiyle sahip olmaları da Ayasuluğ'daki ticarî etkinliklerini arttırmalarına yardımcı olmuştu. Zira, Ayasuluğ'dan çıkan ticarî emtianın en önemli alıcıları Sakız'daki Cenevizliler idi. 1351'den önce Ayasuluğ'da bir Ceneviz konsolosluğu kurulmuş ve anlaşılan Cenevizliler Ayasuluğ'da özel bir mahalleye de sahip olmuşlardı (Zachariadou, 1983: 127-128; Arıkan, 1990: 133).

Venedikliler ise Ayasuluğ'da ticarî faaliyetlere Cenevizliler ile hemen hemen aynı yıllarda başlamış olmaları ve hatta 1337'den itibaren şehirde konsolos bulundurmalarına rağmen Cenevizliler kadar faal olamamışlardı. Bunda Venedik Cumhuriyeti'nin Aydınoğulları ile zaman zaman siyasî ilişkilerinde sorunlar yaşaması ve her iki tarafın da bazen ticareti yasaklayıcı tavırlar takınması önemli rol oynamıştı. Venedikli tacirler ancak 1353 tarihli ticaret antlaşmasından sonra yaklaşık on yıl süren savaş haline son verilmesiyle Ayasuluğ'da bir kilise, bir loca, bir fırın ve bir mahalleye sahip olabilmişlerdi (Zachariadou, 1983: 128, 190, 211; Arıkan, 1990: 136; Emecen, 1991: 226).

Kıbrıs Krallığı ve Rodos Şövalyeleri de anlaşılan Ayasuluğ'da birer konsolosluk kurmuşlardı. Bu konsoloslukların kurulması muhtemelen 1348 tarihli antlaşma ile gerçekleşmişti.[4] Bundan başka Floransa, Barcelona, Ancona, Ragusa ve Messina'dan gelen tacirler de Ayasuluğ'u ziyaret ettikleri gibi bu tacirlerden bazıları şehri hinterlandına bağlayan bir yol ile Sivas'a kadar da gidiyorlardı (Pegolotti, 1936: 55-57)[5].

Bu dönemde Ayasuluğ limanından genelde İtalyan tacirler vasıtası ile Avrupa'ya çok çeşitli ürünler ihraç ediliyordu. Bunlar arasında Türkiye'nin ürünleri olan pamuk, pirinç, buğday, safran, balmumu, yün, kenevir, kuru üzüm, şap ve meşe palamudu dikkat çekiyordu. Çeşitli baharat türleri, kürk, köle ve ipek de Türkiye sınırları dışından gelip Ayasuluğ limanından Batı'ya ihraç edilen ürünlerdi. Ayasuluğ'un Batı'dan ithal ettiği ürünler ise başlıca şarap, sabun, kumaş ve madenlerden oluşuyordu. Örneğin Pegolotti'nin verdiği listede Ayasuluğ'un ihraç malları şöyle sıralanıyordu: "*biado* (tahıl), *grano* (buğday), *allume* (şap), *cera* (balmumu), *riso* (pirinç), *canape* (kenevir), *galla* (mazı), *apoptico* (afyon), *robbia* veya *guarancia* (kök boya ve fes boyası), *seta Turci* (Türk ipeği) ve meşe palamudu" (Pegolotti, 1936: 55-56). Bu ürünlerden Venedik ile Aydın ve Menteşe Beylikleri arasında yapılan antlaşmalarda da söz ediliyordu (Heyd, 2000: 605; Zachariadou, 1983: 159; İnalcık, 1988: 280; Arıkan, 1990: 133-134; Erdem, 1998: 287).

Batı Anadolu'nun bir diğer önemli ticaret merkezi olan Balat'ta ise daha çok Venedikli tacirler etkindiler. Bunda Menteşeoğulları'nın erken dönemlerden itibaren Venedik'in bir kolonisi olan Girit ile ticarî ilişkiler kurmuş olması ve kuzeydeki komşusu Aydınoğulları'na karşı kendisini güvende hissetmek için zaman zaman

[4] "*...uidelicet Cipriana, Venetorum et Hospitalis, possent habere in nostra terra eorum consilium et consules, qui consules facient et faciunt ius suo populo*." (Thomas, 1880: 317, no. 168; Zachariadou, 1983: 209, 1348A., m. 18).

[5] XIV. yüzyıl ortalarında Dominiken bir rahip Sivas'a giden bu yolu şöyle tarif ediyordu: "*de atologo con mercadores por la tierra y travese toda la turquia y fuy a la ciudad de Savasco*." (Zachariadou, 1983: 128 n. 536).

Hıristiyanların tarafında yer alması etkili olmuştu. Balat, Menderes Nehri yoluyla taşınan ticarî emtianın varış yeri olduğundan Türkiye'nin ürünlerini kolaylıkla temin edebiliyordu. Menderes Nehri'nden bu amaçla faydalanıldığını dönemin Doğu ve Batı kaynakları belirtmektedirler. Cenevizli Balaban (*Domenichino Doria*)'ın el-Ömerî'ye bildirdiğine göre: "*Menderes Irmağı'nda gemiler ve kayıklar gezer, bunlar ırmağın yukarısına çıktıkları gibi aşağısına da inerler. Bu ırmaktan denize ve denizden bu ırmağa geçilir. İşte bu ırmak sayesinde bu illerin ahalisi kolaylıkla yolculuk yaparlar, savaşçı akıncılar, tüccarlar bu ırmak sayesinde techiz olunur*" (Yücel, 1980: 190). 1330'lu yıllarda Türkiye'yi ziyaret eden Alman hacı adayı Vasfelyalı Ludolf von Suchem ise çatışmalar nedeni ile Lombardia'dan kaçıp *Scala Nuova* (Kuşadası)'ya gelip yerleşen Hıristiyanların burada Türkler ile birlik olup hakiki Hıristiyanlara büyük zararlar verdiklerini anlatırken, Kuşadası'nın yakınlarında, büyüklüğü Ren Nehri'ni andıran, Tatar ülkesinden çıkıp Türkiye'yi baştan aşağı kateden bir nehir bulunduğunu; bu nehirde tıpkı Ren'in bazı yerlerinde olduğu gibi çeşitli eşyanın naklinin yapıldığını belirtiyordu (Buch, 1982: 518-519). XIV. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen "*La Relation Rhenane sur L'Orient"* adlı seyahatnâme, Ayasuluğ şehrine pek uzak olmayan bir yerde büyük bir nehir olduğunu; bu nehir yolundan ipek, ipekli eşyalar ve öbür maddelerin geldiğini bildirerek Suchem'i doğruluyordu. Seyahatnâmenin bu büyük akarsuyun genişliğini Ren'inki kadar göstermesi söz konusu nehrin Menderes olduğu ihtimalini güçlendirmektedir. Zira Menderes Nehri ile gelen mallar Ayasuluğ pazarından değil, ihtimal Balat pazarından ihraç ediliyordu (Heyd, 2000: 607).

Yine de XIV. yüzyılın ticaret el kitaplarında Balat'tan, Ayasuluğ'dan bahsedildiği kadar sözedilmiyordu. Sadece Pegolotti Balat'tan bahsetmiş fakat o da Balat için ayrı bir başlık atmaya gerek duymamıştı (Pegolotti, 1936: 92, 104, 369). Menteşe Beyliği'nin Venedik ile yaptığı ticarî antlaşmalarda yer alan hükümlerden anlaşıldığına göre Balat'ın ihraç mallarını safran, susam, bal, balmumu, meşe mazısı, kuru üzüm, Kütahya şapı, buğday, arpa, sahtiyan, palamut, deri, halı, köle gibi mallar oluşturuyordu. Balat limanında görülen Avrupa mallarının başında ise kumaş, sabun, şarap, kalay ve kurşun geliyordu. Bu antlaşmalarda Menteşe ülkesinden ihraç edilen hububat ile atın üzerinde ise önemle duruluyordu (Heyd, 2000: 608; Wittek, 1986:121-122; Meinardus, 1973: 301; Faroqhi, 1993b: 348; Emecen, 1992b: 5).

Venedikliler muhtemelen 1337'den önce Balat'ta bir konsolos bulundurma hakkını elde etmişlerdi. 1337 tarihli antlaşma ile de Venedikli tacirler Balat'ta Saint Nicholas Kilisesi'nin de dahil olduğu şehir surları içerisinde yer alan kendi özel mahallelerine sahip olmuşlardı.[6] Ayrıca Barcelona, Floransa, Cenova, Ragusa, Messina, ve hepsinden önce Rodos'dan gelen tacirler de Balat'ı ziyaret ediyorlardı (Zachariadou, 1983: 131). Bundan başka Pegolotti'nin Balat'ta geçerli olan ölçü ve tartıları Kıbrıs'ınkiler ile karşılaştırması Kıbrıslı tacirlerin de Menteşe ülkesini ziyaret ettiklerini kanıtlıyordu (Pegolotti, 1936: 92).

4.1.2. Sikkeler

Sikke, Türk-İslâm devlet anlayışında hutbe, nevbet ve sancak gibi uygulamaların yanıbaşında bir bağımsızlık simgesi olduğu için, Batı Anadolu'daki Türkmen beyleri de kendi adlarına özel sikkeler bastırmışlardı. Nitekim Mehmed Bey'den başlayarak Musa, Ahmed, İlyas, Leys ve Ahmed Beyler döneminde bastırılmış olan değişik ağırlık ve değerde bakır ya da gümüş on bir Menteşe madenî parası günümüze kadar ulaşmıştır (Wittek, 1986: 154-159). Bunun gibi Aydınoğulları Beyliği'nde de Mehmed Bey döneminden başlayarak Umur, İsa, Musa ve Cihad Beyler adlarına kesilmiş bakır ve gümüş paralar olduğu bilinmektedir (Akın, 1968: 121-123).

Bu dönemde bu yerli paraların dışında Türkiye'de bazı Bizans ve İtalyan paralarının da geçerli olması, kuşkusuz ki Batı Anadolu Beylikleri'nin dışa açılma ve dış ticarete önem verme politikalarının bir sonucu idi. Bu politika neticesinde Türkiye

[6] "*Item promittimus dare ecclessiam Sancti Nicolai cum tota il terra… ut Veneti mercatores et alii fideles comunis Venetorum… et domus quae factae fuerint per Turcos abeo tempore citra, consul, qui fuerit, possit accipere pro eo preccio quod justum fuerit."* (Zachariadou, 1983: 197, 1337M., m. 17).

piyasasında *florin, gigliata, ducat,* (duka altını) *aspron, hyperpyron* ve *stavrata* gibi yabancı paralar ticarette kullanılır olmuştu. Bu da Beylikler dönemi Türkiyesi'nde ticaret yapan Batılı tacirlerin çeşitliliğinin önemli göstergelerinden biridir. Bu yerli ve yabancı yasal sikkelerden başka Aydın, Menteşe ve Saruhan Beyleri ülkelerindeki ticareti geliştirmek ve Batılı tacirler ile yapılan alış-verişleri kolaylaştırmak için Batılı sikkeler modelinde sahte sikkeler de kestirmişlerdi.

1330'lu yılların Türkiyesi'ne dair önemli bilgiler veren el-Ömerî, beyliklerde kullanılan paralara da değinmektedir. Beyliklerde kullanılan *akçe*leri *dirhem* olarak kaydeden el-Ömerî, bu *dirhem*lerin bütün Türk beylerinin ülkelerinde aynı değerde olmadığını ve bu *dirhem*lerin de Mısır *dirhem*inin ¾'ünü karşıladığını yazıyordu. El-Ömerî (Yücel, 1980: 181, 189), "*Türk ülkelerinde kullanılan dirhemin her ilde aynı değerde olmaması muhakkak ki o ilin kendi adet ve örflerinin değişik olması ve idare tarzının başka olmasından ileri gelmektedir.*" diyerek de bu durumun sebebini açıklıyordu. Gümüş sikke demek olan bu Türk *akçe*si Grekçe'de *aspron*, Latince'de ise *asper* olarak biliniyordu (Zachariadou, 1983: 140; Fleet, 1999a: 14). Türkiye piyasasında geçerli olan yabancı paraların başında, başlangıçta 24 *karati*ye bölünmüş olan Bizans altın sikkesi *hyperpyron* gelmekteydi. Ancak XIV. yüzyıl boyunca piyasadaki değerini sürekli yitiren *hyperpyron*, yüzyılın ortalarından sonra da dolaşımda gümüşün değerine gerilemişti. Onun yerini ise *florin* ve *ducat* almıştı. XIV. yüzyılın büyük bir kısmında *hyperpyron-ducat* (*florin*) oranı ½ iken, bu oran aşağı yukarı 1389'dan sonra yaklaşık 1/3'e gerilemişti. *Akçe-hyperpyron* oranı ise kullanıldığı yer ve zamana göre değişiyordu. 1430'lu yıllarda Giacomo Badoer adlı bir Venedikli tacirin tuttuğu kayıtlardan 1 *hyperpyron*un 10.5 veya 11 *akçe*ye karşılık geldiği anlaşılmaktadır (Fleet, 1999a: 13-14).

XIV. yüzyıl ortalarına doğru Türkiye piyasasında *florin*in oldukça yaygın bir biçimde kullanıldığı görülmektedir. İlk defa 1252'de Floransa'da kesilen *florin* (Öncel, 1976: 216; Zachariadou, 1983: 141), XIV. yüzyılın müellifleri tarafından her altın sikkeyi ifade etmek için kullanılan bir para olmuştu. Ancak *florin*in bu hakimiyeti uzun sürmemiş ve yüzyılın ikinci yarısından itibaren Venedik duka altını (*ducat*) onun yerini almıştı. İlk defa 1284'te basılan Venedik altın sikkesi *ducat* (Öncel, 1976: 216; Fleet, 1999a: 13), bundan sonra piyasada altın sikke ile eşanlamlı kullanılır hale gelmişti. Buna rağmen Türkler, Venedik *ducat*ını tarif etmek için *florin* (Türk termilojisinde *filori*) terimini kullanmaya devam etmişlerdi. Nitekim 1370'te Kandiye Dükü'nün elçisi ile Ayasuluğ Beyi arasındaki görüşmelerde, Kandiye Dükü'nün elçisi Giovanni Moro aldığı talimatlar gereği, Ayasuluğ Beyi'nin Venedikli tüccar Niccolo Morosini'ye olan 2000 *ducat* tutarındaki borcunu ödemesini isterken, Bey de 2000 *florin* tutarındaki borcunu ödemeyi kabul ediyordu (Zachariadou, 1983: 71-72, 141). Bu dönemde *akçe-ducat* oranı ise yaklaşık 1/33 idi (Fleet, 1999a: 14).

Batı Anadolu Beylikleri'nin sahtesini yaptıkları Batı tipi paraların başında bu dönemde piyasada oldukça yaygın kullanılan Venedik *ducat*ı geliyordu. Bu sahte veya taklidî para basma işi Venedik ile Beylikler arasında zaman zaman siyasî ihtilafların çıkmasına sebep oluyordu. Nitekim Aydınoğulları, Doge Andrea Dandolo (1344-1353) döneminde Venedik *ducat*ı tipinde sahte *ducat*lar kesmeye başlamışlar ve bu durum 1370 yılına doğru beyliğin Venedik ile olan ilişkilerinde önemli bir sorun haline gelmişti. Venedik Senatosu Girit'teki elçileri vasıtası ile Ayasuluğ Beyi'ne çeşitli meselelerin yanısıra Ayasuluğ'da sahte Venedik *ducat*ı basımını durdurmak için 1368 ve 1369 yıllarında elçiler göndermiş; elçilerin ağzından beylik ile ticareti yasaklama ve beyliğe karşı askerî harekâta girişme tehditlerinde bulunmuş fakat bir netice elde edememişti. Sonunda, 1358 ve 1359 yıllarında Ayasuluğ'da konsolos olarak görev yaptığından Beylik ile olan ilişkilerde deneyimli bir kişi olan Giovanni Moro, Eylül 1370'te bu işi halletmesi için Ayasuluğ'a elçi olarak gönderilmiş ve o da bu vazifesinde başarılı olarak, Ayasuluğ Beyi'nden bu basılmış sahte *ducat*ları imha etmeye ve bir daha böyle bir girişimde bulunmamaya söz veren bir mektup almıştı (Zachariadou, 1983: 70-72, 141; Fleet, 1999a: 14-15; Arıkan, 1990: 135).

Bu dönemde Türkiye'de revaçta olan Batılı sikkeler arasında *gigliato* da bulunuyordu. Yaklaşık 1300 yılında Napoli'de Anjou hanedanından II. Charles tarafından kestirilen bir sikke olan *gigliato* (*cilyato*) veya *carlino*, hemen hemen saf

gümüşten olup takriben 4 gr. ağırlığında idi.[7] *Gigliato*, bu dönemde Türk Beyleri tarafından sahtesi yapılan en önemli sikkelerdendi. Örneğin Menteşeoğlu Orhan Bey, Napoli Kralı Robert de Anjou (1309-1342)'nun bastırdığı *gigliato*ya kendi adını hem de Latin harfleri ile vurdurtarak onu geçerli kılmıştı. Söz konusu bu paranın bir yüzünde "*Urcan Dominus Palatie*" (Balat Hakimi Orhan) ifadesi bulunmaktadır ki sikke literatüründe bu para "*zillatus saracinatus*" olarak bilinmektedir (Wittek, 1986: 69, 129, 154; Heyd, 2000: 609; Uzunçarşılı, 1988a: 74). Bununla birlikte "*saracinatus*" kelimesi aynı zamanda, Haçlıların Avrupa'dan getirdikleri gümüşlerle İslâm aleminde kestikleri Fatimî altınlarının ve Eyyûbi gümüş dirhemlerinin taklidi olan "*sarraçenata*" sikkelerini de çağrıştırmaktadır (Sahillioğlu, 1994: 370; Altıntaş, 2002: 389). Bundan başka Aydınoğulları da Umur ve Hızır Beyler dönemlerinde sahte *gigliato*lar kesmişlerdi. Nitekim Himmet Akın (1968: 52, 121)'ın Umur Bey zamanında da tedavülde olduğunu söylediği sahte *gigliato* için Elizabeth A. Zachariadou (1983: 142, n. 599), Hızır Bey döneminde onun tarafından kesilme ihtimalinin yüksek olduğundan söz ediyordu. Nitekim bu sahte *gigliato*ların bir yüzünde "*moneta que fit in Theologos de mandato domini eiusden loci"* ibaresi yer alıyordu (Fleet, 2002b: 232). XIV. yüzyıl ortalarında Ayasuluğ *gigliato*sunun değeri *florin*in 1/9'una karşılık geliyordu. Saruhanoğulları'nın da Manisa darphanelerinde sahte *gigliato*lar bastıkları biliniyordu. Nitekim Saruhanoğulları'ndan İshak, Hızır ve Orhan Beyler adlarına kesilmiş gümüş ve bakır sahte *gigliato*lar bulunmaktadır ki bunlardan ikisi üzerinde tarih vardır (Uluçay, " 1997: 243; Arıkan, 1990: 135). Saruhanoğulları'nın kestirdikleri sahte *gigliato*ların üzerinde ise "*voluntate Sarcani domini dicti loci*" ibaresi bulunuyordu (Fleet, 2002b: 232).

Bu dönemde Batı Anadolu'da kullanılan sikkeler incelendiğinde XIV. yüzyıl ortalarına doğru bölgede gümüş kullanımının yavaş yavaş sona erdiği ve altın sikke kullanımının yaygınlık kazanmaya başladığı görülmektedir. Zira, Batı Anadolu Beylikleri XIV. yüzyılın ilk yarısında genellikle *gigliato* denilen gümüş sikkelerin sahtesini yaparlarken, aynı yüzyılın ikinci yarısında Venedik *ducat*ı gibi sikkelerin sahtesini yapmaya yönelmişlerdi (Pamuk, 1999: 28). Ayrıca Osmanlı Devleti'nin bölgede nüfuzunu hissettirmeye başlaması ile Batı Anadolu'da ekonomik bir birlik de sağlanmıştı. Saruhan, Osmanlı ve Karesi Beylikleri'nin sikkelerinde görülen değer ve şekil birlik ve benzerliği bu olguyu kanıtlamaktadır (Konstantin 1997: 256-261). El-Ömerî ise beyliklerde geçerli olan sikkelerin aynı değerlerde olmadığını söylese de bunların değerleri Mısır *dirhem*i ile karşılaştırıldığında gerçekte aralarında pek fazla bir fark olmadığı görülmektedir. El Ömeri'ye göre;

> *Germiyan memleketinde kullanılan para halis gümüştendir. Mikdarı üç çeyrek dirhemdir; Tuguzlu* [Denizli] *dirhemleri halis gümüşten yarım dirhemdir; Kastamonu paraları halis gümüşten olup yarım dirhemdir; Bursa memleketinin dirhemi tam ve bütün dirhemdir, halis gümüşten dökülmüştür; Balıkesir memleketinin dirhemi Bursa memleketininki gibidir; Bergama memleketinin dirhemi halis gümüşten olarak yarım dirhemdir; Antalya memleketinin dirhemleri yarım dirhem olup halis gümüşten dökülmüştür; Manisa memleketinin dirhemleri önceki memleketlerin dirhemleri gibidir; Birgi memleketinin dirhemi Saruhan İli'ndeki gibidir; Foça memleketinin dirhemi Germiyanınki gibidir* (Yücel, 1980: 181, 189, 192, 193, 195, 197, 198, 201.

4.1.3. Olçü ve Tartılar

Ticaret mallarının alım ve satımlarında kullanılan ölçü ve tartılar her yerde ve her zaman aynı değere sahip değildi. Farklı ülkelerde farklı ölçü ve tartılar kullanıldığı gibi ortaçağda bir memleket hudutları dahilinde kullanılan ölçü ve tartılar şehirden

[7] Gümüş *carlino* ilk kez Napoli Krallığı'nda gerçekte 1278'de Charles d'Angio döneminde ortaya çıkmıştı. Ağırlığı bu dönemde 3,3 gramdı ve binde 934'lük bir alaşımdı. XIV. yüzyılın başında, II. Charles alaşımı binde 934'te tutarak ağırlığı yaklaşık 4 grama çıkarmıştı. Napoli *carlino*su ilerideki yüzyıllarda sürekli binde 934'lük alaşımı koruyarak 3 ile 4 gram arasında kaldı. Güzel bir sikkeydi ve piyasadan yok oluncaya kadar da çok ünlüydü (Cipolla, 2000: 17-18 n. 5; Zachariadou, 1983: 142).

şehire dahi farklılık arzediyordu. Beylikler dönemi Türkiyesi bu durumun en bariz örneklerini yansıtıyordu. Öyle ki Batı Anadolu Beylikleri'nin önemli ticaret merkezlerinde pek çok Batılı tüccarın ticaret yaptığı ve bunların kendi memleketlerinde kullanmakta oldukları ölçü ve tartı birimlerini Türkiye'ye de taşıdıkları gözönüne alındığında durum daha iyi anlaşılıyordu. Bundan başka tacirlerin işini kolaylaştırmak için bu dönemde ölçü ve tartıların karşılaştırmalı cetvellerini sunan çeşitli ticaret el kitapları hazırlanmışsa da bu kitapların verdiği bilgiler bazen yanlış ve eksik olduğundan mesele daha da karmaşık hale geliyordu. Ayrıca ölçü ve tartıların devlet müdahaleleri sonucu sabit kalmayıp, sürekli küçülmek ya da büyümek suretiyle değişikliğe uğraması da meselenin açıkça ortaya konmasını zorlaştıran unsurlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tüm bu olumsuz koşullara rağmen ölçü ve tartıların hangi değer ve miktarları ifade ettiği hususunda elimizde birkaç kaynak grubu bulunmaktadır. Bu kaynakların başında da hiç kuşkusuz Aydın ve Menteşe Beylikleri'nin Venedikliler ile yaptıkları ticaret antlaşmaları gelmektedir. Bir diğer önemli kaynak grubu da dönemin tarafsız yani ticarî işlerde ne alan ne de satan tarafa mensup olan kişilerin ölçü ve tartıların karşılaştırmalı cetvelini yaptıkları ticaret el kitaplarıdır.Bu antlaşma metinleri ve ticaret el kitaplarının verdiği bilgilerden madenî paralar örneğinde görüldüğü gibi kimi Bizans ve İtalyan ölçü ve tartı birimlerinin de Batı Anadolu Beylikleri tarafından ticarî işlerde kullanıldığı anlaşılmaktadır. Genel ifadeyle kaynaklarda geçen bu ölçü ve tartılar şunlardır: Ağırlık ölçüsü olarak *batman* (*battimano* veya *patumani*), hububat için *mudd* (*modius* veya *moggio*), hacim ölçüsü olarak *shinik* (*şinik*), hem ağırlık, hem uzunluk, hem de bir hacim ölçüsü olarak *seruch* (Türkçe "*çeyrek*" ten bozma), şarap ölçüsü olarak *Napoli vegatası* veya *butlası*, *mistato* ve *caratellum*, sabun ölçüsü olarak *cassa* veya *capsa*, kumaşlar için *accono* veya *ancona* ve yine bir ağırlık ölçüsü olarak *livre* (Zachariadou, 1983: 146).

Mudd ya da *modius* sadece Menteşe Beyliği ile yapılan antlaşmalarda hububat ve kuru sebze için kullanılan bir ölçü birimi olarak karşımıza çıkmaktadır (Zachariadou, 1983: 187, 1331M, m. 3; 198, 1337M, m. 20; 222, 1375M, m. 20; 230, 1403M, m. 20; 236, 1407M, m. 20). Floransalı tüccar Pegolotti de Ayasuluğ'da hububatın yalnızca *moggio* (mudd) adlı bir ölçü birimi ile satıldığını ve bu ölçünün aynı zamanda Balat'ta da yerel bir ölçü bazında kullanıldığını kaydetmektedir.[8] Pegolotti ile çağdaş, Mısırlı el-Ömerî de Türk beylerinin kullandığı ölçülerden bahsederken şunları söylemektedir: "*Ölçü olarak kullandıkları ölçü, kile olarak bildiğimiz ve onların verdikleri isimle muddur. O da bizim Mısır ölçeği olan bir buçuk irdeb kadardır*" (Yücel, 1980: 181). El-Ömerî'nin Germiyan, Tuguzlu (Denizli), Kastamonu, Bursa, Balıkesir, Bergama ve Antalya'nın *mud*larından bahsederken buralarda kullanılan *mud*ların birbirinden karşıladığı mikdar bakımından farklı olduğunu belirtmesi bir memleketteki farklı şehirlerde dahi farklı ölçü ve tartıların kullanılabileceğini göstermektedir (Yücel, 1980: 192, 193, 195, 197, 198, 201). *Mud* standart olarak 513.160 kg.'a denk gelirken, Bizans *modius*u 583.170 *litre*ye, *moggio* ise 332.2 *litre*ye tekabül etmektedir (Hinz, 1990: 57; İnalcık, 2000a: 445). Aynı zamanda Venedikli tüccar Pignol Zucchello'nun Balat'ta buğday için *moggio* veya *mogia* adlı ölçünün kullanıldığını kaydetmesi, Bizans ölçü biriminin beyliklerde de geçerli olduğunu göstermektedir.[9]

Bir hacim ölçüsü olan *shinik*ten Aydınoğulları ile yapılan 1353 tarihli antlaşmada ve 1331 tarihli ilk antlaşma hariç Menteşeoğulları ile yapılan bütün antlaşmalarda bahsedilmektedir (Zachariadou, 1983: 198,1337M, m. 23; 215,1353A, m.

[8] "*Biado si vende in Altoluogo a moggio; alla misura d'Altoluogo; la misura a che si vende il biado alla Palitia; moggio 1 di biado alla Palattia; moggio 1 di biado d'Altoluogo."* (Pegolottİ, 1936: 55, 57, 92, 104).

[9] "*Formento misure .III. me' quarta a perpero, a la Palatia va formento mogia*…" (Zucchello, 1957: 54, no. 24). "*Formento va i' piazza misure a la Palatia si va moggio*…" (Zucchello, 1957: 73, no. 36; Zachariadou, 1977: 304).

21; 222,1375M, m. 23; 231,1403M, m.23; 237,1407M, m. 23). Balat ve Ayasuluğ'da hububat için kullanılan bir ölçü olan *shinik*in değeri 0.5 *kile* veya 0.25 *kile*dir (İnalcık, 2000a: 447). Farklı amaçlar için kullanılan *seruch* adlı ölçüden ise sadece Aydınoğulları ile yapılan 1337 tarihli antlaşmada bahsedilmektedir (Zachariadou, 1983: 191, 1337A, m. 7). *Seruch*, farklı mallar için kullanılan bir ağırlık ölçüsü olmasının haricinde bu özelliğinden dolayı aynı zamanda bir uzunluk ve bir hacim ölçüsüdür. Batıda kullanılmayan bir terim olan *seruch*un Türkçe "*çeyrek*" kelimesinin bozulmuş şekli olduğu görülmektedir. Aydınoğulları ile Venedik arasında yapılan 1353 tarihli antlaşmada *seruch* veya *çeyrek* terimleri yer almazken bunların yerine *shinik* kelimesi kullanılmıştır. Eski bir ölçünün kaldırılarak yerine yeni bir ölçünün getirilmesinin yolaçtığı bu karışıklık giderilmedikçe, 60-62 *litre*ye karşılık gelen *çeyrek* ve *shinik*in muhtemelen aynı hacim ölçüsü oldukları kabul edilebilir (Zachariadou, 1983: 149).

Antlaşmalarda zikredilen şarap için kullanılan ölçüler ise gayet iyi bilinmektedir. Bu ölçülerin çoğu Batı ölçüleridir. Çünkü şarap, Batı Anadolu Beylikleri'nin önemli bir ithal ürünüdür ve bu ürüne ülkeye girişte özel bir gümrük tarifesi uygulanmaktadır. Aydın ve Menteşe Beylikleri ile Venedik arasında yapılan 1337 tarihli her iki antlaşmada da şarabın vergilendirilmesi işlemi *Napoli vegatası* veya sadece *vegata* denilen bir ölçü birimi ile yapılmıştı (Zachariadou, 1983: 191, 1337A, m. 7; 198, 1337M, m. 22). Sonraki bütün antlaşmalarda da *vegata*dan sözedildiği gibi bazen vegata yerine *buta de mena de Napoli* veya sadece *buta* teriminin kullanıldığı da oluyordu (Zachariadou, 1983: 214, 1353A, m. 20; 222, 1375M, m. 22; 231; 1403M, m. 22; 237, 1407M, m.22). Pegolotti ise Ayasuluğ'da 1 altın *florin*e vergilendirildiğini söylediği şarap için ölçü olarak *Napoli botte*sini kaydediyordu.[10] *Vegata* veya *bute* 501 ila 515 litreye tekabül eden bir ölçü olarak bilinmektedir (Fleet, 1999a: 76 n. 24). Menteşe Beyliği ile Venedik arasında yapılan 1337'den sonraki antlaşmalarda adı geçen bir diğer şarap ölçüsü de aynı zamanda Girit, İstanbul ve Tana'da da kullanılan *caratellum* idi. Değeri tam olarak tespit edilemeyen bu ölçünün *buta*dan biraz küçük fakat, yine de oldukça büyük sayılabilecek bir ölçü olduğu tahmin edilmektedir (Pegolotti, 1936: 40; Zachariadou, 1983: 150, 198, 1337M, m. 22; 222, 1375M, m. 22; 231, 1403M, m. 22; 237, 1407M, m. 22).

Batı Anadolu Beylikleri'nin Avrupa'dan ithal ettiği sabun ise *cassa* (kasa) veya *capsa* denilen bir Batı ölçü birimi ile işlem görüyor ve vergilendiriliyordu. Ancak bu ölçüden sadece Aydınoğulları ile yapılan antlaşmalarda sözedilmesi, Venediklilerin Aydın Beyliği'nde bu ölçü ile vergilendirilen sabun üzerindeki iltizamı (*appalto*) kaldıramamış olduklarını gösteriyordu (Zachariadou, 1983: 191, 1337A, m. 7; 214, 1353A, m. 20). Pegolotti ise İtalyan tacirlerin Ancona ve Venedik'ten eriyik halde Ayasuluğ'a ihraç ettikleri sabun için Ayasuluğ'da giriş vergisi olarak *cassa* başına 1 altın *florin* ödemek zorunda olduklarını kaydediyordu.[11]

Pegolotti (1936, 56-57)'nin *battimano* olarak kaydettiği *batman* veya *patumani* Aydın ve Menteşe Beylikleri'nin her ikisinin de kullandığı bir ağırlık ölçüsüydü. Ayasuluğ'da kullanılan *batman*ın karşıladığı değeri Cenova, Pisa, Floransa, Venedik, İstanbul ve Pera'da geçerli olan ağırlık ölçülerinin değerleri ile karşılaştıran Pegolotti, buradaki *batman*ın değerini İtalyan ölçü birimi olan *libbre*nin (veya *livre*) ifade ettiği rakamlar ile veriyordu. Buna göre, 1 *batman* 32 Cenova, 31 Pisa, 29.5 Floransa ve 33.3 Venedik *libbre*sine denk idi.[12] Aydın ve Menteşe Beylikleri'nin Venedik ile yaptıkları antlaşmalarda da *batman* bir ağırlık ölçüsü olarak sıkça geçmektedir (Zachariadou, 1983: 198, 1337M, m. 23; 215, 1353A, m. 21; 222, 1375M, m. 23; 231, 1403M, m.23; 237, 1407M, m. 23). Bununla beraber Ayasuluğ *batmanı* ile Balat *batmanı* aynı değerleri karşılamamaktadır. *Ayasuluğ batmanı* 9.993 kg. iken, *Balat batmanı* 15.741 kg. gelmektedir (Hinz, 1990: 13; Zachariadou, 1983: 152).

[10] "*Vino, fiorino 1 d'oro la botte di Napoli*" (Pegolotti, 1936: 56).

[11] "*E se fusse in casse come viene da Vinegia o d'Ancona, fiorino 1 d'oro per cassa*" (Pegolotti, 1936: 56).

[12] "*Battimano 1 d'Altoluogo cosa che non manchi torna in Genova libbre 32; Battimano 1 d'Altoluogo torna in Pisa libbre 31; Battimano 1 d'Altoluogo fae in Firenze libbre 29 ½ in 30; Battimano d'Altoluogo fae in Vinegia libbre 33,3 sottile*" (Pegolotti, 1936: 57).

Kumaşlar için kullanılan bir ölçü birimi olan *accono* veya *ancone*nin de Batı Anadolu Beylikleri'nde geçerli bir ölçü olduğu, Pegolotti'nin Avrupa'dan Ayasuluğ'a ihraç edilen Batı kumaşlarından bahsederken bu ölçüyü esas almasından anlaşılmaktadır. Pegolotti bu husus ile ilgili kaydında 14 altın *florin* değerindeki *Narbonne kumaşı*nın 18 Ayasuluğ *ancone* veya *accono*suna satıldığını belirtiyordu.[13] Antlaşma metinlerinde ise ticarî bir ürün olarak kumaştan *(telle*) sıklıkla sözedilmesine rağmen, kumaşın ölçü birimi olarak *accono* veya başka bir ölçüden bahsedilmemiştir.

4.1.4. Vergiler

Batı Anadolu Beylikleri ile İtalyan şehir devletleri arasındaki ticarî ilişkiler çerçevesinde ele alınması gereken önemli konulardan biri de sözkonusu beyliklerin ticarî emtianın giriş ve çıkışında uyguladıkları gümrük vergileri ile diğer özel tarifelerdir. Bir taraftan İtalyan şehir devletleri, daha önce Bizans İmparatorluğu'ndan elde ettikleri gümrüklerdeki vergi muafiyetini sözkonusu beyliklerden de sağlamaya çalışırken, öte taraftan bu beylikler de gümrük gelirleri gibi önemli bir varidattan kendilerini mahrum etmek istemiyorlardı. Ancak bu dönemde beyliklere mensup Türk tacirlerin uluslararası ticarette henüz yeteri kadar deneyimli ve etkin olamamaları, bölge ticaretinde Bizans döneminden beri söz sahibi olan İtalyan tacirlere birtakım ticarî ayrıcalıkların bahşedilmesini gerekli kılmıştı. Ticarî ilişkilerin canlı tutulmasını ve daha da geliştirilerek devletin ve dolayısıyla da toplumun zenginleşmesini arzulayan Türkmen beyleri, ülkelerini yabancı tacirlere açmakla kalmamış, gümrük vergileri konusunda da onlara bir takım kolaylılar sunmuşlardı. Bazı malların gümrükten muaf tutulması ve bazılarının da çok düşük gümrük tarifeleri üzerinden vergilendirilmesi bu uygulamalardan bazıları idi.

Venedik ile yapılan ticaret antlaşmalarında tacirlerin ödemek zorunda oldukları vergilere dair yer alan hükümlerden, Aydın ve Menteşe Beylikleri'nde gerek ithalat gerek ihracatta alınan gümrük resimleri ile diğer vergiler az çok biliniyordu. Antlaşmalardaki bu hükümler incelendiğinde Aydın ve Menteşe Beylikleri'nin tacirlerin ödemesi gereken vergiler hususunda birbirlerinden ayrı politikalar izledikleri görülüyordu. Bu durum her iki beyliğin de İtalyanlar ile farklı siyasî ilişkiler kurmasından kaynaklanıyordu. Nitekim Menteşe Beyliği, Venedik ile olan dostça ilişkilerini mümkün olduğu kadar koruyup, geliştirmeye ve siyasî anlaşmazlıklara yol açabilecek davranışlardan kaçınmaya çalışırken, öte taraftan Aydınoğulları ise, özellikle denizlerde güçlü ve söz sahibi oldukları dönemlerde, sık sık Venedik ve onun başını çektiği Haçlı kuvvetleriyle mücadele etmekten çekinmiyorlardı. Bu savaş hali her iki tarafın da ticarî çıkarlarına zarar veriyor ve gümrük ile diğer vergiler gibi ticarete dair uygulamaların sürekli değişmesine yol açıyordu. Zira Menteşe Beyliği'nde ticarete ilişkin vergiler 1331'de veya bunun öncesinde belirlenen oranları beyliğin Osmanlı Devleti tarafından nihai ilhakına kadar koruduğu halde, Aydınoğulları Beyliği'nde bu vergiler iki kez büyük değişikliğe uğramıştı. Bu değişikliklerin beyliğin güçlü bir konumda olduğu sıralarda yapılması, siyasî gelişmelerin ticarî ilişkiler üzerindeki etkisini de gösteriyordu (Zachariadou, 1983: 153; Ş. Turan, 1990: 184).

Menteşe ülkesinde ithalat ve ihracattan şarap dışında kalan bütün mallardan belirli oranda bir gümrük vergisi alınıyordu. İthalat ve ihracattan alınan bu gümrük malın değerine (*ad valorem*) göre % 2 idi. Gümrük vergisinden ayrı olarak önemli bazı ihraç malları için ek bir vergi ödenmesi de gerekiyordu. Bununla birlikte yapılan ticaret antlaşmaları ile Venedikli tacirlere bazı mallar için gümrükten muafiyet tanındığı da oluyordu. Batılılarca *commerclum* veya *datium* olarak bilinen, ihracat ve ithalatta % 2'lik gümrük vergisini öngören *ad valorem*, Venedik ile yapılan 13 Nisan 1331 tarihli antlaşmadan itibaren beyliğin sonuna kadar korunmuştu.1331 tarihli bu antlaşmada *commerclum*, tacirlerin mallarını Beylik sınırları dahilinde bir yerden bir yere nakletmeleri halinde bile onlara % 2 ithalat vergisini ödemelerini şart koşan bir vergi

[13] "*Panni lani si vendono ad Altoluogo una misura che si chiama accono. E la loro comunale vendita di nerbonesi in Altoluogo si é da fiorini 14 d'oro il panno e vogliono essere lunghi ancone 18 d'Altoluogo…"* (Pegolotti, 1936: 55).

olarak karşımıza çıkıyordu.[14] 1337 tarihli Menteşe-Venedik antlaşmasında ise *commerclum*a daha da açıklık getirilmişti. Antlaşmada yer alan ilgili maddeye göre; tekne ile Menteşe ülkesine varan Venedik tebaası bir tacir beraberinde getirdiği malları beyliğe ait yerlerde satarsa % 2 oranındaki bu gümrük vergisini ödemek zorunda idi. Satılmayan mallar için ise hiçbir vergi ödemeden bunları yabancı bir limana götürme hakkına sahipti. Ancak bu tacir malını deniz veya kara yolu ile beylik sınırları dahilindeki diğer yerlere veya öteki beyliklere ait yerlere götürmeye karar verdiği takdirde sınırdan çıkışta % 2 oranındaki bu vergiyi ödemek zorunda idi (Zachariadou, 1983: 197, 137M, m. 13; 221, 1375M, m. 13, 14; 228-229, 1403M, m.13, 14). Bu maddeden anlaşıldığına göre yabancı tacirler Menteşe Beyliği ülkesinde sattıkları mallar için limanlarda % 2 oranında ithalat vergisi ödemek zorunda kalmışlardı. Bu şekildeki bir gümrük tarifesi dönemin İtalyan kaynağı Zibaldone da Canal'ın kaydettiğine göre örneğin Antalya gibi diğer İslâm memleketlerinde de yürürlükte olan bir uygulamaydı (Zibaldone da Canal, 1994: 122).[15] Diğer taraftan Menteşe Beyliği'nde ithal ve ihraç ürünler için % 2 *commerclum* ödemek zorunda kalan Venedik, Bizans İmparatorluğu'nda tebaası olan tacirlerini bu vergiden muaf tutmayı başarmıştı.

Gümrük vergisinin dışında Menteşe Beyliği'nde ithal ya da ihraç edilen bazı önemli mallardan belirli ölçülere göre değişmeyen (*maktu*) bir vergi de alınıyordu. 1331 tarihli Menteşe-Venedik antlaşmasında gümrük vergisi dışında ek vergi alınacak mallar olarak buğday, arpa, kuru sebze, at, sığır, eşek ve esir ya da köle gibi ihraç malları tespit edilmiş ve antlaşmada kararlaştırılan vergi oranları ve fiyatları beyliğin sonuna kadar korunmuştu. Buna göre yabancı tacirler Menteşe Beyliği'nden satın alıp götürdükleri buğdayın *modiumuna* (mudd) 2 *aspra* (akçe), arpa ve kuru sebzenin *modium*una 1 *aspra*, atlar için *capita* (adet) başına 3 *aspra*, sığır ve eşekler için *capita* başına 2 *aspra* ve her bir köle için de 10 *aspra* tutarında vergi ödemek zorunda idiler.[16] Bazı mallar için ise özel gümrük tarifeleri hazırlanmıştı. Bunların başında da şarap geliyordu. 1337 tarihli Menteşe-Venedik antlaşmasından itibaren Venedikli veya Venedik'e tâbi tacirlerin Menteşe ülkesine getirdikleri şarap için *Napoli vegatası* veya *butla*sı (fıçı) başına 50 *aspra* ödemeleri kararlaştırılmıştı.[17] Levant'taki şarap ticaretinde geçerli olan vergi miktarı üç aşağı beş yukarı bu düzeylerde seyrediyordu. Nitekim tüccar Franciescho Bartolomei'nin birisi Şubat 1337'de[18] diğeri de 17 Mart 1346'da[19] olmak üzere Kandiye'den Venedik'teki efendisi tüccar Pignol Zucchello'ya yazdığı iki mektuptan anlaşıldığına göre Venedikli tüccarlar sadece Türkiye'ye değil Levant'ın diğer ülkelerine de ihraç ettikleri şarap için fıçı başına ortalama 40 asper dolaylarında vergi ödüyorlardı.

Bunların dışında Menteşe ile Venedik arasında yapılan ticaret antlaşmalarında bazı mallar için Venedik tebaası ve Venedik'e bağlı yerlerin tacirlerine gümrük vergisinden muafiyet sağlandığı da görülüyordu. Giriş ve çıkışta gümrükten yani *datium* veya *commerclum*dan bağışık tutulan bu mallar sabun, deri, şap ve balmumu idi.[20]

---

[14] "*…et similiter de omnibus mercibus quas inde extrahent duo pro centinario, excepto comerclo…*" (Zachariadou, 1983: 153, 187, 1331M, m. 3).

[15] *Li pati in questa maniera, che se tu vas a la tera e tu portis la toa marchadantia e tu non la posis vendere che tu ia posis trar sença pagar nexun diretto…*" (Zibaldone da Canal, *Zibaldone da Canal, manoscritto mercantile del sec. XIV, a cura di A. Stussi con studi di* F. C. Lane, Th. E. Marston, O. Ore, Fonti per la Storia di Venezia, Fondi Vari (Venice 1967), s. 71'den naklen; Zachariadou, 1983: 153 n. 654).

[16] "*… et de frumento debeant solvere aspros duos pro modio et de ordeo et legumine asprum unom pro modio et de bove aspros duos, de equos aspros tres et de sclavo aspros decem pro quolibet predictorum*." (Zachariadou, 1983: 187, 1331M, m. 3; 198, 1337M, m. 20; 222, 1375M, m. 20; 230, 1403M, m. 20).

[17] "*…excepto vino quod volumus quod solvat aspros quinquaginta pro qualibet vegete et sic pro ratione solvatur pro caratello et non aliud*." (Zachariadou, 1983: 198, 1337M, m. 22; 222, 1375M, m. 22; 231, 1403M, m. 22).

[18] "*botti .VI. di vino che costo perperi .XL. el .Ç. …….*" (Zucchello,1957: 10, 11 no. 2).

[19] "*Di qua da mare no' v'a nesuna novella che da scrivare sia: vini per Alisandrea vagliono perperi .XL. o meglio e gli atri meno per ragione, malvagie da perperi .L. in .LV*." (Zucchello, 1957: 54 no. 24).

[20] "*Item promittimus et volumus quod vinum, sapo, caseus et telle, cera, pelamen et aluman et omnia alia mercimonia, quae adduxerint Cretenses vel Veneti vel alii fideles comunis Venetorum vel voluerint de*

Ayrıca 1403 tarihli antlaşma ile Menteşe limanlarına gelen Venedik ve Venedik'e tâbi yerlerin ticaret gemilerinin kendi mürettebatının ve gemideki yolcuların ihtiyaçları için satın alacakları su ve yiyecek gibi zorunlu maddelerde herhangi bir vergi ödemeye zorlanmamaları kabul edilmişti.[21]

Venedikliler dışındaki diğer İtalyanların Menteşe İli'nde ödemek zorunda oldukları ticaret vergilerine ilişkin rakamlar ise bulunmamaktadır. Bununla birlikte, bütün devletler ilişkide bulundukları bir ülkede bir başka devlete tanınan haklar ya da ayrıcalıkların kendilerine de tanınması peşinde koştuklarına ve Türkler de genelde yabancılar arasında ayırım yapmadıklarına göre, Menteşe ülkesinde Venediklilere uygulanan bu vergi oranlarının diğer İtalyan tacirler için de geçerli olduğu söylenebilir (Ş. Turan, 1990: 186).

Daha önce de ifade edildiği üzere Aydınoğulları Beyliği'nde ticaretten alınan vergiler ise Menteşe Beyliği'ndeki gibi uzun süre sabit kalmamış, beyliğin tarihî süresince kimi siyasî gelişmelere bağlı olarak büyük değişikliklere uğramıştı. Bu sebepten dolayı Zachariadou, söz konusu vergileri, "İlk yıllar, 1337 Venedik-Aydın antlaşmasının geçerli olduğu yıllar ve 1353 sonrası" olmak üzere üç döneme ayırıp incelemenin daha uygun olacağını belirtmektedir (Zachariadou, 1983: 154).

1337'den önceki dönemde Aydınoğulları Beyliği'nde ticaretten alınan vergiler hususunda Pegolotti'nin verdiği bilgiler son derece önemlidir. 1324'ten 1329'a kadar Kıbrıs'ta kaldığı süre boyunca kaleme aldığı "*La Pratica della Mercatura*" adlı ticaret el kitabında önemli bir ticaret merkezi olarak Ayasuluğ'a da yer veren Pegolotti, Ayasuluğ'da ticaret emtiasından alınan vergiler hususunda da güvenilir bilgiler veriyordu. Pegolotti'nin Ayasuluğ'a ilgisi, kendisinin de görev yaptığı Bardi Kumpanyası'nın merkezi olan Floransa'dan gelen kumaşların büyük ölçüde Aydın ülkesi yani Ayasuluğ'a ihraç edilmesinden ileri geliyordu. Pegolotti'nin verdiği bilgilerden anlaşıldığına göre, 1330'dan önceki yıllarda Aydınoğulları ülkesinde ihracat ve ithalattan alınan gümrük ve öteki vergiler aynı oranda olmayıp birbirinden farklı idi. Aynı zamanda şarap ve sabun gibi bazı mallar için özel gümrük tarifeleri uygulanıyor ve bazılarına da gümrükten bağışıklık tanınıyordu. Pegolotti, Ayasuluğ'da yalnızca şarap ve sabundan gümrük vergisi alındığını, ötekilerin ise gümrük vergisinden muaf tutulduklarını; sabunun bir *cassa*sı (kasa) ve şarabın bir *vegata-butla*sı (fıçı) için 1 altın *florin* ödenmesi gerektiğini belirtiyordu.[22]1330 yılı öncesinde Aydınoğulları Beyliği'nde ihraç mallardan *ad valorem* % 4 oranında gümrük vergisi alınıyordu. Ancak bazı mallar için bu oran % 2 olarak tespit edilmişti. Nitekim Pegolotti, Ayasuluğ'da gümrük vergisinin balmumu için % 2, bunun haricindeki diğer bütün mallar (*tutte altre mercatantie*) yani buğday, pirinç, şarap, kenevir, canlı hayvan ve köleler için % 4 olarak uygulandığını belirtiyordu.[23] Aydınoğulları'nın ithal edilen mallardan daha az vergi alması ise dikkat çekicidir. Zira, Aydınoğulları ile Venedik arasında yapılan 9 Mart 1337 tarihli antlaşmada sabun ve şarabın haricindeki çoğu ithal malın gümrük vergisinden muaf tutulduğu görülmektedir. Bu antlaşmada şaraptan alınan gümrük vergisi 1 *florin*de tutulurken, sabun için ödenen gümrük vergisi 1 *florin*den 2 *stavraton*a çıkartılmıştı.[24] Diğer taraftan 1337 antlaşması ihraç edilen ürünlere uygulanan

---

terris nostris extrahere…" (Zachariadou, 1983: 154, 198, 1337M, m. 22; 222, 1375M, m. 22; 231, 1403M, m. 22).

[21] "*Item pro omnibus aliis mercibus quas voluerint introducere, solvere debeant mercatores Venetorum duo pro centinario et non plus*." (Thomas, 1899: 295 no. 160; Zachariadou, 1983: 230, 1403M, m. 21).

[22] "*Tutte maniere di genti che portino merce, all entrare sono franchi, che non pagano niente salvo che di vino o sapone, perche sono in appalto in Altoluogo, cioé in gabella; e di vino e di sapone come diremo qui apresso: Vino, fiorino 1 d'oro la botte di Napoli. Sapone d'ogni 23 ½ battimanni fiorini 2 d'oro, o del cantare di cipri s'in sacca; e se fusse in casse come viene da Vinegia o d'Ancona, fiorino 1 d'oro per cassa*." (Pegolotti, 1936: 56).

[23] "*E al trarre, d'Altoluogo si paga diritto, tutte maniere di gente, di cera 2 per centinaio, e di tutte altre mercatantie 4 per centinaio*." (Pegolotti, 1936: 56).

[24] "*…scilicet saponum, cuius solutio sunt et esse debent due pecie saponis pro cassia vel due staurate et vino, cuius solutio est florinus unus pro qualibet vegeta de Neapoli*." (Zachariadou, 1983: 191, 1337A, m. 7).

vergilerde gözle görünür bir oranda artış sağlamıştı. Bu antlaşma ile *çeyrek* (*seruch*) adlı hacim ölçüsüyle tartılan buğday, arpa, kuru sebze vs. bütün temel ürünlerde % 4 olan ihracat vergisi % 6'ya çıkarılmış; şap, balmumu, atlar ve kölelerde ise ihracat vergisi % 4 olarak tespit edilmişti. Bu değişiklik başat ürünlerin ihracında gümrük vergilerinin % 50 oranında arttırılması demek oluyordu. Diğer taraftan % 2'lik ihracat vergisine tabi tutulan balmumu gibi ikinci kategorideki ürünlerin vergi oranlarının bu antlaşma ile % 4'e çıkarılması, bu ürünlerin gümrük vergilerine % 100 oranında zam yapılması anlamına geliyordu.[25] İhracat vergilerindeki bu olağanüstü artışlar açık bir şekilde göstermektedir ki Aydınoğulları Beyliği, 1334'te Kutsal İttifak donanması tarafından bozguna uğratılması ve bozgunun ardından iki yıl boyunca Latinlerin bezdirici saldırılarına maruz kalmasına rağmen, hâlâ kendisini güçlü hissetmekte ve 1337 antlaşmasının müzakerelerini yaparken açıkça güçlü olan taraf olduğunu Venediklilere kabul ettirmektedir.

Venedik ile Aydınoğulları arasında yapılan 1353 tarihli antlaşmada beyliğin ithal ve ihraç mallara uyguladığı gümrük resmi tarifelerinde bazı değişikliklerin yapıldığı göze çarpıyordu. Antlaşma metninin vergiler ile ilgili kısmının tamamına bakıldığında, Aydınoğlu Hızır Bey'in bu antlaşmayı müzakere ederken gerçekten de güçlü bir konumda olduğu görülüyordu. Venediklilerin 1337 antlaşması ile beyliğe getirdikleri ve girişte vergiden muaf tutmayı başardıkları, ekonomik değeri yüksek olan Avrupa kumaşı gibi bir ithal ürüne bu antlaşma ile % 2 oranında gümrük resmi konması bunun bir göstergesi idi.[26] Buna karşılık ihracat vergilerinde ise % 4 yerine % 2'lik bir oran kabul edilerek % 50'lik bir indirime gidilmişti. Bu durumun hazinenin gelirlerinde ciddi bir azalmaya yol açabileceğini farkeden Hızır Bey, özel tarifeye bağlı bazı ithal ve ihraç malların vergi oranlarında değişiklikler yaparak, hazinenin gelirinin azalmasına engel olmaya çalışmıştı. Bu tedbirler çerçevesinde buğday, kuru sebze, köleler ve canlı hayvanlar gibi % 2 ihraç vergisine tabi olan mallar için ayrıca % 4 oranında bir *commerclum* öngörülmüş[27]; sabunun *cassa*sı için alınan 2 *stavraton* tutarındaki ithal gümrük vergisi 5 *gigliato*ya çıkarılmıştı.[28] Buna mukabil şap ve balmumundan alınan % 4 oranındaki ihraç gümrük vergisi % 2'ye indirilmişti. Bu uygulama aynı zamanda Rodos Şövalyeleri ve Cenevizliler için de geçerli kılınmıştı ki bu durum, o sırada Hızır Bey'in Venedikliler ile antlaşmaya varmadan önce müzakerelerde elini güçlendirmek için Rodos Şövalyeleri ve Cenevizliler ile de temasa geçerek onlara birtakım ticarî vaadlerde bulunduğunu gösteriyordu.[29] Bundan başka Hızır Bey, hububatın limana taşınması hususunda Venedikli tacirlerin nakliye masraflarını üstlenmelerini de antlaşmaya dahil ettirmişti ki bu uygulamanın 1337'den önce de Aydın Beyliği'nde varolduğunu Pegolotti'nin kayıtları ortaya koymaktaydı.[30]

Sonuç olarak Venedikli tacirlerin Aydın ve Menteşe Beylikleri'nde ödemek zorunda oldukları vergilere bakıldığında onların Menteşe ülkesinde daha iyi ticaret olanaklarına sahip oldukları görülmektedir. Hatta Venedikliler, Menteşeoğulları ile yaptıkları, daha doğrusu yeniledikleri her bir antlaşmada bu olanakları daha da genişletme imkanı bulmuşlardı. Menteşe Beyliği'nde Aydınoğulları'nda olduğundan daha fazla vergiye tabi tutulan tek ürün şaraptı. 11 *aspra*nın 1 *hyperpyron*a ve 1

---

[25] "*…extrahere omnia mercimonia et res, quae voluerint, solventibus ipsis hoc modo, videlicet de omnibus mercibus et rebus quae mensurantur cum seruch sex pro centinario et de omnibus aliis mercimoniis et rebus quae non mensurantur cum seruch quatuor pro centinario*." (Zachariadou 1983: 191, 1337A, m. 7).

[26] "*Item pro qualibet mercatione quam conduxerint vel extraxerint suprascripti debeant solvere duo pro centinario*…" (Zachariadou, 1983: 214, 1353A, m. 20).

[27] "*…extrahere frumentum vel alia victualia vel legumina de terris nostris, domini Theologi vel fratrum meorum vel nepotum meorum, solvere debeant pro comerclo quattuor pro centinario in comerclo*…" (Zachariadou, 1983: 214, 1353A, m. 19).

[28] "*…pro sapone çiliatos quinque pro capsa*." (Zachariadou, 1983: 214, 1353A, m. 20).

[29] "*…similiter in sciavis et in animalibus sicut Rodienses et Januenses."* (Zachariadou, 1983: 157, 214, 1353A, m. 19).

[30] "*E per vettura di bestie che conducono grano dalla citta d'Altoluogo infino alla marina*…" (Pegolotti, 1936: 56). "*…similiter dare debeant decimum bordonariorum tarupia…"* (Zachariadou, 1983: 214, 1353A, m. 20).

*hyperpyron*un da *florin*in ½'sine eşit olduğu Menteşe ülkesinde şaraptan *vegeta* başına 50 *aspra* gümrük vergisi alınırken, bu oran Aydın Beyliği'nde *vegeta* başına 1 *florin* idi. Gümrük gelirleri Aydın ve Menteşe Beylikleri'nde devlet hazinesinin önemli bir gelir kaynağı olduğu gibi aynı zamanda gümrükten elde edilen bu nakit paralar beylerin şahsî işleri için de kullanılıyordu. Örneğin 1358 yılında Menteşeoğlu Musa Bey, *commerclum*dan elde etmiş olduğu para ile, vaktiyle bir Giritli tüccar tarafından babası İbrahim Bey'e verilen 800 *florin* tutarındaki borcu kapatmış ve yine bu para ile tebaasının zarar verdiği Venediklilere ait bir tekne için tazminat ödemişti.[31] 1370'te Ayasuluğ Beyi de Venedikli tüccar Niccolo Morosini'ye olan iki bin *florin* ya da *ducat* tutarındaki borcunu gümrük gelirlerinden elde ettiği para ile karşılamıştı (Zachariadou, 1983: 71-72, 158).

4.1.5. Ticaret Üzerinde Serbesti ve Sınırlamalar

Batı Anadolu Beylikleri ile İtalyan şehir devletleri arasındaki ticaret hiçbir zaman sorunsuz bir şekilde devam etmiş değildi. Zaman zaman tarafların karşılıklı olarak her türlü ticareti yasaklayan kararlar almaları siyasî gelişmelerin ticaret üzerindeki etkisinin en önemli göstergesi idi. Taraflar siyasî çıkmazlara girdikleri bir sırada ticaret üzerine koydukları yasaklar ve sınırlamalar ile düşman addettikleri karşı tarafın ihtiyaç duyduğu ürünlerin satışını yasaklayarak karşı tarafı zor durumda bırakmayı ve meseleleri kendi lehlerine çözmeyi amaçlıyorlardı.

İtalyan tacirlerin Haçlı Seferleri'nden itibaren Doğu Akdeniz ticaretini ele geçirmeleri ve ileri ulaşım teknikleri ile denizler üzerinde hakimiyet kurmaları onları Doğu-Batı ticaretinde vazgeçilmez aracılar haline getirmişti. Bu üstün konumlarını kaybetmek istemeyen Batılı, özellikle de Latin tüccarlar, kendilerine karşı Müslümanlardan tehdit geldiğinde silahtan önce İslâm ülkeleri ile yapılan ticareti yasaklama yolunu seçerek, ticareti boykotu Müslümanlara karşı adeta bir silah gibi kullanıyorlardı. 1291'de Doğu Akdeniz'deki son Haçlı yerleşimi olan Akka'nın da Memlûklerin eline geçmesinden sonra Hıristiyan Batı'nın dinî lideri ve aynı zamanda o dönemde siyasî işlerde de nüfuzu olan Papa'nın Memlûkler ile olan ticareti yasaklayan kararı, ticaret üzerindeki bu tür ambargoların en iyi bilinenlerindendir (Heyd, 1983: 397-399; Güçlüay, 2000: 43-45).

Bu ticaret yasağı kapsamında yer alan ürünlerin başında demir ve kereste gibi savaş aletlerinin yapımında kullanılan maddeler geliyordu. Ayrıca Batı Anadolu Beylikleri ile İtalyan şehir devletleri arasındaki ticarette önemli olan daha başka bazı ürünler de vardı. Menteşe Beyliği'nden Girit'e ihraç edilen atlar ve hububat söz konusu ürünlerin en önemlilerindendi. Bu nedenle Venedik Cumhuriyeti, Türkler ile ticareti yasaklama kararı aldığında, kolonisi Girit'teki Kandiye Dükü'ne Türklerden veya Türkiye'den yapılan at ve hububat ithalatını durdurmasını emrediyordu. Kandiye Düklerinin Venedik Senatosu'ndan aldıkları talimatlar gereği 1322, 1332, 1335 ve 1369 yıllarında Türkiye ile olan bütün ithalat ve ihracatı yasaklamaları bu türden ticaret boykotlarına örnek teşkil etmektedir (Zachariadou, 1983: 18, 22, 71, 132; Zachariadou, 1980: 829, 336).

Aslında İslâm ve Hıristiyan dünyaları arasındaki mücadeleler başladığından beri her iki taraf da zaman zaman ticaret üzerinde bazı sınırlamalara başvuruyordu. Bilhassa savaş aletleri yapımında kullanılan maddelerin bir taraftan diğerine satılması her iki tarafca da yasaklanıyordu. Müslümanların *memnu'at* (*memnu meta*), Latinlerin ise *merces prohibitae* veya *vetitae* olarak adlandırdıkları bu ürünler arasında silahlardan başka demir, gemi inşa etmek için kereste, yelken yapımında kullanılan kumaşlar (*tella grossa pro vellis*) ve hatta köleler, atlar ve hububat da bulunuyordu. Bununla beraber her iki tarafın tüccarları da bu ticaret yasaklarına pek de riayet etmiyorlardı. Özellikle Venedikliler ve Cenevizliler gibi, ekonomilerinin temelini Doğu-Batı ticaretine dayandırmış olan İtalyan şehir devletlerinin tüccarları sık sık bu ticaret yasaklarını ihlal

[31] "*Item promitto dare suprascripto fratri meo Duche et eius consilio florenos auri actingentos de comerclo…"* (Zachariadou, 1983: 62, 158, 219, 1358M, m. 5).

ediyorlardı. Bundan dolayı Papalar, bir çok kez bu yasakları tekrar ilân etmek ve yasaklara riayet etmeyenlerin ne şekilde cezalandırılacaklarını ayrıntısıyla belirtmek zorunda kalıyorlardı. Ayrıca 1309'da Saint John Şövalyeleri Rodos'u ele geçirdikten ve Papaların da desteği ile burada güçlü bir şekilde yerleştikten sonra adeta Papaların bu ticaret yasaklarının uygulayıcısı olarak hareket etmeye başlamışlardı. Bu durum tacirlerin işini daha da zorlaştırmasına rağmen, onları ticaret yapmaktan alıkoymuyordu. Nitekim 1311'de Rodos Şövalyeleri, Müslümanlar ile ticaret yapan Venedik ve Ceneviz tüccar gemilerine saldırmaya başlayınca Venedik ve Cenevizliler, Rodos Şövalyelerine karşı çok yönlü uzun bir mücadeleye girişmişlerdi. Bu mücadelenin bir ayağı da Menteşe Türklerine uzanıyordu. Öyle ki Cenevizliler bu sırada Menteşe Beyliği gibi Müslüman bir siyasî teşekkül ile iyi ilişkiler tesis edip, Menteşe ülkesindeki iki yüz elli Rodosluyu gündeme getirerek Menteşe Beyi'ni, bunları tutuklaması ve Rodos üzerine sefere çıkması hususunda kışkırtmaya başlamışlardı. Bununla da yetinmeyen Cenevizliler Menteşe Beyi Mesud Bey'e kendilerine yardım etmeleri karşılığında elli bin *soudi* para dahi teklif etmişlerdi (Wittek, 1986: 57; Zachariadou, 1983: 12; Luttrell, 1988: 84).

Aydın ve Menteşe Beylikleri'nin Venedik ile yaptıkları ticaret antlaşmalarına bakıldığında, söz konusu beyliklerin ticareti önleyen veya yasaklayan bir tavır takınmayı düşünmedikleri görülüyordu. Bu gibi ticaret yasaklarına genellikle itibar etmeyen Aydın ve Menteşe Beyleri, Batılı tüccarların beylik ekonomisindeki önem ve gerekliliklerini çok iyi kavramışlardı. Batılı tacirler ile iyi ilişkiler tesis etmek ve onları beylik topraklarına gelip ticaret yapmaya teşvik etmek Batı Anadolu'daki Türk Beylerinin takip ettikleri ticaret politikalarının bir gereği idi. Çünkü, ülkeye gelen bu tacirlerin ticaret mallarından gümrükte alınan vergiler, başlı başına devlet hazinesinin önemli bir gelir kaynağını teşkil ediyordu.

Sadece Aydınoğulları ile Venedik arasında yapılan 9 Mart 1337 tarihli antlaşmanın son maddesi, Venediklilere Aydın Beyliği ülkesinde bazı malların ticaretinde bir kısıtlama getiriyordu.[32] Bu antlaşmanın haricinde Aydın ve Menteşe Beylikleri ile Venedik arasında yapılan diğer bütün antlaşmalarda Venedik ve Girit tacirleri ile Venedik'e tâbi yerlerin tacirlerine Aydın ve Menteşe ülkelerinde tam bir ticaret serbestisi tanıyan hükümler yer alıyordu (Zachariadou, 1983: 190, 1331M, m. 3; 195-196, 1337M, m. 3; 211, 1353A, m. 3; 219, 1375M, m. 3; 230 (1403M, m. 12; 235, 1407M, m. 12). Aynı şekilde Aydınoğulları'nın 1346'da Cenevizliler ile yaptıkları antlaşmada da Aydınoğlu Hızır Bey, Cenevizli tacirlerin Aydın ülkesinde korkusuzca ticaret yapabileceklerini belirtiyordu: "…*adamlarınız karadan ve denizden kalelere, liman, ülke ve yerlerime gelip korkusuz ve rahatsız edilmeden ticaret ile meşgul olsunlar*" (Delilbaşı, 1978: 37; Delilbaşı, 2004: 99).

Diğer taraftan Aydın ve Menteşe Beylikleri zaman zaman ticareti yasaklama yoluna da gidiyorlardı. Ancak bu ticaret yasakları, Venedik ve Ceneviz gibi İtalyan şehir devletleri tacirlerine değil, Papalık politikalarının Doğu'daki müdafacısı kesilen Rodos Şövalyeleri'ne karşı uygulanıyordu. Rodos Şövalyeleri Üstad-ı Azamı Raimond Berenger'in memurlarına 4 Aralık 1365'te Apulia (İtalya'da bir yer)'dan bin at ve gerekli miktarda erzak satın alınmasını emretmesi, Rodos Şövalyeleri'nin Haziran 1365'te Kıbrıs Kralı'nın İskenderiye'yi yağmalamasına katılmalarından dolayı Memlûk Sultanı'nın Türkiye'deki Türkmen beylerinden Rodos'a hiç bir erzak ihraç edilmemesini isteyen mektuplarına Türk beylerinin olumlu cevap verdiklerini ve Rodos ile ticareti durdurduklarını gösteriyordu.[33] Ayrıca Rodos Şövalyeleri zor durumda kaldıklarında zaman zaman Papa'ya mektuplar yazarak, Müslümanlar ile ticaret yasağının belli sürelerle kendileri için kaldırılmasını talep ediyorlardı. Çünkü Rodos Adası'nın ihtiyaç duyduğu ürünler bu dönemde büyük ölçüde Türkiye'den temin ediliyordu. Nitekim inşasına yeni başladıkları Bodrum Kalesi'nin masraflarından dolayı

[32] "*Etiam notatur cuod res Vetitae et prohibitae ad terras Saracenorum et infidelium deferri remanent in suo statu nec possunt nec debent modo aliquo portari ad loca dictorum admiratorum et Turcorum*." (Zachariadou, 1983: 194, 1337A, m. 20).

[33] "*que de Turquia unde illa haberj consueverant ad presens habere non possunt, adeo indignati sunt Turchi propter Alexandrie invasionem*" (Luttrell, 1988: 95).

zor durumda kalan Rodos Şövalyeleri'nin Üstad-ı Azamı Philibert de Naillac, 30 Temmuz 1409'da yeni Papa V. Alexander'dan beş yıllık bir müsamaha (yani papalığın kâfirler ile olan ticaret yasağının kaldırılması) almıştı.[34] Belgede geçen "*terra Turcorum*" ifadesi şüphesiz Rodos'a en yakın Türk toprağı olan Menteşe ülkesini ifade ediyordu.

Aydın ve Menteşe Beylikleri ticareti bütünüyle hiç bir zaman yasaklamamalarına rağmen, devletin menfaatlerini korumak ve bu ticaretten elde edilen vergi gelirlerini arttırmak için bazı ürünlerin ihraç ve ithaline sıkı bir devlet kontrolü getirmişlerdi. Sabun, şarap ve kumaş gibi ithal ürünler ile şap, deri ve balmumu gibi ihraç malların ticaretine getirilen bazı sınırlamalar birer devlet tekeli anlamına geliyordu. Aydın ve Menteşe Beylikleri ile Venedik arasında imzalanan antlaşmalarda geçen *appalto* (iltizam, vergi mültezimi) ve *gabella* (tekel) terimleri, bu devlet tekelini veya bazı vergi gelirlerinin toplanması işinin ihale ile devlet adına özel müteşebbislere bırakılmasını ya da devletin çarşı ve pazarlarda ürünün alım ve satımında öncelik hakkını kullanmasını ifade ediyordu.

Appalto ve *gabella* terimleri antlaşmalarda geçmeden önce Pegolotti tarafından Ayasuluğ'daki şarap ve sabun ticareti için dahi kullanılmıştı. Pegolotti'nin verdiği bilgilerden anlaşıldığına göre, Ayasuluğ'da yalnızca şarap ve sabundan vergi alınmakta diğer bütün mallar ise vergiden muaf tutulmakta idi. Çünkü şarap ve sabun *appalto* veya *gabella*ya verilmişti.[35] Yani bu ürünlerin ticaretinden gümrükte vergi toplama işi Bey tarafından herhangi bir kişiye iltizama verilmişti ve bu iltizam tekel oluşturmaya kadar varabilirdi. Bey'in herhangi bir devlet gelirini yine devlet adına toplaması için bir kişiye iltizama verme veya herhangi bir işin belli bazı yerlerde icra edilmesi hakkını sadece bir kişiye bahşetme yetkisi bulunuyordu. Örneğin Alman hacı adayı Vasfelyalı Ludolf von Suchem (veya Sudheim)'in kaydettiğine göre Ayasuluğ'u ele geçiren Türk Sultanı *Zalabin* (Ayasuluğ Hâkimi Aydınoğlu Hızır Bey kastediliyor), şehrin bir kenarında oturan ve kocası vaktiyle şehrin efendisi olan soylu hanıma, burada tacirlere şarap satma izni ya da tekeli vermişti (Buch, 1982: 518). Bu kayıt, tekellerin veya iltizamın Bey'in kişisel tercihlerine göre de verildiğinin güzel bir örneğidir.

Aydın ve Menteşe Beylikleri ile Venedik arasında yapılan antlaşmalarda a*ppalto* ve *gabella*dan sıkça söz edilmesine rağmen bu iki terimin tam olarak devlet tekelini karşılayıp karşılamadıkları antlaşma metinlerinde yeteri kadar açık bir biçimde belirtilmemişti. Bilhassa şarap ticareti söz konusu olduğunda *appalto* ve *gabella*ya ek olarak antlaşma metinlerinde *namatari* ünvanını taşıyan bir devlet görevlisi veya mültezimden ve Arapça *âmil* ile bunun Latince biçimi olan *amalim* ünvanlı görevlilerden bahsedilmesi bir taraftan meseleyi daha da tartışmalı hale getirirken diğer taraftan *namatari*nin antlaşma metinlerinde geçtiği kadarıyla yaptığı iş, *appalto* ve *gabella*nın neyi ifade ettiklerinin anlaşılmasında önemli bir ipucu vazifesi görüyordu. Örneğin 1331'de Menteşe Beyliği ile Venedik arasında yapılan antlaşmada Menteşe Beyi'nin *namatari* ünvanlı memuru veya mülteziminin, ülkeye ithal edilen şarabı pazarda ister devlet adına isterse de üstlendiği vazifeden dolayı satın alma önceliğine sahip olduğu belirtiliyordu. Antlaşmadaki söz konusu maddeye göre, *namatari*nin ithal şarabı pazarda satın alması için on günlük bir önceliği vardı. Diğer bir ifadeyle *namatari* bu süre zarfında şarabın sahibi tüccar ile anlaşıp malı satın alma önceliğine sahipti. Şayet bu süre zarfında anlaşma sağlanamamışsa tüccar malını istediği kişiye satmakta serbest olurdu.[36]

---

[34] "*Non sine magna strage et effusione sanguinis hominum in dicta terra Turcorum*." (Luttrell, 1988: 103; Zachariadou, 1983: 134).

[35] "*Tutte maniere di genti che portino merce, all'entrare sono franchi, che non pagano niente salvo che di vino o sapone, perche sono in appalto in Altoluogo, cioé in gabella*." (Pegolotti, 1936: 56).

[36] "*Item quod mercatores qui portabunt vinum ad terras dicti admirati possint illum discaricare et portare ad domum suam: et si namatari dicti admirati illud emere voluerit et erit in concordia cum venditore, habeat terminum dierum decem solvendi ei precium vini et accipere; et si ei non solverit usque ad dictum terminum, quod venditor habeat libertatem vendendi illud vinum sicut voluerit*" (Zachariadou, 1983: 188-189, 1331M, m. 13).

Bu maddeden anlaşıldığına göre pazarda bir devlet tekelinden ziyade devletin ticarete müdahale hakkı veya pazardaki malı satın alma önceliği söz konusuydu. Diğer taraftan Menteşe Beyliği ile Venedik arasında yapılan 1407 tarihli antlaşmada şarap ticaretindeki iltizam veya tekelden bahsedilirken, *appalto* ya da *gabella*nın yerine Arapça *âmil*in tahrif edilmiş biçimi olan Latine *amalim* teriminin mültezim sözcüğünü karşılayacak biçimde kullanılması, bu tarihte bile şarap ticaretinde devletin hâlâ müdahale hakkını kullanabildiğini gösteriyordu.[37]

Aydın ve Menteşe Beylikleri'nin şarap, sabun, kumaş, şap, balmumu, deri gibi ürünleri *appalto* ya da *gabella*ya vermeleri veya pazarda bu ürünlerin alım-satımında öncelik ve müdahale hakkını kullanmaları, her iki beyliğin de bir yandan Batılı tacirleri topraklarına çekme hususunda birbirleri ile rekabet ederken, diğer taraftan onlara birbirlerinden daha fazla ihsanda bulunmaya gerek olmadığını anladıklarını gösteriyordu. Bununla beraber Aydın ve Menteşe Beylikleri, siyasî açıdan zor dönemler yaşadıkları sıralarda Venedikliler, bu tekellerin veya devlet müdahaleciliğinin kaldırılması hususunda beyliklere baskılarda bulunuyor ve yapacağı antlaşmalara bu uygulamaların kaldırıldığını ifade eden maddeler koydurtmaya çalışıyordu. Sonuçta bu yoğun girişimlerinin semeresini alan Venedik, Aydın ve Menteşe Beylikleri ile yaptığı 1337 tarihli antlaşmalar ile şarap haricindeki diğer bütün ürünler üzerindeki *appalto* uygulamasını kaldırtmayı başarmış ve sonraki antlaşmalarda da bu durumu teyit eden maddelerin yer almasına daima özen göstermişti (Zachariadou, 1983: 192, 1337A, m. 11; 198, 1337M, m. 22; 222, 1375M, m. 22; 231, 1403M, m. 22; 236, 1407M, m. 22). 1337'den sonra Menteşe Beyliği şap üzerine yeniden *appalto* koymuşsa da bu durum çok uzun sürmemiş ve 1358/59 tarihli antlaşma ile şap üzerindeki bu uygulamayı kaldırmak zorunda kalmıştı.[38]

4.1.6. Yetkili Makamlar: Konsolos ve Muhtesib

Tacirlerin kendi memleketleri dışında yabancı ülkelerde ticaret yapabilmelerinin dönemin uluslararası ticaret koşulları gözününde bulundurulduğunda oldukça zor olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü tacirler bu dönemde yabancı ülkelerde pek çok sorun ile karşılaşıyorlardı. Her an malları yağmalanabilir, canlarına kastedilebilir veya yerli tacirler ile alacak-verecek meselesinden dolayı mahkemelik olabilirlerdi. Bu nedenle tacirlerin haklarının korunup gözetilmesi, bir sorun çıktığında sorunun halledilmesi için başvuracakları bir makama ihtiyaçları vardı. Kendileri ile ilgili bütün işleri resmî yollardan yürütecek olan böyle bir makam, yabancı ülkelerde bulunan tüccarlarının ve devletin tebaası bütün vatandaşlarının temsilcisi konumunda olmalıydı.

İtalyan şehir devletleri daha Bizans İmparatorluğu'ndan ticarî ayrıcalıklar almaya başladıkları andan itibaren İmparatorluk sınırları dahilinde tebaalarının işlerini yürüten ve kendilerini İmparatorluk nezdinde temsil eden yetkili makamlar oluşturmuşlardı. Mesela, İstanbul'daki Venedik kolonisinin yöneticisi *bailus* (balyos), Cenova kolonisinin başı *podesta* ve Pisa kolonisinin başı da *konsül* ünvanını taşıyan kişilerdi. Bunların göreve atanışları, görev süreleri ve çalışma biçimleri birbirlerinden biraz farklı olmakla beraber yerine getirdikleri işler hemen hemen aynı idi. İstanbul'daki ve İmparatorluğun diğer yerlerindeki kolonilerine ait işlere bakmak, onlar arasındaki anlaşmazlıkları çözmek, davalara bakmak, Cumhuriyetleri adına buralarda yaşayan kendi vatandaşlarından vergi toplamak, devletlerinin ticarî çıkarlarını korumak, bölgeyi ilgilendiren önemli haberleri anavatana ulaştırmak ve koloni ile anavatan arasında haberleşmeyi sağlamak, İmparator ile olan görüşmelerde devletlerinin temsilcileri olarak hareket etmek bu görev ve işlerden bazılarıydı (Heyd, 2000: 512-516, 520-523, 530-531; Nicol, 2000: 277-279).

---

[37] "*Item de vino,…pro exitu et introytu non debeamus ponere amalim excepto quod pro vino…"* (Zachariadou, 1983: 236, 1407M, m. 22).

[38] "*Per presentem bonnam litteram fratri nostro domino Duche et eius dominationi concedimus verbum nostrum quod die XV augusti proximi ellevabimus apaltum aluminis et deinceps quicunque voluerit emat sine alicuius contradictione*." (Zachariadou, 1983: 218, 1358/1359M, m. 8).

Venedik, Aydın ve Menteşe Beylikleri ile yaptığı antlaşmalarda bu temsilcilik meselesini daha başından itibaren önemsemiş ve Balat ile Ayasuluğ'da kendi tebaasının başı olarak birer *konsolos* bulundurmayı ve bu *konsolos*ların yetkilerinin antlaşma metinlerinde açıkça belirtilmesini arzu etmişti.Venediklilerin Balat'ta bir *konsolos* bulundurmaları 1331'de Menteşe Beyliği ile yapılan antlaşmadan anlaşıldığına göre, 1318 yılına kadar geriye gidiyordu.[39] Ancak söz konusu tarihten kalma herhangi bir belge ya da kayıt bulunmamaktadır. Ayasuluğ'da bir Venedik *konsolosluğu*nun kurulması ise Aydınoğulları ile Venedik arasında yapılan 1337 tarihli antlaşma ile gerçekleşmişti.[40] Her iki beylikteki Venedik *konsolosu* da, Venedik'in beylikler ile ilgili meseleleri ve işleri tevdi ettiği kolonisi Girit'teki Kandiye Dükü ve onun konsülü tarafından atanıyordu. Antlaşma metinlerinde *konsoloslar*ın görev süreleri ise belirtilmemişti. Bununla beraber Venedik'in, bölgenin diğer devletlerinde bulundurduğu temsilcilerinin görev sürelerini bir veya iki yıl olarak belirlemesi, aynı uygulamayı Aydın ve Menteşe Beylikleri'ndeki *konsolos*ları için de kabul etmiş olması ihtimalini güçlendirmektedir. Ayasuluğ'daki Venedik *konsolos*una ait 1358 tarihli bir belgeden anlaşıldığına göre Aydın ve Menteşe Beylikleri'nde görev yapan Venedik *konsolos*larının maaşları ise Türkiye'de ticaret yapan Venedik tebaası tacirlerin ödedikleri özel bir ithalat ve ihracat vergisinden karşılanıyordu.[41]

Aydın ve Menteşe Beylikleri ile Venedik arasında yapılan antlaşmalarda *konsolos*ların görevlerine ilişkin yer alan hükümlerden anlaşıldığına göre, konumları itibari ile diğer İslâm ülkelerinde kurulan Avrupalı konsoloslarınki ile aynı olan Balat ve Ayasuluğ'daki Venedikli *konsolos*ların görevleri ticarî işleri kolaylaştırmak; beylik sınırları dahilinde ölen Venedik tebaası tacirlerin veya vatandaşların miraslarına nezaret etmek; beylik makamlarında Venedikli tacirler ile ilgili bir sorun baş gösterdiğinde Venedikli tacirlerin gerçekten Venedik tebaasından olduklarını ispatlamak veya o yönde şahitlik etmek; beyliklerde yerleşmiş bulunan veya beylikleri ziyaret eden Venediklileri mahkemelik olduklarında yargılamak ve nihayetinde suçlu iseler gereken cezayı vermek ve bütün bu işlerin gereği gibi yapıldığından emin olmak yani bu işleri yerine getirmekle görevlendirdiği memurlarını denetlemek idi (Zachariadou, 1983: 188, 1331M, m. 5, 6, 7, 11; 191-192, 1337A, m. 8, 12; 196-198, 1337M, m. 4, 5, 7, 12, 16, 17, 23; 209, 1348A, m. 17; 212-214, 1353A, m. 4, 12, 16; 220-222, 1375M, m. 4, 5, 7, 12, 16, 17, 23; 226-231, 1403M, m. 2, 4, 7, 12, 15, 16, 17, 23; 234-237, 1407M, m. 2, 4, 7, 16, 17, 23). *Konsolos*lar işlerini daha rahat yapabilmek ve ticarî işlerde karışıklıklara mahal vermemek için belirledikleri üç çeşit ölçü ve tartıyı kullanma kararı almışlardı. Bundan başka Aydın ve Menteşe Beyleri antlaşmalarda, saltanatları süresince kendilerine başvurdukları takdirde *konsolos*lara işlerinde yardımcı olacaklarını taahhüt etmişlerdi (Zachariadou, 1983: 191-192, 1337A, m. 8; 197, 1337M, m. 16; 214, 1353A, m. 16).

*Konsolos*a karşılık olarak beyliklerde ticaretin denetlenmesinden sorumlu kişi ise çarşı ve pazarların müfettişi olan *muhtesib* idi. Özü "*Emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münker*" yani iyilikleri emretmek, kötülüklerden sakınmak esasına dayanan *ihtisab* kurumu İslâm'ın ilk devirlerinden itibaren var olan bir müessesedir. Müessesenin başında bulunan *muhtesib*in alâkadar olduğu konular ise çok çeşitlidir. Fakat burada konumuz itibariyle onun çarşı ve pazarların denetlenmesindeki rolünden bahsetmek gerekmektedir. Çarşı ve pazarlarda ekmeğin fiyat ve ağırlığından çarşı ve pazarların temizliği, ölçü ve tartıların standartlara uygun olup olmadığından nizamlara uymayanların cezalandırılmasına kadar pek çok görevi bulunan *muhtesib,* yargının

[39] "*Et si mercator noster debet dare Turcho, quod ipse Turchus faciat ei percipi et persequatur jus suum coram consuli et non alibi*."; 188 (1331M, m. 11): "*Item si aliquis nostrorum obiret in suis terris, dictus dominus admiratus se non impediat de suis bonis sed intromittant ipsa eius bone per consulem nostrum*." (Zachariadou, 1983: 19, 137, 188, 1331M, m. 7).

[40] "*Et quod habeamus ibi unum consulem de nostris, quem voluerimus, qui genem nostram et Venetos ac fideles omnes dicti domini Ducis…*" (Zachariadou, 1983: 36, 191, 1337A, m. 8).

[41] "*Salarium exigi debeat de mercationibus et rebus Uiagij Theologi, uidelicet que conducentur de Theologo in Candiam et que de Candia Theologum portabantur; imponendo talem impositionem dictis mercationibus quod nil ultra dictum salarium exigatur*." (Zachariadou, 1983: 137 n. 579).

temsilcisi olan *kadı*ya bağlı sivil bir memur olarak iş görmektedir (Kütükoğlu, 1999: 565–566).

Aydınoğulları ile Venedik arasında yapılan 1337 ve 1353 tarihli antlaşmalarda çarşı ve pazarların denetlenmesinden sorumlu *muhteşib* adlı bu sivil memurun ismi "*metasibi*" veya "*muctasitus*" şeklinde geçmektedir.[42] Menteşe Beyliği ile Venedik arasında yapılan antlaşmalarda ise *muhtesib* adına rastlanmamaktadır. Ancak bu antlaşmalarda görevleri tartı ve ölçülerin nizamlara uygun olup olmadığını denetlemek olan *naybus* (naib) ve *pasha* (paşa) ya da *naib* ve *mensurator* adlı görevlilerden bahsedilmektedir.[43] *Naib* burada hiç kuşkusuz yardımcı demek olup, *muhtesib*ten sonra gelen ikinci derecedeki idareciyi ifade etmektedir. *Paşa* ünvanı ise başlangıçta dinî bir anlamda kullanılmıştır. Örneğin dindarlık ve hakkaniyeti gözetmeleri ile ünlenen dervişler *paşa* olarak adlandırılmışlar fakat sonradan XIV. yüzyılda bu ünvan, kendileri kâfirlere karşı yaptıkları *Kutsal Savaş'*ta sivrilen beylere verilmiştir. Örneğin 1327 tarihli Girit'teki bir noterlik belgesinde Türkiye'de bu ünvanı taşıyan Murad Paşa adlı birinden söz edilmektedir. Ancak onun bir Bey olup olmadığı kesin değildir (Zachariadou, 1983: 138 n. 586). Bununla beraber Menteşeoğulları ile Venedik arasında yapılan 1403 tarihli antlaşmada *paşa* ünvanının bu anlamını tamamen kaybederek *muhtesib* sözcüğünü karşılayan *mensurator* terimi ile beraber anıldığı görülmektedir.[44]

Venediklilerden başka Cenevizlilerin de XIV. yüzyıl ortalarına doğru Ayasuluğ'da *konsolos* bulundurduklarına dair kayıtlar vardır. Bu *konsolos*luğun kurulması da muhtemelen 1351 yılında başlayan Venedik-Ceneviz savaşı esnasında Aydınoğlu Hızır Bey'in Cenevizliler ile kurmuş olduğu sıkı dostluk ilişkilerine dayanmaktadır. Nitekim Cenova Dogesi tarafından bu sıralarda Levant'a gönderilen iki elçiye verilen talimatlar, Ayasuluğ'da Cenova konsolosluğunun tam da bu iyi ilişkiler esnasında kurulmuş olduğunu göstermektedir.[45]

4.1.7. Antlaşmalara Dair Notlar

Aydın ve Menteşe Beylikleri ile Venedik arasında yapılan bu tür antlaşmalar, gerek Türkler gerekse İtalyanlar açısından şimdiye kadar yaptıkları ilk antlaşmalar olmuyordu. Nitekim İtalyanların Bizans İmparatorluğu'ndan aldıkları ticarî ayrıcalıklar, Venediklilerin daha X. yüzyılda Bizans ile bu tür antlaşmalar yapmasıyla başlamıştı. Bu ayrıcalıklar, yapılan görüşmelerin ardından antlaşma metinlerine yeni maddelerin eklenmesi suretiyle birkaç kez yenilenmiş ve böylece Venedikliler antlaşmaları, değişen ticarî çıkarlarına uygun hale getirme hususunda deneyim kazanmışlardı. Bundan dolayı Venedik'in Levant'ın büyük ticarî güçlerinden biri olduğu zaman zaten yerleşmiş bir antlaşma modeline sahip olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca bu durum, Venedik'in Levant'taki Hıristiyan ve Müslüman hükümdarlar ile yapmış olduğu antlaşmaların içerik bakımından neden birbirlerine bu kadar çok benzediğini de açıklamaktadır. Gemilerin güvenliğinin sağlanması; korsanların da dahil olduğu düşman saldırılarına karşı tüccar gemilerine yardım edilmesi; kazaya uğramış gemilere erzak temin edilmesi; tacirlerin miras ve ibadet serbestisi gibi haklarının da dahil olduğu can ve mal güvenliklerinin emniyet altına alınması; bir Hıristiyanın borçları veya suçları yüzünden başka bir Hıristiyanın veya bütün Hıristiyan tacirlerin sorumlu tutulması şeklindeki uygulamanın kaldırılması; konsoloslara yargılama hakkı tanınması; tacirlerin vergi borçları ve ticaretin güvenliği ile ilgili konularda teminat verilmesi; cinayet, hırsızlık,

[42] "*Et quod metasibisuus nın possit petere alicui nostro mercatori…*" (Zachariadou, 1983: 193, 1337A, m. 17). *"Item muctasitus vel aliquis officialis admirati…"* (Zachariadou, 1983: 214, 1353A, m. 15).

[43] "*Et fieri debeant tria erea quorum unum habeat naybus et alterum pashea et tertium habeat consul Venetorum…"* (Zachariadou, 1983: 187, 1331M, m. 1; 192, 1337A, m. 8; 198-199, 1337M, m. 23, 27; 215, 1353A, m. 21; 222, 1375M, m. 23; 231, 1403M, m. 23; 237, 1407M, m. 23).

[44] "*Item sinichia debeant esse tria quorum unum teneat naybus et aliud mensurator et reliquum consul Venetorum.*" (Thomas, 1899: 295 no. 160; Zachariadou, 1983: 231, 1403M, m. 23).

[45] "*Completis vero predictis ut supra in Alto loco, tune studeatis operari cum consule et mercatoribus nostris existentibusibi*" (Zachariadou, 1983: 128).

borçlar ve kaçan kölelerin iade edilmesi örnek bir Venedik antlaşmasında yer alan hükümlerden bazıları idi.

Türkler ile İtalyanlar arasında yapılan antlaşmalarda da yukarıdaki hükümlerin hemen hemen hepsi yer alıyordu. Bu antlaşmalar Türk-İslâm geleneğinde *ahidnâme*, Batılılarca da İtalyanca *capitulazione* (Latince *capitula*) kelimesinden gelen *kapitülasyon* olarak biliniyordu. *Ahidnâmeler* (*kapitülasyonlar*), günümüzdeki antlaşmalardan farklı olarak, yabancılara tek taraflı imtiyaz tanıyan belgelerdi. *Ahidnâmeler*, diğer tüm İslâm devletlerinde olduğu gibi Türkler tarafından da İslâm hukuku esas alınarak düzenleniyordu. İslâm hukukuna göre ise dünyadaki ülkeler *Darü'l-Harp* ve *Darü'l-İslâm* olarak iki kategoriye ayrılıyordu. *Darü'l-harp*te bulunan Müslüman olmayanlar "*harbî*" statüsünde sayılıyorlardı. Bundan dolayı Müslüman olmayanların kanun himayesine alınmaları ve *ahidnâme* elde etmeleri için "*aman*" istemeleri gerekiyordu. *Aman* dileyerek İslâm ülkesine giren yabancıların canları ve malları hukuken kanun himayesine alınıyor ve kendilerine de *müste'min* adı veriliyordu. İslâm hükümdarları tarafından *ahidnâmeler,* tek taraflı ve şahısları adına verilmekte ve sadece saltanatları boyunca geçerli olduğundan halefleri tarafından da onaylanıp yenilenmeleri gerekmekteydi. Aslında tek taraflı bir imtiyaz olarak bağışlanan *ahidnâmeler*den zımnen karşılıklı menfaâtler beklenir, bunlar karşılıklı olarak gerçekleşmez ise hükümdar daha önce mevcut olan dostuk ve samimiyetin bozulup ihlal edildiğini belirterek *ahidnâme*yi ilga edebilirdi (İnalcık, 2000c: 245-252; Delilbaşı, 1983: 95).

Ahidnâmeler ile ilgili verilen bilgiler gözönüne alındığında Aydın ve Menteşe Beylikleri'nin Venedik ile yaptıkları antlaşmaların da aslında birer *ahidnâme* oldukları görülmektedir. Bununla beraber söz konusu *ahidnâme* veya antlaşmalar salt kalıplaşmış ticarî hükümlerden oluşmamaktadır. Bu antlaşmalarda dönemin siyasî olaylarına da yer verilerek bu tür meselelere birer çözüm getirilmesi amaçlanmıştır. Örneğin yapılan bütün antlaşmalarda Aydın ve Menteşe Beyleri'nin diğer beyliklerden gelen Türklerin saldırılarına karşı Venedik gemilerini korumalarını şart koşan maddeler yer almaktadır (Zachariadou, 1983: 179).

Venedik'in Girit'teki kolonisinin başı olan Kandiye Dükü ile Aydın ve Menteşe Beyleri arasında yapılan antlaşmaların hazırlanış biçimine bakıldığında, antlaşma metinlerinin evvela Girit'te Venedikliler tarafından müsveddesi hazırlanan ve sonra da müzakerelerin yapılması için beylere sunulan taslak metinlerden oluştuğu görülmektedir. Bu da antlaşma metinlerinde kimi yerlerde Bey'in neden üçüncü tekil şahıs ağzı ile konuştuğunu açıklığa kavuşturmaktadır. Bununla beraber bu taslak metinler veya müsveddeler, sonradan İslâm hukukuna göre karar veren beylerin meclislerinde görüşülüyor ve gerekli değişiklikler yapılıyordu. Hazırlanan metin Girit'e, Kandiye Dükü'ne gönderiliyor ve orada Kandiye Dükü'nün kütphanesinde *(liber*) çalışan kâtipler tarafından orjinal dili olan Grekçe'den Latince'ye tercüme ediliyor, iki tarafın da adları metine ekleniyor ve Girit elçilik heyetinin tasdikli belge ile Kandiye'ye dönüş tarihi metinde belirtilmek suretiyle antlaşma hazır hale getiriliyordu. Ayrıca *Liber*'de yani Kandiye Dükü'nün kütüphanesinde antlaşma metninin bir kopyası da çıkartılıyordu (Zachariadou, 1983: 179-180; Theunissen, 1998: 76 no. 2). Nitekim Menteşeoğulları ile yapılan 1331 ve Aydınoğulları ile yapılan 1337 tarihli antlaşmalarda Kandiye Dükü'nün birinci çoğul şahıs, Aydın ve Menteşe Beyleri'nin ise üçüncü tekil şahıs ağzı ile konuşmaları, her iki metnin de Girit'te hazırlanıp beylere sunulduğunu ve beyler tarafından onaylandıktan sonra yürürlüğe girdiğini gösteriyordu.

Menteşeoğulları ile yapılan 1337 tarihli antlaşma metninde, metni Girit'teki Kandiye Dükü'nün kütüphanesinde istinsah eden katip tarafından düzenlenen bir başlık kısmı yer almaktadır. Başlıktan sonra gelen giriş kısmını ise antlaşmanın tek taraflılığını ifade eden *capitula* (imtiyazlar) ve *disposito* (hükümler, maddeler) bölümleri izlemektedir. Bundan sonra ise Bey'in yemini ve onun emrindeki nüfuzlu kimselerin yemin ettiklerini beyan eden ifadeleri yer almaktadır. Son olarak Bey, Kandiye Dükü'nün de yemin etmesini bekleyen dileklerini ifade etmişse de metni kopya eden kâtip Kandiye Dükü'nün yeminini atlamıştır (Zachariadou, 1983: 195-200, 1337M).

Aydınoğulları ile yapılan 1353 tarihli antlaşma metninin ise Hızır Bey'in meclisinden çıkan resmî belgenin oldukça iyi yapılmış bir tercümesi olduğu

görülmektedir. Metin bir *invocatio* (dua) bölümü ile başlayıp bunu sırası ile giriş, *disposito*, ve Bey'in ailesi ve halkı üzerine ettiği yemin kısmı takip etmektedir. Bundan sonra ise Bey'in bahşettiklerini özetleyen ve tarih düşen Kandiye Dükü'nün yemini gelmektedir. Anlaşılan belge Hızır Bey tarafından onaylandıktan sonra, Kandiye Dükü'nün de onayının alınması için Girit'e gönderilmiştir (Zachariadou, 1983: 211-216, 1353A).

Menteşeoğulları ile Kandiye Dükü arasında yapılan 1358/59 tarihli antlaşma da bir giriş bölümü ile başlamakta ve bunu sırası ile Bey'in 1337 tarihli antlaşmayı onayladığını ifade ettiği bir paragraf ve kimi güncel sorunlara değinen bazı yeni maddeler izlemektedir. Bu antlaşma sadece üç ay sonra Menteşeoğlu Musa Bey'den Girit'e gönderilen Türkçe bir mektup ile teyit edilmiştir ki antlaşmanın sonuna bu mektubun Latinceye yapılan bir tercümesi de eklenmiştir (Zachariadou, 1983: 217-218, 1358/1359M).

Menteşe Beyliği ile Kandiye Dükü arasında yapılan 1375 tarihli antlaşma, gerek biçimi gerekse de içerdiği hükümler bakımından 1337 tarihli antlaşma ile hemen hemen aynıdır. Zira 1337 yılındaki güncel sorunlar 1375 antlaşmasında isimler dahi değiştirilmeden aynen tekrar edilmiştir (Zachariadou, 1983: 219-224, 1375M). Menteşe Beyliği ile Kandiye Dükü arasında imzalanan 1403 tarihli antlaşmanın ise biri Venedik'te *Liber Pactorum*'da, diğeri de Girit'te *Kallergi* ailesinin yazmaları arasında olmak üzere iki nüshası bulumaktadır. Önceki antlaşmalar ile aynı özellikleri içeren bu antlaşma 1407 ve 1414 tarihlerinde olmak üzere iki defa yenilenmiştir (Zachariadou, 1983: 225-233, 1403M; 234-237, 1407M; 238-239, 1414M).

Sonuç olarak Beylikler ile Venedik arasında yapılan bir antlaşmanın genel yapısı şu şekildedir:

a- *Magnus Deus* (1353A) ve *Umus Deus* (1407M) olarak bilinen *invocatio* yani dua kısmı.

b- *Tuğra* kısmı: Menteşe Beyliği ile yapılan 1403 ve 1407 tarihli antlaşmalarda olduğu gibi metnin *superius* (üst) veya *inferius* (alt) tarafında bulunan nişan.

c- *Giriş*: Antlaşmalarda taraf olan şahısların isimlerinin geçtiği bölümdür. Aynı zamanda belgenin başlangıç ve bitiş tarihlerini de ihtiva etmektedir.

d- *Capitula* veya *dispositio:* Antlaşmaların maddelerinin bulunduğu kısım.

e- Bey'in ve Kandiye Dükü'nün yeminleri.

f- 1403 ve 1407 tarihli antlaşmalarda olduğu gibi Bey'in başka bir *tuğra*sının bulunduğu son kısım.

1358 tarihli Menteşeoğlu Musa Bey'in Türkçe *ahidnâme*si hariç Beylikler ile Venedik arasında yapılan diğer bütün antlaşmalar Grekçe kaleme alınmıştır. Antlaşmalarda Grekçe'nin kullanılması onun Ortaçağ'da Akdeniz dünyasında bir *koini glossa* yani ortak bir diplomasi dili olması ile açıklanabilir. Nitekim Beylikler'den önce Türkiye Selçuklu Devleti de uluslararası yazışmalarda Grekçe'yi kullandığı gibi Venedik ile yaptığı 8 Mart 1220 tarihli antlaşma metni de Grekçe olarak yazılmıştı. Ayrıca başta Venedik ve Cenevizliler olmak üzere İtalyan şehir devletleri de uluslararası yazışmalarda Grekçe'yi kullanıyorlardı (Delilbaşı, 1991: 73-84).

4.2. TİCARETİ YAPILAN ÜRÜNLER

4.2.1. İhraç Ürünler

4.2.1.1. *Hububat*

Hububat ve bilhassa buğday, tüm İtalya ve Orta Avrupa ülkeleri için gereksinim duyulan ürünlerin başında geldiği ve Levant ticaretinde ana maddelerden birini teşkil ettiği için İtalyan tacirlerin Doğu'dan satın alıp götürdükleri ürünler arasında çok büyük ve önemli bir yere sahipti. Ayrıca, hububat üreticisi ülkelerin bunu stratejik bir madde olarak değerlendirip ihracını zaman zaman yasaklamaları, Avrupalıların dolayısıyla da İtalyanların hububat ticaretini kesintiye uğratmadan sürdürebilme sorununa önemle eğilmelerini gerekli ve zorunlu kılıyordu. Öyle ki XIV. yüzyılda yaşayıp, 1212 ile 1354 yılları arasını kapsayan bir eser kaleme almış olan Marcha di Marco Battagli da Rimini, 1344'te Aydınoğulları üzerine düzenlenen Haçlı Seferi'nin gerçek sebebini Aydın Beylerinin evvelce Venedik ile yapılan ticaret antlaşmasının hububat ile ilgili maddesine riayet etmemelerinde görüyordu.[46]

Türkiye bu dönemde Levant'ın başlıca hububat anbarlarından biri olarak oldukça önemli bir yere sahipti. Doğu'nun diğer hububat merkezleri olarak da Suriye, Mısır ve Karadeniz'in kuzeyi yani Altın Ordu toprakları öne çıkıyordu. Ancak XIV.-XV. yüzyıllarda Mısır'da hububat üretiminin azalmaya yüz tutması ve Suriye'de de Moğol istilasından sonra hububat kıtlığının başgösterip, fiyatların giderek artması, Batılı tacirler için başlıca hububat bölgeleri olarak Karadeniz'in kuzeyini ve beyliklerin egemen oldukları Türkiye'yi gündeme getirmişti (Zachariadou, 1976: 239). Karadeniz'in kuzeyinde Cenevizliler kontrolü ele almış olmalarına rağmen Türkiye'nin batı sahilleri Cenevizlilere olduğu kadar Venedikliler ve diğer İtalyan şehir devletlerine de açıktı.

Hububat terimi buğday, arpa, tahıl, mısır gibi çok çeşitli ürünleri kapsadığından Türkler ile İtalyanlar arasındaki hububat ticaretini ele almadan önce bu dönemde kaynaklarda hububat ile neyin kastedildiğini, bundan hangi tür hububat ürününün anlaşılması gerektiğini belirtmek gerekmektedir. Antlaşma metinlerinde, noterlik belgelerinde, tacirlerin tuttukları hesap defterlerinde veya kaleme aldıkları ticaret el kitaplarında hububat konusunda Latin kaynaklarında geçen en yaygın ifadeler "*frumentum"*, "*granum"*, "*bladum"* ve "*ordeum"* sözcükleridir. Genel anlamda hububatı ifade etmek için sık sık birbirlerinin yerlerine kulanılan bu sözcükler arasında gerçekte önemli farklar bulunmaktadır.

Menteşe Beyliği ile Venedik arasında yapılan 1331 tarihli antlaşmanın üçüncü maddesinde hububat ve hububatta ödenmesi gereken vergi oranlarından bahsedilirken geniş manada hububat için *granum*, dar manada buğday için ise *frumentum* ifadeleri kullanılmıştır.[47] Buradaki tanımlamanın doğruluğu, Bizans'ın Türkiye'den hububat ithaline vergi koyma teşebbüsünü ele alan Venedik Senatosu'nun çıkardığı 1345 tarihli bir karar ile de teyit edilmektedir. Kararda genel olarak hububat için *bladum*, buğday için ise *frumentum* tabiri kullanılmıştır.[48] Latin kaynaklarında geçen *granum* tabiri de *frumentum* gibi buğdayı ifade etmek için kullanılan bir sözcüktür. Nitekim Pegolotti eserinde İtalyan tacirlerin Bizans'a ihraç ettikleri hububat için *biado* (=*bladum*), buğday için ise *granum* ifadelerini kullanmıştır (Pegolotti, 1936: 414, 420). Aynı zamanda o, Ayasuluğ'dan ihraç edilen ürünler arasında *biado* ve *grano*nun olduğundan da sözetmektedir (Pegolotti, 1936: 56). Kaynaklarda geçen ifadelerden anlaşıldığına göre *ordeum* tabiri ise *frumentum*, *granum* ve *bladum*dan farklı bir ürünü, muhtemelen arpayı

[46] **"***Veneti et Ianuenses con tra Turcos fedus ineunt, romana ecclesia suadente. Hoc advenit propter aliqua bladi pacta, que inter Venetos et Turcos iam fuerant, et etiam propter aliquas Turcorum depredationes ab eis tyrannide perpetratos.*" Marcha Di Marco Battagli Da Rimini (1212-1354)' den naklen (Zachariadou, 1983. 44 n. 173; FleeT, 1999A:. 59, 70).

[47] "*Et de frumento debeant solvere aspros duos pro modio et de ordeo et legumine asprum unum pro modio…*" (Zachariadou, 1983: 187, 1331M, m. 3).

[48] "*Frumentum et omni aliud bladum*" (Fleet, 1999a: 61).

tanımlamaktadır. Nitekim Menteşe Beyliği ile Venedik arasında yapılan 1331, 1337, 1375, 1403 ve 1407 tarihli antlaşmalarda *frumentum*dan *modio* (mudd) başına 2 *asper* tutarında bir gümrük vergisi alındığından bahsedilirken, *ordeum* için *modio* başına 1 *asper*lik bir fiyatın öngörülmesi bunların birbirlerinden farklı iki ürün olduklarını göstermektedir.[49] *Ordeum*un aynı şekilde *granum*dan da farklı bir ürün olduğunu Osmanlı Sultanı I. Murad ile Cenevizliler arasında yapılan 1387 tarihli antlaşma da ortaya koymaktadır.[50]

Dönemin Latin kaynaklarında Türkiye'den ihraç edilen hububat için genellikle *granum* ve *frumentum* gibi buğday anlamına gelen ifadeler kullanılmıştır. Örneğin Venedik Senatosu 1345 yılında Foça'daki Venedikli tacirlerin Türk buğdayı ticaretinde haksız bir şekilde *comerchium*a tâbi tutulmalarından dolayı Bizans hükümetine endişesini bildirirken "*frumento nato in partibus Turchie*" (Türk ülkesinden gelen buğday) ifadesini kullanıyordu (Thomas, 1880: 287 no. 151; Fleet, 1999a: 62; Matschke, 2002: 775). Diğer taraftan Venedik ile Aydın ve Menteşe Beylikleri arasında yapılan antlaşmalarda hububat için birbirinden farklı ifadelerin kullanıldığı da bilinmektedir. Örneğin Menteşe Beyliği ile Venedik arasında yapılan antlaşmalarda *frumentım* (buğday) ve *ordeum* (arpa)dan açık bir şekilde söz edilirken, Aydınoğulları ile Venedik arasında yapılan 1337 tarihli antlaşmada hububatı niteleyen herhangi bir sözcüğe rastlanılmamaktadır. 1353 tarihli Venedik-Aydınoğulları antlaşmasında ise hububata konan % 4 oranındaki gümrük vergisinden bahsedilirken hububat için *frumentum* ve *victualia* (gıda, erzak) ifadeleri kulanılmıştır.[51] Bu durum, Menteşe Beyliği'nin buğday (*frumentum*) ve arpa (*ordeum*) üretip ihraç ederken, Aydınoğulları'nın sadece buğday ürettiği veya Venediklilerin buradan satın aldığı hububat cinsi ürünün sadece buğday olduğu anlamına gelmektedir. Söz konusu 1353 tarihli antlaşmada geçen *victualia* ifadesi, hububattan farklı bir ürünü, muhtemelen de erzak ve gıda gibi şeyleri ifade etmesine rağmen, I. Murad ile Cenevizliler arasında yapılan 1387 tarihli antlaşmadan anlaşıldığına göre *victualia*, açık bir biçimde hububatı ifade etmektedir.[52]

İtalyan tacirlerin Aydın ya da Menteşe topraklarından satın aldıkları hububat, hiç kuşkusuz yalnızca bu beyliklerin ürünü olmayıp aynı zamanda Saruhan ve Germiyan gibi öteki beyliklerden de Batı'ya ihraç edilmek üzere buraya getiriliyordu. Bu dönemde hububatın Batı'ya ihraç edildiği en önemli limanlar ise Ayasuluğ ve Balat idi. Nitekim Alman hacı adayı Vasfelyalı Ludolf von Suchem,1330'lu yılların Ayasuluğ'u hakkında bilgiler verirken Türklerin Ayasuluğ şehrini fethettikten sonra şehirdeki kilisede kumaşların yanısıra tahıl ve daha başka şeyler sattıklarını da belirtmektedir (Buch, 1982: 518). Bu dönemde Ayasuluğ ve Balat gibi Türkiye'nin batısındaki limanlardan hububat ihracında Avrupalı tacirler arasında Cenevizliler ve Venedikliler önemli bir rol oynuyorlardı. Cenevizlilerin Sakız Adası ve Foça'da yerleşmiş olmaları Venedikliler karşısında onlara bu ticarette açık bir üstünlük bahşediyordu. Buna karşılık Venedikliler ise Ege'deki en önemli kolonileri olan Girit'i bu ticaretin bir üssü haline getirmişlerdi.

Cenevizlilerin ve Venediklilerin Türkiye'den İtalya'ya ilk hububat ithalâtı, İtalya'da kıtlığın yaşandığı 1269 yılında olmuştu (Fleet, 1999a: 67). Bundan sonra artık Türkiye'deki ticarî faaliyetlerini giderek arttıran İtalyan tacirler, 1270'li yıllara doğru Türkiye'den hububat ithalâtını sıklıkla yapmaya başlamışlardı. Örneğin Venedik Dogesi'nin Mart 1278'de son on yıl içerisinde Venedikli tacirlere, mallarına ve gemilerine yapılan hasara ilişkin Bizans İmparatoruna sunduğu üç yüzü aşkın olayın tarihçesini içeren listede, Venedikli Giovanni Bembo ve Eğribozlu üç tacirin bir gemi yükü buğday ve şarap ile Fethiye'den hareket etmelerinden sonra Bizans hükümeti adına hareket eden Rodoslu korsan Kryvitziotes'in saldırısına uğradıklarını anlatan olay

[49] "*De frumento debeant solvere aspros duos pro modio et de ordeo asprum unum pro modio…"* (Zachariadou, 1983: 187, 1331M, m. 3; 198, 1337M, m. 20; 222, 1375M, m. 20; 230, 1403M, m. 20; 236, 1407M, m. 20).

[50] "*Grani ordei milli et alliorum leguminum*" (Fleet, 1993: 15, m. 5).

[51] "*Extrahere frumentum vel alia victualia de terris nostris"*. (Zachariadou, 1983: 214, 1353A, m. 19).

[52] "*Victualibus honerari solvendo… pro quolibet modio Romanie grani ordei milli et aliorum leguminum illud quod solvent Saraceni, Greci, Veneti et alteri qui minus solvent*." (Fleet, 1993: 15 m. 5).

bu olguyu doğrulamaktadır (Zachariadou, 1983: 3-4; Nicol, 2000: 190; Fleet, 1999a: 65).

Ayasuluğ ve Balat gibi Türkiye'nin batı kıyısında yer alan önemli ticaret merkezlerinden gerek Avrupa'ya gerekse Doğu Akdeniz'deki diğer ülkelere yapılan hububat ihracında özellikle Foça'da yerleşmiş bulunan Cenevizliler faal idiler. Cenevizlilerin Foça'da tutunmaları ise şüphesiz onların Aydın ve Saruhanoğulları ile dostça geçinme siyaseti takip ederek adı geçen Türk beyliklerine haraç vermeyi kabul etmeleri sayesinde olmuştu. Hatta bu haraçtan, Osmanlı şehzadesi Süleyman Çelebi ile Hıristiyan güçler arasında yapılan 1403 tarihli antlaşmada da bahsedilmekte ve söz konusu madde ile bu haracın kaldırılmasına karar verilmekteydi.[53] Gerçekten de Foça Cenevizlileri Türk buğdayının ihracında önemli bir rol oynuyorlardı. Özellikle Eski Foça, 1344 Haçlı Seferi'nden dolayı bölgedeki ticarî faaliyetlerin son derece kısıtlandığı 1340'lı yıllar boyunca Türk buğdayının (*de frumento nato in partibus Turchie*) toplandığı ve başta Bizans başkenti olmak üzere Avrupa'ya ihraç edildiği en önemli kent görünümünde idi (Matschke, 2002: 775). Foça bu önemini ilerleyen yıllarda da korumayı başarmıştı. Nitekim 1381, 1382, 1384, 1391 ve 1393 yıllarında Foça'dan Cenova'ya yüksek miktarlarda Türk buğdayı ihraç edilmişti (Fleet, 1999a: 63). Foça, Türk buğdayının sadece Avrupa'ya değil Doğu Akdeniz'deki diğer yerlere ihracında da önemli bir liman vazifesi görüyordu. Örneğin Rafaele de Castro için çalışan Steffano ve Carola Cateneo adlarındaki Cenevizli iki tüccar, 1381 yılında Foça'dan 1800 *modii* (mud) buğday satın alarak bu buğdayı Kıbrıs'da *Famagusta* (Magosa)'ya götürmüşler ve orada Rafaele ile Cenova Komünü arasında yapılan antlaşma gereğince Kıbrıs Krallığı'ndaki Cenova *podesta*sı ve *konsü*lü olan Precivali Cibo'ya teslim etmişlerdi (Fleet, 1999a: 63).

Cenevizlilerin Türkiye'den hububat ithal etmeleri konusunda bazen Cenova Komünü de doğrudan faaliyetlerde bulunabiliyordu. Örneğin Cenova Erzak Dairesi (*Officium Victualium*)'nin Türkiye'den hububat satın almaları için Türkiye'ye gönderdiği vekillerden Lanzarotto Cattaneo, Türkler ile 4000 *mine*lik (Cenova'da hububat için kullanılan bir ölçü birimi = 106.704 *litre*) buğday alımı için bir antlaşma yaparken, diğer vekil Leonardo Tartaro ise Türkiye'de istediği kadar arpa ve buğday almaya yetkili kılınmıştı (Fleet, 1999a: 63). 1384 yılı Cenova gümrük kayıtlarından anlaşıldığına göre Foça ve Ayasuluğ'dan Cenova'ya ihraç edilen hububat miktarı ise 3710 *mine* idi (Fleet, 1999a: 66).

Sakız Adası'ndaki Cenevizliler de Türk buğdayının ihracında etkin olan tüccarlardı. Sakız Adası ile Türkiye arasındaki hububat ticaretinde kaydedilmesi gereken önemli bir nokta da bu ticarete dair hazırlanan belgelerde Türk tacirlerin adlarının da sıkça geçmesiydi. Nitekim böyle bir belge 16.vii.1414 tarihinde Sakız'daki noter Giovanni Balbi tarafından düzenlenmiş olup, Sakız'daki Cenevizli tüccar Domenico Giustiniano ile Sipahi Bayezid adındaki bir Türk tüccar arasındaki hububat ticaretine açıklık getiriyordu. Belgede Ece Ovalı Sipahi Bayezid (*Sapihi Bayezid quondam Jhacsi, Turchus de Cazali isich obasi*), tüccar Domenico Giustiniano'ya buğday sattığını ve karşılığında da parasının tam olarak ödendiğini doğruluyordu.[54] Yine Noter Giovanni Balbi tarafından hububat ticaretine dair hazırlanan 18.iii.1414 tarihli bir başka belge ise Sakız'a gerçekleştirilen hububat ihracı gibi kârlı bir ticarete Aydınoğulları'nın Beyi Cüneyd Bey'in de iştirak ettiğini gösteriyordu. Belgede Sakız vatandaşı Yahudi bir tüccar ve aynı zamanda da doktor (*fixitum*) olan Moyses de

[53] "*Yeni Foça'yı ödemekte olduğu vergiden 500 duka indiriyorum."* (Dennis, 1978: 161 m. 27).

[54] Noter Giovanni Balbi tarafından hazırlanan 16.vii.1414 tarihli belgenin şahitleri Micalli Verioti de Foliis adlı bir Rum, İzmirli Türk Bayrambey ("*Bayrambey Turcho de Smirris*"), İzmirli Türk İlyas ("*Elies Turcho de Smirris*"), Galvaro de Levento, noter Bartholomeo de Portufino, Lanfranco Paterio ve tercüman Cristoforo Picenino adlarındaki toplam yedi kişiden oluşuyordu. Sipahi Bayezid'in isteği üzerine metni Türkçe'den Latince'ye tercüme eden kişi ise tercüman Cristoforo Picenino idi: "*Cristoforo Picenino interpetre civem Chii lingue turche ex parto interpretante ad instanciam dicti Sapihi Bayazit de lingua turcha in latina*" (Fleet, 1999a: 173-174).

Meir'e, Cüneyd Bey (*Jonayt Bey Turchus*)'den aldığı hububatı Sakız Adası'na ihracında Sakızlı yetkililer tarafından gümrük vergisinden muafiyet bahşedildiği belirtilmişti.[55]

Batı Anadolu Beylikleri ile olan hububat ticaretini sürekli açık tutmak hem anavatan Venedik hem de Venedik'in Ege Denizi'ndeki kolonileri için son derece önemliydi. Bunun içindir ki Venedik Senatosu, buğday satın alınması için Girit Düklüğü'ne ve Kıbrıs'daki *bailo*suna sürekli emirler veriyor ve aynı zamanda Levant'a gidip Ege veya Karadeniz'e uğrayacak olan gemilerin oralardan buğday yüklemelerini istiyordu. Örneğin Senato 16 Kasım1333'teki toplantısında Kandiye Dükü'nün isteği doğrultusunda Girit'in ihtiyaç duyduğu at ve buğdayın temin edilebilmesi için Menteşeoğlu Orhan Bey ile bir antlaşmaya varılması konusunda yerel yöneticilere yetki verilmesini onaylamıştı (Zachariadou, 1983: 23). Ayrıca Venedik ile Menteşe ve Aydın Beylikleri arasında yapılan hemen hemen bütün antlaşmalarda, Venedikli tacirlerin her iki beylikten de buğday ve arpa ithal etmelerine dair maddeler bulunuyordu (Zachariadou, 1983: 187, 1331M, m. 3; 198, 1337M, m. 20; 214, 1353A, m. 19; 221-222, 1375M, m. 20; 230, 1403M, m. 20; 236, 1407M, m. 20).

Bununla beraber Venedikli tacirler ile Türkler arasındaki hububat ticaretinde zaman zaman sorunlar da çıkmıyor değildi. Özellikle siyasî gerginliklerin yaşandığı zamanlarda her iki taraf da hububat ticaretine sınırlamalar koyuyorlar ve hatta bazen bu ticareti tamamen yasaklama yoluna gidiyorlardı. Örneğin Menteşe Türklerinin Atina Katalanları ile ittifak halinde Ege'deki Venedik'e tâbi adalara saldırılarda bulunmaları üzerine Kandiye Dükü, Ekim 1322'de Menteşe Ülkesi (=*Turchia)*'nden hububat alımını durdurma kararı almış ve bunu Menteşeoğlu Orhan Bey'e bildirmişti. Ancak Kandiye Dükü'nün bu ticaret yasağının istenen neticeyi vermediği, 1324'te Girit'in yeniden Türk buğdayını (=*fromento di Turchia)* ithal etmesinden anlaşılıyordu. Bunun üzerine harekete geçen Venedik Senatosu, aynı yıl içinde Kandiye Dükü'ne Türkler ile antlaşma yapmasını yasaklamak zorunda kalmıştı. Venedik'in Türkleri zor durumda bırakmak için Türklerin önemli bir gelir kaynağı olan Girit'e hububat ihraçlarına getirdikleri bu sınırlamalara rağmen, bu ticaret yasağından zararlı çıkacaklarını anlayan Kandiyeli tacirler 1327 yılında tekrar Türkiye'ye doğru yelken açmışlar ve 1329 yılına doğru yeniden Girit'te Türk buğdayı görülmeye başlamıştı.[56]

1340'lı yılların başları belki de siyasî gelişmelerin hububat ticareti üzerinde en etkili olduğu yıllardı. 1343'te Altın Ordu Hanı'nın ülkesinden Latin tacirleri kovması ve hububat ticaretini yasaklaması, Türkiye'nin hububat ticareti bakımından öneminin daha da artmasını sağlamıştı. Ancak 1344'te Haçlı kuvvetlerinin Aydınoğulları'nın elindeki İzmir'e saldırması, Batılı tacirler için Türkiye pazarlarının da kendilerine kapanması anlamına geliyordu. Nitekim Venedikli tüccar Franciescho Bartolomei, 5 Ekim 1344'te Kandiye'den Venedik'te bulunan tüccar Pignol ve Giannino Zucchello kardeşlere yazdığı mektupta savaş ortamından dolayı Türkiye'den hububat ithal edemediklerinden yakınıyor ve Türkiye pazarının Venedikli tüccarlara kapanmış olmasından dolayı tüccarların Türkiye'ye giriş-çıkışlarının na-mümkün hale geldiğinden bahsediyordu.[57] Hatta Marcho di Marco Battagli da Rimini, 1344 tarihli İzmir üzerine düzenlenen bu Haçlı Seferi'nin gerçek sebebi olarak Altın Ordu Hanı gibi hareket eden Aydın Beyi'nin hububat ticaretini yasaklaması olduğunu iddia ediyordu.[58] En önemli hububat üreticisi olan bölgelerin hükümdarları tarafından hububat ihracının bu şekilde yasaklanması, Batılı tacirleri zor durumda bıraktığı gibi, İtalyan tacirlerin hububat ithal edememelerinden dolayı Bizans'ın başkenti İstanbul'da da hububat kıtlığı

---

[55] "*Advertenses nec minus de presenti ortam esse controversiam super dicta franchixia qua vertitur in dubium utrum ipse magister Moyses teneatur et obligatus sit prestancionibus peccuniarum porectarum Jonayt bey Turcho et pro grano distributo per dominos officiales provissionis presentis civitatis Chii*". (Fleet, 1999a: 64, 171).

[56] "*Quod supersedeantde perficiendo concordiam cum Turchis."* (Zachariadou, 1983: 18 n. 70).

[57] "*in Turchia no' si puo né andare né venire*" (Zucchello, 1957: 25 no. 9; Zachariadou, 1977: 295-296 n. 29, 304; Fleet, 1999a: 67).

[58] Bkz. Dipnot 46; "*Propter aliqua bladi pacta, que inter Venetos et Turcos iam fuerant*" (Zachariadou, 1977: 300 n. 51[a]; Fleet, 1999a: 59, 70; Erdem, 1998: 286).

başgöstermişti. Nitekim 25 Mayıs 1345'te Papa tarafından Haçlı ordusunun yeni komutanı olarak atanan II. Humbert, Türkiye'ye doğru yol alırken beraberinde hububat kıtlığı çeken İstanbul'a götürülmek üzere buğday, arpa ve diğer gerekli erzak maddesini taşıyordu.[59] Venedik, tacirlerinin Altın Ordu topraklarına gitmesini yasaklayarak, Altın Ordu Hanı'nın bu kararını boykot etmeye girişmiş ve aynı şekilde hareket etmeleri için Cenevizlileri de işbirliğine davet etmişti. Ancak Cenevizlilerden beklediği desteği göremeyince mücadelesinde yalnız kalan Venedik, başarısızlığa uğramış ve 1347'de Altın Ordu Hanı ile onun istekleri doğrultusunda barış yaparak tekrar hububat ithal etmeye başlamıştı (Zachariadou, 1977: 295; Zachariadou, 1983: 164; Fleet, 1999a: 67, 69).

Gerek Pignol Zucchello'nun kayıtlarından gerekse de Venedik Senatosu'nun aldığı kararlardan anlaşıldığına göre karşılıklı ticaret yasaklarının ve boykotlarının uygulandığı bu süre zarfında Venedikliler, 1345 yılından itibaren harekete geçerek, sadece Menteşe Beyliği topraklarından olmak üzere Türkiye'den buğday temin eder olmuşlardı.[60] Bununla beraber Venediklilerin içinde bulundukları zor durumdan istifade etmesini bilen Menteşe Beyliği de bu dönemde buğdayı normal fiyatların çok üzerinde satarak büyük gelirler elde etmişti. Nitekim daha 19 Mart 1344'te Venedikli tüccar Franciescho Bartolomei'nin Kandiye'den Venedik'teki tüccar Pignol Zucchello'ya yazdığı mektupta Giritli bir tüccarın, Türkiye'den 100 *mouzouria* (=5.29 *mud* veya *modius*) buğdayı 23.53 ile 25 *hyperpyra* (*mud* başına 4.4 – 4.7 *hyperpyra*) arasında değişen fiyatlarda satın alabildiği belirtiliyordu.[61] Oysa yine Franciescho Bartolomei'nin bir başka mektubundan anlaşıldığına göre krizden hemen önceki dönemde fiyatlar *mud* başına 2-3 *hyperpyra* arasında değişiyordu.[62] Nitekim XIV. yüzyılın birinci yarısında Menteşe ülkesi ile sıkı ticarî ilişkileri bulunan ve bu ilişkilerden dolayı pek çok üründe olduğu gibi buğday ticaretinde de piyasaların birbirine çok benzediği Girit Adası'nda Kandiye'deki noterlerin tuttukları ticaret kayıtlarına bakıldığında da 1300 yılından başlayarak 1344'teki Haçlı Seferi'ne kadar Girit'te buğday fiyatlarının ortalama 3 - 3.4 *hyperpyra* dolaylarında seyrettiği, 1344 yılı itibariyle fiyatlarda % 38 oranında bir artışın yaşanmasıyla fiyatların bir anda *mud* başına 4.7 *hyperpyra*ya çıktığı görülmektedir (Morrisson and Cheynet, 2002: 825-826). Hububat kıtlığı kendisini iyiden iyiye hissettirdikçe Türkler de fiyatları sürekli arttırma yoluna gidiyorlardı. Örneğin Venedik Senatosu'nun Türkiye'den buğday ithal edilmesi meselesinin görüşüldüğü 4 Mart 1346 tarihli oturumunda Girit Konsili üyesi Dardi Balbi'nin Türkiye'den Venedik'e buğday ithal etmesi için görevlendirilmesi, bu iş için kendisine 1000 Girit *staria*sı başına 25 *hyperpyra*lık bir ödenek tahsis edilmesi, pazarlık aşamasında gerekirse bu rakamın üzerine çıkabilme yetkisi tanınması ve fiyat fazlasının Girit Konsili tarafından karşılanması karara bağlanmıştı.[63] Diğer taraftan tüccar Franciescho Bartolomei'nin Giritli tacirlerin Balat'tan 100 *mouzouria* hububatı ancak 28.1 *hyperpyra* (*mud* başına 5.3 *hyperpyra*) gibi oldukça yüksek bir fiyata satın alabildiklerini ifade eden 17 Mart 1346 tarihli mektubu ise Venedik Senatosu'nun almış olduğu kararın üzerinden henüz iki hafta dahi geçmeden fiyatların nasıl da hızla

---

[59] "*Delphinum transfretaturum ad Turchiae partes … infra secundam diem instantis mensis Augusti, accepisse vexillum Romanae ecclesiae; hortatur ut « tam in frumento et ordeo quam in aliis necessariis vehendis » sucurrant*" (Thomas, 1880: 298 no. 156).

[60] "*au printemps 1345 des marchands vénitiens visitaient Palatia, dans l'émirat de Menteşe, afin d'y acheter du blé*" (Zachariadou, 1977: 296 n. 30).

[61] "*Formento di Turchia misure .V. a perpero o meglio*". (Zucchello, 1957: 23 no. 8).

[62] "*Formento misure .III. me' quarta a perpero, a la Palatia va formento mogia .II. a fiorino*…" Zucchello, 1957: 54 no. 24).

[63] "*Cum Dardi Balbi civis noster, scribatur duche et consiliariis Crete quod constante eis per sacramentum petentis quod illa MV^{C} staria frumenti que vult conducere Venecias sit illud frumentum quod ipse conduxit de Turchia, si valebit a XXV yperperis infra mensura permittant ipsum conducere Venecias, intelligendo quod ipse teneatur ipsum frumentum conducere Venecias sub pena contraordinis, set si valebit a XXV yperperis supra remaneat in libertate eorum permittendi ipsum conducere vel non ut eis videbitur, non intelligendo quod dictum frumentum veniat cum aliquo ordine comunis.Et si consilium et cetera*" (Girardi, 2004: 152-153).

artmakta olduğunu gösteren önemli bir belge niteliği taşıyordu.[64] Mayıs 1347'de ise Giritli tacirlerin hububat için Balat Beyi'ne *mud* başına ödedikleri fiyat 5.5 ile 8.5 *hyperpyra* arasında değişiyordu ki bu durum ticarette sınırlamaların hâlâ devam ettiği anlamına geliyordu. Kandiye'den tüccar Franciescho Bartolomei'nin 16 Mayıs 1347 tarihli bir mektubunda savaş halinden dolayı buğday fiyatlarının aşırı pahalanmış olmasından şikayet ve Altın Ordu Hanı ile yapılacak bir barışın Tana pazarlarını Venedikli tüccarlara açacağından Tana'ya gelecek olan Venedik gemilerinin buğday yüklü olarak dönmeleriyle İstanbul'da 8-9 *hyperpyra*ya kadar çıkmış olan buğday fiyatlarının en azından ilk aşamada 5 – 6 *hyperpyra*ya düşebileceğinden söz etmesi siyasî gerginliklerin ticareti nasıl da sekteye uğrattığını ve tüccarların siyasîlerden beklentilerinin neleri içerdiğini açıkça ortaya koyması bakımından önemli bir belge olma özelliği taşımaktadır.[65]

Bununla beraber krizin etkisini daha yoğun hissettirdiği 1346-1347 yıllarında Venedikli tüccarların Romania yani Bizans İmparatorluğu topraklarında 100 *mouzouria* hububatı ya da buğdayı ancak 47.22 *hyperpyra*ya (*mud* başına 8.9 *hyperpyra*) alabildikleri ve hatta Altın Ordu Hanı ile yapılan Mayıs 1347 tarihli antlaşmada bile bu fiyatın 29.62 *hyperpyra* (*mud* başına 5.6 *hyperpyra*) olarak tespit edilebildiği göz önünde bulundurulduğu takdirde Menteşe Beyliği'nin hiç de fiyatlara aşırı zam yapmadığı izlenimi doğabilir (Zachariadou, 1977: 297). Ancak burada gözden kaçırılmaması gereken husus, hatırlanacağı üzere, Venedikli tüccarların daha önce yapılan ticaret antlaşmalarında belirlenen şartlarla Menteşe Beyliği'nde ticaret yapan daha doğrusu ticaret imtiyazlarına sahip olan ulus statüsünde bulunmalarıdır. Bundan dolayı da Venedikli tüccarlar ticaret antlaşmalarının kendilerine tanıdığı bu hak ve imtiyazlardan yararlanarak kriz döneminden önce Menteşe Beyliği'nde çok daha ucuz fiyatlardan hububat veya buğday satın alırlarken, kriz döneminde yani olağanüstü şartların hüküm sürdüğü bu dönemde Menteşe Beyliği hububat fiyatlarını istediği oranda arttırabilmiştir.

Bu kriz döneminde her yerde hububat fiyatlarında büyük artışlar olması ve hatta Bizans hükümetinin İstanbul'a hububat getiren Venedikli tacirlere yüksek gümrük vergisi uygulamaya başlaması Venediklileri iyice zor durumda bırakmıştı. 1344'den beri ticarî ilişkilerin durma noktasına geldiğinden dolayı Türkiye'den hububat ithalinde bulunamayan Venedik, bu durumu daha fazla sürdüremeyeceğini anlayarak Kutsal İttifak'tan ayrılıp, 1353'te Aydınoğulları ile barış ve dostluk antlaşması yaparak yeniden Türkiye'den hububat ithaline başlamıştı.[66] Hatta Girit'teki noter Zaccharia da Fredo'nun bir kaydından anlaşıldığına göre 1352 yılından itibaren siyasî gerginlikleri ortadan kaldırmak ve savaş haline son vermek için görüşmelere başlanması bile Girit'teki buğday piyasası üzerinde olumlu bir etki yaparak fiyatların son artış üzerinden % 20 oranında düşerek *mud* başına 3.7 *hyperpyra*ya gerilemesine yetmişti (Morrisson and Cheynet, 2002: 827). On yıla yakın süren savaş halinin sona ermesi ve ilişkilerin normal seyrine dönmesi üzerine harekete geçen Kandiye Dükü 1355'lerde buğday ithal etmesi için adamlarından Francesco da Fermo'yu Türkiye'ye göndermiş ve dokuz ay gibi uzun bir süre Türkiye'de kalan Fermo, burada 22 Aralık 1355'te yaklaşık 53.000 *mouzouria* (2809 *mud*) buğday satın almıştı (Thiriet, 1975: 336 n. 3; Zachariadou, 1983: 60; Zachariadou, 1977: 299; Ş. Turan, 1990: 182).

Batı'da bir büyük buğday kıtlığı da 1390'lı yıllarda yaşanmıştı. Buna sebep de Osmanlı Sultanı Yıldırım Bâyezid'in 1389/90 kışında Batı Anadolu Beyliklerini ortadan

---

[64] "*credo che ora vara meno per gli dimandatori che iti vi sono, formagio perperi . XXXIII*." (Zucchello, 1957: 54 no. 24).

[65] "*Anco enetesi la charestia ch'e per tutto el Ponete, di che ne pesa. Anco di qua so' le cose chare, formento va i' piazza misure .II. o meno a perpero, a la Palatia si va moggio .I. a fiorino, ma io credo che ora che ora megliora merchato di formento e d'asai altre cose peroche' la pacie da la Tana é fatta, e molte navi so' andate dentro, per la qual cosa quello formento che valeva i' Romania perperi .VIII. in .VIIII. el mogio si é tornato a perperi .V. in .VI.*" (Zucchello, 1957: 73 no. 36); Zachariadou, 1977: 304; Zachariadou, 1983: 164).

[66] "*Item si homines dominationis Cretae et alii aliqui comunis Venetorum voluerint extrahere frumentum vel alia victualia vrl lrgumina de terris nostris…*" (Zachariadou, 1983: 214, 1353A, m. 19).

kaldırdıktan hemen sonra buralardan Batı'ya yapılan buğday ihracını yasaklaması idi (Silberschmidt, 1930: 65; Fleet, 1997: 283-293). Bu yasak gerçekten de Latin tacirler üzerinde büyük bir etki yapmıştı. Öyle ki yasaktan itibaren 1402 yılına kadar Cenova pazarlarında Türk buğdayı gözükmemişti. Cenevizliler ancak 1406'dan sonra buğday satın almak için yeniden Batı Anadolu'ya gelmeye başlamışlardı (Fleet, 1999a: 68). Venedikliler ise ancak 1400 yılında Bâyezid'in oğlu ve aynı zamanda Aydın vilayetinin yöneticisi olan Ertuğrul Çelebi (Zachariadou, 1965: 155-161) ile temasa geçip onun iznini aldıktan sonra Batı Anadolu limanlarından yeniden buğday ithaline başlamışlardı. İzmir Haçlı Seferi yıllarındaki siyasî gerginlikler nasıl ki Girit buğday piyasasını etkilemişse Yıldırım Bayezid'in Türkiye'den Batı'ya buğday ihracını yasaklaması da Girit piyasası üzerinde hemen etkisini göstermiş ve XIV. yüzyılın sonları ile XV. yüzyılın başları boyunca Girit'te buğday fiyatları *mud* başına 4.9 ile 7.1 *hyperpyra* arasında bir seyir izlemişti (Morrisson and Cheynet, 2002: 828).

Batı Anadolu Beylikleri'nin buğday ihraç ettikleri bir diğer önemli yer de St. Jean Şövalyeleri'nin elindeki Rodos Adası idi. Rodos Şövalyeleri ile Türkler arasında siyasî gerginlikler ve savaşlar eksik olmamasına rağmen, Rodos Adası geçimini büyük ölçüde Türkiye'den temin edilen hububat ve erzak ile sağladığı için özellikle Menteşe ülkesinde çok sayıda Rodoslu tüccar, ticarî faaliyetlerde bulunuyor ve Rodos'a büyük miktarlarda hububat ve erzak ithal ediyorlardı. Rodos Şövalyeleri, Papalık politikalarının Doğu'daki uygulayıcısı olduklarından Papalığın "kâfirler" ile ticareti yasaklayan kararları onlar söz konusu olduklarında sıkı sıkıya uygulanmıyor ve zaman zaman Şövalyelerin Türkler ile ticaret yapmalarına ve ihtiyaç duydukları ürünler Türkiye'den temin etmelerine müsamaha gösteriliyordu. Çünkü Şövalyelerin Rodos Adası'nda tutunmaları ancak Türklerden ve Türkiye'den ihtiyaçları olan malları temin edebilmeleri sayesinde mümkündü. Örneğin hastalıklar, nüfusun azalması ve Türk saldırıları gibi sorunların etraflarını sardığı Rodos Şövalyeleri, 1379 yılında Papa VII. Clement'ten, Türkiye'den hububat ve diğer gıda maddelerini ithal etme izni almışlardı (Fleet, 1999a: 66). Bu olay, Papalığın "kâfirler" ile ticareti yasaklayan kararlarının, özel bir konumda bulunan Rodos Şövalyeleri için zaman zaman uygulanmadığını veya biraz gevşetildiğini gösteriyordu. Rodos Şövalyeleri ile Türkler arasındaki bu ticaretin herhangi bir antlaşma metni ile düzenlenip düzenlenmediği ise bilinmemektedir. Fakat Nisan 1403 yılı itibariyle Balat'ta buğday satın alan Rodoslu tacirlerin varlığı, bu tarihten önce taraflar arasında bir antlaşmanın yapılmış olabileceğini akla getirmektedir (Luttrell, 1988: 92, 95, 99).

Diğer taraftan Batı Anadolu Beylikleri zaman zaman kimi siyasî meselelerden dolayı Rodos'a hububat ihracını yasaklamaktan da geri kalmıyorlardı. Örneğin 1365'te içlerinde Rodos Şövalyeleri kuvvetlerinin de bulunduğu Haçlıların İskenderiye'yi yağmalamalarına içerlemiş olan Türk Beyleri, Memlûk Sultanı'ndan gelen mektuplar doğrultusunda hareket ederek Rodos'a at, erzak ve hububat gibi ihracı geleneksel hale gelmiş ürünlerin gönderilmesini yasaklamışlardı. Bu yasaktan dolayı oldukça zor durumda kalan Rodos Şövalyeleri Üstad-ı Azamı, 4 Aralık 1365'te memurlarına verdiği talimatlarda onlardan acele olarak Apulia (İtalya'da bir yer)'dan bin at ve gerekli miktarda hububat satın almalarını istiyordu.[67]

Aydın ve Menteşe Beyliklerinin hububat politikaları arasında bazı farklar bulunuyordu. Menteşe Beyliği ile Venedik arasında 1331'den 1407'ye kadar yapılan antlaşmalarda Menteşe Beyliği'nin hububat için belirlediği vergi oranının değişmeden kalması, Menteşe Beyliği'nin hububat ticaretine yeteri kadar hakim olamadığını ve insiyatifi Venediklilere kaptırmış olduğunu gösteriyordu. Diğer taraftan Aydınoğulları ise hububat ticaretine daha hakim vaziyette idi. Aydınoğulları'nın hububat için belirledikleri vergi oranlarını zaman zaman arttırmaları ve bazen de hububatı stratejik bir madde olarak değerlendirip ihracına sınırlamalar getirmeleri ve hatta ihracını tamamen yasaklama yoluna gitmeleri bu ticarette onların söz sahibi olduklarını gösteriyordu (Zachariadou, 1989: 218).

[67] "*que de Turquia un de illa haberj consueverant ad presens habere non possunt, adeo indignati sunt Turchi propter Alexandrie invasionem*." (Luttrell, 1988: 113 n. 55).

Türkiye hububatının bu dönemdeki fiyatlarının ise ticarette sınırlamalar ve yasakların olmadığı yani normal ticaret koşullarının sürdürüldüğü dönemlerde komşu memleketlere oranla daha ucuz olduğu görülmektedir. Örneğin el-Ömerî (Yücel, 1980: 182), Sivrihisarlı Şeyh Haydar Uryan'dan rivayetle Türkiye'de hububatın değerinin Şam ve Mısır'daki kıymetinden daha ucuz veya aynı olduğunu, Cenevizli Balaban (*Domenichino Doria*)'dan rivayetle de Germiyan İli'nde bir *mud* buğdayın 15 *dirhem*e satıldığını ve aynı fiyatın arpa için de geçerli veya bundan biraz daha ucuz olduğunu belirtiyordu (Yücel, 1980: 192). Bununla beraber siyasî bir takım gelişmeler sonucunda hububat ticaretine sınırlamaların getirildiği veya yasakların konduğu dönemlerde fiyatlar oldukça yükseklerde seyrediyordu. Mesela, 1344'te İzmir'e düzenlenen Haçlı Seferi ile başlayan ve 1353 yılına kadar yaklaşık on yıl boyunca devam eden savaş halinin hüküm sürdüğü yıllarda Avrupalı tacirler 100 *mouzouria* buğdayı Balat'ta 25-27 *hyperpyra*ya satın alırken, kıtlığın yaşandığı ve durumun daha da vahim olduğu Bizans İmparatorluğu'nda aynı miktardaki hububat 30-47 *hyperpyra* arasında değişen fiyatlarda alıcı bulabiliyordu (Zachariadou, 1977: 303).

Batı Anadolu Beylikleri'nde hububattan çeşitli vergiler alınıyordu ki bunların en önemlisi gümrük vergisi idi. Pegolotti 1330'lu yılların öncesinde Ayasuluğ'da hububattan gümrükte % 4 oranında ihraç vergisi alındığını kaydediyordu.[68] Venedikliler, Aydınoğulları ile yaptıkları 1337 tarihli antlaşmada ise hububat için % 6 oranında bir gümrük vergisi ödemek zorunda kalmışlardı. Antlaşma metninde açıkça böyle bir vergiden sözeden bir maddeye rastlanmamasına rağmen bu dönemde "*seruch"* adlı ölçü birimi ile ticareti yapılan ürünlerdeki vergi oranı buydu ve antlaşmada da hububat bu ölçü ile satılan ürünler arasında kaydedilmişti.[69] Aydınoğlu Hızır Bey'in 1353'te Venedik ile yaptığı antlaşmada ise hububat, baklagiller ile beraber % 4 oranında bir gümrük vergisine tabi tutulmuştu ki bu durum 1337 antlaşmasına göre, hububattaki gümrük vergisinde % 33 oranında bir indirim yapılması anlamına geliyordu.[70]

Menteşe Beyliği'nde ise hububat için tespit edilen gümrük vegisi, yapılan antlaşmalardan da anlaşıldığı kadarıyla 1331'den 1407'ye kadar değişmeden aynı oranda kalmıştı. Antlaşmaların bu husus ile ilgili maddelerinde, Aydınoğulları'nda olduğu gibi gümrük vergisi, ürünün maliyetine oranı olarak tespit edilmiş değildi. Antlaşmalarda buğday için *modio* (mudd) başına 2 *asper*, arpa ve baklagiller için ise *modio* başına 1 *asper* tutarında rakamlar ile tespit edilmiş bir vergiden söz ediliyordu.[71]

Aydın ve Menteşe Beylikleri'nde hububat ticaretinde geçerli olan gümrük vergileri bu şekilde tespit edilmişken, Venedikli tüccar Zibaldone da Canal, 1320'li yıllarda Antalya'da buğday ve bütün baklagillerin *pinacco* (= 166.634 litrelik bir hububat ölçü birimi) adlı bir ölçü ile satıldığını, vergi olarak ise *pinacco* başına 1 *asper* ödendiğini yazıyordu (Zibaldone da Canal, 1994: 122). Pegolotti ise hemen hemen aynı dönemde Latin tacirlerin Antalya'dan ithal ettikleri hububat için *moggio* (*mudd*) başına 6 *asper* (=0.5 *hyperpyron*) ödediklerini kaydediyordu.[72] Diğer taraftan 1387 yılında Osmanlı Sultanı I. Murad ile bir antlaşma yapan Cenevizliler, Osmanlı ülkesinden hububat ithalinde *mudd* başına 0.5 *hyperpyron* (6 *asper*) tutarında bir vergi ödemeyi kabul etmişlerdi (Fleet, 1993: 15 m. 5). Venedik ise Sultan I. Murad'a gönderdiği elçisi Marino Malipetro'ya Osmanlı ülkesinden hububat ithalatında Sultan Murad'ın Venedikli tacirlere vergi muafiyeti bahşetmesini sağlaması yönünde talimatlar vermişse

[68] "*E al trarre d'Altoluogo si paga diritto, tutte maniere di gente, di cera 2 per centinaio, e di tutte altre mercatantie 4 per centinaio.*" (Pegolotti, 1936: 56).

[69] "*Videlicet de omnibus mercibus et rebus quae mensurantur cum seruch sex pro centinario…*" (Zachariadou, 1983: 191, 1337A, m. 7).

[70] "*Item si homines dominationis Cretae et alii aliqui comunis Venetorum voluerint extrahere frumentum vel alia victualia vel lagumina de terris nostris, domini Theologi vel fratrum meorum vel nepotum meorum, solvere debeant pro comerclo quattuor pro centinario…*" (Zachariadou, 1983: 214, 133A, m. 19).

[71] "*…solvere debeant pro quolibet modio aspros duos; similiter de ordeo et quolibet alio legumine asprum unum…*" (Zachariadou, 1983: 187, 1331M, m. 3; 198, 1337M, m. 20; 221-222, 1375M, m. 20; 230, 1403M, m. 20; 236, 1407M, m. 20).

[72] "*Biado paga denari 6 aspri per moggio come divisa dallato e dietro una faccia nella vendita del biado."* (Pegolotti, 1936: 58).

de bu girişiminde başarılı olamamıştı.[73] Gelibolu'da Osmanlı Şehzadesi Süleyman ile Hırıstiyan kuvvetler (Bizans, Venedik, Cenova, Rodos Şövalyeleri, Sakız ve Naksos Senyörlükleri) arasında yapılan 1403 tarihli antlaşmada Batılı tacirlerin Osmanlı ülkesinden hububat ithal ederken 1 İstanbul *modius*u (mudd) başına 1 *hyperpyron* oranında bir vergi ödemeleri öngörülmüştü.[74] Neticede Menteşe Beyliği'nde hububat ihracında geçerli olan gümrük vergisinin ne kadar düşük olduğu bu kayıtlardan da anlaşılıyordu.

Hububatta gümrük vergisinden hariç başka bazı vergiler de söz konusuydu. Bu vergilerin başında da *simsarlık* vergisi veya ücreti demek olan "*senseraggio"* veya "*assagio*" vergisi geliyordu. Örneğin, Pegolotti Antalya'da tacirlerin buğday için *mud* başına 1 *asper* tutarında bir *assagio* vergisi ödediklerinden bahsediyordu.[75] Bundan başka yine Pegolotti'nin kaydından anlaşıldığına göre tacirler Antalya'da buğday için *mud* başına 3 *asper* tutarında bir pazar vergisi (=*fonda*) de ödemek zorundaydılar.[76] Ayrıca Pegolotti Ayasuluğ'da buğdaydan anbar kirası (*magazzino*) da alındığını kaydediyordu ki buna göre 100 *mudd* buğdayın ambar kirası 1/5 altın *florin* idi.[77] Pegolotti'nin Antalya için tuttuğu kayıtlardan Antalya'daki anbar kirasının ise, içinde hububatın karadan gemiye taşınması için ödenen ücretin de bulunduğu toplam *mudd* başına 1 *asper* olduğu anlaşılıyordu.[78] Bundan başka Pegolotti, buğdayın şehirden iskeleye götürülmesi için hayvanların kiralandığı Ayasuluğ'da ayrıca taşıma ücreti alındığını ve bu ücretin karadan 9 *mil* (*miglia*) gidilirse 100 *mud* hububatta 2.5 altın *florin* olarak tespit edildiğini kaydediyordu.[79]

4.2.1.2. *Köleler / Esirler*

Köle ticareti, XIV. ve XV. yüzyıllarda Türkiye'nin kıyı kentlerinde, Pera'da, Girit, Sakız, Kıbrıs, Rodos ve Naksos adalarında sahip olduğu temel pazarlar ile Akdeniz dünyasında önemli bir ticarî faaliyet sahası haline gelmişti. Bununla beraber bu ticaret sadece Türkiye ve adalar ile de sınırlı değildi. Karadeniz'in kuzeyinden yani Altın Ordu sahasından elde edilen kölelerin Mısır, Cenova ve Venedik gibi yerlere ihracı bu ticaretin yayıldığı alanı daha da genişletiyordu. Köle olarak alınıp satılan toplulukların başında Rumlar gelirken, köle tacirleri olarak da Venedikli ve Cenovalı Latin tüccarlar ön plana çıkıyorlardı. Diğer taraftan Türkler de hem köle hem de köle tacirleri olarak bu ticarette önemli bir yere sahiplerdi. Bu dönemde Türkiye'de yer alan gösterişli köle pazarları ve her milletten tüccarın bu pazarlara gelerek buralardan köle alıp ülkelerine götürmeleri Türkiye'nin köle ticaretindeki önemini gösteriyordu. Bundan başka Türkler bu dönemde Ege adalarına ve Yunanistan'a yaptıkları akınlarda ele geçirdikleri köle ve esirleri bölgedeki köle pazarlarında değerlendirerek tacirler için önemli bir geçim kaynağını da beslemiş oluyorlardı.

Türk akınlarının Ege'de yol açtığı güvensiz ortamın ticareti tamamiyle kesintiye uğrattığı şeklindeki görüşler, bu dönemde köle ticaretinin arttığı gerçeği göz önüne alındığında gerçekliğini tamamiyle yitirmektedir. Bu akınlar ticareti ancak kısa bir süreliğine olumsuz etkilemiş ve çok geçmeden Türkler ile Latinler arasında karşılıklı

---

[73] "*Si vero obtinere non posses de extrahendo blada sine aliqua solucione dacij, facta prius omni experientia possibili, tunc volumus, quod non soluentibus nostris pro datio, secundum consuetudinem illarumpartium, ultra yper perum medium pro modio et inde infra*" (Zachariadou, 1977: 300 n. 55; Ş. Turan, 1999: 208; Fleet, 1999a: 71-72).

[74] "*Per lo comerchio di cadaum mozo de Constantinopoli debia pagar yperper J*." (Dennis, 1978: 159 m. 13).

[75] "*Ed a di spesa a trarlo di Setalia e l'uno aspro per assagio…*" (Pegolotti, 1936: 58).

[76] "*Grano… si vende in Setalia… cioé li 3 aspri per la fonda…*" (Pegolotti, 1936: 58).

[77] "*Si manda dalla citta d'Altoluogo alla marina, da 1/5 di fiorini d'oro il mese alle cento moggia.*" (Pegolotti, 1936: 56).

[78] "*E uno aspro per portare ad mare, e l'uno aspro tra per pigione di magazzino e per tafereste che l'conducono a terra alla nave, e tutte s'intende per moggio*." (Pegolotti, 1936: 58).

[79] "*E per vettura di bestie che conducono grano dalla citta d'Altoluogo infino alla marina, che v'a da 9 miglia per terra, da fiorini 2 ½ d'oro alle 100 moggia*." (Pegolotti, 1936: 56).

çıkarlara dayanan güçlü ticaret ilişkileri yeniden kurulmuştu. Türkler tarafından ele geçirilen esirler sorunu ile sıkı sıkıya bağlı olan köle ticareti de bunun en önemli göstergesiydi. Nitekim bu ticaret Anadolu'nun Türkler tarafından fethinden ve Ege Deniz'ndeki Türk akınlarından sonra yoğun bir biçimde artış göstermişti (Zachariadou, 1999: 218). Türk akınları gerçekten de XIV. ve XV. yüzyıllarda Akdeniz dünyasındaki ekonomik faaliyetler için yaşamsal bir mal olan köle gibi bir ürünün temininde oldukça önemli bir rol oynuyordu. Zira akınlarda çok sayıda Rum esir ele geçiriliyor ve bunlar Türkiye'deki önemli köle pazarlarına götürülerek buralarda Latin tacirlere satılıyordu. Bu dönemde Türklerin akınlarına maruz kalan Rumların büyük bir kısmının alın yazısı da bu oluyordu (Zachariadou, 1983: 160; Fleet, 1999a: 39; Lock, 1995: 255).

Batı Anadolu'nun nihai fethinin başlatıldığı daha XIII. yüzyılın ortalarından itibaren komşu "kafirler"i köleleştirmek "dindarca" bir eylem olduğu kadar çok kârlı bir ticaret haline de gelmişti. Bundan dolayı XIII. yüzyıldan başlayarak Türk vekayinâmeleri ve menakıbnâme (*gesta et vitae*) edebiyatı ile Hıristiyan kaynakları gâzilerin köleleştirme faaliyetlerini önemle vurgulama gereği duymuşlardı (İnalcık, 2000b: 233). Örneğin Mağribli seyyah İbn Sa'id (1958, 117), Denizli havalisindeki Türkmenlerin *Heraita* (Bizans hudut savunma sistemi olan *Akritai*)'ya mensup sahil sakinlerine baskınlar yaparak evlatlarını kaldırıp Müslümanlara satmayı adet edindiklerinden bahsediyor, Bizanslı tarihçi N. Gregoras da Türklerin 1282'de *Tralles* (Aydın)'i fethettikten sonra yirmi bin Rumu esir alarak köle yaptıklarını yazıyordu (N. Gregoras'tan naklen; Vryonis, 1971: 254, 269). Anlaşılan bu köle ticareti, Türkiye'nin batı ve güney kıyılarındaki liman kentlerinden *Naksos* (Nakşa)'a, Cenevizlilerin hakimiyetindeki Sakız'a, Şövalyelerin elindeki Rodos'a ve bilhassa Venedik idaresindeki Girit'e köle ihraç edilmesi şeklinde daha XIV. yüzyılın ilk yıllarından itibaren yaygınlık kazanmaya başlamıştı.

Türklerin deniz ve kara akınlarında ele geçirip köleleştirdikleri bu Rumların sayıları bazen büyük rakamlara ulaşıyordu. Örneğin "*Liber Secretorum Fidelium Crucis*"in Venedikli yazarı Marino Sanudo Torsello, Türklerin 1331 ve 1332 yıllarında Ege adalarına düzenledikleri akınlarda Rum ve Latinlerden müteşekkil yirmi beş bin kişiyi esir aldıklarını yazıyordu (Laiou, 2003: 197)[80]. Ayrıca seyyah İbn Battuta'nın Batı Anadolu Beyliklerini ziyareti asnasında beylerin saraylarında gördüğü Rum cariyeler, gerek bu beylerin kendisine hediye ettikleri gerekse seyyahın kendisinin köle pazarlarından aldığı Rum köleler, köle ticaretinin yaygınlığını ve köle olarak da Rumların çokluğunu gösteriyordu. Bununla ilgili olarak İbn Battuta (2004: 422, 424), *Birki* (Birgi) Sultanı olarak zikrettiği Aydınoğlu Mehmed Bey'in Birgi'deki sarayında "*boylu poslu, yakışıklı, üzerlerinde ipek elbiseler olan, saçları ikiye ayrılmış, tenleri kırmızıya çalan yirmi kadar Rum hizmetçi delikanlı*" gördüğünü ve Mehmed Bey'in kendisine verdiği hediyeler arasında Mihail adlı bir Rum kölenin de bulunduğunu kaydediyordu. Bundan başka İzmir Hâkimi Umur Bey de İbn Battuta'ya Nikola adında bir Rum cüceyi köle olarak vermiş ve ayrıca İbn Battuta Ayasuluğ'da 40 *dinar*a (=92 *hyperpyra*=46 *ducat*) bakire bir Rum dilberi (kadın köle) ve Balıkesir'de de Margalita adında bir Rum cariyesi satın almıştı (İbn Battuta, 2004: 425, 428).

İbn Battuta'nın bu yazdıklarını onunla çağdaş olan el-Ömerî de teyit etmektedir. Beyliklerdeki köle ticareti hususunda el-Ömerî (Yücel, 1980: 198, 199, 200), Cenevizli Balaban (*Domenichino Doria*)'dan rivayetle "*Bergama memleketinde* (Karesi İli) *pek çok esir alındığı için kölelerin çok olduğunu ve bundan dolayı bu şehrin köle ticaretleri ve tacirlerinden hali kalmadığını; Manisa memleketi hâkimi Saruhan'ın çok sayıda köle ve cariyelerinin olduğunu; Birgi memleketi hâkimi Aydınoğlu'nun yaptığı kara ve deniz gazalarından dolayı çok esirler ele geçirdiğini ve uzak denizin ufuklarından Rumları ve onların beyaz ve güzel kadınlarını esir ettiğini*" yazıyordu Türk akınlarından elde edilen esirlerin köle olarak satılmasından dolayı Batı Anadolu, XIII. yüzyıl sonları ve XIV. yüzyıl başlarında Hıristiyan Rum köle ticaretinin geliştiği bir merkez haline gelmişti. Nitekim, 1339 yılında Efes başpiskoposu Matthaius, binlerce Rum kölenin getirildiğini

[80] "*Turchi ceperunt et secum in servitutem conduxerunt de terra quam Graeci et Latini tenent XXV. Milia personarum*…" (Zachariadou, 1983: 160 n. 671; Fleet, 1999a: 39).

gözleriyle gördüğünü kaydederek bu ticaretin büyüklüğünden yakınıyordu (Vryonis, 1971: 269; Zachariadou, 1983: 161).

Hıristiyan Rum kölelerin alınıp satılması sadece Türkler tarafından gerçekleştirilen bir ticaret değildi. Rumların dindaşları Latinler de bu ticarette Türkler kadar faal tacirlerdi. Bu durum Rum tebaasını korumak zorunda olan Bizans ile Latin dünyası arasındaki ilişkilerde ciddi bir sorun teşkil ediyordu. Örneğin Rum ortodoks köle ticaretinde yaşanan sorunların oldukça vahim bir hal aldığı 1339 yılında İmparator III. Andronikos, Türklere karşı yardım isteği için Basilian rahip Barlaam'ı Avignon'a göndermişti. Barlaam, Papa ile görüşmesinde ona, Bizanslıların Latinlerden nefret ettiğini, Latinlerin itimat edilmez insanlar olmalarının Kiliselerin birliğini imkânsız hale getirdiğini ve birliğin gerçekleşmesi için yerine getirilmesi gereken temel şartlardan birinin Latinlerin elindeki Rum kölelerin serbest bırakılması ve bu ticarete hemen bir son verilmesi olduğunu açıklamaya çalışmıştı (Zachariadou, 1981: 160; Lock, 1995: 255). Ancak Bizans'ın bu girişiminin hiçbir netice vermediği ve Rum köle ticaretinin devam ettiği, Paganino Doria'nın 1351 yılında Marmara Ereğlisi'nin zaptı ile sonuçlanan seferinde Pera (Galata)'daki köle pazarında 766 Rumun satın alınarak Avrupa'ya götürülmesinden anlaşılmaktadır (Fleet, 1999a: 39).

Türkiye bu dönemde Rum esirlerin toplanıp köle olarak satıldığı önemli köle pazarlarına sahipti. Nitekim XIV. yüzyılın başlarına ait çeşitli Venedik noterlik senetlerinde Girit'te Türkiye'den satın alınan kölelere ilişkin belgelerde bu kölelerin Türkiye'nin hangi köle pazarlarından alındığı açıkça belirtiliyordu. Bu belgelerde Türkiye'deki önemli köle pazarları olarak Balat, Ayasuluğ, Sultanhisar, Foça, Antalya, Alanya, Fethiye ile Saruhan ve Karesi memleketlerinin adları geçiyordu (Fleet, 1999a: 38). Ayrıca Türk akıncılarının Ege'de ele geçirdikleri Rum esirler bu dönemde önemli bir köle pazarı olan Sivas'a da götürülüyor ve orada satılıyorlardı (Vryonis, 1971: 241).

İbn Battuta'nın (2004: 425) Ayasuluğ'da 40 *dinar*a bakire bir Rum kölesi satın aldığından bahsetmesi, Ayasuluğ'un Batı Anadolu'da önemli bir köle pazarına sahip olduğu anlamına geliyordu Bizans devlet adamlarından Demetrius Kydones (1322-1400) de Ayasuluğ'da pek çok Rumun köle olarak satıldığından sözediyordu (Zachariadou, 1983: 161; Fleet, 1999a: 38).1303'te bir Rum kadın kölenin Türklerden, Kadı Kalesi (*Ania*)'ndeki köle pazarından satın alındığını kaydeden bir Girit noterlik belgesi böylece, Kadı Kalesi'nde de önemli bir köle pazarı olduğunu kanıtlıyordu (Verlinden, 1973: 914; Fleet, 1999a: 38 n. 6). XV. yüzyıl başlarına ait belgeler Foça'dan Sicilya'ya dahi kölelerin ihraç edildiğini kaydediyorlardı.[81] Antalya'da da önemli köle pazarları bulunuyordu. Nitekim 25 Mayıs 1313'te Kandiye'de özgürlüğüne kavuşan Rodoslu bir kadın köle, Rodoslu bir tüccar tarafından evvelce Antalya'dan satın alınmıştı (Luttrell, 1976-1977: 82). Kayıtlar Fethiye'de de daha XIV. yüzyıl başlarında önemli bir köle pazarının bulunduğunu gösteriyordu. Zira Kandiyeli iki tüccar 1300 yılında yaptıkları bir sözleşmede, Fethiye'ye kumaş getirmek ve kumaşı burada sattıktan sonra kazanacakları para ile üç kadın köle satın alıp Girit'e göndermek hususunda anlaşmışlardı (Fleet, 1999a: 38). Bundan başka Kandiyeli noter Benvenuto de Brixano'nun Fethiye ile ticaretten bahseden 1301 ve 1302 yıllarına ait iki raporunda yer alan Nisan ve Ağustos 1301 tarihli on iki senet, Türkler (*Turchis*)'den veya Türkiye (*Turchia*)'den köle satın alınması ile ilgili belgelerdi (Zachariadou, 1983: 4). Bergama memleketi olarak zikrettiği Karesi İli'ndeki köle pazarlarından bahseden el-Ömerî'ye göre (Yücel, 1980: 198), savaş esirlerinin kesintisiz Karesi İli'ndeki köle pazarlarına akışı Karesi İli'ndeki kölelerin çokluğunu; bu durum de tüccarların ülkeyi günlük ziyaretini ve bu işten geçimlerini sürdürmelerini sağlıyordu.

Türklerin Batı Anadolu limanlarından ihraç ettiği kölelerin en büyük alıcısı Girit idi. Çünkü Girit, XIV. ve XV. yüzyıl boyunca bölgenin adeta en büyük ve en önemli köle pazarı durumundaydı (Lock, 1995: 254). Girit köle pazarındaki kölelerin çoğunu da daha XIV. yüzyılın ilk yıllarından itibaren Türklerin Batı Anadolu'nun muhtelif köle

[81] "*per ser Toma Spinola dal bancho, i qual me fexe scriver Piero Chapelo per segurta fata a Zuan Mozenigo da Modon e AluvixeFalier, Zoé a ser Toma Spinola per so nome, su teste chargade per i diti su la nave patron Zuan Zonifatio, di poi che l'avera fato ve la de le Foie finché la sera zonta in Zezilia 9 per col. fo de perp. 200."* (Fleet, 1999a: 38 n. 7).

pazarlarından Girit'e satmış oldukları Rum köleler oluşturuyordu. Nitekim Türk tacirlerin Girit'e satmış oldukları Rum kölelere ilişkin 1300'lü yılların başında Girit'te kaleme alınmış olan köle satış belgelerinde geçen çok sayıda Rum köle isimleri de bunu kanıtlamaktadır.[82] Bundan başka XIV. yüzyılın başlarında Latin tüccarların Türkiye'de Türklerden Rum köleler satın alıp, bunları muhtelif yerlerde birbirlerine satmaları adeta moda haline gelmişti ki bu kölelerin kaynağı da yine Türklerin Ege adalarına yaptıkları akınlardı.[83] Venedik'te tutulan muhtelif noterlik senetlerinde de XIV. yüzyılın birinci yarısına ait Girit'te, Türkiye'den satın alınan kölelere ilişkin bilgiler bulunuyordu. Bu belgelerde de köle olarak alınıp satıldığı belirtilen kişilerin çoğu yine Rum olarak kaydedilmişti.[84]

Sadece noterlik senetlerinde değil aynı zamanda Venedik ile Aydın ve Menteşe Beylikleri arasında yapılan antlaşmalarda da köle ticareti ve bilhassa Türkiye'deki Giritli esirler veya köleler sorununa dair önemli kayıtlar bulunuyordu. Örneğin, Menteşe Beyi Orhan Bey ile Kandiye Dükü Marino Morosini arasında yapılan 13 Nisan 1331 tarihli antlaşmada Orhan Bey, Kandiye Dükü'nün isteği üzerine, kendi elinde veya tebaasının hizmetinde bulunan Giritli esirleri serbest bırakmayı kabul etmişti.[85] Menteşe

---

[82] Kandiyeli noter Benvenuto de Brixano'nun 1301 yılının muhtelif aylarında düzenlemiş olduğu köle satış belgelerinde; 8.iv.1301'de Georgius, 1.v.1301'de Maria, 9.vii.1301'de Herinim, 1.viii.1301'de yine Maria adlı Rum kölelerin Türklerden satın alındığı belirtiliyor ve Hemanuel Vergici adlı bir tüccarın bu ticarette özellikle faal olup, Nisan-Mayıs 1301 tarihleri arasında beş Rum köleyi Türklerden satın alarak çeşitli kimselere sattığından bahsediliyordu ki bu Rum kölelerin isimleri ve satın alındıkları tarihler şu şekildedir: 8.iv.1301'de Anna, 9.iv.1301'de Maria, 9.iv.1301'de Herinim ve 15.v.1301'de Cally (Fleet, 1999a: 41 n. 31). Kandiyeli noter Nicolo Pizzolo'nun 1305-1306 yılları arasında düzenlemiş olduğu muhtelif köle satış belgelerinden 27 Mayıs 1305 tarihli belgede Kandiyeli tüccar Gufredus Lupinus'un Türkiye'de Ania (Kadı Kalesi)'dan Maria, Urla'dan Kalli ve Manisa'dan da ismi bilinmeyen bir Rum köleyi satın aldığından bahsedilmektedir: "*de Romania de loco qui dicitur Ania, quam emi in Nasso de Turchis et Kalli de Romania de loco Clisomony et de genere Grecorum de Romania, de loco dicto Magnisia*" (Verlinden, 1973: 914-915).

[83] Kandiyeli Rugerius de Rugerio 7 Ekim 1304'te Türkiye'de Türklerden satın aldığı Ana isimli bir Rum köleyi 9 hyperpyraya Albertus de Alexandria'ya satmıştı: "*unam sclavum grecam, nomine Ana, quam filius meus comparativ in Turchia de Turchis*". 7 Kasım 1304'te ise Kandiyeli tüccar Raymundinus Birsuxe Türklerden satın aldığı bir Rum köleyi Katalan Ramon Carbonell'e satmıştı: "*unam meam sclavum de genere Grecorum Romanie quam comparavi a Turchis*". 12 Aralık 1304'te yine bir başka Kandiyeli tüccar Franciscus Catalanus, Türkiye'de satın aldığı biri Maria diğeri Calo isimli iki Rum köleyi 11 hyperpyraya Johannes Alexandrinus isimli Kefe'de yaşayan bir başka Rum tüccara satmıştı: "*unam meam sclavum grecam nomine Maria, de partibus nomine Calo, quam comparavi in Turchia*". 2 Mart 1306'da Anconalı tüccar Andreas Jacobelli ise Ayasuluğ'da Türklerden satın aldığı ("*de loco Theologo a Turchis*") Eriny isimli bir Rum köleyi Kandiyeli soylulardan Nicola Gissolaro'nun kızı Elena'ya satmıştı (Verlinden, 1973: 914, 915). Marco Contarini adlı Venedikli bir köle tacirinin 1316 yılında Girit'ten Rodos'a götürdüğü 60 köle de evvelce Türkiye'den satın alınıp Girit'e getirilen kölelerdi (Thiriet, 1975: 335 n. 4).

[84] Örneğin Ağustos 1301'de Türklerden satın aldığı bir köleyi Girit'te tekrar satan ve yine aynı yılın Ekim ayında bir Rum kadın kölenin satışını gerçekleştiren Rugerius de Rugerio adlı Giritli bir tüccar, Türklerin elinde esir olan oğlunu dahi Türkiye'de Türklerden satın alarak kurtarmıştı. Yine Venedik'teki bu noterlik senetlerinden anlaşıldığına göre, 16.vii.1303 tarihinde Türkiye'de satın alınıp Girit'e getirilen bir Rum köle Kandiye'deki köle pazarında satılmış; 12.xii.1304 tarihinde Franceco Catalano adlı bir köle tüccarı Türkiye'de bulunduğu sırada satın almış olduğu bir Rum köleyi Girit'e getirerek Kandiye'de satmış ve 4.vi.1304 yılında altı, 7.x.1304 yılında da yedi olmak üzere toplam on üç Rum köle Türkiye'den satın alınarak Girit'teki Kandiye köle pazarında satılmışlardı. 1.vii.1305 tarihinde Türkiye'den satın alınıp Kandiye'de yeniden satılan Sakızlı Costa ile 20.xi.1305 yılında Koronlu tüccar Vasili Stavropodhy tarafından Türkiye'de satın alınıp Girit'e getirilen Samoslu Eudoxia da Rum köleler olarak kayda geçmişlerdi. 25.xii.1312'de Martino Doto adlı bir köle tüccarının Rodos'da satın aldığını belirttiği bir Rum köle de aslen Türkiye'den satın alınarak Rodos'a getirilen Rum kölelerdendi (Fleet, 1999a: 37 n. 3, 41 n. 31; Verlinden, 1973: 915).

[85] "*In primis quod ipse dominus admiratus debet libere facere relaxari omnes nostros homines et feminas qui capti fuerunt per lignum quod venit in Cretam, qui in partem venerunt dicto admirato et genti suae*" (Zachariadou, 1983: 187, 1331M m. 2).

Beyleri ile Kandiye Dükleri arasında yapılan sonraki bütün antlaşmalarda da muhakkak surette Menteşe ülkesindeki Giritli köleler ile ilgli bir madde yer almıştı. Mesela, Kandiye Dükü Giovanni Sanudo ile Menteşe Beyi İbrahim Bey arasında yapılan 1337 tarihli antlaşmada Menteşe ülkesinde esir tutulan Giritli ve Venedik tebaası kölelerin serbest bırakılması ile ilgili bir madde bulunuyordu.[86] Bundan başka Menteşe Emiri Musa Bey ile Kandiye Dükü Pietro Badoer arasında imzalanan 1358/59 tarihli antlaşmada Musa Bey, Menteşe Türkleri tarafından Setia (Girit'in doğu kıyısında bir yer)'dan kaçırılan Giritli yirmi dört kölenin sadece bir kısmını Kandiye Dükü'nün elçisine iade etmeyi kabul etmişti.[87] Ayrıca Kandiye Dükü Marco Falier ile Menteşe Emiri İlyas Bey arasında 24 Temmuz 1403 tarihli antlaşmanın yapılmasında büyük bir rol oynayan Kandiye Dükü'nün elçisi Leonardo Dellaporta, onuruna Menteşe sarayında düzenlenen büyük bir törene de katılmış ve bu törende İlyas Bey, kuşkusuz elçinin ricası üzerine ve dostluğu yansıtan bir jest olarak Menteşe ülkesinde bulunan Giritli otuz yedi esiri serbest bırakmıştı (Zachariadou, 1983: 83; Ş. Turan, 1990: 155).

Bu dönemde Türkler ile Latinler arasındaki köle ticareti, sadece Rumların alınıp satılması şeklinde tek taraflı icra edilen bir ticaret değildi. Türkler de Girit'te, Rodos'ta, Sakız'da ve hatta Cenova, Venedik ve İstanbul'da dahi köle olarak alınıp satılabiliyordu. Nitekim Girit'te Türk kölelerin ticaretine dair XIV. yüzyılın başlarında tutulan kayıtlar bu durumu açıkca gösteriyordu. Kandiyeli noter Pietro Pizolo'nun kaleme aldığı 30.v.1300 tarihli bir köle satış belgesinde Ysilami, Feramardo ve İsa adlı üç Türk kölenin satışından bahsediliyor ki bu üç Türk köleye toplam 65 hyperpyra fiyat biçilmişti (Morrisson and Cheynet, 2002: 848); Kandiyeli bir diğer noter Benvenuto de Brixano tarafından hazırlanan 10.v.1301 tarihli köle satış belgesinde bir Türk kölenin Marcho adlı birine satılışı ve aynı noterin 5.viii.1301 tarihli kaydında Berta adlı bir Türk kadın kölenin satılışı anlatılıyor; Kandiye'de kaleme alınmış 10.v.1303 tarihli bir köle satış belgesinde de Nicolao de Sauro adlı Cenevizli bir köle tüccarının Kandiye'de bir Türk kadın köleyi sattığı kaydediliyordu (Fleet, 1999a: 43 n. 43, 47). Aynı zamanda Kandiye Dükü Jacopo Barozzi'nin 1301 yılında çıkardığı, Rum, Türk ve Müslüman Arap kölelerin adadan kaçmasına yardım eden herkesi 50 *hyperpyra* gibi oldukça yüksek bir para cezasına çarptıran yasası, XIV. yüzyıl başlarında Girit'teki Türk kölelerin varlığını ve bunların Kandiye Dükü için sahip oldukları önemi ortaya koyuyordu (Fleet, 1999a: 43, 47, 55).

Girit'ten başka Sakız Adası ve Cenova'daki köle pazarlarında da çok sayıda Türk köleye rastlamak mümkündü. Nitekim 1300-1408 yılları arasında Cenova köle pazarında satılan kölelerin % 2.4'ünü Türk köleler teşkil ediyordu. Bu oran ile Cenova, Türklerin köle olarak alınıp satıldığı Girit ve Magosa (Famagusta)'dan sonra üçüncü sırada geliyordu (Fleet, 1999a: 42-43). Türkler ile Hıristiyanlar arasındaki deniz savaşlarında esir edilen Türklerin çoğunun köle olarak satıldığı önemli bir köle pazarı da Cenevizlilerin hakimiyetindeki Sakız Adası idi. Örneğin 20.x.1360 tarihinde savaş esirlerinden on beş yaşındaki erkek bir Türk köle Sakız Adası'nda 47 *florin*e satılmış ve 15.v.1404 yılında ise yirmi beş yaşındaki erkek bir Türk kölesi 21 *ducat*a tüccar Nicolao de Mareo'ya satılmıştı (Fleet, 1999a: 42 n. 41). Türk kölelerin Venedik köle pazarlarında görülmesi ise XV. yüzyılın başlarında olmuştu. Nitekim 1400 yılında Venedik'ten İbiza'ya yelken açan Venedikli tüccar Giovanni Obizio'nun gemisinde bulunan mallar arasında dokuz adet Türk kölesi de vardı. Bunlardan birinin "*elinden her iş geliyor, ona yatırdığınız para inanın boşa gitmeyecektir*" şeklinde kadın olarak tarif edildiği bu köleler, satılmaları için beraberlerinde bir mektup ile Valencia'ya götürülüyorlardı (Fleet, 1999a: 43).

---

[86] "*Item si aliquod lignum Turcorum vel ligna Turcorum ferierint in terris nostris ob persecutionem galearum vel lignorum Cretensium vel Venetorum vel fidelium domini Ducis Venetorum, quod Turchi illi sint nostri et ligna ipsorum Turcorum et sclavi sint ipsorum*." (Zachariadou, 1983: 197, 1337M, m. 11).

[87] "*Item promitto ego suprascriptus Musabegi dare ambaxatori suprascripti fratris mei Duche emalota decem Cretensium quae reperiuntur in partibus meis, videlicet donnam et alia capita VIII et alia omnia emalota vestra quae omnia reperirentur in terris meis de illis viginti quattuor emalotis, quae fuerunt ablata cum nostro ligno armato de partibus Sithe*." (Zachariadou, 1983: 217-218, 1358/1359M, m. 4).

Girit, Rodos ve Sakız gibi Ege adalarında bulunan Türk kölelerin sayıları bazen bu adalar için bir güvenlik riski oluşturacak biçimde artış gösteriyordu. Tehlikenin farkında olan söz konusu adaların hükümetleri de bunun önüne geçmek için Türk kölelerin kaçmasına yardımcı olanlara yüksek para cazalarının kesilmesinden tutun da Türk kölelerin satın alımının kısatlanmasına kadar çeşitli tedbirlere başvuruyorlardı. Nitekim XIV. yüzyılın başlarında, muhtemelen 1313'den önceki yıllarda, Girit hükümeti adada bulunan çok sayıdaki Rum kölenin isyan etmesini önlemek için adaya Türk ve Tatar köleler hariç diğer kölelerin ithaline bazı yasaklar getirirken, 1313'ten sonraki yıllarda adadaki Türk kölelerin sayısında önemli bir artış olması Giritli yöneticileri bu kez Türk kölelere karşı tedbirler almaya zorlamıştı. Örneğin 1341 yılında Venedik Senatosu'nun aldığı ve hemen uygulama safhasına konulması için Girit hükümetine gönderdiği bir karar, sadece Venedik donanması tarafından esir edilen Türklerin Girit'e getirilmesini ve bunların da Girit'te altı aydan fazla tutulmayarak Batı'ya ihraç edilmesini öngörüyordu. Senato, şayet bu emirleri uygulanmaz yani Girit'teki bir görevli bu Türk köleleri kendi şahsî işleri için alıkoyar ise o kişinin köle başına 5 *hperpyra* para cezasına çarptırılmasını emrediyordu (Zachariadou, 1983: 163 n. 683; Fleet, 1999a: 44). Venedik Senatosu, Girit'teki Türk köleler için çıkarılan bu kanunun çiğnenmesinin cezasını 1363'te iki katına çıkartmak zorunda kalmıştı (Fleet, 1999a: 44). Çünkü adadaki Türk kölelerin sayıları sürekli artıyor ve bu durum hükümet için tehlike arzediyordu. Hatta durum o kadar vahim bir hal almıştı ki ilerleyen yıllarda adaya Türk kölelerin getirilmesi dahi yasaklanmıştı.

Türk kölelerin sayısındaki artış bazen Rodos Adası'nda da güvenlik ile ilgili önemli sorunlar çıkartıyordu. Nitekim böyle bir sorun 1357 yılında başgöstermiş ve bunun üzerine aynı yıl Rodos hükümeti adadaki Türk kölelerin tehlike teşkil etmelerini engellemek için yeni bir yasa çıkartmak zorunda kalmıştı. 1357 tarihli bu yasada görevlilere, adadaki herhangi bir Türk kölenin Rodos'un berkitilmiş yerlerinde bir Hospitalin gözetiminde tutulmasını ve mezkur Hospitalin Türk köleleri atları ile saman veya ot toplamaya göndermemesi emrediliyordu. Yine bu yasa ile Rodos'daki her bir tarikat okulunun hizmetçi olarak sadece bir Türk köle çalıştırmasına izin verilmişti (Luttrell, 1976-77: 86).

Bu dönemde fiyatlarının tespit edilmesinde en zorluk çekilen malların başında köleler geliyordu. Çünkü bu dönem boyunca köle fiyatları sabit kalmadığı gibi bir yerden bir yere de farklılık arzediyordu. Ayrıca bölgede meydana gelen siyasî gelişmeler, kölelerin yaşı, fizikî halleri ve sağlık durumları, köle pazarlarındaki kölelerin sayıları ve doğal afetler gibi etkenler de köle fiyatlarının belirlenmesinde önemli rol oynayan unsurlardı.

Beyliklerde geçerli olan köle fiyatları hakkında en önemli kaynaklar şüphesiz Aydın ve Menteşe Beylikleri'nin Venedik ile yaptıkları ve hemen hemen hepsinde köleler ile ilgili bir maddenin bulunduğu antlaşmalardı. Örneğin Menteşe Beyliği ile Venedik arasında yapılan 1337 tarihli antlaşmada bir kölenin ortalama fiyatı 12 *florin* (=24 *hyperpyra*) olarak tespit edilmişti.[88] Aydınoğulları'nda ise bir kölenin ortalama fiyatı, Aydınoğlu Hızır Bey ile Kutsal İttifak arasında yapılan 18 Ağustos 1348 tarihli antlaşmadaki "*iki taraftan birinin bir kölesi diğer tarafın arazisine iltica eylerse umumiyetle kölenin kaçtığı taraf karşı tarafa on beş florin ödemekle mükellef olacaktır*" ibareli 23. maddeden[89] ve yine aynı gün aynı taraflar arasında yapılan mütekabil antlaşmadaki "*erkek veya kadın köle arazimize iltica ederse yukarıda adı geçen Çelebi'ye veya bize yazı ile bildireceği kimseye adam başına on beş altın florin ödemekle mükellef olacağız*" ibareli 8. maddeden[90] anlaşıldığı üzere 15 *ducat* veya

[88] "*…solvere debeat domino sclavi florenos duodecim.*" (Zachariadou, 1983: 197-198, 1337M, m. 18).

[89] "*… tenetur pars illa aut nostra, aut illa pars, in qua sclauus iuisset, reddere pro dicto sclauo florenos quindecim et non plus; et simili modo, si sclaua fugisset, restituere teneamur, aut alia pars ad nos quindecim florenos…*" (Thomas, 1880: 317 no. 168; Zachariadou, 1983: 210, 1348A, m. 23).

[90] "*Item, si aliquis sclauus uel sclaua fugeret ad terras nostras, pro eorum singulis quindecim florenos auri restituere tenemur Chalabino predicto uel cui ipse scribet esse soluendum, et si aliquid de bonis sui domini uel alicuius alterius secum indebite asportasset, tenemur facere restitui integre res huiusmodi asportatas*" (Thomas, 1880: 318no. 169).

florin (=30 *hyperpyra*) olarak belirlenmişti. Antlaşmalarda tespit edilen bu fiyatlar, dönemin köle fiyatlarına dair önemli bilgiler veren diğer kayıtlar ile karşılaştırıldığında arada büyük bir uyuşmazlık ve çelişki olduğu görülmektedir. Mesela, 1330'lu yılların başında seyyah İbn Battuta (2004: 425), Ayasuluğ'da genç bir bakire Rum köleyi 40 altın *dinar* (=92 *hyperpyra*=46 *ducat*) gibi oldukça yüksek bir fiyata satın almıştı Bundan başka 1355'te Balat'ta iki Rum kölenin 92 *hyperpyra* (=46 *ducat*)'ya satılmış olmaları 1337 tarihli antlaşmada tespit edilen ve sonraki bütün antlaşmalarda da aynen yürürlükte kalan 12 *florin*lik fiyat ile açıkça çelişiyordu (Zachariadou, 1983: 163 n. 680). Özellikle Kandiye Dükü Jacopo Barozzi'nin Türk, Rum ve Arap kölelerin adadan kaçmalarına yardımcı olan herkesi köle başına 50 *hyperpyra* para cezasına çarptıran 1301 tarihli yasağı, köle fiyatlarının tespit edilmesinde bu tür ceza kararlarının ölçü olarak alınamayacağını gösteriyordu (Fleet, 1999a: 43, 47, 55).

Beyliklerdeki köle fiyatlarına karşılık olarak XIV. yüzyıl başlarında Girit'teki köle fiyatları erkeklerde 8 *hyperpyra* kadınlarda ise 17 *hyperpyra* idi (Zachariadou, 1983: 161; Lock, 1985: 256). Yüzyılın başlarında Kandiye'de noterler Pietro Pizolo ve Benvenuto de Brixano'nun kaleme aldıkları kayıtlar köle fiyatları için 18 ile 24 hyperpyra arasında bir fiyatın belirlenmiş olduğunu göstermektedir (Morrisson and Cheynet, 2002: 848-849). Türkiye'de satın alınan kölelerin çoğunun Girit'e götürüldüğü ve Latin tacirlerin bu ticarette hem taşıma maliyetlerini hem de kâr marjlarını hesaba katarak fiyatları belirlemeleri gözönüne alındığında Türkiye'deki köle fiyatlarının gerçekte Girit köle pazarındaki fiyatlar ile aynı hatta biraz daha düşük olması gerektiği ileri sürülebilir (Fleet, 1999a: 47). 1330'lu yıllara gelindiğinde Türk Beyliklerinin bu dönemde bir taraftan daha güçlü, daha kararlı ve uluslararası pazarda haklarını daha kuvvetli bir biçimde savunabilmeleri ve diğer taraftan da ardı arkası kesilmeyen akınları ile Türkiye köle pazarlarını köleler ile doldurmaları, hem antlaşmalarda karşı tarafa yüksek fiyatlar dayatmalarını sağlamış hem de Girit'te köle fiyatlarının artmasına yol açmıştı. Diğer bir ifade ile 1330'lu yıllarda Girit'te köle fiyatlarının yüzyılın başlarındaki fiyatlara oranla oldukça yükseklerde seyretmesi, artan Türk kuvvetinin ve Türkiye pazarlarındaki köle bolluğunun bir sonucu idi. Nitekim 1330'lu yıllarda Girit'te kadın kölelerin ortalama fiyatları 31-55 *hyperpyra*, erkek kölelerinki ise 25-36 *hyperpyra* arasında gidip gelmişti. Böylece yüzyılın başından itibaren otuz yıl içinde Girit'teki köle fiyatları kadınlarda %100 - %300, erkeklerde ise %300 - %450 oranlarında artış göstermiş oluyordu. Girit'teki bu fiyatlar XIV. yüzyılın ortaları boyunca aynı kalmıştı (Zachariadou, 1983: 161; Fleet, 1999a: 49; Lock, 1995: 256).

1347 yılında ortaya çıkan "*Kara Ölüm*" adlı vebanın köle ticaretini de vurması beklenirken, Girit'teki köle fiyatlarının XIV. yüzyıl ortaları boyunca artış göstermeden aynı kalmasındaki en büyük sebep nasıl ki Rumeli'deki Osmanlı fetihlerinin Akdeniz'de köle bolluğu yaratması idi ise, 1380'li yıllarda Girit'teki köle fiyatlarının olağanüstü artışındaki sebeplerden biri de yine bu sıradaki Osmanlı fetihleri idi. Bu yıllarda Girit'te bir kadın kölenin fiyatı 96 *hyperpyra* gibi oldukça yüksek bir rakama ulaşmıştı ki bu, 1360'lardaki ortalama kadın köle fiyatları üzerinden hesaplandığında % 275'lik bir artış anlamına geliyordu. Bu dönemde erkek köle fiyatları ise ortalama 64 *hyperpyra* idi.[91] Fiyatlardaki bu olağanüstü artışın bir diğer ve önemli nedeni de nakit paranın değerinin düşürülmesi idi. Örneğin Cenova *pound*u XIV. yüzyıl boyunca gümüş karşısında % 50, altın karşısında ise % 33 değer kaybetmişti. Aynı şekilde *ducat-hyperyron* oranı XIV. yüzyılın büyük bir kısmında aşağı yukarı ½ iken, yüzyılın sonunda bu oran *hyperyron* adına 1/3 gerilemişti.[92]

Bu dönemde Türkiye ile köle ticaretinde önemli bir yere sahip olan Sakız Adası'ndaki köle fiyatları ise ne Türkiye ne de Girit'teki köle fiyatları ile uygunluk

[91] Girit'te 1381-1383 yılları arasında kadın köle fiyatları 95-96 hyperpyra, erkek köle fiyatları ise 64 -90 hyperpyra arasında değişiyordu (Morrisson and Cheynet, 2002: 850; Zachariadou, 1983: 161 n. 677).

[92] XIV. yüzyıl ortalarından başlayarak İtalya'da gümüşün altına oranla % 6'dan fazla değer kazandığı görülmektedir ki İtalyan paralarının Levant'ta oldukça fazla rağbet gören paralar oldukları gözönüne alındığında durum daha iyi anlaşılmaktadır. (Cipolla, 2000: 16; Zachariadou, 1983: 142; Fleet, 1999a: 13, 50).

arzediyordu. Zira cinsler arasında değişimin ya da çokça farkın olmadığı Sakız Adası'nda 1359-1412 yılları arasında köle fiyatları, söz konusu dönemin birinci kısmında 60-70 *hyperpyra* (=30-35 *ducat*), yüzyılın sonu ve bir sonraki yüzyılın başında ise 90-105 *hyperpyra* (=30-35 *ducat*, *ducat-hyperpyon* oranının yüzyılın sonlarına doğru 1/3 olduğunu anımsayalım) arasında değişiyordu (Fleet, 1999a: 50). Aynı coğrafyanın köle pazarlarındaki fiyatları etkileyen çeşitli siyasî karışıklıkların, özellikle Sakız'ın Türkiye'ye yakınlığına ve Türkiye ile sıkı ticaret bağlarının olmasına rağmen burada fiyatların artmasına yol açmaması tuhaf görünmektedir.

Köle ticareti bu dönemde bütün Akdeniz dünyasında olduğu gibi Türkiye'de de önemli bir gelir kaynağını teşkil ettiğinden hem Menteşeoğulları, hem de Aydınoğulları ihraç edilen köleler üzerine vergiler koyuyorlardı. Örneğin Menteşe Beyliği ile Venedik arasında yapılan 1337 tarihli antlaşmada Türkiye'den ihraç edilen köleler için köle başına 10 *asper* tutarında bir gümrük vergisi konmuştu.[93] Bu fiyat Menteşe Beyliği ile Venedik arasında yapılan sonraki bütün antlaşmalarda da aynen tekrar edilmişti.[94] Aydınoğlu Hızır Bey ile Kandiye Dükü Marino Morosini arasında yapılan 7 Nisan 1353 tarihli antlaşmada Venediklilerin de Cenevizliler ve Rodos Şövalyeleri gibi beylikten köle ithallerinde % 4 oranında gümrük vergisi ödemeleri kararlaştırılmıştı.[95]

Yasal yollardan kölelerin alınıp satılmasından hariç kölelerden başka bir gelir biçimi olarak da faydalanılıyordu ki bu da *fidye* (*kurtuluş akçesi*) ödenerek esir veya kölelerin kurtarılması idi. Bu dönemde gerek Latinler ile Türkler ve gerekse farklı mezheplere mensup Hıristiyanlar arasında fidye yoluyla köle kurtarılması yaygın ve kârlı bir gelir kapısı haline gelmişti. Latinler, Türklere fidye ödeyerek Türklerin elindeki adamlarını veya kölelerini kurtarmak için ya bizzat Türkiye'ye geliyorlar veya bu iş için görevlendirdikleri adamlarını Türkiye'ye gönderiyorlardı. Örneğin Andreas de Raynaldo adlı bir Cenevizli, 1327 yılında Girit'te bir Rumdan 55 *hyperpyra* borç alarak Murad adındaki bir Türk Paşası'nın elindeki kızını kurtarmak için Türkiye'ye doğru yola çıkmıştı. 1369 yılında Venedik Cumhuriyeti, Türklerin elinde esir tutulan üç Venedikli için Türklere 130 *ducat* öderken, 1394'te Nicolao Maximo için onun önemine binaen 150 *ducat* tutarında büyük bir meblağı fidye olarak ödemekten çekinmemişti (Fleet, 1999a: 51-54). Pazarlarda köle bolluğu olduğunda ve herhangi bir köleyi akrabalarından birisi ısrarla istemesi durumunda fidyecilik büyük olasılıkla yasal köle ticaretinden daha kârlı bir iş haline geliyordu. Bundan dolayı talep edilen fidye miktarı da bir mal olarak kölenin fiyatından çok daha yüksek oluyordu. Fidyeciliğin yasal köle ticaretinden çok daha kârlı bir iş olduğunu bilen Türkler ve Latinler, bunun için, akınlarında ele geçirdikleri esirleri bazen köle pazarlarında satmayıp bunları hapishane gibi yerlerde tutuyorlar ve aileleri ile temasa geçip istedikleri miktarlarda fidye talebinde bulunuyorlardı (Lock, 1995: 255; Fleet, 1999a: 55).

XIV. ve XV. yüzyıllarda köle ticaretinde karşılaşılan sorunlardan birisi de kaçan kölelerin iadesi meselesi idi ve Türkler ile Latinler arasında baş gösteren bu sorun antlaşma metinlerine kadar taşınmıştı. Örneğin Girit'te erkek kölelerin 8 *hyperpyra*, kadın kölelerin ise 17 *hyperpyra* ettiği XIV. yüzyıl başlarında Kandiye Dükü Jacopo Barozzi'nin 1301 yılında, Türk, Rum ve Arap kölelerin adadan kaçmasına yardımcı olan herkesi köle başına 50 *hyperpyra* para cezasına çarptıran kararı, kaçak köle meselesinin ne kadar ciddi boyutlara ulaştığını gösteriyordu (Fleet, 1999a: 43, 47, 55). Kaçak köle sorunundan yakınanlar arasında, başından böyle bir olay geçmiş olan seyyah İbn Battuta da vardı. İbn Battuta (2004: 426-427), kölelerinden birinin Manisa'da iken başka bir köle ile birlikte atlarını da alarak Foça istikametine doğru kaçtığını, fakat bir grup Türkmen tarafından yolda yakalanarak atlar ile beraber geri getirilip kendisine teslim edildiğini kaydediyordu.

Kaçak köle sorunu XIV. yüzyıl boyunca Aydın ve Menteşe Beylileri ile Venedik arasında yapılan antlaşmalara da konu olmuştu. Örneğin Kandiye Dükü Giovanni

[93] "*…de sclavo aspros decem pro quolibet pre*dictorum." (Zachariadou, 1983: 187, 1331M, m. 3).

[94] "*…et pro sclavo et sclavo aspros X* (adı geçen miktar=10 *asper*), *pro quolibet et qualibet*." (Zachariadou, 1983: 198, 1337M, m. 20; 222, 1375M, m. 20; 230, 1403M, m. 20; 236, 1407M, m. 20).

[95] "*…solvere debeant pro comerclo quattuor pro C* (centinario) *in comerclo, similiter in sclavis et in animalibus sicut Rodienses et Januenses*." (Zachariadou, 1983: 214, 1353A, m. 19).

Sanudo ile Menteşe Emiri İbrahim Bey arasında yapılan Nisan 1337 tarihli antlaşmanın 18. maddesi, eşyalarını da yanına alarak kaçan bir kölenin serbest kalması yani azad edilmesi durumunda bile eşyaların yeniden sahibine teslim edilmesi gerektiğini ve bir gemi sahibinin veya kılavuzunun kaçmakta olan bir köleyi bilerek gemisine alması durumunda kölenin sahibine 12 *florin* ödemek zorunda olduğunu belirtiyordu.[96] Buna benzer maddeler Menteşe Beyleri ile Kandiye Dükleri arasında yapılan 1375, 1403 ve 1407 tarihli antlaşmalarda da bulunuyordu (Zachariadou, 1983: 221, 1375M, m. 18; 230, 1403M, m. 18; 236, 1407M, m. 18). Kaçak köleler ile ilgili olarak Kutsal İttifak (*Sancta Unio*) ile Aydın Emiri Hızır Bey arasında yapılan 18 Ağustos 1348 tarihli antlaşmanın 23. maddesi, bir taraftan diğer tarafa köle kaçışı vuku bulduğunda kölenin kaçtığı tarafın 15 *florin* ödemesi gerektiğinden söz ediyordu.[97] Kaçak köle sorunu 1380'lerden sonra Osmanlı Devleti ile Ceneviz ve Venedikliler arasındaki ilişkilerde de önemli bir mesele olarak yer edinmiş ve yapılan antlaşmalarda bu konu en uzun ve ayrıntılı bir şekilde kaleme alınan maddelerden biri olmuştu. Bu maddelerde kaçan kölelere yardımda bulunanlara öngörülen para cezasının 25 *florin* ile 100 *hyperpyra* arasında değişen fiyatlar olarak tespit edilmesi, tarafların meseleye ne kadar ciddi yaklaştıklarını ve bu ticaretin ne kadar önemli bir gelir kaynağı olduğunu gösteriyordu. Nitekim Cenevizliler, Osmanlı Sultanı I. Murad ile yaptıkları 1387 tarihli bu antlaşmada Murad'ın ülkesinden Pera'ya kaçan bir köle için 100 *hyperpyra* ödemeyi kabul ederken, Sultan Murad da Cenevizliler'den Osmanlı ülkesine kaçan bir köleyi, Müslüman değil ise, iade etmeyi taahhüt ediyordu (Fleet, 1993: 15 m. 7).

4.2.1.3. *Canlı Hayvanlar*

Türkiye'de bu dönemde yarı göçebe yaşam biçimi yaygın olduğundan buna bağlı olarak hayvancılık da önemli bir ekonomik etkinlik olarak göze çarpıyordu. Yetiştirilen hayvanların, özellikle de atların yurt dışına ihraç edilmesi hayvancılığın ticaret sahası ile içli dışlı bir ekonomik faaliyet alanı olmasını sağlamıştı. Daha XIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kaynaklar Türkiye'yi hayvancılığın geliştiği ve çok sayıda yetiştirilen hayvanların civar memleketlere ihraç edildiği bir ülke olarak tarif ediyorlardı. Örneğin Venedikli gezgin Marco Polo, 1270'li yıllarda *Turkomania* (Türkiye)'da yüksek fiyatlara satılan *Turkî* denilen at çeşitlerinin öneminden ve burada mükemmel katırların yetiştirildiğinden bahsediyordu (Dokuman, Tarihsiz: 20) 1330'lu yıllarda el-Ömerî (Yücel, 1980: 181-182) de Türkiye'nin zenginliğinin hayvanların çokluğuna bağlı olduğunu belirterek, hayvancılıktan elde edilen et, süt, yağ ve bal gibi gıda ürünlerinin Türklerin hayatında oldukça önemli bir yer tuttuğunu kaydediyordu: "*Öte taraftan davar, sığır ve binek hayvanlarına gelince bunlar buralarda bol miktarda yetiştirilmektedir. Atlar, koyunlar ve inekler daha çok miktarda yetiştirilmektedir. Çünkü bu tür hayvanlar daha çok doğum yaptığından bu ülkede daha bol bulunmaktadır.*" Türkiye'de yetiştirilen hayvanlardan ticaret sahasında nasıl faydalanıldığından da bahseden el-Ömerî, Şam, Diyarbakır, İran ve Irak memleketlerinin ihtiyaç duydukları koyunları Türkiye'den temin ettiklerini yazıyordu (Yücel, 1980: 182). El-Ömerî, Türkiye'den ihraç edilen hayvanlardan bahsederken Kastamonu ve Germiyan havalilerinde yetiştirilen iğdiş atlar üzerinde ise özellikle duruyordu:

> *Kastamonu'da Rum diyarına mahsus iğdiş atlar yetiştirilir. Bu iğdişlerin bazıları Arap atlarından daha üstün bir özellik taşır. Bu iğdişlerin Arap atları gibi şecereleri vardır ve bu iğdişler yerinde bile çok kıymetli ve*

[96] "*Item si fugerit aliquis sclavus ab una partium ad alteram et abstulerit aliquod habere, restitui debeat illud havere et sclavus ille sit liber; et si aliquis patronus vel naucleri per audaciam levaverit sclavum illum cognoscens ipsum fore sclavum, quod dictus patronus vel nauclerus, qui eum levaverit, solvere debeat domino sclavi florenos duodecim*." (Zachariadou, 1983: 197-198, 1337M, m. 18).

[97] "*Item promittimus et iuramus, quod si contingeret, aliquem sclauum unius partis fugisse et iuisse in partibus alie partis, tenetur pars illa aut nostra, aut illa pars, in qua sclauus iuisset, reddere pro dicto sclauo florenos quindecim et non plus*…" (Thomas, 1880: 317 no. 168; Zachariadou, 1983: 210, 1348A, m. 23).

pahalıdır. Germiyan atları Anadolu atları içinde birincidir. Atlar hep pahalı cinsten olup her birinin soyunu belirten şeceresi vardır. Halk arasında atlar, atası filan babası filan aygır diye tanınmaktadır." (Yücel, 1980: 184, 191; Uzunçarşılı, 1988a: 250).

Aydın ve Menteşeoğulları topraklarından canlı hayvan, bilhassa at ihracında İtalyan tacirler oldukça etkindiler. Nitekim Menteşe Beyliği ile Venedik'in kolonisi Girit arasındaki ilk ticarî ilişkilerin temeli de köle ve erzak ile birlikte at ticaretine dayanıyordu (Lock, 1995: 259). Orduda süvari birliklerinin ata dayanmasından ötürü önemli bir savaş aracı olduğundan kimi devletler ve bu arada Tunus'ta hüküm süren Hafsidler gibi Müslüman devletler atı stratejik bir mal olarak görüp, ülkelerinden Avrupa'ya yapılan ihracatı zaman zaman yasaklıyorlardı. Buna karşılık Aydın ve Menteşe Beylikleri'nin böyle bir yasak koymaya gerek görmemeleri, Batılı tacirlerin, özellikle de İtalyanların, bu ticareti sorunsuz ve düzenli bir biçimde sürdürme olanağı bulmalarını sağlamıştı (Zachariadou, 1976: 238; Zachariadou, 1983: 165; Ş. Turan, 1990: 183).

Beyliklerden ithal edilen at, hem Venedik hem de onun kolonisi Girit için son derece önemli bir ticaret malı idi. Bundan dolayı hem Venedik Senatosu'nun hem de Girit'teki Kandiye Konsülü'nün, zaman zaman birtakım siyasî sorunlardan ötürü Beylikler ile olan ticareti yasaklayan kararlar almalarına rağmen, Türkiye'den at ve hububat ithaline duydukları ihtiyaç onları bu yasakları kaldırmaya zorlayan sebeplerin başında geliyordu. Hatta Venedik ve Girit'teki hükümetlerin her ikisi de Türkiye'den at satın almaları için tacirlerine borç vermek veya zor zamanlarda bile onlara özel bir prim sunmak suretiyle at ithalini teşvik ediyorlardı.[98] Örneğin Venedik Senatosu'nun daha XIII. yüzyıl ortalarında aldığı bir kararın, Kandiye Dükü'nü ve onun konsilindeki üyelerden herbirini en azından 50 *hyperpyra* değerinde bir ata sahip olmaya zorunlu kılması, Girit'in neden Türkiye'den at ithaline bu kadar önem verdiğini de açıklıyordu (Zachariadou, 1983: 165-166). Bundan başka Venedik Senatosu'nun 1300-1302 yılları arasında aldığı iki karar, Venedik tebaası tacirlerin Türkiye'den Girit'e at ithal etmeleri hususunda hükümetin onlara verdiği destek gösteriyordu. Kasım 1300 tarihinde alınan birinci kararda Girit çiftçilerine kesilen para cezalarından elde edilen gelirin tacirlerin at satın almaları için Venedik veya Türkiye'ye gönderilmesi emrediliyor, Haziran 1301 veya 1302 yılında alınan ikinci kararda ise Girit hükümetinin, Venedik Senatosu'nun Türkiye'den Girit'e at ithal edilmesi yolundaki isteğini yerine getirmesinden dolayı Senato'nun duyduğu memnuniyet dile getiriliyordu (Zachariadou, 1983: 4-5)

Bununla beraber Venedik Senatosu'nun zaman zaman Türkiye ile olan ticareti yasaklaması, Türkiye'den at ithaline duyduğu ihtiyaçtan dolayı Girit'i zor durumda bırakıyordu. Bundan dolayı Girit hükümeti Venedik'e gönderdiği elçileri vasıtasıyla içinde bulunduğu zor durumu dile getiriyor ve en azından hububat ile beraber at gibi hayatî öneme sahip malların ticaretine izin verilmesini talep ediyordu. Örneğin Venedik Senatosu'nun 1332 yılında Menteşe ülkesi ile ticareti yasaklama kararı alması üzerine zor durumda kalan Girit hükümeti, Venedik'e gönderdiği elçileri vasıtası ile Senato'yu bu kararından vazgeçirmeye çalışmış ve sonunda baskılara dayanamayan Venedik Senatosu, 16 Kasım 1333'te aldığı bir karar ile Kandiye Dükü'ne, Menteşeoğlu Orhan Bey'e bağlı olan yerlerden at satın alınması için izin vermek zorunda kalmıştı (Zachariadou, 1983: 28). Nitekim Haçlı kuvetlerinin 1334 yılında Aydın, Saruhan ve Karesi Beylikleri'nin liman ve gemilerine saldırdığı ve aynı yıl Edremit'te Karesi beylerinden Bergama Emiri Yahşi Han'ın donanmasını imha ettiği sırada Menteşe Emiri Orhan Bey'in Latinler ile barışı koruması ve en azından onlara at temin etmek suretiyle yardımda bulunması, 1332 tarihli ticaret yasağının önemini kaybettiğini ve at ticaretinin yeniden düzenli bir biçimde sürdürüldüğünü gösteriyordu (Zachariadou, 1976: 232; Zachariadou, 1983: 33). Hatta bu sırada Menteşe Beyliği ile olan iyi ticaret ilişkilerinden cesaret alan Venedik Senatosu, Türkiye'den at satın almaları için Giritli

[98] "*Quicumque conduxerit Candidam cum suis denariis equos de Turchia sufficientes pro servitio cavalarie, habeat a Comuni ypp. III pro quolibet capite et possit vendere ipsos equos in hae terra beneplacitum sum*." (Zachariadou, 1983: 165 n. 697).

yetkililere ayırdığı ödeneği 1334 yılına doğru 2000 *hyperpyra*dan 4000 *hyperpyra*ya çıkartmıştı (Fleet, 1999a: 29).

Venedik'in Türkiye ile bu at ticaretinde bilhassa Menteşe Beyliği ile iyi ticarî ilişkiler kurması, kuşkusuz, adı geçen beylik ile olan siyasî ilişkilerdeki istikrardan kaynaklanıyordu. Zira bu dönemde Aydın ve Karesi Beylikeri, sahip oldukları güçlü donanmaların kendilerine verdiği cesaret ile Latinlere karşı saldırgan bir tavır takınırken, böyle bir güçten bu sırada yoksun olan Menteşe Beyliği Latinler ile barışçıl ilişkiler kurmaya önem vermişti. Bu politikasının bir gereği olarak Menteşe Beyliği, 1332-1334 Haçlı Seferi döneminde olduğu gibi, İzmir üzerine düzenlenen 1344 tarihli Haçlı Seferi esnasında da aynı şekilde hareket ederek Girit ile ticarî ilişkilerini muhafaza etmiş ve Girit'ten gelen tacirlere ülkeden at satın almaları için izin vermişti. Ağustos 1342'de Kandiyeli feodallerin Menteşe ülkesinden Türk atları (*equos Turchos*) satın almaları bunu gösteriyordu (Zachariadou, 1983: 49 n. 189).

Batı Anadolu Beylikleri ile İtalyanlar arasındaki at ticaretinin ilerleyen yıllarda da aynı hızını koruyarak devam ettiği anlaşılıyor. Nitekim Venedik Senatosu'nun 1356 yılında ithal edilen at ve diğer bütün hayvanlar için Girit'e vergiden bağışıklık tanıması (Fleet, 1999a: 29) ve 1363 yılına doğru Giritli yetkililerin Türkiye'den at satın alınması için ayırılan 500 *hyperpyra*lık ödeneği oldukça yetersiz bularak bunu 1000 *hyperpyra*ya çıkartmaları, bu at ticaretinin ekonomik değerinin büyüklüğünü ve ne denli geniş boyutlara ulaştığını gösteriyordu (Ş. Turan, 1990: 183).

Bu dönemde Türkiye'den Rodos Adası'na yapılan at ihracı da oldukça önemli idi. Çünkü Rodos Adası'ndaki St. Jean Şövalyeleri'nin varlıklarını devam ettirebilmek için Türkiye'den ithal ettikleri hububat ve diğer gıda maddeleri gibi hayatî öneme sahip mallar arasında at da bulunuyordu. Türklerin Rodos Adası'na, içlerinde atların da bulunduğu bu gibi ürünlerin ihracını zaman zaman yasaklamalarının sonucunda adada beliren korku ve endişe bu ticaretin önemini gösteriyordu. Örneğin Haçlıların Haziran 1365'te İskenderiye'yi yağmalamalarına içerlemiş olan Anadolu Beyleri, bu yağmaya Rodos Şövalyelerinin de iştirak etmesi üzerine Rodos'a at gibi ihracı geleneksel hale gelmiş bir malın satımını yasaklamışlardı. Bu yasaktan dolayı oldukça zor durumda kalan Rodos Şövalyeleri *Migal Mastro* (Üstad-ı Azamı)'sunun 4 Aralık 1365'te aldığı bir karar ile memurlarına acil olarak Apulia'dan hububat ve diğer gıda maddeleri ile birlikte bin at satın almalarını emretmesi, Rodos'un yasaktan önce Türkiye'den ne denli büyük ölçülerde at ithal ettiğini ortaya koyuyordu.[99]

Bu dönemde atların ve diğer hayvanların fiyatlarına dair bilinenler ise oldukça yetersizdir. Türkiye'den ihraç edilen atların en büyük alıcısı Girit'te XIV. yüzyılın başlarında bir yük atının fiyatı noter Pietro Pizolo'nun kaydettiğine göre 20 ile 33 *hyperpyra* arasında, noter Benvenuto de Brixano'nun kaydettiğine göre ise 16 *hyperpyra* idi. Binek atının fiyatı ise yine noter Benvenuto de Brixano'nun kaydettiğine göre 60 ile 91 *hyperpyra* arasında değişiyordu (Morrisson and Cheynet, 2002: 841; Zachariadou, 1983: 166). Diğer taraftan Enverî (1928: 31), Gazi Umur Bey'in 1333 yılı civarında Eğriboz Adası'na düzenlediği seferin sonunda Eğriboz Balyosu Pierre Zeno'nun, Ulubey Mehmed Bey (ölümü 9 Ocak 1334)'e verilmek üzere Umur Bey'e 1.000 *florin* değerinde bir at hediye ettiğini kaydediyordu: "*Bin floriye alınmış hem bir at, Ulu Beg raniçün verdi onat*". Enverî'nin verdiği bu fiyat şiirsel bir serbestlik örneği olarak algılanmamalıdır. Zira el-Ömerî de çok kıymetli ve pahalı olduklarını söylediği Kastamonu atlarının bir tanesinin 1.000 altın *dinar*a veya daha fazlasına satıldığından bahsediyordu (Yücel, 1980: 184). Türkiye'deki diğer hayvanların fiyatları hakkında ise ancak bu dönemde Girit'teki bu hayvanların fiyatları için verilen rakamlardan yola çıkılarak bir tahminde bulunulabilir. Çünkü sıkı ticaret ilişkilerinden dolayı diğer pek çok üründe olduğu gibi hayvanlarda da Türkiye ile Girit piyasası arasında benzerlik bulunuyordu. XIV. yüzyılda Girit'te bir öküzün fiyatı ağırlığına göre 12 ile 45 *hyperpyra* arasında değişiyordu ki 1352'de Kandiye'de biri 27 *hyperpyra*ya diğeri de 24 *hyperpyra*ya iki öküz satılmıştı. Yüzyılın başlarında Girit'te bir eşeğin fiyatı 7 ile 9

[99] "*Que de Turquia un de illa haberj consueverant ad presens habere non possunt, adeo indignati sunt Turchi propter Alexandrie invasionem.*" (Luttrell, 1988: 95, 113 n. 55).

hyperpyra arasında değişirken, yüzyılın ortalarında, 1352'de, eşeğin fiyatı 27.5 *hyperpyra*ya kadar çıkmıştı (Zachariadou, 1983: 166).

Aydın ve Menteşe Beylikleri ile Venedik arasında yapılan antlaşmalardan anlaşıldığına göre, Latin tacirler söz konusu beyliklerden hayvan ithallerinde belli oranlarda gümrük vergisi ödüyorlardı. Örneğin Menteşe Beyliği'nin Venedik ile yaptığı 1331'den 1407 yılına kadarki bütün antlaşmalarda Venedik tebaası tacirlerin ithal ettikleri atlar (*equo*) için hayvan başına 3 *asper*, eşek (*asino*), katır ve sığır (*bove*) için ise hayvan başına 2 *asper* gümrük vergisi ödemeleri şart koşulmuştu.[100] Aydınoğulları Beyliği ile Venedik arasında yapılan 1353 tarihli antlaşmada da Latin tacirlerin ülkeden ithal edecekleri hayvanlar için gümrük vergisi ödemeleri gerektiği kararlaştırılmış ancak bu verginin hangi fiyatları içerdiği belirtilmemişti. Antlaşmada Latin tacirlerin hububat için ödedikleri % 4 oranındaki gümrük vergisi hayvanlar için de geçerli kabul edilmişti.[101]

4.2.1.4. *Şap*

Türkiye'deki çeşitli yerlerde bulunan madenlerden çıkartılıp, bilhassa Cenevizli tacirler tarafından Avrupa'ya ve Levant'taki diğer ülkelere ihraç edilen şap, Batı Anadolu Beylikleri ile İtalyan şehir devletleri arasındaki ticarette önemli bir yere sahip olan bir üründü. Bazı kayaların işlenmesinden elde edilen, renksiz kristal gibi bir madde olan şap, bir çeşit sanayii ürünü idi ve ayrıca tıp sahasında da kullanılıyordu. İpliklerin katılaştırılması ve temizlenmesi gibi boyama işinde de kullanılan şap, bu özellikleri ile Avrupa dokuma sanayiinde son derece önemli bir madde idi. Şap, bu kullanım alanlarından başka tacirler tarafından gemilerde safra olarak da kullanılıyordu (Faroqhi, 1979: 153-155).

Şap üretimindeki süreç oldukça uzundu. Bu süreçte şap, bir seri kaynama, ıslatma ve kurutma gibi işlemlerden geçtikten sonra elde edilirdi. Temelde iki çeşit şap üretimi yapılıyordu: Kaya şapı ve toz şap. En iyi kalitede ve en pahalı kaya şapı, üretim sürecinin son safhasında havuz olarak adlandırılan büyük su teknelerinin kenarında sıkıştırılan şap idi. Havuzun dibine çöküp kalan şap ise "*allume cordo*" veya "*allume di fosso*" olarak bilinen şapın adi kalitedeki kısmını oluştururdu. Bu tür şap aynı zamanda toz şap (*allume minuto*) olarak da bilinir ve gündelik yaşamda genellikle bu tür şap kullanılırdı (Pegolotti, 1936: 367-368). *Allume di sorta della buona luminiera* olarak bilinen şap ise 2/5'i kaya şapı, 3/5'i de toz şapından oluşan ikinci kalitedeki şapa verilen isimdi (Pegolotti, 1936: 411-412).

Bu dönemde şapın nasıl elde edildiğini Bizanslı tarihçi Dukas (1956: 97), Foça'daki şap madenlerinden örnekle şöyle anlatıyordu: "*Ionia'daki Foça'ya yakın bulunan dağda bir şap madeni vardı. Dağın tepesinde bulunan taşlar, ateşle temasa geldikten sonra suya konulduğu zaman, kum halini alıyor. Bu kum, su ile beraber tencereye konup kaynatılırsa, kum erir ve hasıl olan yağlı ve cevheri madde suyun içinde peynirleşmiş süt gibi kalır. Sert ve toprak halinde olan maddeler ise lüzumsuz olduğundan dışarı atılır. Sonra sulu olan madde teknelere dökülür. Dört gün geçince teknelerin kenarlarında ve dibinde katılaşmış ve billur gibi çok parlak bir hal almış olan madde, ikinci defa su ile tencereye konulur, tekrar kaynatılır, yine bir miktar kum çıkar. Bu kum atılır ve mai tekrar teknelere boşaltılır, dört gün sonra saf şap ihraç olunmak üzere depolarda muhafaza edilir. Bu şap, boyacılara çok lazım olan bir maddedir*".

1462'de İtalya'nın Tolfa şap yatakları keşfedilinceye kadar Avrupa'nın dokuma sanayiileri kumaş boyacılığında renk sabitleştirici olarak kullandıkları şapı çok erken tarihlerden itibaren Türkiye'den ithal etmeye bağımlı idiler. Çünkü kumaşların kalitesini bozmadan onlara en iyi rengi Türkiye'nin Foça şap madenlerinden elde edilen şapları vermekteydi. Bundan dolayı Foça şap madenleri üzerinde daha XIII. yüzyılın

[100] "*Pro equo aspros tres, et pro bove et asino aspros duos, pro quolibet capite…*" (Zachariadou, 1983: 187, 1331M, m. 3); 198, 1337M, m. 20; 222, 1375M, m. 20; 230, 1403M, m. 20; 236, 1407M, m. 20).

[101] "*Solvere debeant pro comerclo quattuor pro C (centinario) in comerclo, similiter in sclavis et in aimalibus sicut Rodienses et Januenses*." (Zachariadou, 1983: 214, 1353A, m. 19).

ikinci yarısından itibaren İtalyanlar ile Akdeniz ticaretinde, özellikle keten ve pamuklu kumaş ihracında, önemli bir yere sahip olan Mısır arasında büyük bir rekabet yaşanmaya başlamıştı (Abulafia, 1998: 339-340; İnalcık, 2000a: 402). Gerçekte Türkiye'de, daha Türkiye Selçuklu Devleti zamanından itibaren şapın çıkarılması ve ihraç edilmesi işi az çok özerk bir Batılı şirkete ihale edilmişti. Nitekim Karakurum'da Moğollar'ın Büyük Hanı'nı ziyaret ettikten sonra ülkesine dönerken 1255'te Konya'ya gelen keşiş Wilhelm von Rubruck, Konya'da Bonifatius de Molendino adlı bir Venedikli ile birlikte Türkiye'deki bütün şapın tekelini elinde bulunduran Akka'dan gelmiş Nicolaus de Santo Siro adlı bir Cenevizli tacir ile tanışmıştı. Rubruck'un bildirdiğine göre Selçuklu Sultanı, şapları sadece bunlar vasıtası ile satabiliyordu: "*Bu ikisi fiyatı o kadar yükseltmişlerdi ki daha önce 15 besant (bizantiner) olan bir parça şimdi 50 besanta satılıyordu*" (Rubruck, 2001: 140). Bu ortaklıkta iki rakip gücün, Cenovalıların ve Venediklilerin bulunması, bunların birbirlerini dengelemelerinin yanında, Selçuklu Devleti'ne, çok sınırlı bir tekelin önlenmesi yolunda bir güvence de sağlıyordu. Fakat bu türde bir ayrıcalığın, o dönemde ileri gelen kişilere dağıtılmakta olan devlet gelirlerinin yani iltizamın çerçevesi içine girmesi de mümkündü (Cahen, 1979: 311). Foça'daki şap madenlerinin işletilmesi imtiyazını da yine bir Cenevizli olan Zaccaria ailesi, daha 1275 yılında Bizans İmparatoru VIII. Mihael'den almış ve bu madenler çeşitli Cenevizli ailelerin elinde 1455 yılına kadar onlar tarafından işletilmişti (Anonimo Romano Cronica, 1979: cap. XIII; Heyd, 2000: 491-493; Cahen, 1979: 311-312; Zachariadou, 1983: 8 n. 24). Türkiye'nin bu dönemdeki diğer önemli iki şap madeni de Kütahya ve Şebinkarahisar (Şarkîkarahisar, Colonna, Koloneia)'da bulunuyordu ki bu şap madenlerinin işletilmesinde olmasa bile ticaretinde yine Cenevizli tacirler etkindiler.

Şap ticareti büyük ölçüde Cenevizlilerin elinde olmasına rağmen Türkler de bu ürünün ticaretini yapmaktan geri kalmıyorlardı. Örneğin Francesco de Campis adındaki bir Cenevizli, Sakız Adası'ndaki Ceneviz hükümetinden Foça şap madenlerinin vergi iltizamını (*appaltator*) aldığında bir Türk'den 50 *duca*ta 100 *kantar* şap satın almıştı. Anlaşılan bu Türk, Türkiye'den Foça'ya kaçan bazı kölelerinden dolayı şapı Francesco'ya hiçbir zaman teslim etmediği gibi aldığı parayı geri vermeyi de reddetmişti. Bu olaydan sonra artık "*ex-appaltator*" yani görevinden alınmış eski bir mültezim olan Francesco, Türke kaptırdığı paranın kendisine ödenmesi talebi ile 1394 yılında Sakız'daki mahkemeye başvurmuş ve Sakız hükümeti de Türke karşı haklarını hükümete devreden Francesco'ya 40 altın *ducat* ödeme yapmıştı (Fleet, 1999a: 82).

Bu dönemde şapın ana üreticisi konumundaki Türkiye, Doğu'ya, Mısır ve Suriye'ye ve çoğunluğu Cenevizli tacirlerin aracılığı ile Avrupa'ya büyük miktarlarda şap ihraç ediyordu (Zachariadou, 1976: 239). Türkiye'nin şap ihraç ettiği yerler arasında aynı zamanda Kıbrıs Adası da vardı. Zira Pegolotti, Türkiye, Ermenistan, Rodos, Suriye ve Mısır'dan ticarî emtia taşıyan gemilerin Kıbrıs'a girişte *missa* denilen bir vergi ödediklerini ve bu gemilerin yükleri arasında çuval başına 6 *karati* (24 *karati*=1 *hyperpyron*) vergiye tâbi tutulan şapın da bulunduğunu kaydediyordu.[102] Rodos, Ermenistan, Suriye ve Mısır şap üreten ülkeler olmadığından söz konusu şap muhakkak surette Türkiye'den gelen şapı ifade ediyordu.

Türk şapı bu dönemde Batı'ya ve Kuzey Avrupa'ya ve hatta İngiltere'ye de ihraç ediliyordu. Örneğin Pegolotti, Türk şapının Bruges'de dahi ticareti yapılan bir mal olduğunu yazıyordu.[103] Aynı şekilde Antonio Cataneo'nun sahibi ve kaptanı olduğu bir gemi 1400 yılında Türkiye'den Bruges'e şap ticareti yapıyordu (Fleet, 1999a: 82). Hollanda'nın güneybatısında, Bruges'in ise hemen kuzeydoğusunda yer alan L'Ecluse,

[102] "*E pagasi un altro diritto in Cipri che si chiama 'missa,' lo quale diritto é messo per tenere il mare intorno all'isola di Cipr sicuro; lo quale diritto pagano i padroni de' navili che arrecano le mercatantie di Turchia et da Rodi e d'Erminia e di Soria e di terra d'Egitto in Cipri." " Allume, carati 6 per sacco"*. (Pegolotti, 1936: 85).

[103] "*Allume lupaio varra soldi 2 di grossi tornesi d'argento la carica piu che l chisico." "Allume di sorta varra soldi 2 di grossi tornesi d'argento la carica piu che l lupaio." "Allume di Foglia varra da soldi 2 di grossi tornesi d'argento la carica piu che la sorta." "Allume di rocca varra da soldi 2 di grossi tornesi d'argento la carica piu che la Foglia"* (Pegolotti, 1936: 243-244).

Hollanda'nın güneybatısındaki Middelburg, Sandwich ve Southampton gibi yerler Türk şapının ihraç edildiği önemli merkezlerdi. Örneğin 1343'te L'Ecluse'e giden mallar için Cenova'da gümrükte yapılan bir kontrolde, bu mallar arasında yer alan bir miktar Kütahya şapı ile birlikte 158 *kantar* Türk şapı (*aluminis turcheschi*) da kontrolden geçmişti. Bundan başka 1371'de İngiliz gemilerinden alınan bir listede Flanders'te sınırdan geçip L'Ecluse'de satılan Türkiye şapları da kaydedilmişti. 1393'te ise Türkiye'den Cenevizli tacirler tarafından Southampton, Sandwich ve L'Ecluse'e şap ihraç edilmişti (Fleet, 1999a: 83).

Türkiye'de üretilen şapın ana merkezlerinden biri uzun yıllar Cenevizlilerin hakimiyetinde kalmış olan Foça idi. 1275 yılında Bizans İmparatoru VIII. Mihael'den Foça şap madenlerinin işletilmesi ve ticareti hakkını alan Cenevizli Zaccaria ailesi 1314 yılına kadar bu tekellerini ellerinde tutmuşlardı. Ailenin son üyesi Nicolino'nun 1314'te ölmesi ile hakimiyet Cattaneo della Volta adlı bir diğer Cenevizli ailenin eline geçmiş, 1336-1346 yılları arasında Foça'da tekrar Bizans idaresi kurulmasına rağmen, 1346 yılında Sakız Adası'nı ele geçirip burada bir hükümet kuran *Maona* adlı bir grup Cenovalı tüccar aynı yıl Foça'yı da ele geçirerek, Foça'da 1455 yılına kadar sürecek olan Ceneviz hakimiyetini tesis etmişlerdi. Sakız *Maona*sı'nın idaresindeki Foça'nın şap madenleri aşağı yukarı her on yılda bir yapılan müzayede ile iltizama verilerek işletilmişti (Zachariadou, 1983: 8 n. 24, 167).

Ücretli Katalan askerlerinin XIV. yüzyıl başlarında Batı Anadolu'daki faaliyetlerini kaleme alan Ramon Muntaner, bu sıralarda Foça'yı, şap üretiminde üç bin Rum'un çalıştığı bir kent olarak tarif ediyordu (Muntaner, 2000: 467). Gerçekten de Foça'da yüksek miktarlarda şap üretiliyordu. Nitekim Türkiye'deki şap madenlerinin yıllık şap üretim seviyeleri hakkında önemli bilgiler veren Pegolotti, Foça'dan yıllık 14.000 *Ceneviz kantarı* şap çıkartıldığını kaydediyordu.[104] Bu üretim seviyesini ilerleyen yıllarda da koruyan Foça, XV. yüzyılın ilk yarısında yılda toplam 750 *ton* şap üretimi ile Türkiye'deki en önemli şap madeni durumunda idi (Sapori, 1970: 83; Faroqhi, 1979: 161; Lock, 1995: 257). 2/5 oranında kaya şapı ile 3/5 oranında *allume corda*dan oluşan Foça madenlerinden elde edilen şap, bu hali ile ikinci kalite şap (*allume di sorte della buona luminiera*) olarak değerlendiriliyordu.[105] Dukas'ın kaydettiğine bakılırsa Frenk, Alman, İngiliz, İtalyan, İspanyol, Arap, Mısırlı ve Suriyeli kumaş boyacıları Foça şapını kullanıyorlar ve Foça'dan Batı'ya doğru yelken açan her gemide yük olarak mutlaka şap da bulunuyordu (Dukas, 1956: 97).

Şebinkarahisar, Türkiye'deki en önemli şap madenlerinden birine sahipti. Buradan elde edilen şap, Giresun limanından Batı'ya ihraç ediliyordu ki bu ticarette de daha 1275'li yıllardan itibaren Cenevizliler oldukça faal idiler (Zachariadou, 1983: 167 n. 709; Ersan, 2000). Buradan elde edilen şap Türkiye'de üretilen şapın en kalitelisi idi. Şebinkarahisar'da üç tür şap üretilirdi: En değerlisi olan kaya şapı (*allume di rocca*); 2/5'i kaya şapı ve 3/5'i toz şapından oluşan ikinci kalitedeki şap (yani *allume di sorta della buona luminiera)* ve en çok toprak içeren şap yani *allume corda*.[106] Pegolotti, Şebinkarahisar'daki yıllık şap üretimini de Foça'da olduğu gibi 14.000 *Ceneviz kantarı* olarak kaydediyor[107] ve buradan elde edilen şapın Şebinkarahisar'a yedi günlük bir mesafede bulunan Giresun'dan[108] İstanbul, Pera ve Avrupa ülkelerine ihraç edildiğini

[104] *"Allume di Foglia e fanne per anno da 14 mila cantara di Genova"* (Pegolotti, 1936: 369).

[105] "*Allume di Foglia si é quasi come allume di sorta pero che Foglia fa del suo allume pure una ragione mescolatamente insieme, ed é intorno de' 2/5 rocca e 3/5 del corda"* (Pegolotti, 1936: 369).

[106] *"Allume di sorta della buona allumiera, ch'é li 2/5 della sopradetta rocca e li 3/5 d'allume corda, cioé fossa, ché corda e fossa é tott'uno, e questo corda si é allume minuto; e l'altra ragione si é…"* (Pegolotti, 1936: 369).

[107] *"e fanne il detto luogo per anno in somma secondo dicesi da 14 mila cantara di genovesi"* (Pegolotti, 1936: 369).

[108] "*Allume di rocca di Colonna ene il migliore allume che si lavori, e lavorasi in Turchia dentro al mare, e fae scala a Chisenda di Turchia dentro al mare alla marina presso di Trabisonda, e viene 7 giornata infra terra"* (Pegolotti, 1936: 369).

belirtiyordu.[109] Hatta daha 1312 yılına ait Bruges hesap defterlerinde 40 *denari* değerinde Şebinkarahisar şapının Cenevizli tacirler tarafından şehre getirildiği kaydedilmişti (Fleet, 1999a:. 85).

Türkiye'deki önemli şap madenlerinden biri de Kütahya'da bulunuyordu. Kütahya şapının önemli bir miktarının Ayasuluğ'dan ihraç edilmesinden dolayı bu şaptan "*allume dal cotai e d'Altoluogo*" diye bahseden Pegolotti, bu şapın *grosetto* ve *minuto* karışımından oluşup, Ulubat (Ulek Abad) şapına benzediğini ancak, Ulubat şapından daha az topraklı ve kalite bakımından da Foça şapı ile eşdeğer olduğunu[110]; burada yıllık 12.000 *Ceneviz kantarı* tutarında üretilen şapın[111] büyük bir kısmının Ayasuluğ ve Balat limanlarından ve geri kalan yaklaşık 4.000 *kantar*ının da kara yoluyla on dört günde ulaştığı Antalya'ya gönderilerek[112] oradan İstanbul ve Pera[113] ile Kıbrıs ve Avrupa'nın muhtelif yerlerine ihraç edildiğini belirtiyordu. Kütahya şapının Ayasuluğ ve Balat'a indirilmesi büyük ihtimalle Büyük Menderes yolu ile olur ve kısmen de on beş gün içinde karadan Antalya'ya ulaşırdı (Wittek, 1986: 122; Uzunçarşılı, 1988a: 251-252).

Türkiye'de şap üretimi yapılan yerlerden biri de Ulubat idi. Pegolotti'nin "*allume lupaio*" veya "*allume lupaio turcheso*" olarak kaydettiği Ulubat şapı, *allume grossetto* türünden olup, Kütahya şapından daha ağır bir şap cinsiydi ve buradaki yıllık üretim 10.000 *Ceneviz kantarı* civarındaydı.[114] Menderes nehri vasıtasıyla dört günde Ayasuluğ'a ulaşan Ulubat şapı[115], buradan İstanbul ve Pera[116] ile Avrupa'nın muhtelif şehirlerine ihraç ediliyordu.[117] Böylece Pegolotti'nin kayıtlarından anlaşıldığına göre XIV. yüzyılın birinci yarısında Türkiye'de yılda 50.000 *kantar* şap üretiliyordu.

Bu üretim seviyelerinin gelir olarak neyi ifade ettiği ve bu dönemde şap fiyatlarının nasıl bir seyir izlediği ise tam olarak bilinmemektedir. Bu hususta 1336 yılına ait bir kayıt ise hiç olmazsa XIV. yüzyılın birinci yarısındaki şap fiyatlarının ne düzeyde olduğunu gösteriyordu. Tüccar Vannino Fecini ve Franciescho Bartolomei'nin Kandiye'de 20 Ekim 1336 tarihinde Venedik'teki tüccar Pignol Zucchello'ya gönderilmek üzere kaleme aldıkları bir mektupta, Lorenzo adlı Giritli bir tüccara Türkiye'de 1 *migliaio grosso* (=530 kg.) tutarında şap satın almanın 8 *hyperpyra*ya mal olduğu ifade ediliyordu.[118] 1 *migliaio*nun da 22 *kantar* olduğu gözönünde bulundurulursa, 5.5 *kantar* şapın 1 *ducat* ettiği görülmektedir (Zachariadou, 1983: 168 n. 713; Fleet, 1999a: 92; Fleet, 1999b: 83). O halde yıllık üretim seviyesinin 50.000 *kantar* olduğu Türkiye'de bu dönemde satışlardan elde edilen para miktarı da 9.000 *ducat* civarında idi. Diğer taraftan Pegolotti eserinde, şapın kalitesine göre İstanbul ve Pera'da geçerli olan fiyatlar hakkında önemli bilgilere yer vermiştir. Pegolotti'nin kaydettiklerine göre; Şebinkarahisar'da üretilen ve bütün Levant ile Bizans

---

[109] "*Allume di rocca di Colonna é il migliore e lo meglio che si lavori nello Levante e nello imperio di Romania…"* (Pegolotti, 1936: 43).

[110] "*Allume di Coltai di Turchia fa iscala ad Altoluogo e alla Palattia in Turchia, ed é grossetto e minuto mescolatamente insieme al modo di Lupai, ma é piu minuto che Lupai, e alcuni lo chiamano Cottain, e alcuni d'alcuni luoghi Turchiesco, e alcuni d'Altoluogo ma il suo diritto nome si é Cottai pero che viene della contrada del Cottai di Turchia"* (Pegolotti, 1936: 369).

[111] "*E fanne per anno da 12,000 cantara di Genova"* (Pegolotti, 1936: 369).

[112] *"e discende anche da 4,000 cantara d'allume del Coltai a Setalia in* Turchia, *e viene 14 giornate di vetturali per terra dal Cottai a Setalia"* (Pegolotti, 1936: 369).

[113] *"Allume dal Cotai e d'Altoluogo va in Gostantinopoli e Pera"* (Pegolotti, 1936: 43).

[114] *"Allume Lupai si fae in una terra in Turchia di qua dal Mare Maggiore e nel Mare del Mamore, e fa iscala alla marina a una terra ch'a nome Triglia, ed é allume grosetto alquanto piu che l grosso d'Altoluogo o del Coltai, e fanne per anno 10,000 cantara genovesche"* (Pegolotti, 1936: 369).

[115] *"e viene di f ra terra 4 gionate dal Cotai a d'Altoluogo"* (Pegolotti, 1936: 369).

[116] *"Allume lupaio va apresso di Coltai d'Altoluogo in Gostantinopoli e Pera"* (Pegolotti, 1936: 43).

[117] *"Allume lupaio varra soldi 2 di grossi tornesi d'argento la carica piu che l chisico"* (Pegolotti, 1936: 243).

[118] "*Sapi che ser Lorenzo n'adusse un sagio de lume el quale i o mostrato qua ed emi detto che varebe . VIII. Perperi el .M. grosso*" (Zucchello, 1957: 8 no. 1).

İmparatorluğu'nda en kaliteli şap olarak bilinen kaya şapının *kantar*ı 12 ile 15 *carati*[119], Şebinkarahisar'da üretilen ikinci kalitedeki şapın fiyatı 9 ile 12 *carati*[120], Foça şapının fiyatı 6 ile 8 *carati*[121], büyük bir kısmı Ayasuluğ'dan ihraç edildiği için *allume dal Cotai e d'Altoluogo* olarak da bilinen Kütahya şapının fiyatı 4 ile 6 *carati*[122] ve Ulubat şapının *kantar* fiyatı da 3 ile 4 *carati*[123] arasında değişiyordu. Bu dönemde 1 h*yperpyron*un 24 *carati* ve 1 *ducat*ın da 2 *hyperpyra* ettiği göz önüne alınırsa Pegolotti'nin verdiği bu rakamların yukarıda bahsedilen 1336 tarihli kayıt ile örtüştüğü görülmektedir. Zira 1336 tarihli kayıtta *hyperpyron* ve *ducat* cinsinden verilen rakamlar *carati*ye dönüştürüldüğünde Türkiye'den şap satın almasının Giritli tüccara 8,7 *carati*ye malolduğu ortaya çıkmaktadır ki bu fiyat da Pegolotti'nin kaydında geçen en yüksek 15 *carati* ile en düşük 3 *carati* fiyatlarının tam ortasına denk gelmektedir.

XIV. yüzyılın sonlarına doğru şap fiyatlarında hissedilir oranda artış olmuştu. Bunun yegane olmasa da önemli sebeplerinden biri 1380'lerdeki Osmanlı ilerleyişi ve bunu takip eden Osmanlı ekonomik politikası idi. 1381'de Türkiye'nin önemli şap üretim merkezlerinden Kütahya'yı ele geçiren Osmanlılar, 1389/90 kışında da Menteşe ve Aydın Beylikleri'ni ilhak ederek, bu beyliklerin Ayasuluğ ve Balat gibi Kütahya'nın şapının ihraç edildiği limanlarını da kontrolleri altına almışlardı. Yüzyılın başlarında şap fiyatlarının düşük olması Aydın ve Menteşe Beylikleri'nin fiyatları kontrol edecek kadar güçlü olamayışları ile ilgiliydi. Oysa şimdi Osmanlı Devleti'nin idareyi ele alması ile fiyatlarda meydana gelen artış, Osmanlıların askerî kuvvetleri ile de desteklediklerini daha dinamik bir ekonomik politika izlemek için yeteri kadar güçlü olduklarını gösteriyordu. Nitekim I. Murad'ın 1381'de Kütahya'nın ilhakından sonra şap ihracına sınırlamalar getirmesi, Osmanlı hakimiyetinin daha katı bir ticaret politikası ile sonuçlandığı ve bu ticaret politikasının da daha çok Osmanlı menfaatlerini gözettiği anlamına geliyordu (Zachariadou, 1983: 169). Venedik Senatosu'nun 1384'te I. Murad'a gönderdiği elçisine, Osmanlı topraklarında Venedikliler için kaya şapı ticareti izni alması yolunda talimatlar vermesi ve bu döneme ait bir Ceneviz noterlik belgesinde Türkiye'deki şap ticaretinin her zamankinden daha zor olduğunun belirtilmesi, Osmanlı Devleti'nin şap ticaretine getirdiği sınırlamanın etkisini ve dolayısıyla da fiyatların artmasının sebebini açıklıyordu (Ş. Turan, 1990: 208; Fleet, 1999a: 93).

Fiyatların artışındaki tek sebep muhakkak ki Osmanlı fetihleri ve bunu takip eden Osmanlı ekonomik politikası değildi. Şayet tek sebep bu olsaydı 1402'de Osmanlı ilerleyişi durdurulduğunda ve hatta Osmanlı hakimiyetine büyük bir darbe vurulduğunda şap fiyatlarının da düşmesi gerekirdi. Fakat gerçekte fiyatların düşmesi şöyle dursun, fiyatlar oldukça sabit kalmış ve hatta cüzi bir miktar artış da göstermişti. Zira ,1405'te fiyatlar *kantar* başına 0.75 *ducat*, 1408'de kaya şapı 0.66 ve toz şapı 0.33 *ducat* ve 1412'de de 0.7 *ducat* civarında seyrediyordu (Fleet, 1999a: 94). (1336'da 5.5 *kantar*ın 1 *ducat* olduğu hatırlanmalıdır).

Bu kadar büyük miktarlarda ihracı gerçekleştirilen bir ürün olan şaptan elde edilen gümrük gelirleri de oldukça önemli idi. Nitekim Aydın ve Menteşe Beylikleri ile Venedik arasında yapılan antlaşmalardan anlaşıldığına göre Türkiye'den şap ithalinde Cenevizlilerden sonra ikinci sırada gelen Venedikliler, başlangıçta şap ithalinde belli oranlarda gümrük vergileri ödemek zorunda kalmışlardı. Ayasuluğ'da 1330'lu yılların öncesindeki uygulamalar hakkında önemli bilgiler veren Pegolotti'nin kaydından anlaşıldığına göre, burada şap % 4 gümrük vergisine tâbi tutulmuştu. Zira Pegolotti,

---

[119] "*Allume di rocca di Colonna é il migliore e lo meglio che si lavori nello Levante e nello imperio di Romania, e vale piu che allume di sorta della buona luminiera carati 12 in 15 il cantare"* (Pegolotti, 1936: 43).

[120] "*Allume di sorta della buona luminiera va appresso della rocca di Colonna e vale meglio che allume di Foglia da carati 9 a 12 il cantaro*" (Pegolotti, 1936: 43).

[121] "*Allume di Foglia va appresso della sorta della buona luminiera e vale meglio che allume del Cotai, cioe d'Altoluogo, da carati 6 in 8 il cantare*" (Pegolotti, 1936: 43).

[122] *"Allume dal Cotai e d'Altoluogo va appresso d'allume di Foglia e vale meglio che allume lupaio turchesco da carati 4 in 6 il cantare"* (Pegolotti, 1936: 43).

[123] "*Allume lupaio va appresso di Coltai d'Altoluogo e vale meglio che allume chisico e giachillo e corda da carati 3 in 4 il cantare*" (Pegolotti, 1936: 43).

Ayasuluğ'dan ihraç edilen bütün mallarda, balmumundaki % 2 hariç, % 4 oranında gümrük vergisi uygulandığını ifade ediyordu.[124] Aydın ve Menteşe Beylikleri'nin iltizama (*appalto* veya *gabella*) verdikleri ürünler arasında başlangıçta şap da vardı. Ancak bu iltizamların zamanla tekele dönüşmesi Venedikli tacirlerin bu ticaretteki kârlarını düşürdüğünden bu uygulama Venedik'in hiç de hoşuna gitmiyordu. Bu uygulamanın kaldırılması için sürekli çaba sarfeden Venedik, beyliklerin siyasî zaaflarından da yararlanarak, Aydın ve Menteşe Beylikleri ile yaptığı 1337 tarihli antlaşmalarda şarap ve sabun dışındaki bütün mallarda bu uygulamayı kaldırtmayı başarmıştı (Zachariadou, 1983: 134-136; Faroqhi, 1993b: 348; Faroqhi, 1993a: 18).

Kandiye Dükü Giovanni Sanudo ile Menteşe Emiri İbrahim Bey arasında yapılan 1337 tarihli antlaşmada şap, Venediklilerin üzerinden *appalto*yu yani iltizamı kaldırdığı ürünlerden biri olarak listelenmişti.[125] Antlaşmanın 28. maddesi ise, bu sırada Aydın ve Menteşe Beylikleri arasında şapın ihracında bir rekabet yaşandığını ve her iki beyliğin de bu üründeki *appalto*yu kaldırıp kaldırmama hususunda Venedikliler ile sıkı bir pazarlığa giriştiklerini gösteriyordu. Söz konusu maddede Menteşe Emiri İbrahim Bey, Aydın Emiri Hızır Bey'in aynı yıl Kandiye Dükü ile yaptığı görüşmelerde şarap, sabun ve şapın iltizamda (*appalto* veya *gabella*) kalması hususunda Venediklilerle bir antlaşmaya varması halinde, kendisinin de şarap ve sabunu değil de sadece şapı, o da sadece Balat'ta olmak üzere iltizama vermekte serbest hareket etme hakkının bulunduğunu; ancak Hızır Bey'in şap, şarap ve sabunu iltizama vermemesi durumunda kendisinin de böyle bir girişimde bulunmayacağını ifade ediyordu.[126] Müzakerelerde İbrahim Bey'in şapı bir koz olarak kullanması Menteşe Beyliği için şapın, şarap ve sabundan çok daha önemli bir gelir kaynağı olduğunu gösteriyordu. İbrahim Bey'in bu çabası semeresini vermiş ve neticede Aydınoğlu Hızır Bey de 1337'de Kandiye Dükü ile yaptığı antlaşmada şap üzerindeki iltizamı kaldırmayı kabul etmişti.[127] Aslında Aydın ve Menteşe Beylikleri arasındaki rekabetten yararlanan ve istediğini elde eden taraf yine Venedikliler olmuştu. Onlar bu sayede 1337 gibi erken bir tarihte, Menteşeoğulları ile yaptıkları ikinci ve Aydınoğulları ile yaptıkları ilk antlaşmada, her iki beylikte de şapın iltizama verilmesi uygulamasını veya diğer bir deyim ile şap üzerindeki tekeli kaldırtmayı başarmışlardı.

Menteşe Emiri Musa Bey ile Kandiye Dükü Pietro Badoer arasında yapılan 13 Ekim 1358 tarihli antlaşmada Musa Bey'in şap üzerindeki *appalto*yu kaldırmayı vaad etmesi, Menteşe Beyliği'nin 1337 ile 1358 yılları arasında şapı bazen iltizama vermiş olduğunu gösteriyordu.[128] Menteşe Emiri Ahmed Bey ile Kandiye Dükü Giovanni Gradenigo arasında yapılan 22 Nisan 1375 tarihli antlaşmada ise 1337 tarihli antlaşmanın ilgili maddesi aynen tekrar edilmişti (Zachariadou, 1983: 222, 1375M, m. 22). Menteşe Emiri İlyas Bey ile Kandiye Dükü Marco Falier arasında yapılan 24 Temmuz 1403 tarihli antlaşmada da önceki antlaşmalarda belirlenen uygulama aynen

---

[124] "*E al trarre d'Altoluogo si paga diritto, tutte maniere di gente, di cera 2 per centinaio, e di tutte altre mercatantie 4 per centinaio*." (Pegolotti, 1936: 56).

[125] "*Item promittimus et volumus quod vinum, sapo, caseus et telle, cera, pelamen et alumen et omnia alia mercimonia, quae adduxerint Cretenses vel Veneti vel alii fideles comunis Venetorum vel voluerint de teris nostris extrahere, non debeant poni in appalto*…" (Zachariadou, 1983: 198, 1337M, m. 22).

[126] "*Item concordes fuimus cum suprascripto ambaxatore quod, si Zalapi admiratus Theologi facerit pacem cum dominatione Cretae remanente in apalto in partibus Theologi vino et sapone et alumine et noluerit ea extrahere de apalto, in nostra libertate remaneat si nobis videbitur ponere alumen in apalto in Palatia solumodo;…sed si Zalappi suprascriptus extraxerit de apalto in Theologo alumen, vinum et saponem nos etiam promittimus et volumus quod alumen non debeat esse in apalto aliqua terra nostr*a." (Zachariadou, 1983: 199-200, 1337M, m. 28).

[127] "*Et quod vinum, saponem, casseus, telle, lumen, cera, pellamen et cetera alia mercimonia et victualia et grossa, quae nostra gens et mercatores ac Veneti et fideles dicti domini Ducis et omnes predicti portabunt ad loca sua predicta et quae ipsi extrahere volent, non ponantur in apolto sive gabella*." (Zachariadou, 1983: 192, 1337A, m. 11).

[128] "*Per presentem bonnam litteram fratri nostro domino Duche et eius dominationi concedimus verbum nostrum quod die XV augusti proximi ellevabimus apaltum aluminis et deinceps quicunque voluerit emat sine alicuius contradictione*." (Zachariadou, 1983: 218, 1358/1359M, m. 8).

muhafaza edilmişti. 1403 tarihli bu antlaşmanın Yale nüshasında şaptaki iltizam ile ilgili olarak *appalto* terimi yerine *gabelam*, Liber Pactorum nüshasında ise *datium* terimleri kullanılmıştı. Venediklilerin *gabelam* ve *datium*un her ikisinden de muaf tutulduklarını belirten antlaşmadaki ilgili maddede listelenen ürünler arasında şap da bulunuyordu.[129] Son olarak Menteşe Emiri İlyas Bey ile Kandiye Dükü Leonardo Bembo arasında yapılan 2 Haziran 1407 tarihli antlaşmada önceki antlaşmaların konu ile ilgili hükmü aynen kabul edilmiş fakat bu antlaşmada iltizamı nitelemek için önceki terimlerden farklı olarak *amalim* terimi kullanılmıştı.[130]

4.2.1.5. *Diğer İhraç Ürünler*

İtalyan tacirlerin Türkiye'nin Ayasuluğ ve Balat limanlarından Girit'e ve oradan da Avrupa'nın çeşitli ülkelerine ithal ettiği ürünler arasında ***deri*** de önemli bir yer tutuyordu. Batı Anadolu Beylikleri'nde göçerler nüfusun önemli bir kısmını teşkil ettiğinden onların yetiştirdikleri hayvanlar ve bu hayvanlardan elde edilen deriler, söz konusu beyliklerin ekonomik refahına büyük katkıda bulunan ürünlerdi (Zachariadou, 1983: 131; Ş. Turan, 1990: 98). Dönemin kaynaklarında "*pelame di Candia*" ve "*agnelline di Romania*" diye Girit'e veya Venedik Cumhuriyeti'ne bağlı Yunanistan'a mal edilen bu deriler gerçekte Türkiye'den getiriliyordu (Zucchello, 1957: 112 no. 59). Aydın ve Menteşe Beylikleri ile Venedik arasında yapılan antlaşmalarda *coramen*, *pella*, *pelles*, *pellamen* şeklinde Türkiye'den ithal edilen derilerden sıkça sözedilmesi, Girit'ten Avrupa'ya ihraç edilen derilerin esas menşeinin Türkiye olduğunu gösteriyordu (Zachariadou, 1983: 166-167; Ş. Turan, 1990: 183). Üstelik Türkiye'den Avrupa'ya deri ihracı sadece Batı Anadolu'daki önemli ticaret merkezlerinden yapılmıyordu. Aynı zamanda Türklerin Selçuklulardan itibaren İtalyan tüccarlar ile alış-veriş halinde bulundukları ve bu mirasın da katkısıyla zengin ticaret geleneğine sahip oldukları Antalya'dan da Avrupa ülkelerine bol miktarda deri ihracı gerçekleştiriliyordu. Antalya pazarındaki bu derilerin önemli bir kısmı da şüphesiz Toroslarda yaşayan göçerlerin yetiştirdikleri hayvanlardan temin ediliyordu. Ayasuluğ ve Balat'ın daha yeni yeni önemli ticaret merkezleri olarak gelişmeye başladıkları 1310'lu ve 1320'li yıllarda Venedikli tüccar Zibaldone da Canal'ın kaydettiğine göre uzun zamandır Antalya'da yerleşmiş bulunan Batılı tüccarların Antalya'dan ihraç ettikleri ürünlerin başında keçi derileri geliyordu. Zibaldone da Canal kaydında, Antalya'da derilerin adet olarak satıldığını ve 100 deri için 2 asper gümrük vergisi alındığını belirtiyordu (Zibaldone da Canal, 1994: 122). Floransalı tüccar Pegolotti de Türkiye'de keçi derisinin bolca üretildiğinden ve Türkiye'de revaçta olan keçi kılının da Türkler tarafından elbise ve atları için halat yapımında kullanıldığından bahsediyordu (Pegolotti, 1936: 379).

Yapılan antlaşmalardan anlaşıldığına göre, Aydın ve Menteşe Beylikleri'nde iltizama (*appalto*) verilen ürünler arasında hayvan derileri de bulunuyordu. Örneğin Kandiye Dükü Marino Morosini ile Menteşe Emiri Orhan Bey arasında yapılan 13 Nisan 1331 tarihli antlaşmanın son maddesi, Menteşe Beyliği'nde Venedikli tacirlerin deri satın alımlarının kısıtlandığını ifade ediyordu. Antlaşmadaki ilgili maddeye göre Venedikliler, Menteşe ülkesindeki kasaplardan (*beccariis*) deri satın alamayacaklar, sadece ülke (*terris*=beylik toprakları anlamında) ve pazarlarda (*pazariis*) bu ticaretin tekeli kendilerine verilmiş olan bir tüccar grubundan bu malı satın alabileceklerdi.[131] Fakat Venedikliler, Aydın ve Menteşe Beylikleri ile yaptıkları 1337 tarihli

[129] Yale nüshası: "*Item pro…,pellamine…in introitu et exitu non debeamus ponere gabelam*" (Zachariadou, 1983: 231, 1403M, m. 22). Liber Pactorum nüshası: "*Item…,alumine…in introitu et exitu non debeamus ponere datium*." (Thomas, 1890: 295 no. 160).

[130] "*Item de…,alumine…pro exitu et introytu non debeamus ponere amalim.*" (Zachariadou, 1983: 236, 1407M, m. 22).

[131] "*Item quod mercatores nostri possint emere corame et pellamen in terris et pazariis dicti admirati praeterquam in beccariis*." (Zachariadou, 1983: 139, 189, 1331M, m. 14).

antlaşmalardan itibaren deri üzerindeki iltizamı kaldırtmayı başarmışlar ve sonraki bütün antlaşmalarda da bu durumu beyliklere kabul ettirmişlerdi.[132]

Bu dönemde deri fiyatları hakkında bilinenler ise yok denecek kadar azdır. Bununla beraber Girit'te noterler Pietro Pizolo ve Benvenuto de Brixano'nun kayıtlarından XIV. yüzyılın başlarında Girit'te bir koyun derisinin ortalama 3-4 *hyperpyra*; noter Zaccaria da Fredo'nun 1352 yılına ait kaydından ise bir koyun derisinin ortalama 5 *hyperpyra,* bir sığır yani büyükbaş hayvan derisinin ise ortalama 1.5 *hyperpyra* olduğu anlaşılmaktadır (Morrisson and Cheynet, 2002: 843-844). Daha önce de ifade edildiği üzere Girit'in Türkiye ile sıkı ticarî ilişkilerinden kaynaklanan nedenden dolayı Girit pazarlarındaki çeşitli deri fiyatlarının Türkiye'deki deri fiyatları için de geçerli addedilmesinde bir sakınca yoktur. Diğer taraftan deri fiyatlarında fazla bir değişimin olmadığı gözönüne alınırsa Venedikli tüccar Giacomo Badoer'in 1430'lu yıllara ait kayıtlarında yer alan deri fiyatlarının XIV. yüzyıl için de geçerli olduğu söylenebilir. Bu kayıtlardan anlaşıldığına göre, Türkiye'de koyun derisi (*montonino*) ortalama 3.5 *asper*, deri (*chordoani*) ise ortalama 10 *asper* idi. Bu deri ticaretinde bir tüccarın yaptığı ortalama masraf ise satın alınan fiyatın ortalama % 13'ü idi (Fleet, 1999a: 31-33).

Bu dönemde Ayasuluğ ve Balat limanlarından İtalyan tacirler vasıtasıyla Avrupa'ya ***balmumu*** (*cera*) da ihraç ediliyordu. Pegolotti'nin Ayasuluğ'dan ihraç edilen balmumunun % 2 gümrük vergisine tâbi tutulduğunu[133] ve Antalya'dan ihraç edilen balmumunun ise *peso sottile* (hafif bir ağırlık ölçüsü) ile satıldığını kaydetmesi,[134] ve bundan başka Pegolotti'den biraz daha erken bir tarihte Zibaldone da Canal (1994: 121)'ın Antalya'da, Venedik'in *peso sottile* ölçüsünün 18 ½ misline karşılık gelen *rotolo* (rıtl) adlı ölçü ile satıldığından ve çıkışta %2 gümrük vergisi alındığından bahsettiği ürünler arasında balmumunu da göstermesi Türkiye'nin Avrupa'ya ihraç ettiği ürünler arasında erken tarihlerden itibaren balmumunun da bulunduğu anlamına geliyordu. Aydın ve Menteşe Beylikleri ile Venedik arasında yapılan antlaşmalarda Venedikliler için beyliklerde *appalto*nun kaldırıldığı ürünler arasında balmumu da bulunuyordu (Zachariadou, 1983: 192, 1337A, m. 11; 198, 1337M, m. 22; 222, 1375M, m. 22; 231, 1403M, m. 22; 236, 1407M, m. 22). Balmumunun iltizama verilmesi uygulamasının kaldırılması, beyliklerden balmumu ihracının Venedik tebaası tacirler için kârlı bir ticaret haline gelmesini sağlamıştı. Bu ticarette Venediklilerden sonra ikinci sırayı Cenevizli tacirler alıyordu. Nitekim 1381'de Ayasuluğ'dan İskenderiye ve Beyrut'a doğru yelken açan bir Ceneviz gemisinin taşıdığı yükün bir kısmı balmumundan oluşuyordu. Bundan başka 1402 yılında Balat'tan Cenevizli tüccar Conradus de Pestino adına bir miktar balmumu satın alındığı kaydediliyordu (Fleet, 1999a: 35).

Bu dönemde balmumu fiyatları ve balmumu ticaretinde tacirlerin karşılaştıkları masraflar ise bilinmemektedir. Ancak Venedikli tüccar Giacomo Badoer'in 1437 yılına ait kayıtları (geç bir tarih olmasına rağmen) fiyatlar hakkında genel bir tablo çizilmesinde yardımcı olmaktadır. Bu kayıtta, 1437 yılında Samsunlu Ramadan adlı bir Türk tüccarın, net ağırlığı 19 *kantar* 78 *rotoli* olan balmumunu *kantar* başına 22.5 *hyperpyra*dan satın aldığı belirtiliyordu (Fleet, 1999a: 35). Burada adı geçen tüccarın ne kadar masraf yaptığı ise belirtilmemişti. Badoer, 1438 yılına ait bir kaydında bu ticarette tacirlerin yaptıkları masrafları da kaydetmişti. Bu kayıtta Agustin di Franchi adlı bir tüccarın Gelibolu'da 1369 *asper*e (=124.45 hyperpyra) üç çuval balmumu satın aldığı ifade ediliyor ve bu tüccarın yaptığı masraflar da ayrıntısıyla listeleniyordu. Burada tüccarın ödediği taşıma veya hamallık için 6 *asper*, simsarlık için 5 *asper*, çuval, halat ve çanta için 23 *asper*, tartımda görevlilere rüşvet (*magnaria al pexador*) için 5 *asper*, % 2 oranında gümrük vergisinin karşılığı olarak 26 *asper*, depolama için 9 *asper* ve erzak için 27 *asper*den oluşan toplam 101 *asper* (=9.18 *hyperpyra*) tutarında bir masraf

[132] "*Item promittimus et volumus quod vinum, sapo, caseus, et telle, cera, pellamen, et alumen, et omnia alia mercimonia… non debeant poni in apalto…*" (Zachariadou, 1983: 192, 1337A, m. 11; 198, 1337M, m. 22; 222, 1375M, m. 22; 231, 1403M, m. 22; 236, 1407M, m. 22).

[133] "*E al trarre d'Altoluogo si paga diritto di cera 2 per centinaio*" (Pegolotti, 1936: 56).

[134] "*Al peso sottile, cioé alla bilancia, si vende pepe, e indaco, e cera, …*" (Pegolotti, 1936: 58).

söz konusuydu ki bu,1369 *asper*lik alım fiyatının % 7.4'üne karşılık geliyordu (Fleet, 1999a: 35-36).

Türkiye bu dönemde ***gıda maddeleri*** yönünden de oldukça zengin bir ülkeydi ve Türkiye'de yetiştirilen ***sebze ve meyveler*** büyük oranda dışarıya da ihraç ediliyordu. Bilhassa, dönemin kaynaklarının bildirdiği üzere Batı Anadolu'nun bir sebze ve meyve anbarı olduğu gözönüne alındığında bölge ile sıkı ticaret bağları olan İtalyan tacirlerin bu ürünleri ithal etmeleri de kaçınılmaz bir hal alıyordu.

1330'lu yıllarda Türkiye'yi ziyaret eden İbn Battuta (2004: 403, 412, 424, 425, 428, 430), vardığı bütün şehirlerde bağ ve bahçelerin bulunduğundan ve buralarda çeşitli sebze ve meyvelerin yetiştirildiğinden söz ediyordu. Türklerin *kamaruddin* adını verdikleri ve Mısır ile Suriye'ye ihraç ettikleri bir tür kayısı ise İbn Battuta'nın özellikle ilgisini çekmişti: "*Antalya'nın bağ ve bahçeleri çoktur, meyveleri lezizdir. Ahalinin kamaruddin adını verdikleri bir çeşit kayısı çok nefistir. Bademi lezzetli olduğu için kurutulur, Mısır'a gönderilir, nadir ve pahalı kuruyemişlerden biri olarak yerini bulur Kahire çarşılarında*." (İbn Battuta, 2004: 403). El Ömerî (Yücel, 1980: 181) de Türkiye'de her çeşit meyvenin yetiştirildiğinden söz ederek İbn Battuta'yı teyit ediyordu. Pegolotti ise Ayasuluğ'dan ihraç edilen ürünler arasında pirinci de sayıyor[135] ve Antalya'da ise Latin tacirlerin buğdaydan başka arpa (*orzo*) ve baklagil (*legumine*) de satın aldıklarını kaydediyordu.[136]

Venedik ile yapılan antlaşmalarda ise baklagillerden oldukça sık söz ediliyordu. Örneğin Venedik ile Menteşe Beyliği arasında yapılan bütün antlaşmalarda Venedik tebaası tacirlerin ithal ettikleri baklagiller (*legumine*) için *mudd* başına 1 *asper* gümrük vergisi ödemeleri kararlaştırılmıştı.[137] Aydınoğulları ile Venedik arasında yapılan 1353 tarihli antlaşmada ise Venedikli tacirlerin Aydın ülkesinden ithal ettikleri baklagiller için % 4 oranında gümrük vergisi ödemeleri öngörülmüştü.[138]

Ayasuluğ, Balat ve Antalya gibi limanlardan Avrupa'ya bu dönemde sadece Türkiye'nin kendi ürünleri ihraç edilmiyor, aynı zamanda Doğu'nun ***ipek*** ve ***baharat*** gibi lüks ürünleri de Türkiye'ye geliyor ve adı geçen limanlardan Avrupa'ya ihraç ediliyordu. Pegolotti Antalya'yı, Türkiye içlerinden elde edilen ve burada *peso sottile* ile satılan *çivit (indaco)*, *calbano* ile satılan *kına*, *safran* ve *susam* gibi baharat türlerinin bulunduğu önemli bir ticaret merkezi olarak tarif ediyordu.[139] *Safran* ve *susam* Alanya'dan, Cenevizlilerin bu ürünlerin ithalinde son derece faal oldukları Balat'tan ve son olarak içlerinde Gelibolu'nun da bulunduğu Türkiye'nin çeşitli yerlerinden ihraç ediliyordu (Fleet, 1999a: 27). Safranın ihraç edildiği önemli bir ticaret merkezi de Antalya idi. Nitekim 1320'li yıllarda Venedikli tüccar Zibaldone da Canal (1994: 122)'ın kaydettiğine göre safran Antalya'da *occhia* (*ukiyye*, *ons*) adlı bir ölçü birimi ile satılan ürünler arasındaydı. Antalya'dan aynı zamanda *esrar* (*draganti di Turchia*) da ihraç edildiğini ve ihraç edilen bu *esrar*ın Kıbrıs ve Katalonya'da ticareti yapılan pahalı ürünler kategorisine girdiğini Pegolotti belirtiyordu.[140] Gerçekte *kenevir otu* yani *esrar*ın bu dönemde Türkiye'de bolca yetiştirildiğini ve insanlar tarafından kullanımının da yaygın olduğunu İbn Battuta (2004: 402, 443) da kaydediyordu. Pegolotti Antalya'dan aynı zamanda *biber (pepe)* de ihraç edildiğini kaydediyordu[141] ki bu ürün Batılı tacirler, özellikle de Cenevizliler tarafından Türkiye'nin muhtelif yerlerinden

---

[135] "*E d'Altoluogo si trae allume, e biado, e cera, e riso, e canape non filato*" (Pegolotti, 1936: 56).

[136] "*Grano e orzo e legumi si vende in Setalia a moggio e a ghilla*" (Pegolotti, 1936: 58).

[137] "*...solvere debeant de ordeo et quolibet alio legumine asprum unum pro modio…*" (Zachariadou, 1983: 187, 1331M, m. 3; 198, 1337M, m. 20; 222, 1375M, m. 20; 230, 1403M, m. 20; 236, 1407M, m. 20).

[138] "*Item si homines dominationis Cretae et alii aliqui comunis Venetorum voluerint extrahere frumentum vel alia victualia vel legumina de terris nostris, domini Theologi vel fratrum meorum vel nepotum meorum, solvere debeant pro comerclo quattuor pro C* (centinario) *in comerclo…*" (Zachariadou, 1983: 214, 1353A, m. 19).

[139] "*Al peso sottile, cioé alla bilancia, si vende pepe e indaco…*"; "*Al peso del calbano, cioé la stadera ...alcana…*" (Pegolotti, 1936: 57-58).

[140] *"Draganti sono quelli di che si fanno i diodraganti, ed é come di pietra, e discendono di verso Setalia di Turchia, e in Turchia e in Cipri e in Catalogna s'appelano chitirra"* (Pegolotti, 1936: 294, 376).

[141] "*Al peso sottile, cioé alla bilancia, si vende pepe…*" (Pegolotti, 1936: 58).

satın alınıyor ve Ayasuluğ, Balat ve Antalya gibi önemli limanlardan Batı Avrupa'daki şehirlere ihraç ediliyordu. Örneğin 1377 yılında Ayasuluğ'dan Cenova'ya ihraç edilen *biber*, Cenova'da gümrük vergisine tâbi tutulan ürünler arasında listelenmişti (Zachariadou, 1983: 159 n. 668; İnalcık, 1986: 52; Fleet, 1999a: 27). Venedikli tüccar Giacomo Badoer'in *biber* ticaretine dair kayıtlarından anlaşıldığına göre, 1430'lu yılların sonunda *biber*in fiyatı kantar başına 64.3 *hyperpyra*, bir tüccarın biber alımında yaptığı masraf ise alım fiyatının yaklaşık % 4.5 veya % 5'i kadardı[142].

Aslında baharat ticareti sadece Doğu'dan Batı'ya baharat ihraç edilmesi şeklinde tek yönlü gelişen bir ticaret değildi. Bu dönemde Levant ile çok çeşitli mallar üzerinden ticaret yapan, başını İtalyanların çektiği Avrupalı tacirler, Levant'tan baharat ithal ettikleri gibi Levant'a baharat, özellikle de *safran* ihraç ediyorlardı. Batı'daki en iyi ve en mükemmel kalitedeki safran Toskana tepelerinden, San Gimignano'nun banliyösünden elde ediliyordu. San Gimignanolu tacirler Akka'dan Halep, İskenderiye ve Türkiye'ye safran ihraç ettikleri gibi adı geçen yerlere kendi şehirlerinden de safran ihraç ediyorlardı (Abulafia, 1988: 197).

Bu dönemde ihraç edilen ürünler arasında ***halı*** ve ***kilim*** gibi çeşitli dokuma ürünleri ve bu ürünlerin ham maddeleri olan ipek, pamuk ve yün de önemli yer tutuyorlardı. Özellikle Uşak-Gördes-Kula havzasının uluslararası önemde bir halıcılık merkezi haline gelmesi ve halı ve kilim ihracatının da uluslararası ticarette önem kazanması Batı Anadolu Beylikleri'nin ekonomisine büyük katkılar sağlayan gelişmelerdi. Uşak-Gördes-Kula havzasında halıcılık alanındaki bu benzersiz gelişme bir dizi etmene dayanıyordu. Çevre dağların yoğun biçimde Türkmen göçebeleri ile meskun yüksek otlaklarıyla bölge coğrafyası, hem bol miktarda yün, hem de ucuz ve vasıflı emek kaynağı idi. Civarda boyama ham maddelerinden en iyi kalitede kök boya ile şapın varlığı, hızlı akan derelerde ham yünü yıkama ve dokunmuş halıların suda son işlemlerini yapma, Gediz Nehri ile de denize ulaştırma olanağı, bu ideal koşulları tamamlıyordu (İnalcık, 2000a: 76; İnalcık, 1986: 53).

Aksaray'da dokunan halı ve kilimler Türkiye'nin çeşitli limanlarından Doğu ve Batı ülkelerine ihraç ediliyordu. Örneğin 1330'larda Türkiye'yi ziyaret eden İbn Battuta (2004: 414), Aksaray halılarından "*burada koyun yünü ile dokunan halı ve kilimler Aksarayî diye tanınır ve benzerlerine başka hiçbir yerde rastlanmaz. Üretilen mallar Suriye, Irak, Hindistan, Çin ve diğer Türk ülkelerine ihraç edilir*" diye bahsediyordu. Yüzyılın sonlarında ve XV. yüzyılın başlarında Antalya, Alanya ve Balat limanlarından Avrupa'ya hâlâ daha kilim ve halı ihraç ediliyordu ki Balat'tan yapılan ihraçta Cenevizliler etkindiler (Fleet, 1999a: 97). İlerleyen yıllarda da Batı Anadolu'dan Avrupa'ya ihracı devam eden Türkmen halıları, desenlerinin güzelliği ve canlı renklerinden dolayı Avrupa kentlerindeki kilise ve ticarethânelerin duvarlarını süslüyor; aynı zamanda Carpaccio, Lotto ve Holbein gibi ressamların tablolarında yer alıyordu (İnalcık, 2000a: 76 n. 4).

Türkiye'den ham madde halinde ***ipek***, ***pamuk*** ve ***yün***ün Avrupa'ya ihracı ise, kaynaklara yansımasından da anlaşılacağı üzere, daha önemli ve büyük bir ticarî faaliyet idi. Bilhassa ***ipek*** ve ipekli kumaşlar bu ticarette önemli bir yere sahipti. Örneğin el Ömerî (Yücel, 1980: 197), Cenevizli Balaban'dan rivayetle Balıkesir'den şöyle bahsediyordu: "*Balıkesir memleketinden bol miktarda ipek ve ladin çıkar. Buradan Hıristiyan memleketlere naklederler. Buranın ipeği ve kumaşı, Rumlar'ın İstanbul'daki ipek ve kumaşlarına uyar ve en çok İstanbul kumaşları bu ipekten yapılır*". İbn Battuta (2004: 425, 428)'nın da gerek İzmir Hâkimi Umur Bey'den gerekse Bergama Hâkimi Demir Han'dan hediye olarak bol bol ipek ve ipekten yapılmış elbiseler aldığından sözetmesi ipek üretiminin bolluğunu gösteriyordu

Avrupalı tacirler, Antalya ve Alanya gibi limanlardan gemilerle İstanbul, İskenderiye ve Avrupa'nın çeşitli şehirlerine ipek ihracı yaptıkları gibi, Astarabad ve Gilan'ın ham ipeklerinin geldiği Bursa'ya da uğrayarak, oradan da Batı'ya *seta Turchi*

[142] Badoer'in kaydettiğine göre 1436'da tüccar Christofol Bonifazio, kantar başına 785 *asper*den (=69.5 *hyperpyra*) toplam 19.397 *asper* tutarında 10 *pound* (*pondi*) biber satın almıştı. Bonifazio, çeşitli kalemlerden oluşan toplam 907 *asper* tutarında da masraf yapmıştı. Bu masraf da 19.397 *asper*lik alım fiyatının % 4,5'ine karşılık geliyordu (Fleet, 1999a: 28).

olarak bilinen Türk ipeğini ihraç ediyorlardı. İtalya'nın Pisa şehrinde dahi ticareti yapılan Türk ipeği, Pegolotti'nin "*Nomora di Seta*" ve "*Tare di Seta*" olarak bilinen iki ipek listesinde de yer alıyordu (Pegolotti, 1936: 208-209, 212, 297, 300-301, 430).

XIV. yüzyılın ortalarından itibaren Bursa'nın İran'dan gelen ham ipeğin önemli bir merkezi olması, anlaşılan Ayasuluğ ve Balat gibi Batı Anadolu limanlarına da yaramıştı. Zira bu yüzyılda Bursa'dan ipek ihracında oldukça etkili olan Cenevizli tacirler, ürünün Batı'ya ihracında büyük ölçüde Ayasuluğ ve Balat limanlarını kullanıyorlardı (İnalcık, 2000a: 275). 1341 yılı dolaylarında Alman hacı adayı Vasfelyalı Ludolf von Suchem'in Ayasuluğ'dan ihraç edilen ürünler arasında pamuk ve buğday ile birlike ipeği de zikretmesi bunu gösteriyordu (Buch, 1982: 518).

Türkiye bu dönemde aynı zamanda önemli bir ***pamuk*** üretim ve ihraç merkezi idi. Çukurova'da yetiştirilen yüksek kalitedeki pamuklar, Pegolotti'nin kaydettiğine göre, Antalya'da *stadera* ölçü birimi ile işlem görüyor ve buradan Batı'ya ihraç ediliyordu.[143] Batı Anadolu da önemli bir pamuk üretim merkezi idi ve sahip olduğu Ayasuluğ ve Balat gibi önemli limanlar vasıtasıyla ürününü rahatlıkla ihraç edebiliyordu. Arap deve sürücüleri tarafından Ayasuluğ ve Balat limanlarına taşınan pamuğun en büyük alıcıları Sakız Adası'nda yerleşmiş bulunan Cenevizliler idi. XV. yüzyıl ortaları gibi ileri bir tarihi gösterse de Cenovalıların Ayasuluğ ve Balat limanlarından aldıkları pamuğun toplam değerinin yarım milyon altın *duca*ta ulaşmış olduğunun kaydedilmesi bunun bir göstergesi idi (İnalcık, 1998: 403; İnalcık, 1986: 52). Bunda, XV. yüzyıl birinci yarısında Levant'taki ticaretleri inkırâza uğramaya başlayan Cenevizlilerin Mısır ve Suriye'den baharat almak yerine, Avrupa dokuma sanayii için son derece önemli bir ürün olan pamuğu almak üzere Türkiye'ye yönelmeleri önemli bir etken olmuştu. Bu ticaret sayesinde, Cenova'nın Ege'deki kolonisi Sakız Adası'nın önemi giderek artmış ve hatta bu dönemde adanın Cenova hükümetine ödediği yıllık vergi 120.000 altın sikke gibi olağanüstü bir rakama ulaşmıştı (Ashtor, 1974: 12).

Ağustos 1392'de Avignon'da ticareti yapılan ürünler arasında *cotone turchiescho* adıyla Türkiye pamuğunun da listelenmesi bu dönemde Türkiye'den Fransa'ya da pamuk ihraç edildiğini gösteriyordu. Bu pamuğun fiyatı 30 *florin* kadarken, aynı listede yer alan *cotone asciano* (Asya pamuğu) 45 *florin*, *cotone damano* (Dımaşk pamuğu) 40 *florin* ve *cotone alessandrino* (İskenderiye pamuğu) 36 *florin* olarak kaydedilmişlerdi (Fleet, 1999a: 99). Venedik'in diğer pek çok üründe olduğu gibi Türkiye'den pamuk ithalinde de Girit Adası aracı rolü oynuyordu. Nitekim tüccar Franciescho Bartolomei ile tüccar Marco Ramella, Kandiye'den Venedik'teki efendileri tüccar Pignol Zucchello'ya yazdıkları 18, 20, 22 ve 23 Eylül 1347 tarihli mektuplarda, Türklerden satın aldıkları 1712 *ibs* (*peso sottile* veya *libre sottile*) ağırlığındaki 10 çuval Türk pamuğunu (*cotone di Turchia*, *goton de Turchia*, *cotono turchescho*) Venedik'e göndermek üzere tüccar Marco Fratello'nun gemisine yüklediklerinden bahsediyorlardı.[144]

Türkiye pamuğunun Avrupa ülkelerine pazarlanmasında Cenevizli tacirlerin payı oldukça fazla idi. Onların bu etkinliği Sakız Adası'na yerleşmiş olmaları ve Türkiye'den ihraç edilen pamuğun ilk alıcısı olmalarından kaynaklanıyordu. Örneğin 1343'te Cenova'dan L'Ecluse'e doğru hareket eden bir gemide bulunan üç *balya* pamuk ipliği Sakız'daki Cenevizli tacirler tarafından muhtemelen Türkiye'den alınarak Cenova'ya getirilmişti. Çünkü bu *balya*lar 210 *kantar* Kütahya şapı ile birlikte kayda geçirilmiş ve toplamda bu ürünler 396 *florin*e teminat altına alınmıştı. Bundan başka 1377 tarihli Cenova vergi kayıtlarında, Balat'tan Luchino Gibo'nun gemisine yüklenen ürünler arasında 942 Cenova *pound*u değerinde 37 çuval Türk pamuğu da yer alıyordu (Fleet, 1999a: 100). Sakız'daki Cenevizli tacirlerin Türkiye'den pamuk ithalleri bir sonraki yüzyılın başlarında da aynı hızla devam etmişti. Nitekim Sakız'daki noter

[143] "*Al peso del calbano, cioé la stadera, si pesa…, cotone…*" (Pegolotti, 1936: 58).

[144] "*Ancho vi mando con questa detta nave di ser Marco Fratello sachetti .X. di cotone turchesco segniati cosi e' qua' pesano libre .MDCCXII. al peso sottile e deno paghare di nolo libre .IIII. soldi .XV. del .M. al peso sottile e detti sacchi di cotone di so' di queste vostre ragioni di qua*" (Zucchello, 1957: 92 no. 46, 93 no. 48, 95 no. 50, 100 no. 51; Fleet, 1999a: 100).

Giovanni Balbi'nin kaleme aldığı, Bergamalı Türk tüccar Kâtip Paşa (*Catip Bassa Turchi de Bergamo*)'nın Sakız'da Cenovalı tüccarlara pamuk satışını konu alan 2 Nisan 1414 tarihli bir noterlik belgesi, bu ticaretin sürekliliğini gösteriyordu.[145]

Yün, ***keten*** ve ***kenevir*** de Türkiye'den Avrupa'ya ihraç edilen mallar arasındaydı. Örneğin Zibaldone da Canal (1994: 122), Batılı tüccarların Antalya'dan ihraç ettikleri bütün keten ve yünlü kumaşların Antalya'da *braccio* adlı bir kumaş ölçüsü ile satıldığını kaydederken Pegolotti de, Ayasuluğ'dan ihraç edildiğini söylediği ürünler arasında keneviri (*canape*) de zikrediyor[146] ve aynı zamanda Latin tacirlerin Antalya'dan keten (*lino*) ithal ettiklerinden bahsediyordu.[147]

Türkiye bu dönemde gerek Avrupa ülkelerine gerekse Doğu memleketlerine önemli miktarda ***kereste*** ve ***meşe mazısı*** da ihraç ediyordu. Özellikle Mısır'da kereste ve meşe mazısına duyulan ihtiyaç arttıkça Türkiye'nin güney ve batı bölgelerindeki göçebe Türkmenler arasında tahtacılık olarak da adlandırılan orman ürünleri işçiliği ve kerestecilik de yaygın bir iş kolu haline geliyordu. Bundan dolayı Antalya, Alanya, Fenike, Balat ve Ayasuluğ limanlarının ihraç ürünleri arasında kereste ve diğer orman ürünleri de eksik olmuyordu.

1330'lu yılların öncesi için Pegolotti, Antalya'dan ihraç edilen ürünlerin arasında mazı (*galla*), zift (*pece*) ve kereste (*alcana*) gibi orman ürünlerinin önemli bir yer tuttuğunu belirtiyordu.[148] Pegolotti'nin kaydını doğrular nitelikte olmak üzere Zibaldone da Canal (2004: 121) da Antalya'da *rotolo* ile işlem görüp Avrupa'ya ihraç edilen ürünler arasında meşe mazısını da sayıyordu. 1330'lu yılların başında İbn Battuta (2004: 402) da kerestesinin bol olduğunu söylediği Alanya'dan *balya*lar halinde yüklenen kerestenin İskenderiye, Dimyat ve öteki Mısır limanlarına ihraç edildiğinden bahsediyordu. Bununla birlikte kereste, gemi gibi savaş araçlarının yapımında kullanılan temel maddelerden biri olduğu için bu dönemdeki ticaret yasaklarının vazgeçilmez bir ürünüydü. Bilhassa Papaların Müslümanlar ile ticaretin yapılmasını yasaklayan kararlarında ticaret gemilerinin Mısır ve diğer Müslüman ülkelere kereste taşıması yasaklanıyordu. Örneğin 1379 yılında Papa, Rodos'daki Şövalyelere, Türkiye ile kereste ticareti yapmamaları karşılığında Türkiye'den ihtiyaç duydukları buğday ve diğer gıda maddelerini ithal etmelerine izin vermişti (Luttrell, 1988: 107). Buna rağmen özellikle İtalyan tacirler, Türkiye'den aldıkları keresteyi çeşitli Müslüman ülkelere ihraç etmeyi sürdürüyorlardı. Zaman zaman Türkler de kereste ticaretine sınırlamalar getiriyorlardı. Örneğin 1400 yılında Osmanlı şehzâdesi ve aynı zamanda Aydın İli'nin yöneticisi Ertuğrul Çelebi, Venedikliler ile iyi ilişkiler kurup, Venedikli tacirlere ülkesinde ticaret serbestisi bahşederken, bu serbestiyi hububat, kereste ve ata teşmil etmemişti (Ş. Turan, 1990: 180).

Türkiye'nin bu dönemde hem ihraç hem de ithal kalemlerinden birini de ***madenler*** oluşturuyordu. Batı'dan ithal edilen madenlerin arasıra Türkiye'de satılmadan kalması, geniş bir ihraç ürün yelpazesine sahip olan Türkiye'nin bu dönemde bir maden kıtlığından muzdarip olmadığını ve Batı'dan maden ithalinden ziyade Batı'ya maden ihraç ettiğini gösteriyordu. Türkiye'de bu dönemde genellikle bakır, demir ve gümüş madenleri işletiliyor ve bu madenler Ayasuluğ, Balat ve Antalya limanlarından ihraç ediliyordu.

Türkiye'nin Avrupa'ya ihraç ettiği madenler arasında özellikle ***bakır*** (*rame*) önemli bir yer tutuyordu. Zibaldone da Canal (1994: 121), Antalya'da ticareti yapılan bakırın *rotolo* ile işlem gördüğünü kaydederken, Pegolotti bakırı Antalya'da *peso sottile* denilen hafif bir ağırlık ölçüsü ile işlem gören mallar arasında sayıyor ve Latin tacirlerin

---

[145] "*Raffaelis Centurionus domini Johannis, civis Janue et Johannes Paterius civis Chii tamquamm factor Alamani, Sofiano de Foliis Veteribus necnon nomine et vice Catip Bassa Turchi de Bergamo pro quibus de rato habitus ad cautelam promixerunt subditis. De et super omnibus littibus, questionibus, differenciis et controverssiis vertentibus et verti sperantibus occassione emptionis certorum cotonorum factis hoc anno per dictum Raffaelem a predictis Alamano et Chitipi*" (Fleet, 1999a: 172).

[146] "*E d'Altoluogo si trae…, canape non filato*" (Pegolotti, 1936: 56).

[147] "*Al peso del calbano, cioé la stadera, si pesa…, lino…*" (Pegolotti, 1936: 58).

[148] "*Al peso del calbano, cioé la stadera, si pesa…, e galla, e alcana, e pece…*" (Pegolotti, 1936: 58).

burada bakır ticareti yaptıklarından sözediyordu.[149] Pegolotti, Antalya'da ticareti yapılan bu bakırın buraya nereden geldiğini açıkça belirtmemesine rağmen, bu ürünün ithal bir ürün olmayıp, Türkiye'deki bakır madenlerinden elde edilerek buraya getirildiği anlaşılıyor. Söz konusu bakır madenleri ise Sinop, Samsun, Kastamonu ve Osmancık'ta bulunuyordu. İbn Battuta (2004: 418) ise Erzincan bölgesinin bakır madenlerinin meşhur olduğundan sözetmesine rağmen buradan elde edilen bakırlar Ayasuluğ, Balat ve Antalya limanlarına kadar gelemiyor ve muhakkak surette Karadeniz limanlarından ihraç olunuyordu.

Ayasuluğ'dan ihraç edilen bakırın ilk alıcıları ise Sakız Adası'ndaki Cenevizliler idi. Hatta Türk tüccarlar bazen bizzat bu ürünü Sakız Adası'na götürüyorlar ve orada ticaretini yapıyorlardı. Örneğin 1404'te Sakız'da bakır ticaretine dair düzenlenen bir belge bunu kanıtlıyordu. Hacı Mustafa (*Cagi Mostaffa*) adlı Bursalı bir Türk tüccar ile Elias Sacerdotus adlı bir Yahudi tüccar arasında düzenlenen bu belgede Hacı Mustafa, adı geçen Yahudi tüccara sattığı bakırın parasını tastamam aldığını şahitler huzurunda teyit ediyordu (Fleet, 1999a: 22, 118). Bu dönemde Ayasuluğ limanından sadece Sakız Adası'na değil, İspanya'ya kadar bakır ihraç edildiği de oluyordu. Örneğin her ikisi de Barcelonalı olan Martino Umcentii ve Alnardo Belegerio adlı iki tüccarın donattığı bir ticaret gemisi, 1381'de Sakız'a ve oradan da Ayasuluğ'a varmış ve Ayasuluğ'dan yüklendiği bakır ile İspanya'ya dönmeden önce İskenderiye ve Beyrut limanlarına uğramıştı (Fleet, 1999a: 117).

XIV. yüzyılda bakır fiyatlarının hangi düzeyde seyrettiği ve bu ticarette tacirlerin karşılaştıkları masrafların miktarı ise tam olarak bilinmemektedir. Bununla beraber 1390 yılında İsfendiyaroğulları hükümdarı Süleyman Paşa ile Cenevizli tacirler arasındaki bakır ticaretini konu alan bir belgede kaydedilen rakamlardan bakır fiyatlarına dair bir fikir edinmemiz mümkündür. Bu belgede Cenevizli Constantino de Groto ile yine bir Cenevizli Raffaele Capello adlarındaki iki tüccarın 1390 yılında Pera (Galata, Beyoğlu)'da İsfendiyaroğulları hükümdarı Süleyman Paşa (*Solimambasa Turchus, domini Castamene*)'dan 16.000 *pound* = 4.000 *Pera kantarı* miktarında Kastamonu bakırı satın aldıklarından ve karşılığında Süleyman Paşa'ya 476.000 Kastamonu gümüş *asper*i tutarındaki meblağı birlikte ödemek hususunda anlaştıklarından bahsediliyordu. Bu kayıttan anlaşıldığına göre, Kasatamonu bakırının *pound*u 29.75 Kastamonu *asper*i (= 1.5 *hyperpyra*) idi.[150]

Önemli gümüş madenlerine sahip olan Türkiye'nin ihraç ettiği ürünler arasında ***gümüş*** (*argento*) de bulunuyordu. El-Ömerî (Yücel, 1980: 182), Sivrihisarlı Şeyh Haydar Uryan'dan rivayetle, Rum diyarında (Türkiye'de) Cengiz Han ailesine (İlhanlılara) ait olan üç yerde gümüş madenlerinin işletildiğini; birisinin Lü'lü şehrinde, ikincisinin Gümüş şehrinde, üçüncüsünün de Bahart şehrinde bulunduğunu ve Cengiz Han ailesinin bu ülkeden ayrılma yılı olan 1332/33 yıllarına kadar işçilerin buralarda devamlı bir şekilde halis gümüş çıkarttıklarını kaydediyordu. El-Ömerî (Yücel, 1980: 188, 191), ayrıca Cenevizli Balaban'dan rivayetle de Şecaeddin Uğurlu'nun ülkesindeki Gümüş şehrinden gümüş madeni çıkarıldığından ve Germiyan İli'ndeki Gümüşşar şehrinden elde edilen gümüş madeninin Cengiz Han ailesinin elinde bulunan gümüş madeninden daha çok verimli olduğundan sözediyor ve şöyle diyordu: "*Çıktığı yer kolaydır, safdır, filizleri azdır, çok kolay elde edilmektedir. Şu muhakkak ki bunun gümüşü daha iyi ve yüksek kalitededir. Çıkarma masrafı da ucuzdur*". Seyyah İbn Battuta (2004: 417) da Kümiş olarak zikrettiği Gümüşhane şehrinden bahsederken burada gümüş madeninin bulunduğunu ve Irak ile Suriye'den gelen tacirlerin buradan bu malı satın aldıklarını kaydediyordu. Bundan başka İbn Battuta (2004: 421, 422, 424, 425), Aydınoğulları'nın sarayında altın ve gümüşten tas, kaşık ve diğer eşyalar

[149] "*Al peso sottile, cioé alla bilancia, si vende…, rame…*" (Pegolotti, 1936: 58).

[150] "*… quod inter ipsum Constantinum ex una parte et dictum Raffaelem Capellum ex altera, fuit et extitit facta contracta celebrata et inita quedam conpositio sive societas de et super libris sexdecim milibus rami, ad pontus agregii et potentis domini Solimambasa Turchi, domini Castamene, que capiunt et astendunt ad pontus Peyre [**Pera**] sommam cantariorum quatuormillium vel circa, quod ramum extitit emptum per dictum Constantinum a dicto domino Solimambassa pro pretio et nomine pretii asperorum mille millium quadringentorum septuaginta sex millium argenti de Castamene*" (Fleet, 1999a: 159).

bulunduğunu ve gerek Mehmed Bey'in gerekse de oğlu Umur Bey'in kendisine verdiği hediyeler arasında altın ve gümüşün de önemli bir yer tuttuğunu yazıyordu. Anonim İtalyan kroniği de, muhtemelen 1346'da Umur Paşa'yı ziyaret eden Venedikli elçilerin ifadelerine dayanarak, Umur Paşa'yı tarif ederken onun altın bir kaşık kullandığını ve bütün sofra takımının son derece değerli ve süslü olduğunu belirtiyordu.[151]

Türkiye içlerindeki madenlerden elde edilen gümüşlerin Batı'ya ihracı yine Türkiye'nin batı ve güney kıyılarındaki Ayasuluğ ve Antalya gibi önemli ticaret merkezlerinden yapılıyordu. Örneğin Pegolotti, gümüşün Ayasuluğ'da parçalar halinde satıldığını[152] ve Antalya'da ticareti yapılan gümüşün ise *Kıbrıs markası* ile işlem gördüğünü ve 1 *Kıbrıs markası* gümüşün de 30 *peso* ettiğini yazıyordu.[153] Balat'ta da ticarî işlerde gümüş kullanımı yaygındı. Zira Menteşe Emiri Musa Bey, Kandiye Dükü Pietro Badoer ile yaptığı 1358 tarihli antlaşmada, evvelce babasının, görüşmelerde bulunmak üzere Balat'a gelen Kandiye Dükü'nün elçisi Francisci Blanco'dan aldığı 800 altın *florin* tutarındaki gümüş borcunu yine gümüş ile ödemeye söz vermişti.[154] Aynı zamanda 1377'de Balat'tan Cenova'ya Alman altını (*aurepelium*) ihraç edilmiş ve bu ürün Cenova'ya girişte gümrük vergisine tabi tutulmuştu (Fleet, 1999a:121).

Türkiye'den ihraç edilen madenler arasında ***kurşun*** da yer alıyordu. Özellikle Cenevizli tacirlerin Levant'tan Batı'ya mal getiren gemilerinde daima kurşuna rastlamak mümkündü. Örneğin XIV. yüzyılın sonlarına doğru Cenevizli tacir Bartolomeo Vignoso'nun Levant'tan getirdiği mallarının bir envanteri çıkarıldığında içlerinde Türkiye'den yüklediği 50 *kantar* kurşun da bulunmuştu (Fleet, 1999a:117).

[151] "*E sì teneva in mano uno cucchiaro d'aoro e fortemente devorava*" (Anonimo Romano Cronica, 1979: cap. XIII).

[152] "*Argento in pezzi e in buglione si vende ad Altoluogo a <diritto che si pago>"* (Pegolotti, 1936: 56).

[153] "*Argento si vende in Setalia a pesi, che li 30 pesi fanno uno marchio di Cipri*" (Pegolotti, 1936: 58).

[154] "*Item promitto dare suprascripto fratri meo Duche et eius consilio florenos auri octingentos de comerclo meo pro resto solutionis argentei comunis Cretae, quod accepit pater meus de manibus Francisci Blanco existentis in Palatia per negotia comunis, et pro solutione damni facti a nostria Turchis fidelibus dominationis Cretae super griparie Leonis Marmara*." (Zachariadou, 1983: 218, 1358/1359M, m. 5).

4.2.2. İthal Ürünler

4.2.2.1. *Şarap*

Türkiye'de bu dönemde şarap, hem ithalatı hem de ihracatı yapılan iki yönlü bir ticaret emtiasıydı. Türkiye bu dönemde sadece Avrupa'dan şarap ithalatında bulunmuyor, aynı zamanda sahip olduğu üzüm bağları sayesinde şarap da üretiyor ve bu şarabı gerektiğinde dışarıya da ihraç ediyordu. Nitekim 1330'lu yıllarda seyyah İbn Battuta (2004: 424-425), Ayasuluğ'u tarif ederken ırmağın her iki kıyısı boyunca sıralanmış cins cins ağaç, asma çardakları ve üzüm bağlarından sözediyordu ki bu durum Ayasuluğ'da şarap üretiminin yapıldığını gösteriyordu. Aynı şekilde el-Ömerî (Yücel, 1980: 182, 183) de Türkiye'de halkın yaz ayından başlayarak kış yiyeceklerini depo ederlerken şarap da hazırladıklarını ve Tuguzlu (Denizli)'da halkın üzüm şarabından daha ziyade sarhoşluk veren narlardan şarap ürettiklerini, yanlarında üzüm şarabının pek çok olmasına rağmen ahalinin en çok nar şarabı tükettiklerini kaydediyordu ki bu kayıtlar bu dönemde Türkiye'de şarap üretimi ve tüketiminin fazla olduğunun delilleridir. Türkiye'de bu dönemde şarap üretimi ve tüketiminin bu kadar yaygın olmasında Türklerin İslâmın içki yasağı kuralına pek aldırış etmemeleri kadar geç fethedilen Batı Anadolu'da Müslüman olmayan tebaanın nüfusunun yoğun oluşu da etkili bir unsurdu. Gerçekte şarap üretiminin yapıldığı yer olarak Batı Anadolu ve üreticilerin çoğunun da Hıristiyanlar olarak kaydedilmesi bu ürünün üretim ve tüketimindeki gayr-i müslim faktörünü ortaya koyuyordu. Tüccar Franciescho Bartolomei'nin Venedik'teki tüccar Pignol Zucchello'ya yazdığı Şubat 1337 tarihli bir mektupta Eski ve Yeni Foça'dan şarap ithalatında bulunduğundan bahsetmesi, bu dönemde Türkiye'den şarap da ihraç edildiğini fakat aynı zamanda her iki Foça ahalisini de Hıristiyanların teşkil ettiği gözönüne alındığında bu ürünün gerek üretiminde gerekse de ticaretinde gayr-i müslim unsurların etkin olduğunu gösteriyordu.[155] Nitekim Anadolu'nun Moğol valisi Temurtaş 1320'lerde ülkedeki şarap üretimi ve satışından Hıristiyanları menetmişti (Vryonis, 1971: 225).

Batılı tacirlerin Türkiye'den şarap ithal etmeleri XIII. yüzyılın ikinci yarısına kadar geriye gidiyordu. Örneğin Venedik Dogesi'nin Mart 1278'de, son on yıl içerisinde Venedikli tüccarlara, mallarına ve gemilerine yapılan hasara ilişkin Bizans İmparatoruna sunduğu üç yüzü aşkın olayın tarihçesini içeren listede, Venedikli Giovanni Bembo ve Eğribozlu üç tüccarın Fethiye'den bir gemi yükü buğday ile birlikte şarap da alarak yola koyuldukları fakat yolda Bizans hükümeti adına hareket eden Rodoslu korsanların saldırısına uğradıkları anlatılıyordu (Zachariadou, 1983: 3-4). Hemen hemen aynı yıllarda Michaele de Verona, Nicolao Dente ve Filippo Bono adlı Venedikli tacirler de Kadı Kalesi (*Ania*)'ne şarap satın almaya gelmişlerdi (Fleet, 1999a: 75 n. 15).

Şarap, XIV. yüzyılda da tacirler için önemli ticaret ürünlerinden biri olmaya devam etmişti. Ancak XIV. yüzyılın ilk yarısında güçlerinin doruğunda olan Batı Anadolu'daki Türk Beylikleri, devlet hazinesi için önemli bir gelir kaynağı olduğunu gördükleri şarap ticaretini kontrol altına almaya başlamışlardı. Bu kontrol de gerek şarap için belirlenen gümrük vergilerinin toplanması işinin devlet adına ihale yolu ile birisine iltizama verilmesi gerekse çarşı ve pazarlarda şarabı satma izninin Bey tarafından özel bir izin ile birisine bahşedilmesi şeklinde gerçekleşiyordu. Nitekim Vasfelyalı Ludolf von Suchem'in Ayasuluğ Hâkimi Türk Sultanı *Zalabin* (Hızır Bey)'in izni ile şehrin bir kenarında oturan, kocası vaktiyle şehrin efendisi olan soylu hanımın burada tüccarlara şarap sattığından bahsetmesi, 1340'lı yıllarda hem bu ticaretin devam ettiğini hem de Bey'in bu ticaretteki denetim hakkını elinde bulundurduğunu gösteriyordu (Buch, 1982: 518). Bununla birlikte Aydınoğlu Hızır Bey ile Kutsal İttifak arasındayapılan 1348 tarihli antlaşmada, Kutsal İttifak kadırgalarının beylik topraklarına gelmeye ve herhangi bir *comerclum* veya diğer vergileri ödemeksizin ihtiyaç duydukları ekmek, şarap, et ve diğer bütün yiyecek ve içecekleri satmaya ve satın almaya izinli olduklarını ifade eden bir hüküm, İzmir'e düzenlenen Haçlı Seferi'nden sonra beyliğin

[155] "*.VI. di vino vecchio di .II. foglie*" (Zucchello, 1957. 14 no. 2).

gücünü yitirmeye başladığı ve şarap ticaretinin devam etmesine rağmen artık beylerin bu ürünün ticaretini kontrol edecek güçten mahrum kaldıkları anlamına geliyordu.[156]

Diğer taraftan yapılan antlaşmalardan ve Kandiye noter belgelerinden anlaşıldığına göre, başta Venedikliler, Cenevizliler ve Katalanlar olmak üzere Batılı tüccarlar, Türkiye'den şarap ithal ettikleri gibi Türkiye'ye önemli miktarda şarap da ihraç ediyorlardı. Türkiye'ye Batılı tacirler tarafından ihraç edilen bu şarabın üretildiği yer ise Yunanistan idi (Zachariadou, 1983: 171). Aynı zamanda İtalyan tacirler anavatanları İtalya'dan da Türkiye'ye şarap ihraç ediyorlardı. Örneğin Napoli'den Ayasuluğ'a gemilerle şarap getiriliyordu ki bu ticarette Venediklilerden ziyade Cenevizli tacirler etkindiler (Fleet, 1999a: 76).

Beylikler arasında bilhassa Menteşe Beyliği şarap ticaretinden önemli bir gelir elde ediyordu. Zira beyliğin, Türkler ile Latinler arasında siyasî ihtilafların olduğu dönemlerde dahi Latinler ile şarap ticaretini sürdüren bir politika izlemesi, bu ürünün Menteşe Beyliği'nin ekonomisindeki önemini gösteriyordu. Örneğin Haçlı kuvvetlerinin Aydın, Saruhan ve Karesi Beylikleri'nin liman ve gemilerine saldırdığı ve Edremit'te Karesi beylerinden Bergama Emiri Yahşi Han'ın donanmasını imha ettiği 1334 yılında Menteşe Beyliği, Latinler ile barışı ve ticaret ilişkilerini muhafaza etmişti. Zira Girit-Rodos arasında şarap ticareti yapan Giritli bir tüccarın tam da bu sırada Menteşe Beyi'nden Balat'a şarap ihraç etme izni alması, Menteşe Beyi'nin bu politikasının bir sonucuydu (Zachariadou, 1983: 33).

Bu dönemde ithal edilen şarabın fiyatı, kalitesine ve ithal edilen bölgedeki uygulamalara göre değişiyordu. Bununla beraber XIV. yüzyıl boyunca bütün ürünlerde olduğu gibi şarabın fiyatında da sürekli bir artışın olduğu gözleniyordu. Örneğin XIV. yüzyıl başlarında Girit'te 1 *mistato* (10.731 lt.) şarabın fiyatı 1/10 ile 1/12 *hyperpyra* (1 *hyperpyraya* 10-12 *mistato* şarap) arasında değişirken (Morrisson and Cheynet, 2002: 834-835), Şubat 1337 tarihli bir kayıttan anlaşıldığına göre 100 *mistato* şarabın fiyatı da 40 *hyperpyra*ya (1 *hyperpyraya* 2.5 *mistato* şarap) kadar yükselmişti.[157] "*Kara Ölüm*" adlı veba salgınından ve 1344 tarihli Haçlı Seferi'nin yol açtığı ticaret yasaklarından dolayı kıtlığın hüküm sürdüğü 1347/48'li yıllarda ise, tüccar Franciescho Bartolomei'nin 17 Mart 1346'da Kandiye'den Venedik'teki efendisi tüccar Pignol Zucchello'ya yazdığı mektuptan anlaşıldığına göre, tüm bu olumsuzluklara rağmen şarap fiyatlarında fazla bir değişiklik olmamıştı. Ancak, *malvagia* adlı iyi kalitedeki şarabın fiyatı 50 ile 55 *hyperpyra* arasında gidip gelmişti.[158] Yüzyılın sonlarına gelindiğinde ise Girit'te 100 *mistato* şarap 27 ile 60 *hyperpyra* (1 *hyperpyraya* 3.7-1.6 *mistato* şarap) arasında alıcı buluyordu (Morrisson and Cheynet, 2002: 835; Zachariadou, 1983: 172).

Batı Anadolou Beylikleri şarap ticaretinden önemli miktarda gümrük gelirleri de elde ediyorlardı. Nitekim Pegolotti'nin kaydettiğine göre, 1330'lu yılların hemen öncesinde, Batılı tacirler Ayasuluğ'a getirdikleri şarap için *Napoli bottesi* (= *botte di mena* = 523.44 lt.) başına 1 altın *florin* tutarında gümrük vergisi ödüyorlardı.[159] Beylikler ile Venedik arasında yapılan antlaşmalarda da Venedik tebaası tacirlerin beylik topraklarına ihraç ettikleri şarap için belirli fiyat ve oranlarda gümrük vergisi ödemelerini öngören hükümler bulunuyordu. Örneğin Menteşe Beyliği ile Venedik arasında yapılan 1337 tarihli antlaşmada Batılı tacirlere ithal şarapta *vegata* başına 50 *asper* (yaklaşık 2 *florin*) tutarında bir gümrük vergisi ödeme zorunluluğu getirilmişti ki bu fiyat Beylik ile Venedik arasında yapılan sonraki bütün antlaşmalarda da aynen

[156] "*Item promittimus et iuramus quod omnes gallee sancte unionis possent uenire per tota loca nostra et portus, emere, uendere totum illud, quod erit necessarium illis pro reffrescamento ipsarum uidelicet panem, uinum, carnes et omnia alia victualia, non solvendo aliquod comerclum nec aliquod ius dominationis."* (Thomas, 1880: 317 no. 168; Zachariadou, 1983: 209, 1348A, m. 19).

[157] "*botti .VI. di vino che costo perperi .XL. el .Ç. …….*" (Zucchello, 1957: 10, 11. no. 2)

[158] "*Di qua da mare no' v'a nesuna novella che da scrivare sia: vini per Alisandrea vagliono perperi .XL. o meglio e gli atri meno per ragione, malvagie da perperi .L. in .LV.*" (Zucchello, 1957: 54 no. 24).

[159] "*Vino, fiorino 1 d'oro la botte di Napoli*" (Pegolotti, 1936: 56).

kabul edilmişti.[160] Böylece şarap, Menteşe Beyliği'nde Aydınoğulları'nda olduğundan daha fazla vergiye tabi tutulan tek ürün olma özelliğini kazanmıştı. Nitekim Venedik ile Aydın Beyliği arasında yapılan 1337 ve 1353 tarihli antlaşmalarda ithal edilen şarap için Venedikli tacirlere *Napoli vegetası* veya *buta de mena* başına 1 altın *florin* ödeme zorunluluğu getirilmişti.[161]

Bu dönemde Sakız Adası ve Yeni Foça'daki Cenevizlilerin ithal şaraba uyguladıkları gümrük vergi tarifeleri ise, aynı coğrafyayı paylaşmalarına rağmen Aydın ve Menteşe Beylikleri'ndeki uygulamalardan farklılık arzediyordu. Örneğin Sakız Adası'nda ithal şarap için gümrük vergisi 1351 yılından XV. yüzyılın başlarına kadar hep *vegete* başına 0.5 *florin* olarak belirlenmişti ki bu fiyat Aydınoğulları'nkinden iki, Menteşeoğulları'nkinden ise dört kat daha ucuz idi. Buna karşılık Cenevizliler Yeni Foça'da ithal şaraba *vegete* başına 4 *florin* gibi yüksek bir gümrük vergisi uyguluyorlardı (Fleet, 1999a: 77).

Aydın ve Menteşe Beylikleri'nde ithal şarap üzerinde bir devlet tekeli söz konusuydu ve bu ürün için tespit edilen gümrük vergilerini toplama işi devlet adına bir kişi veya gruba iltizama veriliyordu. Beylikler'deki siyasî karışıklıklardan ve onların arasındaki ihtilaflardan yararlanarak, tebaası tacirlerin kârlarını düşüren bu uygulamaları kaldırma girişimlerinde bulunan Venedik Cumhuriyeti, pek çok ürün üzerindeki bu tekelleri kaldırmasına rağmen şaraptaki bu uygulamaya son verememişti. Nitekim Pegolotti, Latin tacirlerin Ayasuluğ'da bütün ürünlerde gümrük vergisinden muaf tutulmalarına rağmen, şarap ve sabun için belirli oranlarda gümrük vergisi ödemek zorunda olduklarını, çünkü bu malların Ayasuluğ'da iltizama (*appalto* veya *gabella*) verilen ürünler arasında bulunduğunu kaydediyordu.[162] Aydınoğulları ile Venedik arasında yapılan 1337 ve 1353 tarihli antlaşmalarda da pek çok ürün için Venedikli tacirlere gümrükten muafiyet bahşedilmişse de şarap söz konusu olduğunda Pegolotti'nin bahsettiği uygulama aynen yürürlükte kalmaya devam etmişti (Zachariadou, 1983: 192, 1337A, m. 7; 214, 1353A, m. 20).

Venedikliler, Menteşe Beyliği'nde de şarap üzerindeki *appalto*yu kaldıramamışlardı. Nitekim Menteşe Beyliği ile Venedik arasında yapılan bütün antlaşmalarda şarap, üzerinden *appalto*nun kaldırıldığı mallardan daima hariç tutulmuştu.[163] Gerçekte Menteşe Beyliği'nin şarap üzerindeki bu uygulaması tam olarak devlet tekeli anlamına gelmiyordu. Zira antlaşmalarda "*namatari*" ünvanlı bir devlet görevlisinin veya mülteziminin şarap ticareti söz konusu olduğunda pazarlarda üstlendiği vazifeye bakılırsa, bu uygulamanın aslında devletin pazarlarda bu ürünün alım ve satımında öncelik ve müdahale haklarını kullandığı görülmektedir. Örneğin Menteşe Beyliği ile Venedik arasında yapılan 1331 tarihli antlaşmanın 13. maddesi veya paragrafı, şayet Bey'in pazardaki ithal şarabı satın almayı isterse memurlarından *namatari* ünvanlı birisini bu iş ile görevlendirdiğini ve bu kişinin de şarabın sahibi tüccar ile on gün içinde anlaşıp malı satın alma hakkı ve önceliğinin bulunduğunu ancak bu süre zarfında anlaşma sağlanamazsa malın sahibi tüccarın malını, istediği kişiye satmakta serbest olduğunu karara bağlıyordu.[164] Venediklilerin diğer ürünlerde de henüz *appalto*yu

---

[160] "*…excepto vino quod volumus quod solvat aspros quinquaginta pro qualibet vegete et sic pro ratione solvatur pro caratello et non aliud*." (Zachariadou, 1983: 198, 1337M, m. 22; 222-223, 1375M, m. 22, 28; 231, 1403M, m. 22; 236-237, 1407M, m. 22).

[161] "*Vino, cuius solutio est florinus unus pro qualibet vegeta de Napoli.*" (Zachariadou, 1983: 191, 1337A, m. 7). "*Salvo quod pro vini buta de mena florinum unum…*" (Zachariadou, 1983: 214, 1353A, m. 20).

[162] "*Tutte maniere di genti che portino merce, all'entrare sono franchi, che non pagano niente salvo che di vino o sapone, perché sono in appalto in Altoluogo, cioé in gabella*" (Pegolotti, 1936: 56).

[163] "*Item promittimus et volumus quod vinum, sapo, caseus et telle, cera, pellamen et alumen et omnia alia mercimonia, quae adducunt Cretenses vel Veneti vel alii fideles comunis Venetorum vel voluerint de terris nostris extrahere, non debeant poni in apalto, excepto vino quod volumus quod solvat aspros quinquaginta pro qualibet vegete et sic de ratione solvant pro caratello et non aliud*." (Zachariadou, 1983: 198, 1337M, m. 22; 222, 1375M, m. 22; 231, 1403M, m. 22; 236, 1407M, m. 22).

[164] "*Item quod mercatores qui portabunt vinum ad terras dicti admirati possint illum discaricare et portare ad domum suam: et si namatari dicti admirati illud emere voluerit et erit in concordia cum venditore, habeat terminum dierum decem solvendi ci precium vini et accipere vinum; et si ei non solverit usque ad*

kaldıramamış olduğu bu antlaşmada yer alan bir diğer madde, şarap haricindeki diğer ürünlerde devletin pazardaki öncelik hakkının üç gün olduğunu ifade ediyordu.[165]

4.2.2.2. *Sabun*

Batılı tacirlerin Türkiye'ye ve Levant'ın diğer ülkelerine ihraç ettiği Avrupa menşeli mallar arasında lüks bir meta olarak değerlendirilen sabun da önemli bir yer tutuyordu. Sabunun üretiminde ve Türkiye'ye ihracında İtalyan tacirler oldukça etkindiler. Bilhassa Cenova, Venedik, Gaeta, Pisa ve Ancona gibi İtalyan şehirlerinde üretilen sabunlar sandıklar (*migliaro*) halinde Levant'a ihraç ediliyordu. Tüccar Franciescho Bartolomei'nin 26 Mayıs 1345'te Kandiye'den Venedik'teki efendisi tüccar Pignol Zucchello'ya yazdığı bir mektuptan anlaşıldığına göre, bu dönemde doğuya ihracı yapılan kaliteli sabun, yumuşak ve küçük parçalar halinde olmalı ve bir *migliaro* [sandık, sabun için kullanılan bir ölçü birimi]'da en fazla çok küçük üç kutu olacak şekilde hazırlanmalıydı.[166]

Batı Anadolu Beylikleri ile İtalyan şehir devletleri arasındaki sabun ticareti ise XIV. yüzyılın başlarında Girit ile Fethiye arasında sabun ticareti yapan tacirlerin faaliyetleri ile başlamıştı. Örneğin Kandiyeli noter Pietro Pizolo'nun 1300 yılına ait raporları Fethiye'de Giritlilerin idaresindeki bir şirketten ve Türkiye'ye önemli miktarda sabun satmak için gelen Giritli bir tüccardan bahsediyordu (Zachariadou, 1983: 4, 172 n. 728). Pegolotti de Batılı tacirlerin Ayasuluğ'a getirdikleri mallar arasında sabunu da kaydediyor ve sabunun Ayasuluğ'da şarap ile birlikte iltizama verilen iki üründen biri olduğunu belirtiyordu.[167]

Latinler ile Türkler arasındaki siyasî ilişkilerin hiç de iyi olmadığı ve ticaretin de kısmen yasaklandığı 1340'lı yıllarda dahi sabun ticaretinin neredeyse sorunsuz bir biçimde sürdürülüyor olması dikkat çekiciydi. Örneğin Venedikli tüccar Francesco Bartolomei, 19 Mart 1344'te Kandiye'den Venedik'te bulunan efendisi tüccar Pignol Zucchello'ya yazdığı bir mektupta, ondan, iyi bir sermaye olacağını ifade ettiği yüklü miktarda sabun göndermesini istiyor ve mektubunda Türkiye'de sabun ticareti yapmakla durumunun diğer tacirlerden çok daha iyi olacağını belirtiyordu.[168] Pignol Zucchello'nun 1345 yılında Levant'a gönderdiği ürünler arasında bir miktar sabunun da bulunması, onun, Bartolomei'nin mektubuna olumlu bir cevap verdiğini gösteriyordu. Batılı tacirlerin Türkiye'ye sabun ihraçlarının ilerleyen yıllarda hangi düzeyde gerçekleştiği tam olarak bilinmese de yüzyılın sonlarına doğru bu ticaretin hâlâ daha canlılığını koruduğu anlaşılıyor. Zira, yüzyılın sonlarına doğru Türkiye'ye sabun ihracında ön plana çıkan Anconalı tacirlerden Petrello di Bonagiunta'nın 1394'te Ayasuluğ'a ihraç ettiği mallar arasında yüklü miktarda sabun da bulunuyordu (Ashtor, 1976: 231).

Venedikli tüccar Giacomo Badoer'in 1436 ve 1437 yıllarına ait sabun fiyatlarına dair kayıtları ise, ileri bir tarih olmasına rağmen, XIV. yüzyıl için de kabul edilebilecek bilgiler içeriyordu. Bu kayıtlarda Venedikli bir tüccarın 1437 yılında Samsun'da *kantar* başına 205 *asper*den sabun sattığından bahsediliyordu. Samsun'un 19 *asper*i 1

---

dictum terminum, quod venditor habeat libertatem vendendi illud vinum sicut voluerit." (Zachariadou, 1983: 188-189, 1331M, m. 13).

[165] "*Et si mercatores nostri portabunt aliquas merces et admiratus illas voluerit emere, quod admiratus possit illas emere infra terminum trium dierum, si erit in concordia de precio cum mercatore; et si usque ad ipsum terminum non erit in concordia cum mercatore, quod ab inde in antea possit mercator vendere suas merces cui voluerit*." (Zachariadou, 1983: 188, 1331M, m. 4).

[166] "*El savone che mandate si fate che sieno di buona sorte e fate che le piache sieno sotigli e picciole e che le chasse sieno si picciole che ne vada .III. per migliaro*" (Zucchello, 1957: 38 no. 15; Zachariadou, 1983: 172; Fleet, 1999a: 23-24).

[167] "*… che non pagano niente salvo che di vino o sapone, perche sono in appalto in Altoluogo, cioé in gabella*". (Pegolotti, 1936: 56).

[168] "*Preghovi quanto piu si puo che di tuto quello che n'avanza del mio che voi me ne mandiate savone e non altro, ma fate che sia fino e di buo' sengnio peroche se sara buono io ne credo far meglio che di nesun'altra cosa*" (Zucchello, 1957: 22 no. 8; Fleet, 1999a: 25).

*hyperpyron*a karşılık geldiğine göre, Samsun'da satılan sabunun *kantar*ı bir başka ifade ile 10.79 *hyperpyra* idi. Aynı dönemde İstanbul'a ise Ancona'dan *kantar* başına 10 *hyperpyra*, Messina'dan 9.5 *hyperpyra* ve menşei kaydedilmeyen bir yerden de 10.5 *hyperpyra*ya sabun geliyordu (Fleet, 1999a: 25).

Aydın ve Menteşe Beylikleri'nde sabun, şarap ile birlikte Venedik'in üzerinden *appalto*yu kaldıramadığı ve Batılı tacirler için özel gümrük vergisine tabi tutulan ürünlerden biri olarak kayıtlara geçmişti. Aydın ve Menteşe beyliklerindekine benzer bir uygulama Zibaldone da Canal (1994: 122)'ın kaydından anlaşıldığına göre 1320'li yıllarda Antalya'da da geçerli idi. Buna göre batılı tüccarlar sabun ve yağ ticaretinde gümrük vergisinden ayrı olarak sabun imalathanelerine 10 *rotolo* için 1 *dirhem* ödemek zorundaydılar. Bu da Antalya'da sabun işletmelerinin iltizama verildiğini göstermektedir. Bundan başka Pegolotti'nin kaydettiğine göre, ithal sabundan Ayasuluğ'da 23.5 *batman* (*battimani*) veya 1 *Kıbrıs kantarı* (*cantare*) başına 2 altın *florin* tutarında bir vergi alınıyordu ki şayet sabun kasa (*cassa*) içinde eriyik (*fusse*) halde ise bu vergi 1 altın *florin* olarak ödeniyordu.[169] Aydın Beyliği'nde ithal sabun için uygulanan bu özel gümrük vergisi 1337 yılında da geçerliliğini koruyordu. Nitekim Aydın Beyliği ile Venedik arasında yapılan 1337 tarihli antlaşmada diğer ürünlerden farklı olarak ithal edilen sabun için Batılı tacirlere *cassa* başına 2 *stavrate* tutarında bir gümrük vergisi ödeme zorunluluğu getirilmişti.[170] Hatta Aydın Beyliği ile Venedik arasında 1353 yılında yapılan antlaşma ile bu fiyat *cassa* başına 5 *çiliatos*a (*gigliato*) çıkarılmıştı.[171] Menteşe Beyliği'nde ise ithal edilen sabun için özel bir gümrük tarifesinin uygulandığına dair antlaşmalarda herhangi bir hüküm yer almıyordu. Sadece 1337'den önce Menteşe Beyliği'nde sabunun iltizama verilen ürünler arasında olduğu biliniyordu. Zira, Menteşe Beyliği ile Venedik arasında yapılan 1337 tarihli antlaşmada Venedikli tacirler için bu ürün üzerindeki *appalto*nun kaldırıldığı ifade ediliyordu ki bundan sonra iki taraf arasında yapılan bütün antlaşmalarda 1337 tarihli antlaşmanın bu hükmü aynen tekrar edilmişti.[172]

4.2.2.3. *Kumaş*

Türkiye gerek hammadde halinde ipek, pamuk ve yün gibi ürünleri gerekse işlenmiş halde çeşitli kumaşları Batı'ya ihraç ederken aynı zamanda Batı'dan mamul kumaş ithalatında da bulunuyordu. Genellikle Türkiye'nin hammadde halinde Avrupa'ya ihraç ettiği ipek, pamuk ve yün gibi ürünler Avrupa'da işlenir ve mamul madde olarak Türkiye'ye ihraç edilirdi.

Bu dönemde Türkiye oldukça farklı renk ve türlerdeki Avrupa kumaşının önemli bir pazarı konumunda idi. Türkiye'nin büyük miktarlarda Avrupa kumaşı ithal etmesi tacirler için büyük bir gelir kapısı teşkil ettiğinden özellikle Türkiye ile sıkı ticaret bağları olan İtalyan tacirlerin bu ticarete yönelmelerine ve bu ticarette söz sahibi olmalarına vesile olmuştu. Nitekim daha XIV. yüzyıl başlarında Gabriel de Pinu adlı Cenevizli bir tüccarın, Antalya'ya *chalon* türü kumaşlar getirdiği kaydediliyordu (Fleet, 1999a: 102-103 n. 80). Bu dönemde Avrupa'nın en önemli mallarından olan işlenmiş kumaş; *camlet*, *tela* ve *Lombardy, Narbonne, Perpignon ve Toulous bezleri*, *Floransa'nın boyanmış yünlüleri, challon bezleri, fıstık yeşili, zümrüt yeşili, al, gök*

---

[169] "*Sapone d'ogni 23 ½ battimani fiorini 2 d'oro, o del cantare di Cipri s'in sacca; e se fusse in casse come viene da Vinegia o d'Ancona, fiorino 1 d'oro per cassa*" (Pegolotti, 1936: 56).

[170] "*Et quod omnes nostri Cretenses ac omnes alii tam de dictis locis quam Veneti et fideles omnes et subditi dicti domini Ducis possint in omnibus locis dictorum admiratorum omnia mercimonia sua et res suas libere portare et deferre absque aliqua dacii solutione exceptis istis duobus, scilicet saponum, cuius solutio sunt et esse debent due pecie saponis pro cassia vel due staurate…*" (Zachariadou, 1983: 191, 1337A, m. 7).

[171] "*..., salvo quod pro sapone çiliatos quinque pro capsa*." (Zachariadou, 1983: 214, 1353A, m. 20).

[172] "*Item promittimus et volumus quod vinum, sapo, caseus et telle, cera, pelamen et alumen et omnia alia mercimonia, quae adduxerint Cretenses vel Veneti vel alii fideles comunis Venetorum vel voluerint de terris nostris extrahere, non debeant poni in apalto…*" (Zachariadou, 1983: 198, 1337M, m. 22; 222, 1375M, m. 22; 231, 1403M, m. 22; 236, 1407M, m. 22).

mavisi, türkuaz ve sarı kumaşlar, panni gentili, tafta ve beyaz damasko, bunların hepsi Ayasuluğ, Antalya, Edirne, Balat, Samsun, Sinop ve kumaş ticaretinin ana merkezlerinden biri olan Bursa gibi Türk pazarlarının önemli ithal kumaş türleri idi (Fleet, 2002a: 62).

İthal Avrupa kumaşının Türkiye'ye giriş yaptığı önemli liman ve şehirlerin başında Ayasuluğ geliyordu. Örneği Pegolotti'nin kaydettiğine göre Ayasuluğ'a gelen Avrupa kumaşları şunlardı: "*Narbonne, Perpignon, Toulous kumaşları, Floransa'nın türkuaz, al, fıstık yeşili, zümrüt yeşili ve sarı renklerdeki yünlü kumaşları, panni gentili (ince bir kumaş türü) ve chalon türü kumaşlar*".[173] İzmir'de Umur Bey'i ziyaret eden seyyah İbn Battuta (2004: 425-426)'nın, Umur Bey'in Şeyh İzzeddin'e verdiği hediyeler arasında *meleff* cinsinden top top kumaşları da sayması, bu kumaşın üretildiği İtalya'nın Amalfi kentinden de Türkiye'ye kumaş ihraç edildiğini gösteriyordu.

Ayasuluğ pazarına Avrupa kumaşının gelmesi sadece ticaret yolu ile olmuyordu. Aynı zamanda iyi cins kumaş pahalı bir hediye olarak kabul edildiğinden hükümdarlar arasındaki karşılıklı hediye alış-verişlerinde listelerdeki ürünlerin başında geliyordu. Örneğin Aydınoğlu Hızır Bey'in Kutsal İttifak ile 1348'de yapılan antlaşmanın onaylanması için Papa'ya gönderdiği elçiler, Temmuz 1349'da Papa antlaşmayı onaylamadığından Avignon'u terkederek Ayasuluğ'a dönmüşlerdi. Bu elçilerin beraberlerinde taşıdıkları Papa'nın Hızır Bey için hazırlattığı hediyeler arasında 80 *florin* değerinde iki parça *Floransa kumaşı* da bulunuyordu (Zachariadou, 1983: 56).

Ayasuluğ'a Avrupa kumaşının ihracında Cenevizli tacirlerin etkinliği göze çarpıyordu. Örneğin Domenico Cattaneo adlı Cenevizli bir tüccar, 1377 yılında, kiraladığı bir *cocha*ya (bir gemi türü) yüz parça kumaş da yüklemiş ve bu kumaşı Gaeta-Napoli-Sakız istikametinden Ayasuluğ'a getirmişti. Adı geçen bu tüccar aynı yıl başka bir gemi ile Ayasuluğ'a saye ve kumaş dolu sandıklar göndermişti. Bundan birkaç yıl sonra, 1382'de, Cenova'da bir gemiye yine Ayasuluğ'a gitmek üzere 20 parça *Beovay kumaşı* yüklenmişti (Fleet, 1999a: 105). 1394'te ise Bernarbono Dentuto adlı Cenevizli bir tüccar, Sakız Adası'nda Ayasuluğ'a götürmek üzere *cocha*sına 1 *balya camlet* yüklemişti (Fleet, 1999a: 103, 105). Ayasuluğ'da satılmadan kalan bazı Avrupa kumaşları yine Cenevizli tacirler tarafından buradan civardaki adalara ihraç ediliyordu. Örneğin 1394'te Sakız Adası'ndan Ayasuluğ'a kumaş ihraç eden Bernarbono Dentuto, aynı yıl Bartholomeo de Castro ve Veri Francisco Fiori de Florai adlı iki Cenevizli tüccarın Ayasuluğ'da satılmadan kalan 8 parçalık *İngiliz kumaşları* ve 1 *fardello*larını gemisine yükleyerek Rodos'a doğru yelken açmıştı (Fleet, 1999a: 105).

Ayasuluğ'da ithal Avrupa kumaşlarının ticaretinde tespit edilmiş standart bir ölçü birimi yoktu. Burada farklı kumaşlar farklı ölçü birimleri ile işlem görüyordu. Örneğin Pegolotti'nin kaydettiğine göre, Ayasuluğ'da *chalon* türü kumaşlar 20 parçalık bir uzunluk ölçüsü ile, *Narbonne kumaşı* ise *18 Ayasuluğ anconesi* (Ayasuluğ'da 1 *canna* = 1.42 m.) veya *12 Kıbrıs cannesi* (Kıbrıs'ta 1 *canna* = 2.14 m.) ile satılıyordu.[174]

Bu dönemde Türkiye'nin Avrupa kumaşı ithal ettiği önemli liman kentlerinden biri de Antalya idi. Pegolotti, Avrupalı tacirlerin Antalya'ya daha çok 20 parçalık *Celona*, 200 parçalık *Narbonne* ve *Perpignon* ve 40 parçalık *Lombardy* kumaşları getirdiklerini ve renk olarak da daha çok açık parlak kırmızı, sarı ve fıstık yeşilini seçtiklerini belirtiyordu.[175] Pegolotti aynı zamanda Antalya'da kumaşları kırpacak kişiler olmadığından tacirlere buraya kumaşları kırpılmış halde getirmelerini tavsiye ediyor ve *scarlattini* (genellikle kırmızı renkte olan yünlü bir kumaş çeşidi = *scarlet* = *ıskarlet*) türü kumaşların da kırpılmış (*cimati*) halde getirilmesinin onların yararına

[173] "*E ragionasi che i panni che si volgono ad Altoluogo per quello paese vogliono essere panni di Nerbona e pirpignani e tolosani e nerbonesi, e i piu colorati, e compartiti per balla cilestrini e turchini e vermigli e fistichini e alcuno smeraldino*" (Pegolotti, 1936: 55).

[174] "*E la loro comunale vendita di nerbonesi in Altoluogo si é da fiorini 14 d'oro il panno, e vogliono essere lunghi ancone 18 d'Altoluogo o canne 12 di Cipri*" (Pegolotti, 1936: 55).

[175] "*E poi ragionano che in Setalia vogliano l'anno da 20 pezze di panni di Celona, e da 200 pezze di panni Nerbonesi e pirpignani, e i lombardasi da 40 pezze…" "E tutti i detti panni vogliono essere coloriti e ben chiari vermigli, e gialli e fistichini, compartiti per balla i detti colori*" (Pegolotti, 1936: 58).

olduğunu ifade ediyordu.[176] Bundan başka Pegolotti, Antalya'da *buharin* (*bucherami*, *buckram* = pamuklu bir bez) ve *camlet* (*Mohair* veya *muhayyer* olarak da bilinen tiftik keçisinin kılından elde edilen bir kumaş türü) türü kumaşların parça halinde, yünlülerin ise *braccio* (= 68 cm.) denilen bir kol uzunluğundaki ölçü birimi ile satıldığını kaydediyordu.[177]

Bu dönemde kumaş ticaretinde telaffuz edilen yüksek rakamlar, bu ticaretin tacirler için hayli kazançlı bir gelir kapısı olduğunu gösteriyordu. Pegolotti'nin verdiği bilgilerden anlaşıldığına göre, XIV. yüzyılın birinci yarısında Ayasuluğ'da kumaş fiyatları şu şekilde tespit edilmişti: *18 Ayasuluğ anconesi* uzunluğundaki *Narbonne kumaşı* 14 altın *florin*e; 12 *canne* 2 *braccia* uzunluğundaki *Floransa yünlüsü* 32-36 altın *florin*e ve yine 1 *canna Floransa yünlüsü* 2-2.5 altın *florin*e satılıyordu.[178] Buna göre Ayasuluğ'da 1 *canna* nerbonesi kumaşının 0.77 *florine*, 1 *canna* Floransa yünlüsünün ise 2.77 ila 2.46 *florine* satıldığı anlaşılmaktadır. Antalya'daki kumaş fiyatları da hemen hemen Ayasuluğ'daki fiyatlar ile örtüşüyordu. Nitekim Pegolotti Antalya'da 1 *canna Chalon kumaşı*nın 8-10 *Kıbrıs bassant*ına; *Narbonne* ve *Perpignan kumaşları*nın parça başına 9-12 altın *florin*e ve *Lombardy kumaşı*nın da parça başına 8-9 altın *florin*e satıldığını yazıyordu.[179]

Aydın ve Menteşe Beylikleri ile Venedik arasında yapılan antlaşmalardan anlaşıldığına göre, hububat, canlı hayvan, köleler, şarap ve sabuna uygulanan özel gümrük tarifeleri ithal kumaşta söz konusu edilmemişti. Bununla beraber 1337 yılından önce Aydın ve Meneşe Beylikleri'nde, gümrük vergileri yolu ile devlet hazinesine önemli bir gelir sağlayan ithal kumaş ticaretinin iltizama verilmiş olduğu, her iki beyliğin de Venedik ile yaptıkları 1337 tarihli antlaşmalarda Venedik tebaası tacirler için iltizamın kaldırıldığı ürünler arasında kumaşın da listelenmiş olmasından anlaşılıyordu.[180] 1337'de üzerinde anlaşmaya varılan bu hüküm her iki Beylik ile Venedik arasında yapılan sonraki bütün antlaşmalarda da aynen tekrar edilmişti (Zachariadou, 1983: 222, 1375M, m. 22; 231, 1403M, m. 22; 236, 1407M, m. 22).

4.2.2.4. *Diğer İthal Ürünler*

Bilhassa batıdaki Ayasuluğ, Balat ve güneydeki Antalya limanları vasıtası ile Avrupa'dan kumaş, sabun ve şarap ithalatında bulunan Türkiye, yine Latin tacirler aracılığı ile az da olsa demir, kalay, sakız, kağıt ve cam gibi ürünleri de ithal ediyordu. Bu malların dönemin kaynaklarında fazla yer edinmemeleri, bunların ithalinin sınırlı miktarda olduğunu gösteriyordu.

Demir *(ferro)* ve ***kalay*** *(stagno)* gibi madenlerin ithalatı söz konusu olduğunda bilgi eksikliği daha da artıyordu. Çünkü bu mallar savaş aletleri kapsamına girdiğinden tacirlerin bu ürünleri Müslümanlara satmaları Papalar tarafından çıkarılan kararlar ile

---

[176] "*E tutti i detti panni, a portargli lae vogliono essere cimati pure una volta, cioé a mezzo pelo, pero che in Setalia non a cimatori; e i panni gentili e iscarlattini od altri gentili panni vogliono essere cimati per lo simile modo pure una volta, me bene a dentro*" (Pegolotti, 1936: 58).

[177] "*Panni lani si vendono in Setalia a pezza e a taglio, e quelli che si vendono a taglio si vendono a braccia. Bucherami si vende a pezza tale com'ella ene. Ciambellotti si vendono a pezza tale com'ell'é, e vogliono essere bollati della bolla di Cipri*" (Pegolotti, 1936: 58).

[178] "*E la loro comunale vendita di Nerbonesi in Altoluogo si é da fiorini 14 d'oro il panno…" "E vorrebbono tinti in lani di Firenze, coloriti a modo di nerbonesi, a pregio di fiorini 2 in 2 ¼ d'oro la canna, e vorrebbono essere da canne 12 e braccia 2 di Frenze lungo il panno, cioé la pezza, ed averebbesi della pezza del detto pregio di lunghezza da fiorini 32 in 36 d'oro*" (Pegolotti, 1936: 55).

[179] "*E poi ragionano che in Setalia vogliano l'anno da 20 pezze di panni di Celona, e da 8 in 10 bisanti di Cipri la canna; e da 200 pezze di panni nerbonesi e pirpignani, e da costo in 9 in 12 fiorini d'oro la pezza; e i lombardesi da 40 pezze, di costo da 8 in 9 fiorini d'oro la pezza*" (Pegolotti, 1936: 58).

[180] "*Et quod…, telle…, quae nostra gens et mercatores ac Veneti et fideles dicti domini Ducis et omnes predicti portabunt ad loca sua predicta et quae ipsi extrahere volent, non ponantur in apolto sive gabella*" (Zachariadou, 1983: 192, 1337A, m. 11). "*Item promittimus et volumus quod…, telle…, quae adduxerint Cretenses vel Veneti vel alii fideles comunis Venetorum vel voluerint de terris nostris extrahere, non debeant poni in apalto…*" (Zachariadou, 1983: 198, 1337M, m. 22).

sık sık yasaklanıyordu. İhracı yasaklanmış ürünlerin Müslümanlara satılmasına karşı Papalık yasaklarının azimle yinelenmesine rağmen, Batılı tacirler kaçak yollardan bu malları Müslümanlara satmaya devam ediyorlardı. Bununla birlikte kaçak yollardan yapılan bu ticaretin kayıt altına alınmadığından boyutunun ne kadar büyük olduğu da bilinmemektedir. Şayet kaçakçılık bu ticarette önemli bir yer tutuyorsa, Batı'dan Türkiye'ye yapılan maden ihracının kaynakların ifade ettiğinden daha büyük öneme sahip olduğu varsayılailir. Fakat diğer taraftan kaçakçılığın bu ticarette cüzi bir yer işgal ettiği düşünülürse (ki bu ihtimal daha kuvvetlidir) kaynaklarda yer alan az bilgilerden de hareketle bu ticaretin o kadar da büyük olmadığı ileri sürülebilir.

Bu dönemde **demir** ve demirden yapılan mallar bilhassa Cenevizli tacirlerin Doğu'ya ihraç ettikleri malların başında geliyordu. Pegolotti'nin kaydettiğine göre Batılı tacirlerin Antalya'ya getirdikleri mallar arasında *stadera* (= *calbano* = *peso grosso* = topuzlu kantar = 5.648 kg.) adlı bir ağırlık ölçüsü ile ticareti yapılan demir de bulunuyordu.[181] Diğer taraftan kaçakçılığa rağmen demir ticareti üzerinde Papalık yasaklarının daha sıkı bir şekilde uygulanıyor olması, Batılı tacirlerin bu ürünün ticaretine ilgisiz kalmalarına yol açıyordu. Öyle ki Papalık, zaman zaman yiyecek kıtlığı çeken Rodos Şövalyeleri'ne, 1363 ve 1381 yıllarında olduğu gibi, Türkler ile ticaret yapma izni verirken bile Türkiye'ye demir satmamalarını şart koşuyordu (Zachariadou, 1983: 133-134; Fleet, 1999a: 113).

Venedikli tüccar Giacomo Badoer'in 1430'lu yıllarda Bursa ve Kefe'deki demir fiyatlarına dair verdiği rakamlar demir fiyatları hususunda bir fikir oluşturması bakımından önemlidir. Badoer'in kaydettiğine göre demir telin (*fil de fero*) 1430'lu yıllarda Bursa'da *tomar*ı (*mazo*) 1 *hyperpyron*, Kefe'de ise 1.2 *hyperpyra* idi (Fleet, 1999a: 113).

Bu dönemde Batılı tacirler tarafından Türkiye'ye **kalay** da ihraç ediliyordu. Örneğin Pegolotti, Antalya'da kalayın (*stagno*) *bilancia* (= *peso sottile* = 5.379 kg.) adlı bir ölçü birimi ile ticaretinin yapıldığını kaydediyordu ki kalay buraya Batılı tacirler, özellikle de Cenevizliler tarafından getiriliyordu.[182] Ayrıca Zibaldone da Canal (1994: 121), Antalya'da *rotolo* (= 5.246 kg.) ile ticaretinin yapıldığından bahsettiği ürünler arasında kalayı da kaydediyordu.

Batı'dan Türkiye'ye ihraç edilen ve lüks ürünler kategorisine giren bir diğer ürün de ***sakız*** idi. Adından da anlaşılacağı üzere hem çiğnenen hem de parfümün temel maddesi olan sakız, Cenevizlilerin hakimiyetindeki Sakız Adası'nda üretiliyor ve buradan da yine Cenevizli tacirler tarafından hem Doğu'ya hem de Batı'ya ihraç ediliyordu. Sakız Adası, 1346 yılında nihai olarak Cenevizli *Maona* (adanın idaresini elinde bulunduran Cenevizli tüccar grubu)'nın eline geçmeden önce 1330'lu yılların başında Umur Bey tarafından fethedildiğinde buradaki sakız üretimi de bir süreliğine Aydınoğulları'nın kontrolüne geçmişti. Hatta Eflâkî (1979: 310 (8/88)'nin kaydına inanmak gerekirse Türkler adada anlatılamayacak miktarda sakız çıkartmışlardı: "*Umur Bey karar verip Sakız Adası'nı fethetti. Orada o kadar sakız çıkardılar ki anlatılamaz.*" Adadaki sakız üretimi ve ticareti Maona tarafından Cenevizli tüccarlara iltizama veriliyordu. Böylece adada üretilen sakız, adanın Cenevizli mültezimleri (*apaltatores*) tarafından Levant'ın pek çok ülkesine olduğu gibi Türkiye'ye de ihraç ediliyordu. Nitekim bu tüccarların bir grubu 1394'te *kantar* başına 25 *ducat* ödeyerek Türkiye ve Romania (Latinler'in IV. Haçlı Seferi'nde ele geçirdikleri Bizans topraklarını ifade etmek için kullandıkları bir terim)'ya ihraç edilen yıllık 200 *kantar* tutarındaki sakızın sekiz yıllık tekelini satın almışlardı. Aynı tüccar grubu bu kez 1396'da on yıllığına Suriye ve Mısır'a sakız ihracının tekelini de satın almışlardı ki buralarda yapılan yıllık satış miktarı 114 *kantar*, tacirlerin *kantar* başına verdikleri fiyat ise 190 altın *florin* idi (Heyd, 2000: 557; Fleet, 1999a: 26). Bu durum Türkiye ve Romania'ya daha fazla miktarda ve daha ucuza sakız ihraç edildiği anlamına geliyordu. Diğer taraftan Türkiye'ye sakız ihracını sadece Cenevizli tacirler yapmıyorlardı. Bizzat Sakız Adası'na gidip, oradan sakız alarak Türkiye'de ticaretini yapan Türk tacirler de vardı. Örneğin 1404 yılında Hacı Mustafa (*Cagi Mostaffa*) adlı bir Türk tüccar, Sakız Adası'nda Elias

[181] "*Al peso del calbano, cioé la stadera… ferro…"* (Pegolotti, 1936: 58).
[182] "*Al peso sottile, cioé alla bilancia, si vende… stagno…*" (Pegolotti, 1936: 58; Fleet, 1999a: 114) .

Sacerdotus adlı Yahudi bir tüccardan 13 *cassa* sakız satın alarak Bergama ve Çeşme'deki deposuna getirmişti (Fleet, 1999a: 26).

Türkiye'nin Batı'dan ithal ettiği diğer ürünler ise ***kağıt*** ve ***yağ*** gibi kaynaklarda oldukça az geçen mallar idi. Bu gibi ürünlerin Türkiye'ye giriş yaptığı yerlerin başında yine Ayasuluğ geliyordu. Örneğin XIV. yüzyılın sonlarına doğru, 1394'te, Anconalı tüccar Petrello di Bonagiunta'nın Ayasuluğ'a getirdiği mallar arasında bir miktar kağıt ve yağ da bulunuyordu (Ashtor, 1976: 231).

5. SONUÇ

Çalışmamızın önsözünde de belirttiğimiz üzere 14. yüzyıl Türkiyesi pek çok bakımdan ama bilhassa iktisadî ve ticarî yönüyle araştırılmayı ziyadesiyle hak eden bir dönem olma özelliğine sahiptir. Çünkü Anadolu'da 14. yüzyılda diğer pek çok alanda olduğu gibi ticaret sahasında da büyük gelişmeler meydana gelmiştir. Bu gelişmeler Türklerde ticaret anlayışının şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bu dönemde ticarete dair edinilen bilgi ve deneyimler sonraki yüzyıllarda da etkisini sürdürmüştür. Tek başına bu sebep dahi bu dönemi incelemeye değer kılmaktadır. Bu dönemde yabancı tüccarlara ve yabancılarla ticarete dair zihinlerde oluşan algının uzun yıllar etkisini sürdürmesinde Osmanlı Devleti'nin önemli bir payı vardır. Zira Osmanlı Devleti de beylikler dönemi olarak bilinen bu yüzyılın bir teşekkülüdür ve özellikle Batı Anadolu Beylikleri olarak bilinen Karesi, Saruhan, Aydın ve Menteşe Beylikleri'nin sadece siyasi ya da askeri miraslarına değil bir bakıma İtalyan tüccarlarla kurmuş oldukları ticari ilişkiler miraslarına da sahip olmuştur.

Çalışmamızdan çıkaracağımız önemli bir sonuç da savaş ile ticaret arasındaki ilişkinin ne kadar girift olduğudur. Nitekim 1344'te İzmir üzerine düzenlenen Haçlı Seferi'nin gerçek sebebi her ne kadar denizlerde Umur Bey'in yükselen gücünü ortadan kaldırmak ve bölgenin yerel hükümdarlarını haraca bağladığı akınlarına bir son verdirmek ise de Venedikli yazar Battagli da Rimini'nin seferin gerçek sebebini, Aydın Beyi'nin evvelce yapılmış olan bir antlaşmanın hububat ticaretindeki serbesti ile ilgili olan maddesine riayet etmeyerek hububat ticaretini yasaklaması olarak kaydetmesi, savaş ile ticaretin birbirlerine ne kadar koşullanmış olduklarını ve savaşın aslında ticaretin menfaatlere uygun bir şekilde sürdürülmesi için bir araç olarak kullanıldığını göstermektedir. Gerçekte ise İtalyanlar, sadece ticaret için gerekli olan güvenli ortamın bozulmasından sonra değil, aynı zamanda Bizans İmparatorluğu örneğinde görüldüğü gibi, elde ettikleri ticarî imtiyazların kaldırılması tehlikesiyle karşılaştıkları zamanlarda dahi donanmalarını İstanbul önlerinde demirlemek suretiyle silaha davranmaktan çekinmemişlerdir.

Bu tür girişimlere sadece Türk akınlarından dolayı ticarî çıkarları zarar gören İtalyanlar tarafından değil aynı zamanda ticaretin, devletin önemli gelir kaynaklarından biri olarak görüldüğü Türk beylikleri tarafından da başvurulmuştur. Türk akınları ile bölgedeki esir/köle ticareti arasındaki ilişkiye bakıldığında bu olgu rahatlıkla görülebilmektedir. Nitekim, binlerce kişinin esir alınmasıyla neticelenen Türk akınları bu dönemde Karadeniz'in kuzeyinden Girit'e, Yunanistan topraklarından Mısır'a ve Türkiye'den İtalya'ya kadar çok geniş bir coğrafyaya yayılan köle ticaretinde oldukça önemli bir rol oynamış, buralardaki köle pazarlarına daimi köle akışını sağlamış ve böylece piyasada bir köle bolluğu yaratmıştır. Ne zaman ki Türk akınlarının önü alındıysa piyasada köle kıtlığı yaşanmış ve fiyatlarda da büyük artışlar olmuştur.

Çalışmamızda İtalyanlar ile Türkler arasındaki ticarî ilişkilerde üzerinde önemle durduğumuz hususlardan birisi de Türk beyliklerinin uluslararası platformda ticarî haklarını koruyabilecek kadar güçlü oldukları zamanlarda, ticaretten elde edilen gümrük gelirlerini en yüksek seviyede tutmak ve devlet hazinesinin varidatını mümkün olduğu kadar arttırmak için İtalyanların kendilerine karşı uygulanmasına hiç de alışık olmadıkları birtakım ticarî uygulamaları yürürlüğe koymalarıydı ki bu uygulamalar, bölgede yıllarca serbest bir şekilde ticaret yapmaya alışmış olan İtalyan tüccarların kârlarını büyük ölçüde azalttığından hiç de hoşlarına gitmemiştir. Aydın ve Menteşe Beylikleri ile Venedik arasında yapılan antlaşmalarda *appalto* veya *gabella* şeklinde adı geçen bu tür bir uygulama, bilhassa sabun ve şarap gibi ithal, şap, deri ve balmumu gibi ihraç bazı ürünlerin ticaretinde gümrük vergilerinin toplanması işinin ihale yolu ile devlet adına özel müteşebbislere iltizama verilmesini ve hatta şarap ticaretinde görüldüğü üzere mültezimlere bu ürünü pazarda satın alma önceliğinin de tanınmasını öngörmektedir ki bu tür bir uygulama zamanla tekele dönüşebilmektedir. Tebaası tüccarların kârlarını düşüren bu uygulamaya son vermek için büyük bir çaba sarfeden Venedik, özellikle beyliklerdeki siyasî karışıklıklardan ve onlar arasındaki bazı ihtilaflardan da yararlanarak yaptığı girişimler sonucunda, şarap ve sabun haricindeki diğer bütün ürünlerin ticaretinde iltizamı kaldırtmayı başarmıştır.

Özellikle şarap ticareti söz konusu olduğunda ticaret antlaşmalarında sıklıkla adı geçen "namatari" sözcüğünün de araştırmamızda üzerinde önemle durulmuştur. Namatari sözcüğü, antlaşma metinlerinden ve ona atıfta bulunan diğer kaynaklardan çıkarabildiğimiz kadarıyla sonraki yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nin ekonomi politikasında önemli bir yer tutan "iltizam sistemi" ve buna bağlı olarak "mültezim" kavramıyla ilişkili anlam ihtiva eden bir terimdir. Bu durum, Osmanlı Devleti'nin imparatorluk çağındaki bir takım uygulamalarının tamamiyle yeni olmayıp 14. yüzyıla kadar gerilere uzandığını ve aynı zamanda bu uygulamaların köklerinin de yerli olduğunu kanıtlamaktadır.

KAYNAKÇA

ABULAFIA, D., 1987. "Asia, Africa and the Trade of Medieval Europe", The Cambridge Economic History of Europe, II, ss. 403 - 463.

ABULAFIA, D., 1988. "The Levant Trade of the Minor Cities in the Thirteenth and Fourteenth Centuries: Strenghts and Weaknesses", The Medieval Levant Studies in Memory of Eliyahu Ashtor (1914-1984), Eds.: B. Z. Kedar and A. L. Udovitch, Asian and African Studies, c. 22, ss. 183 - 202.

ABULAFIA, D., 1997. "Genova and Security of the Seas: The Mission of Babilano Lomellino in 1350", Papers of British School at Rome, c. 45, ss. 272-279.

ABULAFIA, D., 1998. "Industrial Products: the Middle Ages", Prodotti e tecniche d'oltremare nelle economie europee, secc. *XIII-XVIII.*, XXIX Settimana del'Istituto Internazionale di Storia Economica, Ed.: F. Datini, Florence, ss. 333-358.

AKDAĞ, M., 1980. Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi I (1243-1453), Tekin Yay., İstanbul, 543s.

AKIN, H., 1968. Aydınoğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma, AÜDTCF Yay., Ankara (2. baskı), 253s.

AKSARAYİ, K. M., 2000. Müsâmeretü'l-Ahbâr, Çev.: Mürsel Öztürk, TTK Yay., Ankara, 283s.

ALEXANDRESCU-DERSCA, M., 1960. "L'éxpedition d'Umur Beg d'Aydin aux bouches du Danube (1337 ou 1338)", Studia et Acta Orientalia, vol. 2, (1959), ss. 3-23.

ALTINTAŞ, A., 2002. "Selçuklu Türkiyesi'nde Para", Türkler, c. 7, ss. 386-392.

ANONIMO ROMANO (Bartolomeo di Iacovo da Valmontone?) *CRONICA*, ed.: G. Porta, Milano, Adelphi, 1979.

ARIKAN, Z., 1990. "XIV-XVI. Yüzyıllarda Ayasuluğ", Belleten, LIV (209), ss. 121-169.

ASHTOR, E., 1974. "The Venetian Supremacy in Levantine Trade:Monopoly or Pre Colonialism?", JEEH, III, ss. 5-53.

ASHTOR, E., 1976. "Il Commercio Levantino di Ancona nel Basso Medioevo", Rivista Storica Italiano, 88, ss. 213-253.

AŞIKPAŞAOĞLU TARİHİ, 1992. neşr.: Atsız, MEB Yay., İstanbul 1992, 150s.

BAKIR, A., 1997. "Ortaçağ İslâm Dünyasında Madenler ve Maden Sanayi", Belleten, LXI, ss. 519-535.

BALARD, M., 1983. "Genes et la mer Noire (XIII-XV. Siecles)", Revue Historique, CCLXX, ss. 31-54.

BAYKARA, T., 1993. "Gazi Umur Bey ve Batı Anadolu Ticareti", İpek Yolları Deniz Araştırma Gezisi Konferansları, Ankara, ss. 1-8.

BODMER, J. P., 2001. "Selçuklular Anadolu'da", Çev.: Ali Osman Öztürk, Cogito, sayı: 29, ss. 33-46.

BUCH, W., 1982. "14-15. Yüzyıllarda Kudüs'e Giden Alman Hacılarının Türkiye İzlenimleri", Çev.: Yüksel Baypınar, Belleten, sayı: 183, ss. 509-533.

CAHEN, C., 1979a. Osmanlılar'dan Önce Anadolu'da Türkler, Çev.: Yıldız Moran, E Yay., İstanbul, 411s.

CAHEN, C., 1979b. "Les Principautes Turcomanes au Debut du XIV. siecle D'Apres Pachymere et Gregoras", İÜEFTD, sayı: 32 (Ord. Prof. İ. H. Uzunçarşılı Hatıra Sayısı), ss. 111-116.

CAHEN, C., 2001. "13. Yüzyılın Başında Anadolu'da Ticaret", Çev.: Aykut Derman, Cogito, sayı: 29, ss. 132-143.

CARIM, F., 1965. Tarih'in Türk'e Yüklediği Çetin Görev. Katalanlar'ın Saldırısı Türkler ve Türkopl'ler, Garanti Yay., İstanbul, 126s.

CIPOLLA, C. M., 2000. Neşeli Öyküler, çev. Tülin Altınova, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 87s.

CRISTEA, O., 2001. "Siamo veneziani e poi christiani: Some Remarks concerning the Venetian Attitude towards the Crusade", Annuario. Istituto Romeno di cultura e

ricerca umanistica 3 (2001), Ed.: Şerban Marin, Rudolf Dinu and Ion Bulei, ss. 105-116.
ÇELİK, M., 1990. Saruhanoğulları ve Osmanlı Klasik Döneminde Manisa'da Yaşayan Kültürel İzleri, Manisa Valiliği Yay., Manisa, 177s.
DAĞGÜLÜ, İ. B., 2004. "13. Yüzyılda Alanya Tersanesi", Toplumsal Tarih Dergisi, sayı: 127, ss. 58-63.
DARKOT, B., 1997a. "Rodos", İA., c. 9, ss. 753-758.
DARKOT, B., 1997b. "Sakız Adası", İA., c. 10, ss. 94-97.
DELİLBAŞI, M., 1978. "Türk Hükümdarlarına Ait Yunanca Ahidnâmeler ve Nâmeler"; (Basılmamış Doçentlik Tezi), Ankara Üniversitesi, Ankara.
DELİLBAŞI, M., 1983. "Ortaçağda Türk Hükümdarları Tarafından Batılılara Ahidnâmelerle Verilen İmtiyazlara Genel Bir Bakış", Belleten, XLVII (185), ss. 95-103.
DELİLBAŞI, M., 1991. "Türk Sultan ve Beylerine Ait Yunanca Belgeler Hakkında Bazı Bilgiler", AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi, XV, (26), ss. 73-84.
DELİLBAŞI, M., 2004. "Aydınoğlu Hızır Bey'e Ait Bir Ahidnâme Taslağı", CIEPO XIV. Sempozyumu, (Çeşme 18-22 Eylül 2000), Ankara, ss. 97-107.
DEMİRKENT, I., 2000. "1082-1302 Yılları Arasında Bizans-Venedik İlişkilerine Kısa Bir Bakış", İÜEFTD, sayı: 36 (Prof. Dr. Fikret Işıltan Hatıra Sayısı), ss. 137-154.
DENNIS, G. T., 1978. "1403 Tarihli Bizans-Türk Antlaşması", Çev.: Melek Delilbaşı, AÜDTCFD, XXIX/1-4, ss. 153-166.
DOKUMAN, F. (hzl.), Tarihsiz. Marko Polo Seyahatnamesi, Tercüman 1001 Temel Eser Dizisi, 195s.
DUKAS, 1956. Bizans Tarihi, Çev.: V. L. Mirmiroğlu, İstanbul Enstitüsü. Yay., İstanbul, 219s.
EFLÂKÎ, A., 1979. Âriflerin Menkıbeleri, Çev.: Tahsin Yazıcı, c. II, Hürriyet Yay., İstanbul, 430s.
EMECEN, F., 1989a. XVI. Asırda Manisa Kazası, TTK Yay., Ankara, 239s.
EMECEN, F., 2003. İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası, Kitabevi Yay., İstanbul, 236s.
EMECEN, F., 1989b. "Alaşehir", TDVİA, c. 2, ss. 342-343.
EMECEN, F., 1991. "Ayasuluk", TDVİA., c. 4, ss. 225-227.
EMECEN, F., 1992a. "Birgi", TDVİA, c. 5, ss. 189-191.
EMECEN, F., 1992b. "Balat", TDVİA., c. 5, ss. 4-7.
ENVERÎ, 1928. Düstûrnâme, neşr.: Mükrimin H. Yınanç, TTE Yay., İstanbul, 121s.
ERDEM, İ., 1996. "XIII. Asrın İkinci Yarısı İle XIV. Asrın İlk Yarısı Arasınsda Göller Bölgesinin Siyasî, İktisâdî ve Kültürel Vaziyetine Genel Bir Bakış", AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi, XVII (28), ss. 51-63.
ERDEM, İ., 1998. "XIII-XIV. Yüzyıllarda Akdeniz Ticaretinde Selçuk", Birinci Uluslararası Geçmişten Günümüze Selçuk Sempozyumu, İzmir, ss. 283-288.
ERSAN, M., 2000. "XIII-XIV. Yüzyıllarda Şap Ticareti ve Şebinkarahisar", Şebinkarahisar I. Tarih ve Kültür Sempozyumu, 30 Haziran-1 Temmuz.
ERSAN, M., 2005. "Katalanlar'ın Anadolu'daki Faaliyetleri: 1304", Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Sempozyumu (13-15. Yüzyıllar), 18-20 Ekim 2004, Balıkesir, ss. 76-84.
FAROQHI, S., 1979. "Alum Production and Alum Trade in the Ottoman Empire (About 1560-1830)", WZKM, 71, ss. 153-175.
FAROQHI, S., 1993. "Menteşeoğulları'ndan Osmanlılar'a Muğla", Tarih İçinde Muğla, der.: İlhan Tekeli, ODTÜ Yay., Ankara, ss. 16-33.
FAROQHI, S., 1993b. "Mughla", EI.^{2}, c. VII., ss. 348-349.
FLEET, K., 1999a. European and Islamic Trade in the Early Ottoman State, the Merchants of Genoa and Turkey, Cambridge Unv. Press, New York, 204s.
FLEET, K., 1993. "The Treaty of 1387 between Murad I. and Genoese", BSOAS (56), ss. 13-33.

FLEET, K., 1996. "Turkish-Latins Relations at end of the Fourteenth Century", Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae, 49 (1), ss. 131-137.
FLEET, K., 1997. "Ottoman Grain Exports from Western Anatolia at the end of the Fourteenth Century", JESHO, 40 (3), ss. 283-293.
FLEET, K., 1999b. "Osmanlı Topraklarında Latin Ticareti (XIV-XV. Yüzyıllar)", Osmanlı, Ed.: Güler Eren, c. III., ss. 81-85.
FLEET, K., 2002a. "Görülmeyen Osmanlı: Geç Ortaçağ ve Modern Dönemlerde Akdeniz Tarihinin Kayıp Devleti", Türkler, c. 9, ss. 60-65.
FLEET, K., 2002b. "Early Ottoman Self-Definition", Journal of Turkish Studies, sayı 26/1, ss. 229-238.
GIRARDI, F., 2004. Venezia-Senato. Deliberazioni Miste. Registro XXIII, (1345-1347), vol. 10, Venezia, 248s.
GÜÇLÜAY, S., 2000. "Tarihte Ticareti Etkileyen Unsurlar", Türk Dünyası Araştırmaları, sayı: 126, ss. 35-52.
HEYD, W., 2000. Yakın Doğu Ticaret Tarihi, Çev.: E. Z. Karal, TTK Yay., Ankara, 647s.
HINZ, W., 1990. İslâm'da Ölçü Sistemleri, Çev.: Acar Sevim, Marmara Ünv. Yay., İstanbul, 82s.
HOCA SADETTİN EFENDİ, 1999. Tacü't-Tevârih, hzl.: İsmet Parmaksızoğlu, c. I, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 383s.
HOPWOOD, K., 2004. "The Relations Between the Emirates of Menteşe and Aydın and Byzantium 1250-1350", CIEPO XIV. Sempozyumu Bildirileri, (Çeşme 18-22 Eylül 2000), Ankara, ss. 305-319.
HOUSLEY, N., 1992. The Later Crusades 1274-1580. From Lyons to Alcazar, Oxford Unv. Press, London.
İBN BATTUTA, 2004. Seyahatnâme, çev. A. Sait Aykut, c. I, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 576s.
İBN BİBİ, 1996. El- Evâmirü'l-Ala'iye Fi'l-Umuri'l-Ala'iye, Çev.: Mürsel Öztürk, c. I, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 468s.
İBN SAİD EL MAĞRİBİ, 1958. Kitab Bast el-Arz Fi't-Tu'l-ve'l-Arz, neşr. Huan Fernit Hıynes, Tatvan, 141s.
İBNÜ'L-ESÎR, 1987. El-Kâmil Fi't-Târih, çevirenler: Ahmet Ağırakça-Abdülkerim Özaydın, c. I, İstanbul.
İMBER, C. H., 2000. "Kursan II. (Türk Sularında)", *EI*.[2], c. V, 1986, ss. 505-507.
İNALCIK, H., 2000a. Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi I, 1300-1600, Çev.: Halil Berktay, Eren Yay., İstanbul, 496s.
İNALCIK, H., 1985. "The Rise of the Turcoman Maritime Principalities in Anatolia, Byzantium and Crusades", BF., v. 9, ss. 179-217.
İNALCIK, H., 1986. "The Yürüks: Their Origins, Expansion and Economic Role", Londra, ss. 39-65.
İNALCIK, H., 1988. "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu", Çev.: Hulusi Yavuz, İslam Tarihi Kültür ve Medeniyeti, c. I, ss. 271-298.
İNALCIK, H., 1998. "'Arab' Camel Drivers in Western Anatolia in the Fifteenth Century", Essays in Ottoman History, Eren Yay., İstanbul, ss. 393-411.
İNALCIK, H., 2000b. "Osmanlı Devleti'nin Doğuşu Meselesi", Çev.: Mehmet Öz, Söğüt'ten İstanbul'a: Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Düşünceler, derl.: Oktay Özel-Mehmet Öz, İmge Yay., Ankara, ss. 225-240.
İNALCIK, H., 2000c. "İmtiyazat", TDVİA, c. 22, s. 245-252.
JACOBY, D., 1981. "Lens Gens de Mer Dans La Marine de Guerre Venetienne de la Mer Egee aux XIV. et XV. Siecles", La genti del Mare Mediterraneo, a cura di R. Ragosta, Napoli, ss. 169-201.
JACOBY, D., 1997. "Silk Crosses the Mediterranean", *Le vie del Mediterraneo. Idee uomini, oggetti (Secoli XI-XIV.)*, Genova 19-20 Nisan 1994, ed. G. Airaldi, Genova, ss. 55-79.

JOINVILLE, J., 2002. Bir Haçlının Hatıraları, Çev.: Cüneyt Kanat, Vadi Yay., Ankara, 271s.

KANAT, C., 2005. "Memlûk Devleti'nin Batı Anadolu Beylikleriyle Olan Münasebeti", Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Sempozyumu (13-15. Yüzyıllar), Balıkesir 18-20 Ekim 2004, ss. 166-173.

KEDAR, B. Z., 1976. Merchants in Crisis. Genoese and Venetian Men of Affairs and the Fourteenth-Century Depression, Yale Unv. Press, London, 259s.

KHONIATES, N., 1995. Historia (1118-1180), çev. Fikret Işıltan, TTK Yay., Ankara.

KHONIATES, N., 2004. Historia (1195-1206), çev. Işın Demirkent, TTK Yay., İstanbul.

KIEL, M., 2001. "Birgi Tarihi ve Tarihî Coğrafyası", çev. R. H. Ünal, Birgi. Tarihi, Tarihî Coğrafyası ve Türk Dönemi Anıtları, haz. Rahmi Hüseyin Ünal, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, ss. 1-55.

KIENITZ, F. K., "Osmanlılardan Önceki Anadolu Türklerinin Politik ve Kültür Bakımından Dünya Tarihindeki Önemi", Çev.: Mithat San, Belleten, L (196), ss. 279-289.

KINNAMOS, J., 2001. Historia, Çev.: Işın Demirkent, TTK Yay., Ankara, 306s.

KÖPRÜLÜ, M. F., 1999. Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu, TTK Yay., Ankara (6. baskı), 122s.

KURAT, A. N., 1966. Çaka Bey, İzmir ve Civarındaki Adaların İlk Türk Beyi (1081-1096), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara, 92s.

KÜTÜKOĞLU, M., 1999. "Osmanlı İktisâdî Yapısı", Osmanlı Devleti Tarihi, Ed.: Ekmeleddin İhsanoğlu, c. II, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, İstanbul, ss. 513-649.

LAIOU, A. E., 1995. "Italy and Italians in the Political Geography of the Byzantines (14th Century)", DOP (49), ss. 73-99.

LAIOU, A. E., 2001. "Byzantine Trade with Christians and Muslims and the Crusades", The Crusades from the Perspective of Byzantium and the Muslim World, Eds.: Angeliki E. Laiou and Roy Parviz Mottahedeh, Harvard Unv. Press, Washington, D. C., ss. 157-196.

LAIOU, A. E., 2003. "Marino Sanudo Torsello, Bizans ve Türkler: Türkler'e Karşı İttifâkın Perde Arkası 1332-1334", Çev.: Murat Keçiş, AÜDTCFD, c. XXII, sayı: 34, ss. 183-205.

LEMERLE, P., 1957. L'Emirat D'Aydın Byzance et L'Occident, Bibliotheque Byzantine, Paris, 276s.

LOCK, P., 1995. The Franks in the Aegean 1204-1500, Longman Press, London, 166s.

LUTTRELL, A., 1965. "The Crusade in the Fourteenth Century", Europe in the Late Middle Ages, Ed.: J. R. Hale, Nortwestern Unv. Press, London, ss. 122-154.

LUTTRELL, A., 1976-77. "Slavery at Rhodes: 1306-1440", Bulletin de l'Institut Historique Belge de Rome, XLVI-XLVII, s. 81-100.

LUTTRELL, A., 1980. "Gregory XI. and the Turks: 1370-1378", Orientalia Christiana Periodica, XLVI, ss. 391-417.

LUTTRELL, A., 1985. "Settlement on Rhodes, 1306-1366", Crusade and Settlement, Ed.: P. Edbury Cardiff: University College Press, London, ss. 273-281.

LUTTRELL, A., 1988. "The Hospitallers of Rhodes Confront the Turks: 1306-1421", Christians, Jews and Other Worlds: Patterns of Conflict and Accomodation, Ed.: P. F. Gallagher, University Press of Amerika, Lanham, ss. 80-116.

LUTTRELL, A., 1991. "The Military and Naval Organization of the Hospitallers at Rhodes: 1310-1444", Des Kriegswesen der Ritterorden im Mittelalter Ordines Militares-Colloquia Torunensie Historica, VI, ed. Z. H. Nowak Torun: Uniwersytet Mikotaja Kopernika, Torun, ss. 133-153.

LUTTRELL, A., 1997. "1389 Öncesi Osmanlı Genişlemesine Latin Tepkileri", Osmanlı Beyliği (1300-1389), Ed.: E. A. Zachariadou, çevirenler: Gül Çağalı Güven-İsmail Yerguz-Tülin Altınova, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, ss. 129-149.

LUTTRELL, A., 2001. "Oniki Adalar'da Deprem: 1303-1513", Osmanlı İmparatorluğu'nda Doğal Afetler, Ed.: E. A. Zachariadou, çevirenler: Gül Çağalı Güven-Saadet Öztürk, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, ss. 159-166.

MATSCHKE, K.-P., 2002. "Commerce, Trade, Markets and Money: Thirteenth-Fifteenth Centuries", The Economic History of Byzantium: From the Seventh through the Fifteenth Century, Ed.: Angeliki E. Laiou, Harvard Unv. Press, Washington, D. C., ss. 771-806.

MEINARDUS, O. F. A., 1973. "Balat (Ortaçağda Miletos) Kentinin Ekonomik Canlılığının Kanıtları", Çev.: Şadan Karadeniz, Belleten, XXXVII (147), ss. 297-305.

MELIKOFF, I., 1954. Le Destan d'Umur Pacha, Bibliotheque Byzantine, Paris, 222s.

MERÇİL, E., 1991a. "Menteshe-Eli", *EI*.^{2}, c. VI, ss. 1017-1018.

MERÇİL, E., 1991b. "Menteshe-Oğulları", *EI*.^{2}, c. VI, ss. 1018-1019.

MORDTMANN, J. H., 1965. "Edremit", *EI*.^{2}, c. II, ss. 686-687.

MORRISSON, C. and CHEYNET, J.-Cl., 2002. "Prices and Wages in the Byzantine World", *The Economic History of Byzantinum: From the Seventh through the Fifteenth Century*, Ed.: Angeliki E. Laiou, Harvard Unv. Press, Washington D. C., ss. 815-878.

MUNTANER, R., 2000. Chronicle, İngilizce tercüme: Lady Goodenough, Cambridge Unv. Press, Ontario, 614s.

NECİPOĞLU, N., 2001. "Türkler'in ve Bizanslılar'ın Ortaçağda Anadolu'da Birliktelikleri", Çev.: Mehmet H. Doğan, Cogito, sayı: 29, ss. 74-91.

NEŞRİ, M., 1995. Kitâb-ı Cihan-Numa, yay. F. R. Unat-M. A. Köymen, c. 1, TTK Yay., Ankara, 422s.

NICOL, D. M., 1999. Bizans'ın Son Yüzyılları (1261-1453), Çev.: Bilge Umar, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 484s.

NICOL, D. M., 2000. Bizans ve Venedik, Diplomatik ve Kültürel İlişkiler Üzerine, Çev.: Gül Çağalı Güven, Sabancı Yay., İstanbul, 462s.

OIKONOMIDIS, N., 1997. "Avrupa'da Türkler (1305-1313) ve Küçük Asya'da Sırplar (1313)", Osmanlı Beyliği (1300-1389), Ed.: E. A. Zachariadou, çevirenler: G. Ç. Güven-İ. Yerguz-T. Altınova, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, ss. 173-182.

ORUÇ BEY (Edirneli), Oruç Bey Tarihi, haz. Atsız, Tercüman 1001 Temel Eser Dizisi, Tarihsiz, 188s.

OSTROGORSKY, G., 1999. Bizans Devleti Tarihi, Çev.: Fikret Işıltan, TTK yay., Ankara, 541s.

ÖDEN, Z. G., 1999. Karası Beyliği, TTK Yay., Ankara, 109s.

ÖDEN, Z. G., 1994. "Bizans İmparatorluğu'nun Türkler'e Karşı Alan ve Katalanlar İle İttifâkı", İÜEFTD, sayı: 35 (Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız Hatıra Sayısı), ss. 123-129.

ÖDEN, Z. G., 2005. "Karesi ve İlk Zamanları", Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Sempozyumu, Balıkesir 18-20 Ekim 2004, ss. 42-45.

ÖĞÜN, G., 1991. "Kıbrıs'ta İslâm Hakimiyeti ve Selçuklular Zamanında Kıbrıs İle Ticaret İlişkileri", Kıbrıs'ın Dünü-Bugünü Uluslararası Sempozyumu, Gazi Mağusa, ss. 29-35.

ÖNCEL, S., 1976. "Yves Renouard ve Ortaçağın İtalyan İş Adamları", İtalyan Filolojisi (Filologia Italiana), AÜDTCF İtalyan Dili ve Edebiyatı Kürsüsü, 8 (9), ss. 213-220.

ÖZEN, M. E., 1992. "Türkçe'de Kumaş Adları", İÜEFTD, sayı: 33, ss. 291-340.

ÖZERGİN, M. K., 1965. "Anadolu'da Selçuklu Kervansarayları", İÜEF Tarih Dergisi, XV (20), ss. 141-170.

PAMUK, Ş., 1999. Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 327s.

PEGOLOTTI, F. B., 1936. La Pratica Della Mercatura, ed. A. Evans, Medieval Academy of America 24, Cambridge Unv. Press, Mass., New York, 448s.

POLAT, M. S., 2002. "Selçuklu Türkiyesi'nde Ticaret", Türkler, c. 7, ss. 375-385.

PRYOR, J. H., 2004. Akdeniz'de Coğrafya, Teknoloji ve Savaş, çevirenler: Füsun Tayanç-Tunç Tayanç, Kitabevi Yay., İstanbul, 262s.
RUBRUCK, W., 2001. Moğollar'ın Büyük Hanına Seyahât 1253-1255, çev. Ergin Ayan, Ayışığı Yay., İstanbul, 142s.
SAFRAN, M., 1988. "XIII. ve XIV. Yüzyıllarda Karadeniz Limanlarının Ticarî ve Tarihî Önemi", Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri, Samsun, ss. 459-462.
SAHİLLİOĞLU, H., 1994. "Dirhem", *TDVİA*, c. 9, ss. 368-371.
SAPORI, A., 1970. The Italian Merchant in the Middle Ages, İngilizce'ye çev. Patricia Ann Kennen, Norton & Company, New York, 110s.
SAVVIDES, A. G. C., 1991. "Acropolites and Gregoras on the Byzantine-Seljuk Confrontation at Antioch-on-the Maender (A. D. 1211) English Translation and Commentary", AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi, XV (26), ss. 93-101.
SAVVIDES, A. G. C., 1993. "Nakshe", *EI.*^{2}, c. VII, ss. 939-940.
SILBERSCHMIDT, M., 1930. Venedik Menbaalarına Nazaran Türk İmparatorluğu'nun Zuhuru Zamanında Şark Meselesi, Çev.: Köprülüzâde Ahmet Cemal, İstanbul Evkaf Matbaası, İstanbul, 203s.
SOUCEK, S., 1995. "Sakız", *EI.*^{2}, c. VIII, ss. 889-892.
STEENBERGEN, J. V., 2003. "The Alexandrian Crusade (1365) and the Mamluk Sources: Reassessment of the kitab al-ilmam of an-Nuwayri al-Iskandarani", "East and West in the Crusader States. Context-Contact-Confrontations, eds. K. Ciggaar and H. G. B. Teule, v. III, ss. 123-137.
SÜMER, F., 1984. "Anadolu'daki Türk Halıcılık Tarihine Dair En Eski Bilgiler", Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, sayı: 32, ss. 44-51.
SÜMER, F., 1985. "Yabanlu Pazarı", Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, ss. 11-24.
SÜMER, F., 1988. "Selçuklular Devrinde Türkiye'de Madenler", Türklük Araştırmaları Dergisi, 4, ss. 159-164.
TAESCHNER, F., 1960. "Aydın", *EI.*^{2}, c. I, ss. 782.
THEUNISSEN, H., 1998. Ottoman-Venetian Diplomatics: The Ahd-names. The Historical Background and the Development of a Category of Political-Commerical Instruments together with an Annotated Edition af a Corpus of Relevant Documents, *EJOS* I (2), ss. 1-698.
THIRIET, F., 1964. "Les Relations entre la Crete et les Emirats Turcs de Asie Mineure au XIV. Siecle (1348-1360)", Actes du XII. Congress International des Etudes Byzantines, II, ss. 213-221.
THIRIET, F., 1975. La Romanie Vénitienne au Moyen Age. Le développement et l'exploitation du domaine colonial vénitien (XIIe – XVe siécles), De Boccard, Paris, 485s.
THOMAS, G. M., 1880, 1899. Diplomatarium Veneto-Levantinum. Sive Acta et Diplomata Res Venetas Graecas Atque Levantis Illustrantia, a. 1300-1350, c. I, Venetiis 1880, a. 1351-1454, c. II, Venetis 1899, 807s.
TURAN, O., 1988. Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar, TTK Yay., Ankara, 202+107s.
TURAN, O., 1999. Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti, Boğaziçi Yay., İstanbul, 536s.
TURAN, O., 2002. Selçuklular Zamanında Türkiye, Boğaziçi Yay., İstanbul, 752s.
TURAN, O., 1946. "Selçuk Kervansarayları", Belleten, X (39), ss. 471-496.
TURAN, O., 1947. "Altun-Aba Vakfiyesi", Belleten, X (42), ss. 197-235.
TURAN, O., 1964. "Ortaçağlarda Türkiye-Kıbrıs Münasebetleri", Belleten, XXVIII (110), ss. 209-227.
TURAN, O., 1979. "Ortaçağ Türkiyesi'nde İktisâdî ve İçtimaî Yükselişin Esasları", Tarih Akışı İçinde Din ve Medeniyet, Boğaziçi Yay., İstanbul, ss. 155-190.
TURAN, O., 1980. "Selçuklular Zamanında Sivas Şehri", Selçuklular ve İslâmiyet, Boğaziçi Yay., İstanbul, ss. 117-128.

TURAN, Ş., 1990. Türkiye-İtalya İlişkileri I. Selçuklular'dan Bizans'ın Sona Erişine, Metis Yay., İstanbul, 409s.
TURAN, Ş., 1988. "Karadeniz Ticaretinde Anadolu Şehirlerinin Yeri", Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri, Samsun, ss. 147-158.
ULUÇAY, Ç., 1997. "Saruhanoğulları", *İA*., c. 10, ss. 239-244.
UMUNÇ, H., 1999. "Balat'ta Bir İngiliz Şövalyesi: Beylikler Döneminde Türkiye'nin Batı İle İlişkileri", XIII. Türk Tarih Kongresi, Bildiriler, c. III, kısım: I, ss. 1-11.
UZUNÇARŞILI, İ. H., 1988a. Anadolu Beylikleri, TTK Yay., Ankara (4. baskı), 297s.
UZUNÇARŞILI, İ. H., 1988b. Osmanlı Tarihi, c. I., TTK Yay., Ankara (5. baskı), 480s.
VERLINDEN, C., 1973. "Venezia e il Commercio degli Schiavi Provenienti dalle Coste Orientali del Mediterraneo", Venezia e il Levante Fino al Secolo XV, vol. I., storia-diritto-economia, Ed.: Agostino Pertusi, Firenze, ss. 911-929.
VRYONIS, S., 1971. The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century, Berkeley, 532s.
WITTEK, P., 1986. Menteşe Beyliği, Çev.: O. Ş. Gökyay, TTK Yay., Ankara (2. baskı), 191s.
WITTEK, P., 1993. "Milas", *EI*.^{2}, c. VII, ss. 55.
YINANÇ, M. H., 1929. Düstûrnâme-i Enverî Medhal, İstanbul, 98s.
YUVALI, A., 1990. "XIII. Yüzyılda Karadeniz Ticareti", İkinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri, Samsun, ss. 233-240.
YUVALI, A., 1991. "Selçuklular Zamanında Kıbrıs'ın Anadolu İle Siyasî ve Ticarî İlişkileri", Kıbrıs'ın Dünü-Bugünü Uluslararası Sempozyumu, Gazi Mağusa, ss. 37-43.
YÜCEL, Y., 1980. Çoban-Oğulları Candar-Oğulları Beylikleri, TTK Yay., Ankara, 220s.
ZACHARIADOU, E. A., 1983. Trade and Crusade, Venetian Crete and the Emirates of Menteshe and Aydin (1300-1415), Hellenic Institute of Byzantine and Post-Byzantine Studies, Venice, 272s.
ZACHARIADOU, E. A., 1962. "ΜΙΑ ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ ΣΥΝΘΗΚΗ ΤΟΥ ΧΗΔΗΡ ΑΪΔΗΝΟΓΛΟΥ", Byzantinische Zeitschrift 55, ss. 254-265.
ZACHARIADOU, E. A., 1965. "Ertogrul Bey Il Sovrano Di Teologo (Efeso)", Atti della Societa Ligure di Storia Patria, N. S., V., (LXXIX), ss. 155-161.
ZACHARIADOU, E. A., 1976. "Sept traités inedits entre Venise et les émirats d'Aydın et d'Menteşe (1331-1407)", Studi Preottomani e Ottomani, Ed.: A. Gallotta, ss. 229-239.
ZACHARIADOU, E. A., 1977. "Prix et Marchés des Céréales en Romanie (1343-1445)", Nuova Rivista Storica, LXI, ss. 291-306.
ZACHARIADOU, E. A., 1980. "The Catalans of Athens and the Begining of the Turkish Expansion in the Aegean Area", Studi Medievali, 3a Serie, XXI, ss. 821-838.
ZACHARIADOU, E. A., 1989. "Holy War in the Aegean during the Fourteenth Century", MHR, v. 4, no. I, ss. 212-225.
ZACHARIADOU, E. A., 1997a. "Karesi ve Osmanlı Beylikleri: İki Rakip Devlet", Osmanlı Beyliği (1300-1389), Ed.: E. A. Zachariadou, çevirenler: G. Ç. Güven-İ. Yerguz-T. Altınova, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, ss. 243-255.
ZACHARIADOU, E. A., 1997b. "Sarukhan", *EI*.^{2}, c. IX, ss. 69.
ZACHARIADOU, E. A., 2000a. "Udj", *EI*.^{2}, c. X, ss. 777.
ZACHARIADOU, E. A., 2000b. "Umur Pasha", *EI*.^{2}, c. X, ss. 867.
ZHUKOV, K., 1994. "The 'Destan of Umur Pasha' in the Light of the 'Kitab-ı Bayriye' by Piri Reis", XI. Türk Tarih Kongresi, c. III, Ankara, ss. 893-897.
ZHUKOV, K., 1997. "Osmanlı, Karesi ve Saruhan Sikkeleri ve Türk Batı Anadolusu'nda Ortak Para Sorunu (1340-1390)", Osmanlı Beyliği (1300-1389), ed. E. A. Zachariadou, çevirenler: G. Ç. Güven-İ. Yerguz-T. Altınova, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, ss. 256-261.

ZIBALDONE DA CANAL, 1994. Merchant Culture in Fourteenth Century, çev. John E. Dotson, Reneissance Quarterly, Binghamton, New York, 228s.

ZUCCHELLO, P., 1957. Lettere di Mercanti a Pignol Zucchello (1336-1350), ed. Raimondo Morozzo della Rocca, Comitato per la Pubblicazione delle Fonti Relative alla Storia di Venezia, Fonti per la Storia di Venezia, Sez. IV, Archivi Privati, Venezia, 145s.

ÖZ GEÇMİŞ

08/09/1983 tarihinde Sivas iline bağlı Yıldızeli ilçesinin Güneykaya beldesinde doğdu. 1988 yılında ailesi ile birlikte İzmir'e göç etti. 1989 yılında başladığı eğitim-öğretim hayatında sırasıyla 1989-1994 yılları arasında ilk okulu, 1994-1997 yılları arasında orta okulu, 1997-2000 yılları arasında liseyi bitirdi. 2000 yılında İzmir Ege Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümüne girdi. "Batı Anadolu Beylikleri İle İtalyan Şehir Devletleri Arasındaki Ticari İlişkiler" konulu lisans tezinde başarılı olarak 2005 yılında lisans eğitimini tamamladı. En büyük zevki her türlü konuda kitap okumak olduğundan kendisine yaklaşık 700 kitaptan oluşan özel bir kütüphane kurdu. İngilizce ve İtalyancanın yanı sıra diplomatik yazışma dili olan Osmanlıcayı da bilmektedir.

EKLER

Ek 1. ANTLAŞMALARIN TOPLU LİSTESİ

I- *Doc. 1331M*: Kandiye Dükü *Marino Morosini* ile Menteşe Emiri *Orhan Bey* arasında yapılan 13 Nisan 1331 tarihli antlaşma, bkz. E. A. Zachariadou, *a.g.e*., s. 187-189 (*Latince*)

II- *Doc. 1337A*: Kandiye Dükü *Giovanni Sanudo* ile Aydın Emiri *Hızır Bey* arasında yapılan 9 Mart 1337 tarihli antlaşma, bkz. E. A. Zachariadou, *a.g.e.,* s.190-194 (*Latince*)

III- *Doc. 1337M*: Kandiye Dükü *Giovanni Sanudo* ile Menteşe Emiri *İbrahim Bey* arasında yapılan Nisan 1337 tarihli antlaşma, bkz. E.A. Zachariadou *a.g.e*., s. 195-200 (*Latince*)

IV- *Doc. 1346A*: Aydın Emiri *Hızır Bey* ile muhtemelen *Sakız Cenevizlileri* arasında yapılan 1346 tarihli antlaşma, bkz. E. A. Zachariadou, *a.g.e*., s. 201-204 (*Grekçe*); antlaşmanın *Türkçesi* için bkz. M. Delilbaşı, *Türk Hükümdarlarına Ait Yunanca Ahidnâmeler ve Nâmeler*, (Basılmamış Doçentlik Tezi), Ankara 1978, s. 37-40

V- *Doc. 1348A*: *Kutsal İttifak* ile Aydın Emiri *Hızır Bey* arasında yapılan 18 Ağustos 1348 tarihli antlaşma, bkz. E. A. Zachariadou, *a.g.e*., s. 205-210 (*Latince*)

VI- *Doc. 1353A*: Kandiye Dükü *Marino Morosini* ile Aydın Emiri *Hızır Bey* arasında yapılan 7 Nisan 1353 tarihli antlaşma, bkz. E. A. Zachariadou, *a.g.e*., s. 211-216 (*Latince*)

VII- *Doc. 1358/59M*: Kandiye Dükü *Pietro Badoer* ile Menteşe Emiri *Musa Bey* arasında yapılan 13 Ekim 1358 tarihli antlaşma, bkz. E. A. Zachariadou, *a.g.e*., s. 217-218 (*Latince*)

VIII- *Doc. 1375M*: Kandiye Dükü *Giovanni Gradenigo* ile Menteşe Emiri *Ahmed Bey* arasında yapılan 22 Nisan 1375 tarihli antlaşma, bkz, E. A. Zachariadou, *a.g.e*., s. 219-224 (*Latince*)

IX- *Doc. 1403M*: Kandiye Dükü *Marco Falier* ile Menteşe Emiri *İlyas Bey* arasında yapılan 24 Temmuz 1403 tarihli antlaşma, bkz. E. A. Zachariadou, *a.g.e*., s. 225-233 (*Latince* iki versiyonu)

X- *Doc. 1407M*: Kandiye Dükü *Leonardo Bembo* ile Menteşe Emiri *İlyas Bey* arasında yapılan 2 Haziran 1407 tarihli antlaşma, bkz. E. A. Zachariadou, *a.g.e.,* s. 234-237 (*Latince*)

XI- *Doc. 1414M*: Körfez Kaptanı *Pietro Civrano* ile Menteşe Emiri *İlyas Bey* arasında yapılan 17 Ocak 1414 tarihli antlaşma, bkz. E. A. Zachariadou, *a.g.e*., s. 238-239 (*Latince*)

Ek 2. ÇİZELGELER

Çizelge 1. Şap Fiyatları (Fleet, 1999a).

Yıl	Yer	Tür	Kaynaktaki maliyet	Ducat fiyatı	Kaynak
1323	Pisa	kaya	1 *centinaio* = 1 *soldo*	1 *ducat* = 16.5 *kantar*	Pegolotti, *Pratica*, s. 208
1336	Girit		1 *migliaio grosso* = 8 *hyperpyra*	1 ducat = 5.5 kantar	20.x.1336 = Zucchello, *Lettere*, no. 1, s. 8
1384			1 *kantar* = 4 *hyperpyra*	1 *ducat* = 0.5 *kantar*	Thomas, *Diplomatarium*, vol. II, s. 194
1394	Foça		100 *kantar* = 40 *altın ducat*	4 *ducat* = 1 *kantar*	18.ii.1394 = ASG, Noter Donato de Clavaro, Sc. 39, fılza 1, doc. 97/240
1394	Foça	kaya	350 *kantar* = 400 *ducat*	1.14 *ducat* = 1 *kantar*	18.ii.1394 = ASG, Noter Donato de Clavaro, Sc. 39, fılza 1, doc. 97/240
1405	Sakız, Foça, Midilli	toz	4000 *kantar* = 3000 *altın ducat*	0.75 ducat = 1 kantar	4.iv.1405 = Doehaerd-Kerremans, *Relations commerciales*, no. 11, s. 12. 3000 *kantarı* Foça'nın toz şapı, 1000 *kantarı* Midilli toz şapından oluşuyor.
1408	Pera	kaya	1 *Cenova kantarı* = 2 *hyperpyra* 12 *karati*	0.66 *ducat* = 1 *kantar*	14.viii.1408 = ASG, Noter Giovanni Balbi, Sc. 46, filza 1, doc. 384
1408	Pera	toz	1 *Cenova kantarı* = 1 *hyperpyra* 9 *karati*	0.33 *ducat* = 1 *kantar*	14.viii.1408 = ASG, Noter Giovanni Balbi, Sc. 46, filza 1, doc. 384
1412				0.7 *ducat* = 1 *kantar*	29.v.1414 = Heers, '*Commerce de l'alun'*, 39
1438	İstanbul	*lume de sorta*	1 *kantar* = 4 *hyperpyra*	1.3 *ducat* = 1 *kantar*	22.i.1438 = Badoer, *Libro*, col. 261,s. 524(*Majorca'ya gidiyor)*
1438	İstanbul	kaya	1 *kantar* = 7 *hyperpyra*	2.3 *ducat* = 1 *kantar*	*Aynı yer*
1438	İstanbul		6 *kantar* = 22 *hyperpyra* 12 *karati*	1.25 *ducat* = 1 *kantar*	26.ii.1438 = Badoer, *Libro*, col. 410, s. 822; col. 320, s. 643 (*Venedik'e gidiyor*)
11438	İstanbul	*lume neta*	1 kantar = 4.5 hyperpyra	1.5 ducat = 1 kantar	5.iii.1438 = Badoer, *Libro*, col. 194, s. 390; col. 186, s. 375
11438	İstanbul		1 *kantar* = 3 *hyperpyra*	1 *ducat* = 1 *kantar*	13.iv.1438 = Badoer, *Libro* col. 320, s. 642; col. 316, s. 635 (*Kandiye'ye gidiyor*)
11438	İstanbul	kaya	1 *kantar* = 7 *hyperpyra*	2.3 *ducat* = 1 *kantar*	26.vii.1438 =Badoer, *Libro* col. 220, s. 442
11439	İstanbul		6 *kantar* = 22 *hyperpyra* 12 *karati*	1.25 *ducat* = 1 *kantar*	26.ii.1439 = Badoer, *Libro*, col. 410, s. 822; col. 320, s. 641 (*Venedik'e gidiyor*)

1439	İstanbul	*Lume neta (?lume de sorta*	6 *kantar* = 3 *hyperpyra* 22 *karati*	1.25 *ducat* = 1 *kantar*	30.iii.1439 = Badoer, *Libro* col. 322, s. 646; col. 319, s. 641
1439	İstanbul	*lume de sorta*	1 *kantar* = 4 *hyperpyra*	1.33 ducat = 1 *kantar*	9.vii.1439 = Badoer, *Libro*, col. 322, s. 646; col. 341, s. 685
1439	İstanbul		1 *kantar* = 5 *hyperpyra*	1.*7 ducat* = 1 *kantar*	2.xi.1439 = Badoer, *Libro*, col. 322, s. 646; col. 371, s. 747
1439	İstanbul	*lume de sorta*	1 *kantar* = 4 *hyperpyra* 18 *karati*	1.6 ducat = 1 *kantar*	28.ix.1439 = Badoer, *Libro* col. 322, s. 464; col. 284, s. 571
1439	İstanbul	*lume de sorta*	1 *kantar* = 4 *hyperpyra* 6 *karati*	1.4 *ducat* = 1 *kantar*	28.ix.1439 = Badoer, *Libro* col. 322, s. 646

Çizelge 2. İthal Kumaş Fiyatları (Fleet, 1999a).

Yıl	Kumaş	Yer	Fiyat	Kaynak
1297	Pamuk	Kıbrıs	1 *kantar* = 4 *besanti saracinali*	11.iii.1297 = Lamberto di Sambuceto (Balard), no. 34, ss. 45-47
1299	Halep'den gelen kumaş	Kıbrıs	1 *kantar* = 60 *besanti saracinali*	22.v.1299 = *ibid.* no. 147, s.172
1300	Lombardy ve Frenk kumaşı	Kıbrıs	33 *parça* Lombardy ve 27 *parça* Frenk kumaşı = 3948 *bessant*	2.ii.1300 = Lamberto di Sambuceto (Desimoni), no. 42, ss. 25-28
1300	Lombardy ve 'de Taolonis' kumaşları	Kıbrıs	3 *balya* Lombardy ve 1 *balya* 'taolonis' kumaşı = 1200 *soldi*	30.ix.1300 = *ibid*
1307	Suriye pamuğu	Kıbrıs	1 *kantar* = 28 gümüş *bessant*	5.iv.1307 = (Balard), no. 133, s. 20
1309	Chalon kumaşı	?	2 *balya* (= 13 *parça*) = 252 *libri* 1 *solidus*	5.xi.1309 = Giovanni de Rocha (Balard), no. 23, ss. 309-310
1310-1340	Erzincan buckramı	Pisa	*parça*sı 3 *dinar*	Pegolotti, *Pratica*, s. 208
1310-1340	Narbonne kumaşı	Ayasuluğ	18 *Ayasuluğ anconesi* = 14 altın *florin*	*ibid.*, s. 55
1310-1340	Floransa yünlüleri	Ayasuluğ	1 *canna* = 2 - 2.25 altın *florin*	*ibid.*
1310-1340	Floransa yünlüleri ?	Ayasuluğ	1 *parça* (12 *canne* ve 2 Floransa *braccia*sı = 32-36 altın *florin*	*ibid.*
1310-1340	Chalon kumaşı	Antalya	1 *canna* = 8-10 *Kıbrıs bessantı*	*ibid.*, s. 58
1310-1340	Narbonne kumaşı	Antalya	1 *parça* = 9-12 altın *florin*	*ibid.*
1310-1340	Perpignan kumaşı	Antalya	1 *parça* = 9-12 altın *florin*	*ibid.*
1310-1340	Lombardy kumaşı	Antalya	1 *parça* = 8-9 altın *florin*	*ibid.*
1310-1340	Türk ipeği (*seta Turchi*)	Pisa	1 *libbre* = 6 *soldi*	*ibid.*, s. 208-209
1361	*İrlanda saia*	Sakız	38 *parça* = 570 *Kıbrıs*	1.xi.1361 = *Noter* Nicola

	(saye)sı		*gümüş bessantı*	de Boateriis, no. 114, s. 116
1391	Floransa kumaşı	Pera ?	7 *parça* = 19 *hyperpyra* 7 *karati*	19.xii.1391 = ASG, Antico Comune, 22, fos. 70, 92
1392	*panni rosee*	Pera	7 *parça* = 21 *hyperpyra*	*ibid*., fos. 74, 193
1392	Floransa kumaşı	Pera	7 *parça* = 21 *hyperpyra*	*ibid*., fos. 76, 193
1392	Floransa kumaşı	Pera	7 *parça* = 21 *hyperpyra*	*ibid*., fos. 78, 196
1392	Kumaş	Pera	7 *parça* =17 *hyperpyra* 12 *karati*	*ibid*., fos. 88, 105
1392	*panni rosee de grana*	Pera	6 *parça* =32 *hyperpyra* 12 *karati*	*ibid*., fos. 84, 197
1392	*panni rosee*	Pera	6 *parça* = 16 *hyperpyra* 9 *karati*	*ibid*., fos. 84, 92
1392	*panni rosee*	Pera	6 *parça* =18 *hyperpyra* 10 *karati*	*ibid*., fos. 128
1392	*Panni virmili Florentie*	Pera	13 *parça* =36 *hyperpyra* 3 *karati*	*ibid*., fos. 174
1408	Floransa kumaşı	?	1 *parça* = 65 hyperpyra	14.viii.1408 = ASG, *Noter* Giovanni Balbi, Sc. 46, filza 1, doc. 384
1436	*pani loesti*	İstanbul	1 *peza* = 47.5 *hyperpyra*	12.ii.1436 = Badoer, *Libro*, col. 44, s. 88; col. 13, s. 27
1437	Floransa kumaşı	İstanbul	1 *peza* = 150 *hyperpyra*	16.iii.1437 = *ibid*., col. 14, s. 129
1437	*pani loesti*	Samsun	12 *casete* = 7,355 *asper* (700 *hyperpyra)*	18.xii.1437 = *ibid*., col. 44, s. 89
1437	*taffeta*	Samsun	20 *palmi* = 172 *asper* (9 *hyperpyra*)	18.xii.1437 = *ibid*., col. 52, s. 306
1437	*zanbeloti*	Samsun	2 *peze* = 126 *asper* (6.6 *hyperpyra*)	18.xii.1437 = *ibid*., col. 152, s. 306
1437	*bocasini*	Samsun	60 *peze* = 1,184 *asper* (62 *hyperpyra*)	18.xii.1437 = *ibid*., col. 152, s. 306
1437	*bocasini*	Trabzon	60 *peze* = 2,773 *asper* (69 *hyperpyra*)	18.xii.1437 = *ibid*., col. 152, s. 307
1438	*pani negri*	İstanbul	1 *peza* = 100 *hyperpyra*	30.iv.1438 = *ibid*., col. 196, s. 394; 21.iii.1438 = *ibid*.
1438	*muslin*	Bursa	12 *casete* = 7,355 *asper* (700 *hyperpyra*)	8.viii.1438 = *ibid*., col. 227, s. 456, col. 61, s. 123
1438	damascin biancho, *brocha d'oro e de seda*	İstanbul	1 *picho* = 10.5 *hyperpyra*	16.ix.1438 = *ibid*., col. 244, s. 490
1438	*damascin verde scieto*	İstanbul	1 *picho* = 6 *hyperpyra*	16.ix.1438 = *ibid*., col. 244, s. 490
1439	*pano bastardo (verde)*	İstanbul	1 *peza* = 65 *hyperpyra*	26.ii.1439 = *ibid*., col. 329, s. 660
1439	*pani bastardi*	İstanbul	1 *peza* = 95 *hyperpyra*	26.ii.1439 = *ibid*., col. 329, s. 660
1439	*pani da Parma (pano zalo)*	İstanbul	1 *peza* = 90 *hyperpyra*	26.ii.1439 = *ibid*., col. 329, s. 660
1439	*pano scarlattini bastardo*	İstanbul	142 = 89 *hyperpyra*	18.iv.1439 = *ibid*., col. 329, s. 660
1439	*pani Fiorenza de garbo*	İstanbul	1 *peza* = 80 *hyperpyra*	20.iv.1439 = *ibid*., col. 329, s. 660
1439	*Chanevaze*	İstanbul	100 *pichi* = 14 *hyperpyra*	16.xi.1439 = *ibid*., col. 343, s. 689

Çizelge 3. Girit'te Satılan Türk Kölelerin Fiyatları, 1301 (Fleet, 1999a).

Yıl	Cinsiyet	Fiyat	Kaynak
10.vi.1301	1 *erkek*	27 *hyperpyra* 2 *grossi*	Benvenuto de Brixano, *Kandiye'de Noter*, no. 174, ss. 65-66
5.viii.1301	1 *kadın*	22 *hyperpyra*	*ibid*., no. 263, s. 97

Çizelge 4. Türkler'den Satın Alınıp Girit'te Satılan Kölelerin Fiyatları, 1301-1304 (Fleet, 1999a).

Yıl	Cinsiyet	Fiyat	Kaynak
8.iv.1301	1 erkek	14 *hyperpyra*	Benvenuto de Brixano, *Kandiye'de Noter* no. 1, s. 5
8.iv.1301	1 *kadın*	18 *hyperpyra* 1 *grossa*	*ibid*., no. 4, s. 6
9.iv.1301	1 *kadın*	25 *hyperpyra*	*ibid*., no. 10, s. 8
9.iv.1301	1 *kadın*	28 *hyperpyra*	*ibid*., no. 11, s. 8
9.iv.1301	1 *kadın*	27 *hyperpyra*	*ibid*., no. 46, s. 21
27.iv.1301	1 *kadın*	20 *hyperpyra*	*ibid*., no. 63, s. 27
1.v.1301	1 *kadın*	14 altın *hyperpyra*	*ibid*., no. 68, s. 29
15.v.1301	1 *kadın*	18 *hyperpyra*	*ibid*., no. 119, s. 46
15.v.1301	1 *kadın*	18 *hyperpyra*	*ibid*., no. 120, s. 46-47
6.vi.1301	1 *kadın*	6 *hyperpyra*	*ibid*., no. 172, s. 65
9.vii.1301	1 *kadın*	15 *hyperpyra*	*ibid*., no. 222, s. 82
1.viii.1301	1 *kadın*	17 *hyperpyra*	*ibid*., no. 256, s. 95
7.x.1304	1 Rum *kadın*	9 *hyperpyra*	Verlinden, *Recrutement*, s. 86
8.xi.1304	1 Rum *kadın*	15 *hyperpyra*	*İbid.,* 86
12.xii.1304	1 Rum *kadın*	11 *hyperpyra*	*İbid.,* 87

Çizelgeler Kaynakçası

Badoer, G., *Il libro dei Conti Giacomo Badoer (Constantinopoli 1436-1440),* ed. Umberto Dorini and Tommaso Bertelé, Il Nuova Ramusio 3, Istituto Poligrafico dello Stato, Libreria dello Stato (1956).

Balard, M., *Notai Genovesi in Oltremare. Atti Rogati a Cipro da Lamberto di Sambuceto (11 Ottobre 1296-23 Giugno 1299*), CSFS 39, (Genoa 1983).

Balard, M., *Notai Genovesi in Oltremare. Atti Rogati a Cipro da Lamberto di Sambuceto (31 Marzo-19 Iuglio 1305, 4 Gennaio-12 Iuglio 1307), Giovanni de Rocha (3 Agosto 1308-14 Marzo 1310*), CSFS 43, (Genoa 1984).

Benvenuto de Brixano, *Benvenuto de Brixano, notaio in Candia (1301-1302),* ed. R. Morozzo della Rocca, Fonti Relative alla Storica di Venezia, Archivi Notarili (Venice 1950).

Desimoni, C., *Actes passés a Famagouste de 1299 a 1301 par devant le notaire genois Lamberto di Sambuceto*, Archives [illegible]rient Latin 2, (Brussels 1964)

Doehaerd, R.-Kerremans, C., *Les relations commerciales entres Génes, la Belgique et l'Outremont d'apres les Archives Notariales Genoises, 1400-1440*, (Brussels and Rome 1952).

Heers, M. L., *Les Génois et le Commerce de l'alun a la fin du Moyen Age*, Revue d'Histoire Economique et Sociale 32, (1954), ss. 31-53.

Pegolotti, F. B., *La Pratica della Mercatura*, ed. A. Evans, Medieval Academy of America 24 (Cambridge, Mass., 1936).
Thomas, G. (ed.), *Diplomatarium Venoto-Levantinum*, (Venice, 1890-1899), vols. I-II.
Verlinden, C., *Le Recrutement des Esclaves a Venise aux XIVe et Xve siéclé,* Bulletin de l'Institut Historique Belge de Rome 39, (1968), ss. 83-202.
Zucchello, *Lettere di Mercanti a Pignol Zucchello (1336-1350),* ed. Raimondo Morozzo della Rocca, Comitato per la Pubblicazione della Fonti Relative alla Storia di Venezia, Fonti per la Storia di Venezia 4, Archivi Privati (Venice 1957).

Ek 3. SÖZLÜK

Accono: Ayasuluğ'da kullanılan bir kol uzunluğundaki bir kumaş ölçü birimi.
Ad valorem: Malın değerine göre ithalat ve ihracattan alınan % 2 oranındaki gümrük vergisi.
Akçe: Türk hükümdarları tarafından kesilen gümüş sikkelere verilen isim.
Alcana: İtalyanca'da kereste
Allume cordo, allume di fosso, allume minuto: Aynı zamanda *allume di fosso* ve *allume minuto* olarak da bilinen ve üretim aşamasında havuzun dibinde kalıp şapın âdi kalitedeki kısmını oluşturan türü yani toz şap
Allume di sorta della buona luminiera: 2/5'i kaya şapı, 3/5'i toz şapından oluşan ikinci kalitedeki şapa verilen isim
Allume grosetto: Kaya şapı
Amalim, amalim: Vergi toplamakla görevli olan Arapça *amil* ünvanlı devlet görevlisinin Latince'deki karşılığı
Ancona: Bkz. *accono*
Appalto: İltizam sistemini veya vergi mültezimini karşılayan bir terim
Appaltator: Vergi mültezimi
Argento: İtalyanca'da gümüş
Asino: İtalyanca'da eşek
Asper: Gümüş sikkelere verilen Latince isim. *Hyperpyra*nın 1/10'u değerindedir.
Aspron: Gümüş sikkelere verilen Grekçe isim.
Assagio: Simsarlık veya diğer adıyla komisyonculuk ücreti. Ayrıca bkz. *senseraggio*
Aurepelium: Alman altını, iki parça çinko ve on bir parça bakır karışımından oluşup ince yapraklar halinde dövülen çok yumuşak bir metal alaşımı.
Bailus, balyos: Bizans başkenti İstanbul'daki Venedik Cumhuriyeti'nin temsilcisine verilen isim,
Balla, *balya*: Cenova'nın ipek kumaş için kullandığı ölçü birimi = 300m libbra = 90 kg.
Batman, *battimano*, *patumani*: Ayasuluğ ve Balat'ta ve aynı zamanda Kuzey Afrika ile Karadeniz bölgesinde kullanılan bir ağırlık ölçüsü. Ayasuluğ'da 1 batman 9.993 kg. iken Balat'ta 1 batman 15.741 kg.'a karşılık gelmektedir.
Beccariis: Latince'de Menteşe ülkesindeki kasaplar için kullanılan bir terim
Bessant: Latinler tarafından altın *dinar*ı ifade etmek için kullanılan bir terim, *bizantiner*, *hyperpyron*
Bilancia: Terazi anlamında hafif bir ağırlık ölçüsü, ayrıca bkz: *peso sottile*
Bladum, biado: Latince'de hububat
Bocasini, bogası: Çok ince bir keten kumaş
Bolla: Bizans İmparatorluk fermanı
Botte: Bir yerden bir yere farklılık arzeden şarap için kullanılan bir ölçü birimi, *fıçı*
Bove: Latince'de katır ve sığır
Braccia: Bir kol uzunluğunda bir kumaş ölçü birimi
Buckram, *bucherame*: Pamuklu ince bir bez
Buta, buta de mena: Şarap için kullanılan bir ölçü birimi
Calbano: Topuzlu kantar
Camlet, *ciambellotti*, *camelot*: *Mohair* veya *muhayyer* olarak da bilinen tiftik keçisinin kılından elde edilen bir kumaş türü
Canape: İtalyanca'da kenevir
Canna: 3-4 kol uzunluğunda bir kumaş ölçüsü
Cantare: İtalyanca'da kantar, ayrıca bkz. *kantar*
Capita: Latince'de adet, tane anlamında ürünler için kullanılan bir ölçü
Capitula: Latince'de imtiyaz, ayrıcalık
Caratellum: Şarap için kullanılan 2 veya 2.5 baril = 300 litre dolayında bir ölçü
Carlino: Bkz. *gigliato*
Cassa, *capsa*: Sabun için kullanılan bir ölçü, *kasa*
Cera: Latince'de balmumu
Chalon: Bir kumaş çeşidi
Chordoani: Latince'de deri

Cocha: Bir gemi türü
Commerclum, kommerkion: Malın değeri üzerinden alınan % 10 oranında gümrük vergisi
Coramen: Bkz. *chordoani*
Cotone: İtalyanca'da pamuk
Crocetto: Gümüş bir sikke çeşidi. Ayrıca bkz. *stavrata*
Çilyato: Bkz. *gigliato*
Datium: Latince'de genel anlamda vergiyi ifade etmek için kullanılan bir terim
Dinar: Latinler'in *bessant* olarak adlandırdıkları Müslümanların kullandığı altın sikke
Dirhem: Müslümanların gümüş sikkelere verdikleri isim
Disposito: Antlaşma metinlerindeki madde veya hükümlerin Latince ismi
Draganti: Latince'de esrar
Ducat: İlk defa 1284'te kesilen Venedik altın sikkesi
Equo: Latince'de at
Ex-appaltator: Görevinden alınmış eski vergi mültezimi
Exterritorialite des lois: Kişilerin öz vatanları dışında da kendi ülkelerinin yasalarına bağlı olması kuralı
Fardello: Özellikle ipek için kullanılan bir *tomar*lık ölçü. 1 Cenova *fardello*su = 252 libbra = 79.821 kg.
Ferro: İtalyanca'da demir
Fil de fero: İtalyanca'da demir tel
Florin: İlk defa 1252'de Floransa'da kesilen altın sikke. XIV. yüzyılda Doğu Akdeniz piyasasında *hyperpyron*un yerini almış ve yüzyılın ikinci yarısı itibariyle *ducat* tarafından piyasadaki hakimiyetine son verilmiştir.
Fonda: Antalya'da tüccarların hububat için ödemek zorunda oldukları 3 *asper* tutarındaki pazar vergisi
Frumentum, *fromento*: Latince'de buğday
Fusse di sapone: Eriyik haldeki sabun
Gabella, gabelam: Vergi mültezimi
Galla: İtalyanca'da mazı
Gigliato, carlino: İlk defa 1300 yılında Napoli'de Anjou hanedanından II. Charles tarafından kestirilen gümüş sikke. Ayasuluğ ve Menteşe Beyleri tarafından sahtesi yapılan yaygın bir sikkedir. *Ayasuluğ gigliatosu florin*in 1/9'u değerindedir.
Hyperpyron: 24 *karati*ye bölünmüş Bizans altın sikkesine verilen isim. Başlangıçta Doğu Akdeniz'de hakim bir para iken XIV. yüzyıl boyunca değerini yitirmiş ve yüzyılın ikinci yarısı itibariyle dolaşımda gümüşün değerine gerilemiştir.
Indaco: İtalyanca'da çivit
Invocatio: Antlaşma metinlerindeki dua kısmı olarak bilinen bölüm
İrdebb: Mısır'da tahıl için kullanılan 90 ile 98 litre arasında değişen bir ölçek
Kantar, *cantare*: Yerel bazda kullanılan bir ağırlık ölçüsü. Örneğin *1 Cenova kantarı* = 47.600 kg.
Karati: *Hyperpyron*un 1/24'ünü ifade eden para birimi
Koini glossa: Ortak diplomasi dili. Bu dönemde Grekçe, Akdeniz dünyasında yazışmalarda kullanılan ortak diplomasi dili idi.
Legumine: Latince'de baklagil
Libbre, livre: Beyliklerde de kulanılan bir İtalyan ağırlık ölçüsü.
Lino: İtalyanca'da keten
Magazzino: Pegolotti'nin kaydettiğine göre Ayasuluğ'da 100 *mudd* buğdaydan alınan 1/5 *florin* tutarındaki ambar vergisi
Magnaria al pexador: Latince'de rüşvet
Malvagia: İyi kalitede bir şarap çeşidi
Maona: 1346'dan 1455'e kadar Sakız Adası'nı ellerinde tutan Cenevizli tüccar grubu
Marka: Antalya'da gümüş ticaretinin yapıldığı bir ölçü
Mazo: Özellikle ipek için kullanılan ve *tomar* olarak da bilinen bir ölçü
Meleff: İtalya'nın Amalfi kentinde üretilen ve oradan adını alan bir kumaş çeşidi

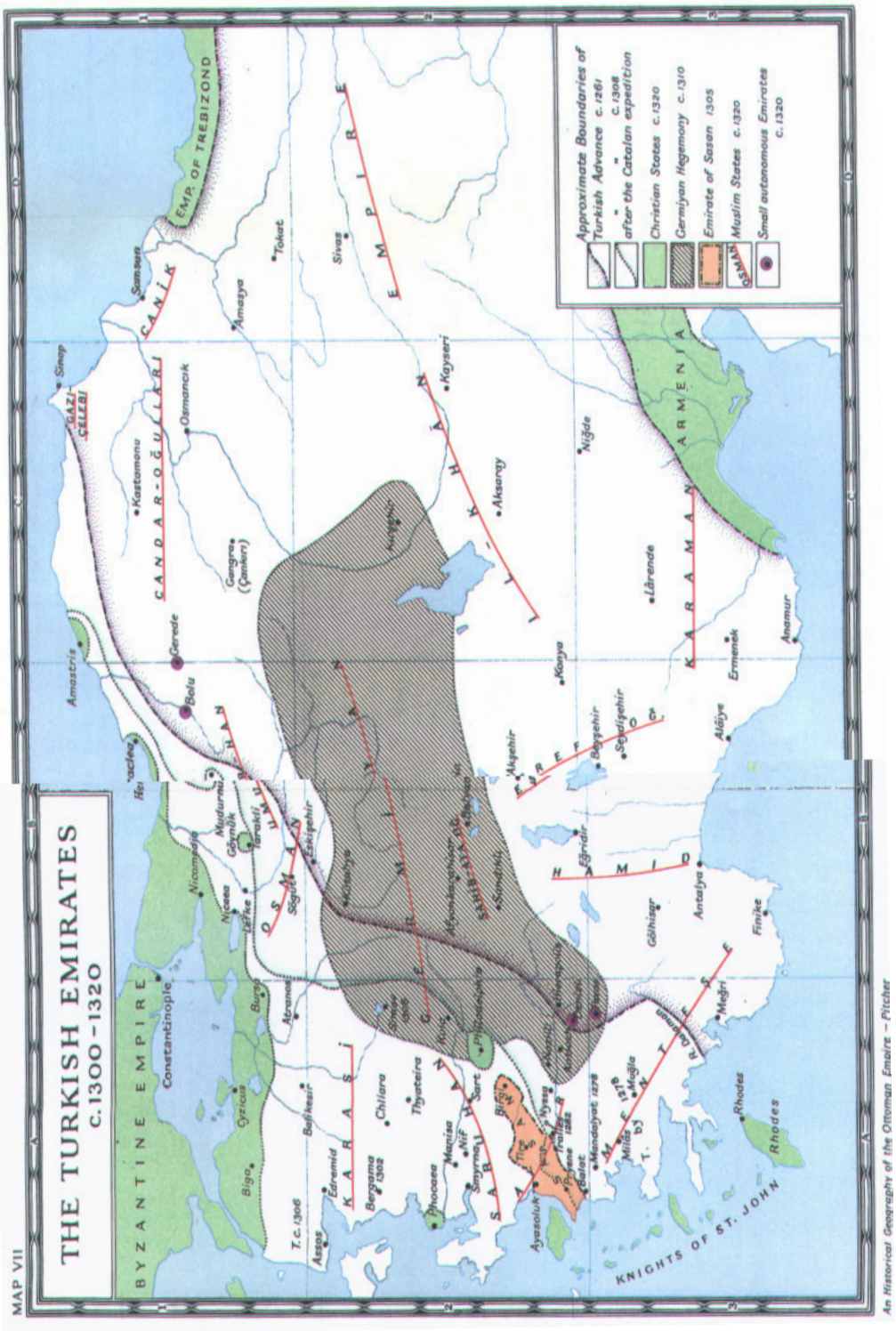
Memnuat, memnu meta: Müslümanların ticaretini yasakladıkları mallar için kullanılan terim
Mensurator: Çarşı ve pazarın denetlenmesinden sorumlu devlet görevlisi
Merces prohibitae: Latinlerin ticaretini yasakladıkları mallar için kullandıkları bir terim
Migal Mastro: Rodos Şövalyelerinin Lideri, Üstad-ı Azam
Migliaro: Sabun için kullanılan bir ölçü, sandık
Mine: Hububat için beyliklerde de kullanılan bir Cenova ölçüsü
Missa: Kıbrıs'da tüccarların adaya girişte ödedikleri bir vergi
Mistato: 11 litreye karşılık gelen bir şarap ölçüsü
Montonino: İtalyanca'da koyun derisi
Mouzouria: Genellikle *100 mouzouria* şeklinde hububat için kullanılan ve bu miktar ile 5.29 *mud*a karşılık gelen bir ağırlık ölçüsü
Mudd, modius, modium, moggio, modii: Hububat için kullanılan bir ağırlık ölçüsü. Bu dönemde 1 Romania *modio*su = 317 *litre*
Muhtesib, metasibi, muctasitus: Çarşı ve pazarların denetlenmesinden sorumlu devlet görevlisi
Naib, naybus: Çarşı ve pazarların denetlenmesinde *muhtesib*e yardımcı olan görevli
Namatari: Pazarda ithal şarabı tüccardan satın alma önceliğine sahip devlet görevlisi veya mültezimi
Officium Victualium: Cenova'da Erzak Dairesi adlı bir devlet kurumu
Ordeum, ordeo: Latince'de tahıl
Pani: Latince'de kumaş
Panni gentili: İnce bir kumaş türü
Paşa, pasha: Başlangıçta dinî ve askerî anlamda kullanılan bir unvan olup sonradan muhtesib ve mensurator adlı memurların görevlerini yerine getiren kişilere verilen bir ünvan olmuştur.
Pazariis: Türkçe pazar teriminin antlaşmalara geçen Latince biçimi
Pece: İtalyanca'da zift
Pella, pellamen, pelles: Latince'de deri anlamında kullanılan terimler
Pele de chastron: Latince'de keçi derisi
Pepe: İtalyanca'da biber
Peso sottile: Hafif bir ağırlık ölçüsü
Rame: İtalyanca'da bakır
Rotolo: Bir ağırlık ölçüsü. 100 *rotoli* = 1 *Cenova kantarı*
Safrano: İtalyanca'da safran
Sapone: Latince'de sabun
Saye: Yünlü veya keten bir kumaş türü
Scarlattini, ıskarlet: Genellikle al renkte olan yünlü iyi cins bir kumaş
Senseraggio: Simsarlık veya komisyonculuk ücreti
Seruch: Türkçe *'çeyrek'* teriminden bozma hububat için kullanılan bir ölçü. 60-62 litre arasında bir değere sahiptir.
Seta: İtalyanca'da ipek
Shinik: 0.5 veya 0.25 *kile*ye karşılık gelen bir hacim ölçüsü
Stadera: Topuzlu kantar
Stagno: İtalyanca'da kalay
Stavrata: Pegolotti'nin *crocetto* olarak kaydettiği gümüş bir sikke çeşidi
Vegata: Şarap için kullanılan bir ölçü
Vetitae: Latinlerin ticaretini yasakladıkları mallar için kullandıkları terim
Vino, vinum: Latince'de şarap

Ek 4.YER İSİMLERİ

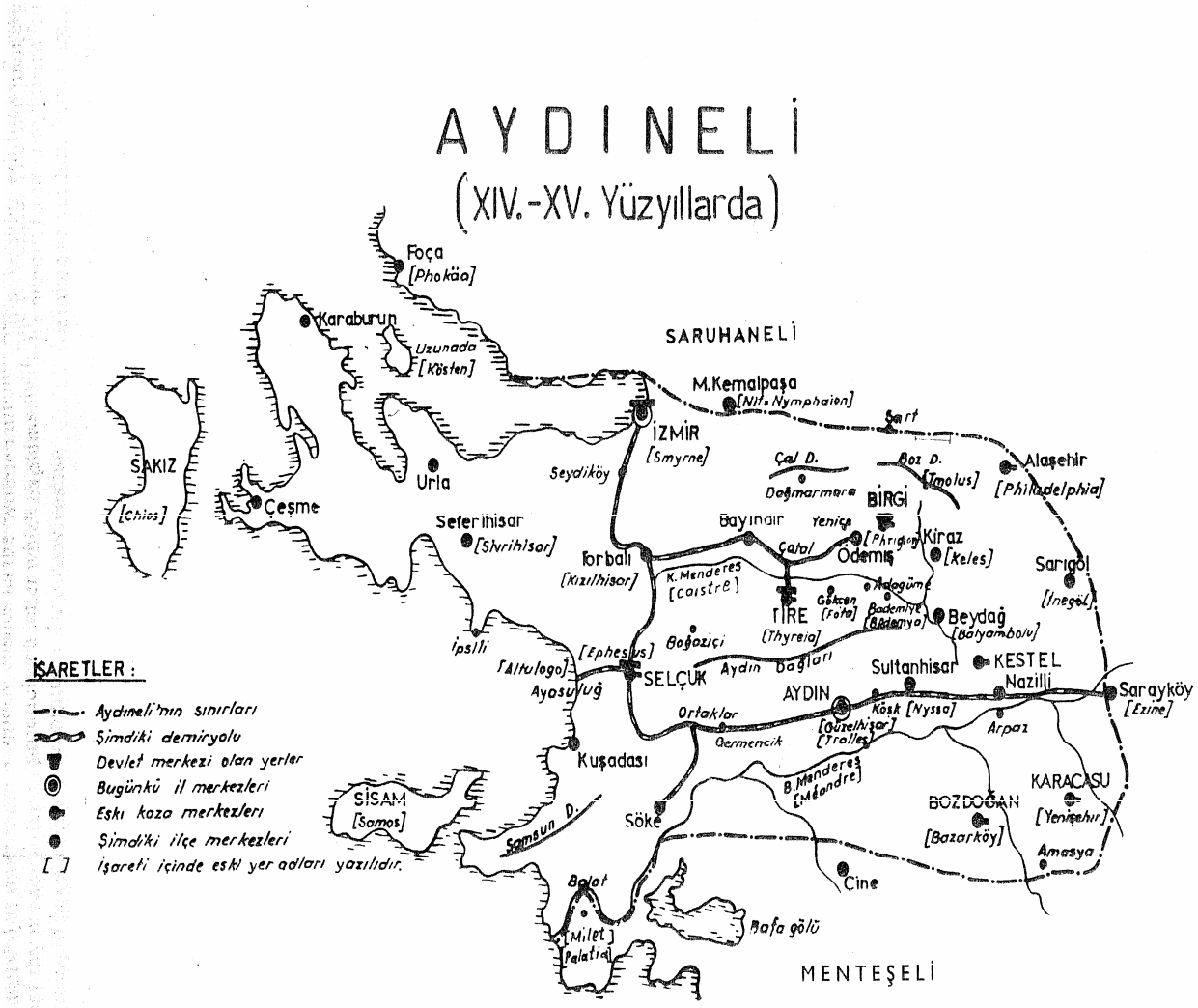
Günümüzdeki İsimler	Eski ve/veya Diğer İsimler
Alanya	*Alaiye, Caloronos, Candelor, Candelore, Korakesion*
Alaşehir	*Philadelphia*
Amasra	*Amastris, Samachi, Samastri, Samastro*
Amasya	*Amaseia*
Andros	*Andız*
Antalya	*Adalia, Attaleia, Attalia, Satarea, Setalia*
Asinkalesi	*Iasis, Lasso*
Aydın	*Güzelhisar*, *Tralles, Tralleis*
Balat	*Milet, Miletus, Palatia*
Bayburt	*Paypert*
Bergama	*Pergamon*
Beyoğlu	*Galata, Pera*
Bilecik	*Bekloma*
Birgi	*Birki, Pyrgion*
Bodonitza	*Mumdeniça*
Bodrum	*Petronion*
Bozcaada	*Tenedos*
Bursa	*Brusa, Prousa, Prusa*
Çeşme	*Aerythrea, Eritre, Ildırı*
Denizli	*Ladhik, Laodikeai, Tagurla, Thingozlou, Toguzlu*
Dimetoka	*Didimotiho, Didymoteichon*
Edirne	*Adrianople*
Edremit	*Adramyttion*
Eğriboz	*Ağriboz, Chalcis, Egripos, Euboea, Negroponte*
Enez	*Ainos, Enos*
Ereğli	*Bendereğli, Heraclea Pontica*
Erzincan	*Arsinga, Arzinga, Arzingaal*
Erzurum	*Erzen-rum*, *Arzerone*
Eskişehir	*Dorylaeum*
Fethiye	*Makre, Makri, Meğri*
Finike	*Finica, Finika, Fine*
Foça	*Fogis, Phokaea*
Gelibolu	*Gallipoli, Kallipolis*
Giresun	*Cerasonte, Chisenda, Jursona, Kerasunt, Kerasus*
Girit	*Crete*
Gümülcine	*Komotoni*
Gümüşhane	*Argiron, Argyropolis*
İğrican	*Gratianoupolis*
İncir Liman	*Liminia, Limnia, Paralime, Paralimine*
İstanköy	*Kos*
İzmir	*Smyrna*
İzmit	*Nicomedia*
İznik	*Nicaea*
Kadı Kalesi	*Anaea, Ania, Anya*
Kapıdağ Yarımadası	*Aydıncık, Cassico, Chisico, Cyzicus*
Kara Biga	*Pegai*
Karpathos	*Kerpe, Scarpanto*
Kayseri	*Caesarea, Kayseriye*
Kemalpaşa	*Nif, Nymphaion*
Keşan	*Kissos*
Kırkağaç	*Khiliara*
Kiliseköy	*Angir*
Kütahya	*Coltai, Cottai, Kotaion*

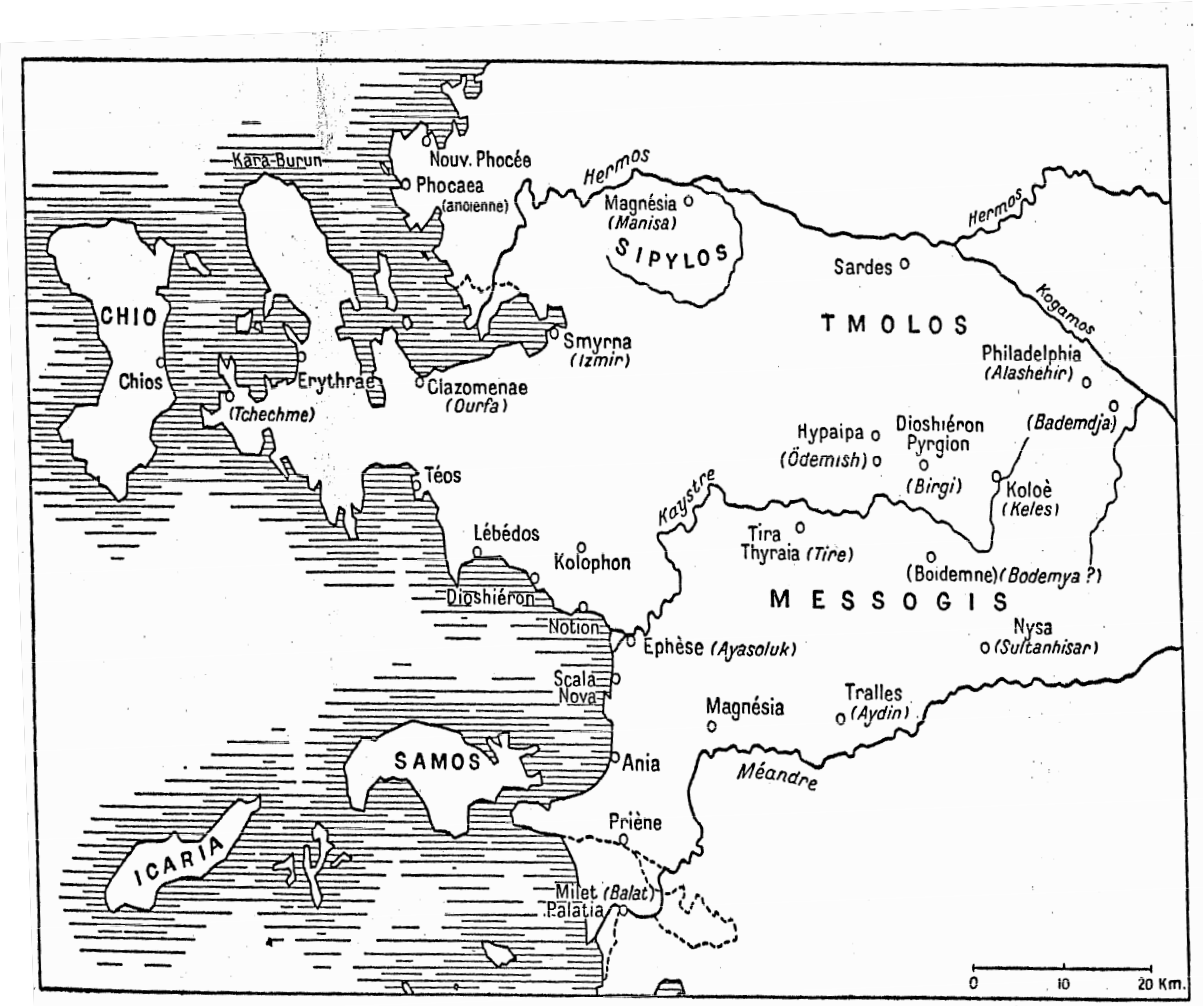
Lapseki	*Lampsacus*
Limni	*Lemnos*
Midilli	*Lesbos, Mytilene, Mitylini*
Manisa	*Magnesia*
Meriç	*Ebros, Maritsa*
Milas	*Mylassa*
Monembasia	*Malvaisie, Monebesie, Menavişe, Menekşe*
Naksos	*Nakşa*
Ödemiş	*Hypaipa*
Rhodes	*Rodos*
Sakarya	*Sangarios*
Sakız	*Chios*
Samos	*Sisam*
Samsun	*Amisos, Simisso*
Şebinkarahisar	*Colonna, Karahisar, Koloneia, Şarkikarahisar*
Selçuk	*Altoluogo, Ayasoluk, Ayasuluğ, Ephesus, Theologos*
Serez	*Siroz*
Side	*Setia, Sithe*
Sinop	*Sinopoli, Sozopolis*
Sivas	*Salvastro, Savasco, Sebasteia*
Skyros	*Skiros, Üsküra*
Sultanhisar	*Nyssa*
Tenos	*Senconos*
Tire	*Thyreia*
Trabzon	*Trebizond*
Ulubat	*Lopadion, Lupai, Lupaio, Ulek Abad*
Urla	*Clazomenae*
Üsküdar	*Scutari*
Yumurtalık	*Ayas*, *Laiazo*

Ek 5. HARİTALAR

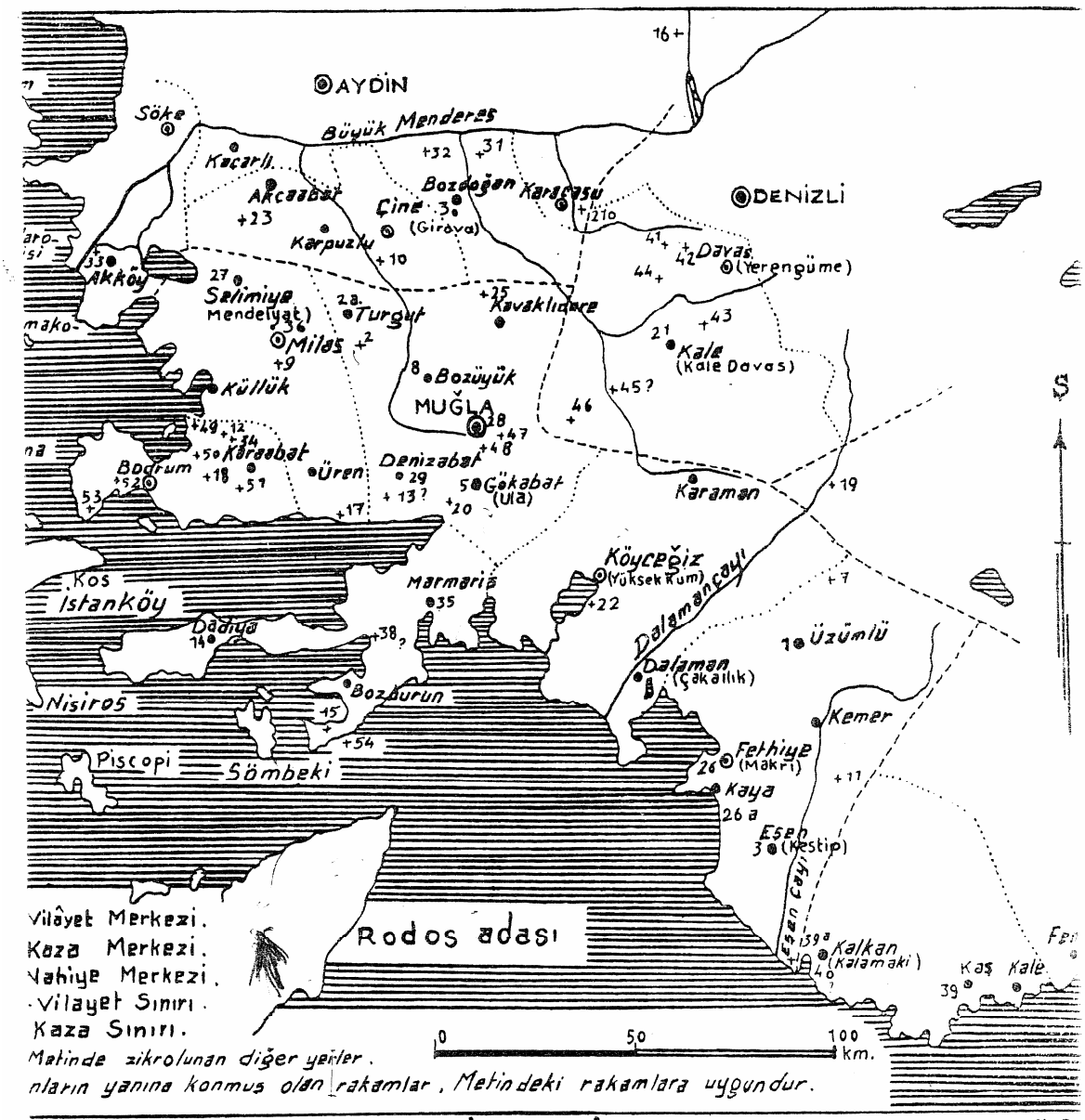

KARASİ BEYLİĞİ
Bergama
Bakır
Gördük
Akhisar
Demirci
Gördes
Çandarlı
Çandarlı Körfezi
Kum Çayı
Marmara
Borlu
Ilıca
Kayacık
Güzelhisar
Foça
İZMİR KÖRFEZİ
Adala
Gediz
Tarhanyat
(Menemen)
MANİSA
Sart
Mendehorya
(Kemaliye
Urganlı
Yengi(Turgutlu)
İZMİR
Nif(Kemalpaşa)
GERMİYAN BEYLİĞİ
AYDIN OĞULLARI BEYLİĞİ
K.Menderes
SARUHAN BEYLİĞİ ŞEHİRLERİ
I: 800 Ö

AYDINELİ
(XIV.-XV. Yüzyıllarda)
Foça
[Phokäa]
Karaburun
Uzunada
[Kösten]
SARUHANELİ
M.Kemalpaşa
[Nif. Nymphaion]
İZMİR
[Smyrne]
Sart
Çal D.
Boz D.
[Tmolus]
Alaşehir
[Philadelphia]
SAKIZ
[Chios]
Urla
Seydiköy
Doğmarmara
BİRGİ
Çeşme
Bayındır
Yeniçe
[Phrygia]
Kiraz
[Keles]
Sarıgöl
[İnegöl]
Seferihisar
[Sivrihisar]
Çatal
Ödemiş
Torbalı
[Kızılhisar]
K. Menderes
[Caistre]
Adagüme
Gökçen
[Fota]
Bademiye
[Adramyo]
TİRE
[Thyreia]
Beydağ
[Balyamboluı]
İpsili
Boğaziçi
[Ephesus]
Altıulogo]
Aydın Dağları
Sultanhisar
KESTEL
Nazilli
Saraykö
[Ezine]
Ayasuluğ
SELÇUK
AYDIN
Ortaklar
Germencik
Köşk [Nyssa]
[Güzelhisar]
[Tralles]
Arpaz
Kuşadası
B. Menderes
[Maeander]
KARACASU
[Yenişehir]
SİSAM
[Samos]
Samsun D.
Söke
BOZDOĞAN
[Bazarköy]
Amasya
Balat
Çine
Bafa gölü
[Milet]
[Palatia]
MENTEŞELİ
İŞARETLER :
Aydıneli'nın sınırları
Şimdiki demiryolu
Devlet merkezi olan yerler
Bugünkü il merkezleri
Eski kaza merkezleri
Şimdiki ilçe merkezleri
[ ] işareti içinde eski yer adları yazılıdır.

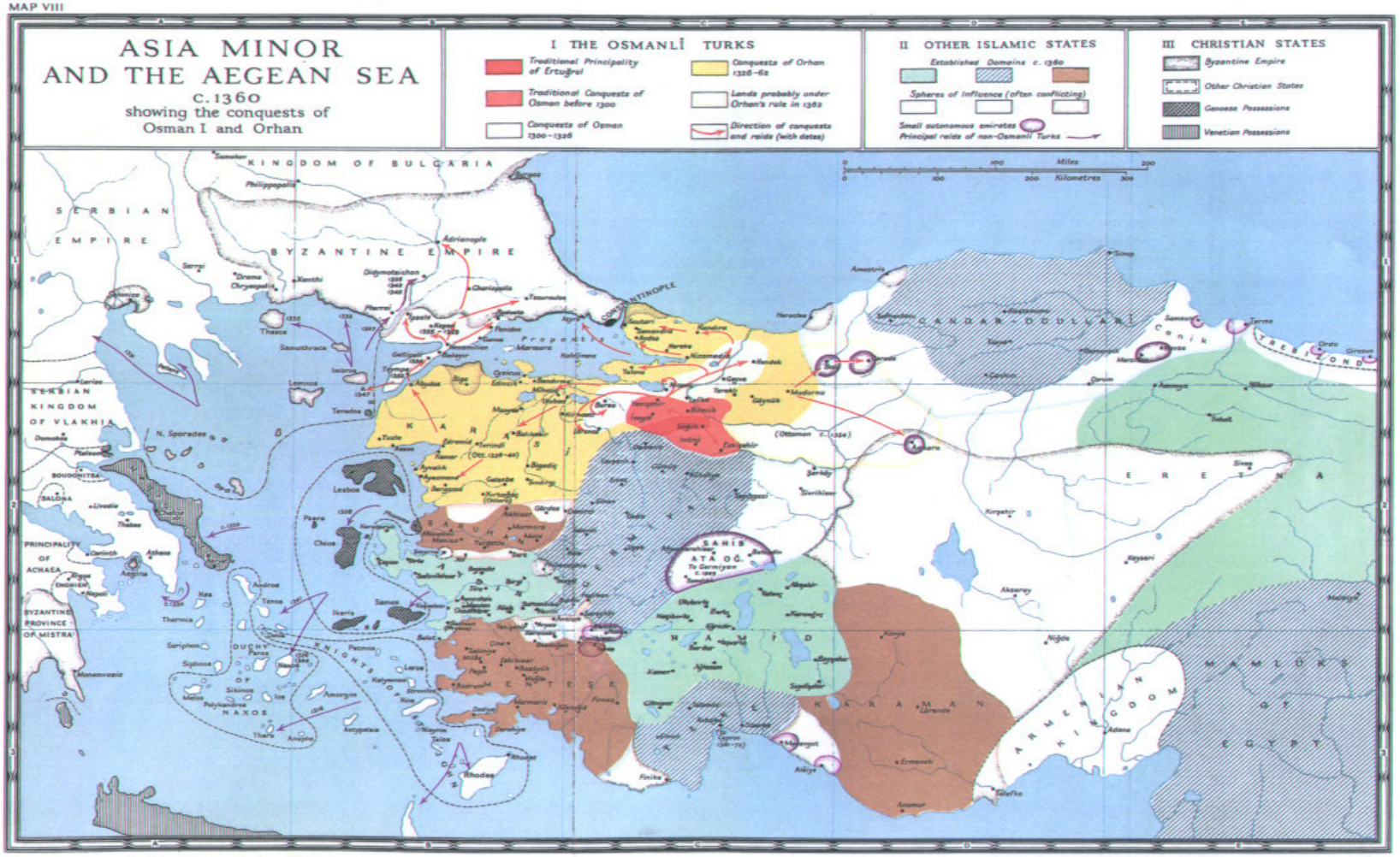
CARTE I. — L'émirat d'Aydin dans la première moitié du XIVe siècle

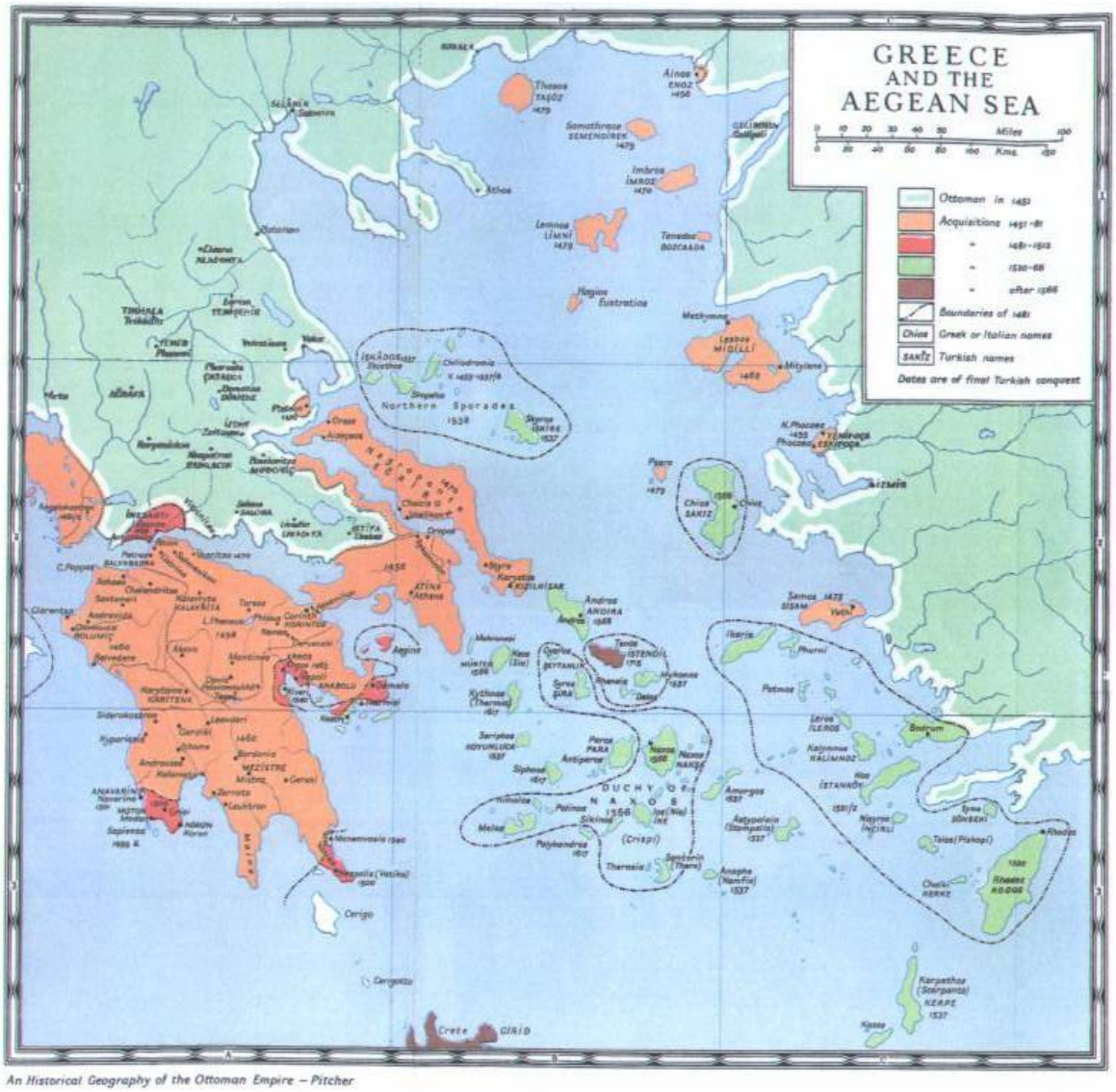
MENTEŞE ELİ HARİTASI

H. D

MAP VIII

An Historical Geography of the Ottoman Empire – Pitcher

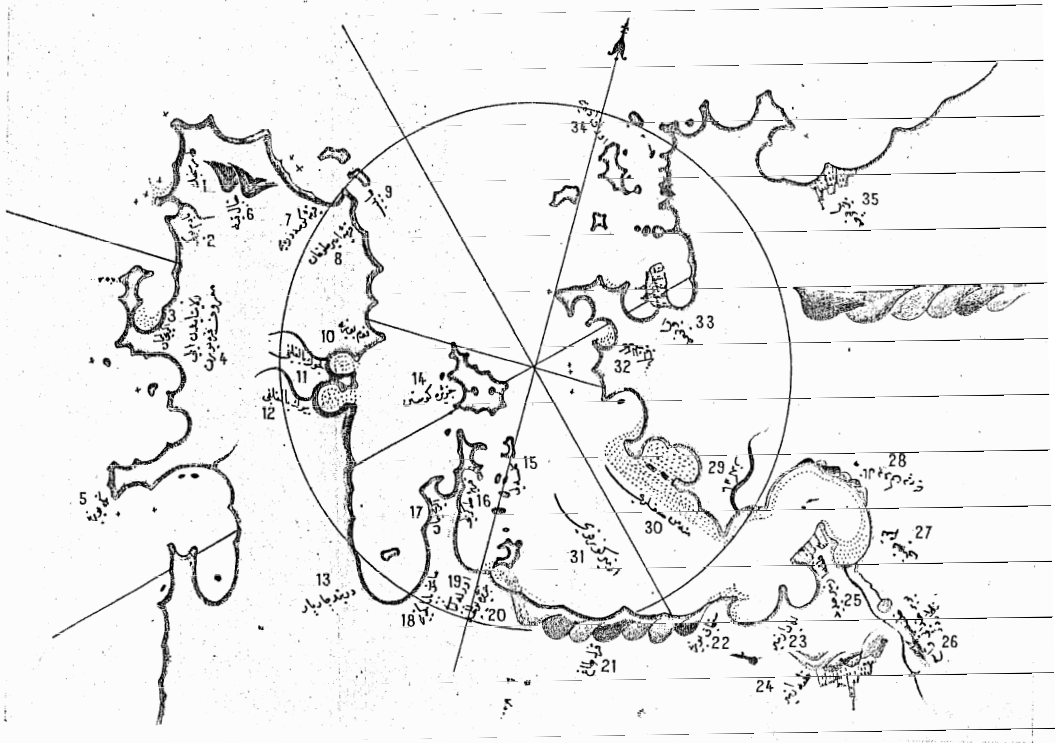
An Historical Geography of the Ottoman Empire – Pitcher

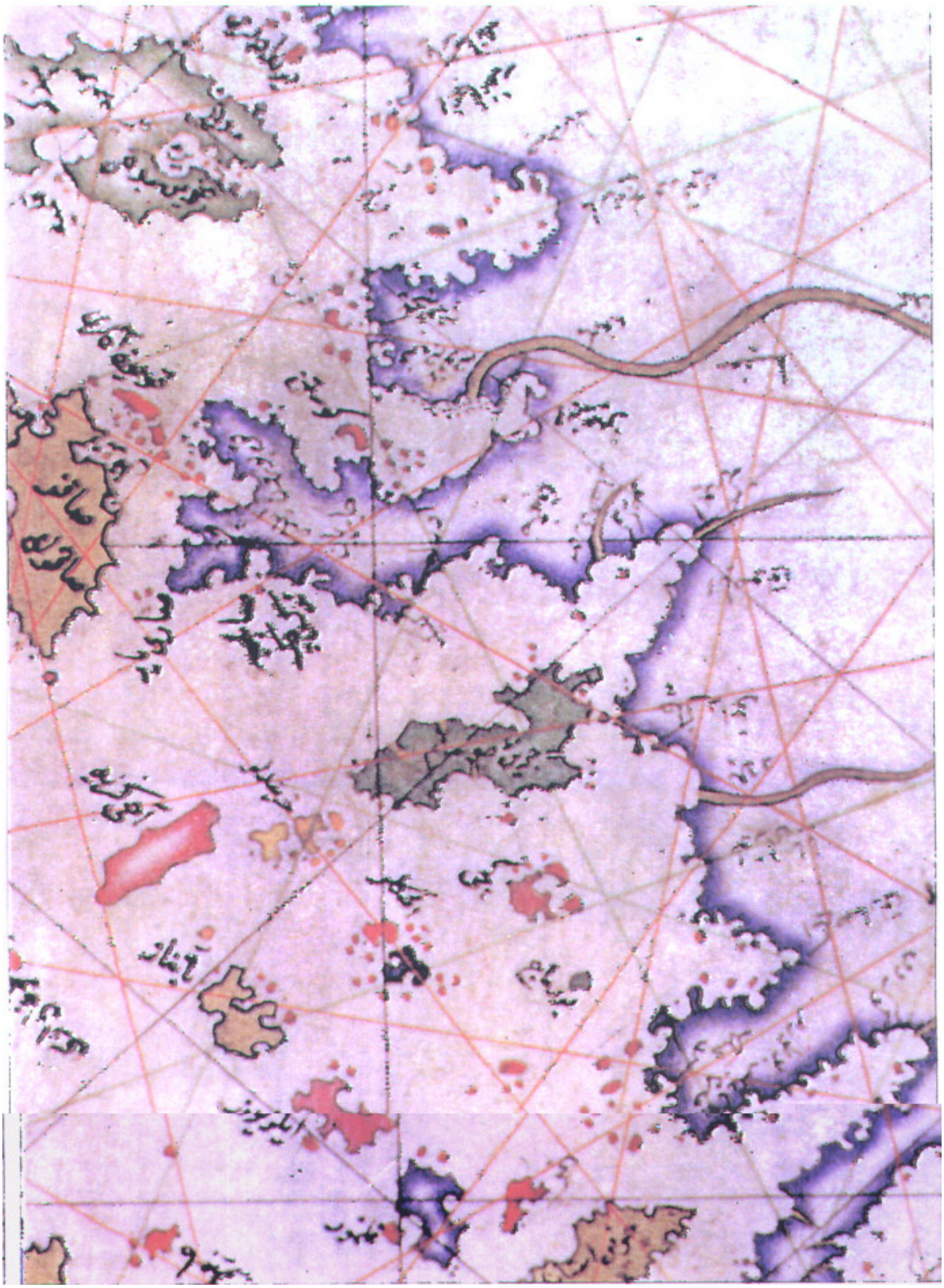
Map of Romania

TRANSCRIPTION ET TRADUCTION DES LÉGENDES DE LA PLANCHE I CI-CONTRE

1. — Mersiŋǧik limāny	le port du petit myrte.
2. — Badem bükü	le coteau aux bois d'amandiers.
3. — Egri liman	le port « tortueux ».
4. — Wilajet Ajdineli mʿarūf qara burun	le vilayet du pays d'Ajdin connu (sous le nom) du cap noir.
5. — teke buruny	le cap du bouc (Teke est également le nom d'une peuplade turcomane : J. W. Redhouse, *A Turkish and English lexicon*, Constantinople, 1921, p. 584).
6. — čatal qaja	la roche fourchue.
7. — qarije-ī köse deresi	le village de la vallée dégarnie.
8. — qarije-ī emir ṭoġan	le village d'emir ṭoġan (du « noble » faucon).
9. — ṣājib	droiture, sens moral, flèche qui arrive à son but.
10. — qum buruny	le cap du sable.
11. — kučuk balyqlyġy	la petite place poissonneuse (pêcherie).
12. — büjük balyklyġy	la grande place poissonneuse (pêcherie).
13. — derbed-i čarpan	le défilé de Čarpan.
14. — ǧezīre-i kösten	l'île de Kösten.
15. — kiliseli	(l'île) de l'église.
16. — qarije-ī ḍṯōnuzly	le village du porc.
17. — Egri liman	le port « tortueux ».
18. — Ṣamut baba tekijesi	le monastère de père Ṣamut.
19. — Urla limany	le port d'urla (Vurla : Clazomènes).
20. — ǧezīre-i jolluǧa	l'île au chemin.
21. — qyzyl ṭaġ	la montagne rouge.
22. — sanǧaq buruny	le cap du drapeau.
23. — liman-i Izmir	le port d'Izmir.
24. — qale-i Izmir	la forteresse d'Izmir.
25. — qale-i Izmir ǧedīd	la forteresse de la nouvelle Izmir.
26. — *kh*alqa bunary : bu bir *kh*udāji was'a bunarydyr	la source de *kh*alqa (*kh*alqa créer, former à partir de rien), c'est une grande source naturelle (*kh*udāj'ī).
27. — qum qyṣyġy	les sablons.
28. — nal döken deresi	la colline du maréchal-ferrant.
29. — mā'-i gediz	la rivière de gediz.
30. — Menemen ṣyġlary	les bas-fonds de Menemen.
31. — Izmir körfezi	le golfe d'Izmir.
32. — kekelik limany	le port du bec.
33. — eski Foča	l'ancienne Foča (Phocée).
34. — oraq adasy	l'île de la faucille.
35. — jeni Foča	la nouvelle Foča (Phocée).

Le golfe de Smyrne, d'après PIRI-REIS (Bibl. Nat., Suppl. turc 956, fol. 84)

Saruhanoğulları Devrinden Kaldığı Rivayet Edilen Darphane (Manisa)

Ek 6. SİKKELER

BATI ANADOLU BEYLİKLERİNE AİT SİKKELER

Karesi Beyliği Sikkeleri

32
13182C
Bakır *(Copper)*
Beylerbeyi Çelebi *(Beylerbey Chelebi)*
Saltanat tarihleri bilinmiyor *(Regnal years unknown)*
Osmanlı himayesinde darbettirilmiştir *(14. yy. ikinci yarısı)*
Struck under Ottoman authority *(latter 14th century C.E.)*
Darp yeri yok *(No mint)*
Tarihsiz *(Undated)*
18 mm./2.82 gr.

Ön Yüzü
Sekiz dilimli daire içinde *halledallahu mülkenu*, Allah mülkünü devamlı kılsın

Obverse
In octofoil *khallada Allah mulkahu*, may God make his reign everlasting.

Arka Yüzü
Arabesk motifli çerçeve içinde *Beglerbegi Celebi*

Reverse
In arabesque lozenge *Beglerbeg Chelebi*.

33
13143CÖ
Bakır *(Copper)*
Muzaffereddin İshak b. İlyas *(Muzaffar al-Din Ishaq b. Ilyas)*
Ölüm *(Died)* H. *(A.H.)* 790/M. 1388 *(C.E.)*
Darp yeri yok *(No mint)*
Tarihsiz *(Undated)*
17.5 mm./1.50 gr.

Ön Yüzü
Noktalı elips içinde aşağıdan yukarı *Ishâk Beğ/halle(dallahu) mulkahu*, Allah saltanatını devamlı kılsın.

Obverse
In beaded ellipse (from bottom to top) *Ishaq Beg/khalada Allah sultanahu*, may God make his rule everlasting.

Arka Yüzü
Altıgen içinde *İshak Beğ/halledallahu mülk(ehü)*, İshak Bey, Allah mülkünü devamlı kılsın,

Reverse
In hexagram *Ishaq Beg/khalada Allah mulk(ahu)*, Ishaq Bey, may God make his reign everlasting.

Saruhan Beyliği Sikkeleri

34
15227
Bakır *(Copper)*
Muzaffereddin İshak b. İlyas *(Muzaffar al-Din Ishaq b. Ilyas)*
Ölüm *(Died)* H. *(A.H.)* 790/M. 1388 *(C.E.)*
Darp yeri yok *(No mint)*
Tarihsiz *(Undated)*
23mm./4.08 gr.

Ön Yüzü
Arabesk motifli çerceve içinde *halledallahu/mülkehu,* Allah mülkünü devamlı kılsın.

Obverse
In arabesque lozenge *khallada Allah/mulkahu,* may God make his reign everlasting.

Arka Yüzü
Altı dilimli daire içinde *halledehu/Ishak,* (Allah) onu daima var etsin, İshak.

Reverse
In hexafoil *khalladahu/Ishaq,* may He make it everlasting. Ishaq.

35
15228
Bakır ***(Copper)***
Muzaffereddin İshak b. İlyas ***(Muzaffar al-Din Ishaq b. Ilyas)***
Ölüm ***(Died)*** **H. (A.H.) 790/M. 1388** ***(C.E.)***
Darp yeri yok ***(No mint)***
Tarihsiz ***(Undated)***
22mm./3.80 gr.

Ön Yüzü
Arabesk motifli çerçeve içinde ortada *halledallahu/mülkehu,*
Allah mülkünü devamlı kılsın.

Obverse
In arabesque lozenge *khallada Allah/mulkahu,*
may God make his reign everlasting.

Arka Yüzü
Altı dilimli daire içinde *halledehu/İshak,*
(Allah)onu daima var etsin, İshak

Reverse
In hexafoil *khalladahu/Ishaq,*
may He make it everlasting, Ishaq.

36
13155CÖ
Gümüş *(Silver)*
Hızır b. İshak *(Khidr b. Ishaq)*
Ölüm *(Died)* H. *(A.H.)* 813/M. 1410 *(C.E.)*
Darp yeri yok *(No mint)*
Tarihsiz *(Undated)*
12 mm./1.09 gr.

Ön Yüzü
Ortada *(la)ilahe illallah/Muhammed resulullah*.

Obverse
In field *(la) ilah illa Allah Muhammad rasu[l] Allah*,
there is no god but God, Muhammad is the messenger of God

Arka Yüzü
Ortada *(e)l-Me(li)k/İshak/Hızır bin*, hükümdarı Hızır b. İshak.

Reverse
In field *(a)l-Ma(li)k/Ishaq/Khidr bin*, the Sovereign Khizr b. Ishaq.

37
13151CÖ
Bakır *(Copper)*
Orhan b. İshak *(Urkhan b. Ishaq)*
Ölüm *(Died)* H. *(A.H.)* 815/M. 1412 *(C.E.)*
Darp yeri yok *(No mint)*
H. *(A.H.)* 806/M. 1403 *(C.E.)*
21.5 mm./2.78 gr.

Ön Yüzü
Daire içinde *Orhan bin/İshak*, (ters yazılmış).

Obverse
In circle *Urkhan bin Ishaq* (written in reverse).

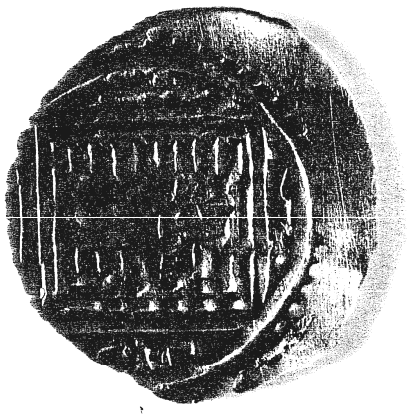

Arka Yüzü
Daire içinde *hullide mülkehu/806* mülkü devamlı olsun.

Reverse
In circle *khullida mulkahu 806*, may his reign be everlasting.

Aydın Beyliği Sikkeleri

38
15244
Gümüş *(Silver)*
Fahreddin İsa b. Mehmed
Fakhr al-Din 'Isa b. Muhammad
H. *(A.H.)* 762?-?/M. 1360?-? *(C.E.)*
Darp yeri yok *(No mint)*
Tarihsiz *(Undated)*
18 mm./0.85gr.

Ön Yüzü
Kare içinde
lailahe illallah/Muhammed/resulullah; çevresinde *Osman/ . . . /Ebubekir/'Ali.*

Obverse
In square *la ilah illa Allah/Muhammad/rasul Allah,* there is no god but God, Muhammad is the messenger of God; in margin *'Uthman/ . . . /Abu Bakr/'Ali.*

Arka Yüzü
Daire içinde *halledallahu/mülkehu/'İsa,* İsa, Allah mülkünü devamlı kılsın.

Reverse
In circle *khallada Allah/mulkahu/'Isa,* Isa, may God make his reign everlasting.

39
15247
Gümüş *(Silver)*
Fahreddin İsa b. Mehmed
Fakhr al-Din 'isa b. Muhammad
H. *(A.H.)* **762?-?/ M. 1360?-?** *(C.E.)*
Darp yeri yok *(No mint)*
Tarihsiz *(Undated)*
18 mm. / 0.80 gr.

Ön Yüzü
Kare içinde *lailane illallah/Muhammed resululiah;*
cevresinde *Ebubekir Ömer . . . . Ali.*

Obverse
In square *la ilah illa Allah/Muhammad/rasul Allah;* there is no god but God,
Muhammad is the messenger of God; in margin *Abu Bakr/'Umar/ . . . /'Ali*

Arka Yüzü
Daire içinde *haliedallahu/mülkehu/'isa*
İsa, Allah mülkünü devamlı kılsın.

Reverse
In circle *khallada Allah/mulkahu/'Isa,*
'Isa, may God make his reign everlasting

40
1525?
Gümüş *(Silver)*
Fahreddin İsa b. Mehmed
Fakhr al-Din 'Isa b. Muhammad
H. *(A.H.)* **762?-?/M. 1360?-?** *(C.E.)*
Ladik
Tarihsiz *(Undated)*
16 mm./0.68 gr.

Ön Yüzü
Kare içinde *lailane illallah/Muhammed/resulallah;*
cevresinde . . . /*Ömer/Osman* . . .

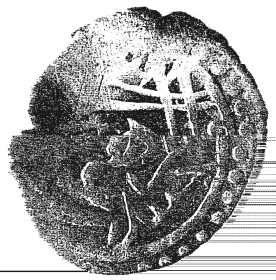
Obverse
In square *la ilah illa Allah/Muhammad/rasul Allah,*
there is no god but God, Muhammad is the messenger of God; in margin
. . . /*'Umar/'Uthman* . . . .

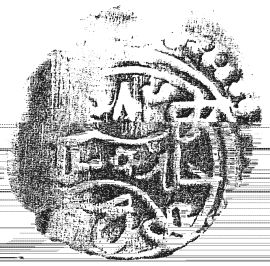

Arka Yüzü
Ortada *Muhammed/bin/'isa/hullide mülkehu/duribe Ladik*
İsa b. Muhammed, mülkü devamlı olsun, Ladik'de darbedildi.

Reverse
in field *Muhammad/bin/'Isa/khullida mulkuhu/duriba Ladiq*
'Isa b. Muhammad, may his reign be everlasting, struck (in) Ladik.

41
15261
Gümüş ***(Silver)***
Cüneyd b. İbrahim ***(Junayd b. İbrahim)***
H. ***(A.H.)*** **807-829/M. 1405-1426** ***(C.E.)***
Darp yeri yok ***(No mint)***
H. ***(A.H.)*** **825/M. 1421** ***(C.E.)***
18 mm./0.78 gr.

Ön Yüzü
Tuğrada *Cüneyd bin İbrahim.*

Obverse
In circle *Ibrahim/Junayd bin,* Junayd bin Ibrahim
(in the shape of a *tughra*).

Arka Yüzü
Daire içinde *82/hullide mülkehu/5,* mülkü devamlı olsun 825

Reverse
In circle *82/khullida mulkuhu/5,* 825, may his reign be everlasting.

42
8426CÖ
Bakır ***(Copper)***
İsimsiz ***(Anonymous)***
Tire
H. ***(A. H.)*** **(82)2/M. 1419** ***(C.E.)***
15 mm./1.51 gr.

Ön Yüzü
Daire içinde çift başlı kartal motifi.

Obverse
In circle, double-headed eagle.

Arka Yüzü
Daire içinde *hullide mülkehu/2 duribe Tire,* mülkü devamlı olsun,
2, Tire de darp edildi.

Reverse
In circle *khullida mulkuhu/2/duriba Tire,* may his reign be everlasting,
2, struck in Tire.

56
15289
Gümüş *(Silver)*
Ahmed Gazi *(Ahmad Ghazi)*
Ölüm *(Died)* H. *(A.H.)* 793/M. 1391 *(C.E.)*
Darp yeri yok *(No mint)*
Tarihsiz *(Undated)*
18 mm./0.80 gr.

Ön Yüzü
Ortada *Icilahe illallah/Muhammed/resulullah.*

Obverse
In field *la ilah illa Allah/Muhammad/rasul Allah,* there is no god but God,
Muhammad is the messenger of God.

Arka Yüzü
Ortada *Ahmed Gazi;* çevresinde *halledallahu/mülkehu/ . . . /,* Allah mülkünü devamlı kılsın.

Obverse
In central field *Ahmad Ghazi,* Ahmad (the) Warrior;
in marginal segments *khallada Allah/mulkahu/ . . . /,* may God make his reign everlasting.

57
15292
Gümüş *(Silver)*
Ahmed Gazi *(Ahmad Ghazi)*
Ölüm *(Died)* H. *(A.H.)* 793/M. 1391 *(C.E.)*
Balat
Tarihsiz *(Undated)*
17 mm./0.80 gr.

Ön Yüzü
Ortada *lailahe illallah Muhammediresulullah.*

Obverse
In field *la ilah illa Allah Muhammadrasul Allah,*
there is no god but God, Muhammad is the mesenger of God.

Arka Yüzü
Ortada *Ahmed Gazi;* cevresinde *(halled)/allahu/mülkenu/Balat*
Allah mülkünü devamlı kılsın, Balat (darp edildi)

Reverse
In central field *Ahmad Ghazi,* Ahmad (the) Warrior;
in marginal segments *(khallada)/Allah/mulkanu Balat,*
may God make his reign everlasting, Balat.

58
15301
Gümüş *(Silver)*
Muzaffereddiin İlyas *(Muzaffar al-Din Ilyas)*
Ölüm *(Died)* H. *(A.H.)* 824/M. 1421 *(C.E.)*
Darp yeri yok *(No mint)*
H. *(A.H.)* 818/M. 1415 *(C.E.)*
12 mm./0.85 gr.

Ön Yüzü
Daire içinde *Muhammed/İlyas bin/hullide mülkuhu,*
İlyas b. Muhammed mülkü devamlı olsun

Obverse
In circle *Muhammad Ilyas bin khullida mulkuhu,*
Ilyas b. Muhammad, may his reign be everlasting.

Arka Yüzü
Daire içinde . . . /*Muhammed bin/818.*

Reverse
In circle . . . /*Muhammad bin/818.*

59
6863CÖ
Gümüş *(Silver)*
Muzaffereddin İlyas *(Muzaffar al-Din Ilyas)*
Ölüm *(Died)* H. *(A.H.)* 824/M. 1421 *(C.E.)*
Darp yeri yok *(No mint)*
H. *(A.H.)* 805/M. 1402 *(C.E.)*
15 mm./0.83 gr.

Ön Yüzü
Daire içinde *İlyas bin/Muhammed/805.*

Obverse
In circle *Ilyas bin/Muhammad/805.*

Arka Yüzü
Kare içinde *hullide mülkuhu,* mülkü devamlı olsun.

Reverse
In square *khullida mulkuhu,* may his reign be everlasting.